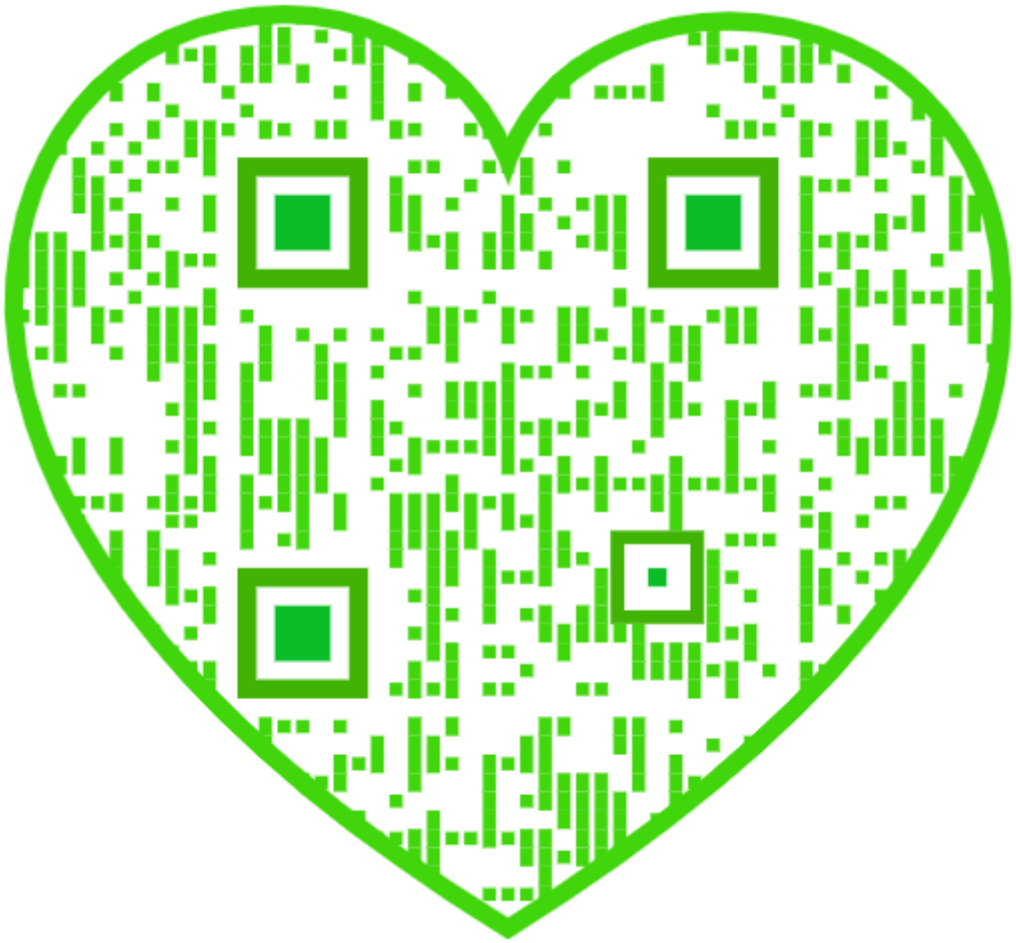

DE KATHOLIEK.

GODSDIENSTIG, GESCHIED- EN LETTERKUNDIG

MAANDSCHRIFT.

DE KATHOLIEK.

GODSDIENSTIG, GESCHIED- EN LETTERKUNDIG

MAANDSCHRIFT.

ZES EN VEERTIGSTE DEEL.

1864.

Vindicamus hereditatem patrum
nostrorum
I Mach. XV, 34.

Wanten te Romen in de poert
Sergius die Pauwes benediede,
En hine Aertsche bisscop wiede.

Melis Stoke

TE 'S GRAVENHAGE,
BIJ GEBR. J. & H. VAN LANGENHUYSEN

INHOUD.

HOOFDARTIKELEN.

Blz.

Eene historische schets van de laatste helft der vierde en de eerste der vijfde eeuw. (*Vervolg en slot van* Dl. XLV, bl. 304.) 1

Een herderlijke brief van Zijne Eminentie den Kardinaal Wiseman 43

De veroordeeling van Dr. Frohschammers geschriften, door hem zelven beantwoord 69, 193

Kerkelijk Veere. Proeve eener bronnen-studie . . 82, 210, 267

Hoe de Anglikanen in Engeland tot eenheid des Christendoms willen geraken 102

Historische bescheiden over het einde der zestiende eeuw, met betrekking tot Amsterdam 129

Moderne orthodoxie 147

A. Pierson over onverdraagzaamheid 163

Eene Sequentia van den H. Willibrordus 226

Medegedeelde correspondentie. 232, 354

Bedenkingen over den vermeenden voorrang der Protestantsche boven de Katholieke Staten 249

De jongste Encykliek van Paus Pius IX 301

Blz.

Korte opgave der voornaamste dwalingen van onzen tijd, aangewezen in de Consistorie-Allocutiën, de Encyklieken en andere Apostolische Brieven van Zijne Heiligheid Paus Pius IX 341

VERSCHEIDENHEDEN.

De Protestanten in Oostenrijk en de Katholieken in Mecklenburg 66
Een besluit der Duitsche Katholieke vergadering te Wurzburg. 115
Opmerkelijke getuigenissen voor het nut der biecht. . . . 119
Aanhalingen uit de »Geschiedenis van het Protestantisme» door Dr. Rauwenhoff, Hoogleeraar te Leiden 121
Eene huwelijksinzegening van armen 183
Bijbelsche bijdragen voor de geschiedenis der verdraagzaamheid. 186
Strijd tegen Spurgeon 187
Waarschuwing voor de ouders, die hunne kinderen naar de gemengde Staats-scholen moeten zenden 188
De oudste glas-schildering 189
De Katholieke Kerk in Zwitserland 242
Treffend getuigenis over de Katholieke Kerk 246
Een Protestant over Protestantsche godsdienstoefening. . . 366

SPROKKELINGEN.

Wie is de schrijver van »den Mondstopper? . . . 190
Missie te Magheracloone 191
Vrije Engelsche Kerk . . . . . —
Russische manier van preken . . . . . —
Kerkelijk statistiek 247
Kerkelijk berigt uit Australië 248
Vlugschriften . . . . . —

EENE HISTORISCHE SCHETS

VAN DE LAATSTE HELFT DER VIERDE EN DE EERSTE DER VIJFDE EEUW.

(*Vervolg en slot van* Dl. XLV, bl. 304.)

IV.

Reeds meer dan tien jaren had de H. Paulinus in afzondering, en besloten binnen de enge muren van zijn klein „monasterium" doorgebragt. De zorg voor de weinige broeders, die zich aan zijne leiding hadden toevertrouwd, het dichten van feestliederen ter eere des H. Felix, en de ijver voor diens verheerlijking, de versiering van de basiliek, boven het graf van zijn geliefden beschermheilige opgetrokken, dit waren de uitwendige bemoeijingen, welke Paulinus' onverdroten inspanning voor zijn geestelijken vooruitgang nu en dan voor een enkel oogenblik hadden onderbroken. Was hij in briefwisseling geweest met eenige vrienden, die hetzelfde doel als hij zich voor oogen stelden, had hij anderen in zijn nederig verblijf met Christelijk-gulle gastvriendschap ontvangen, of had deze of gene aanval, door ongelukkige afgedwaalden tegen de waarheid ondernomen, hem eene verdediging dier waarheid als

afgedwongen, en een traan van medelijden doen storten, aanstonds trok hij zich geheel en al in het binnenste van zijn hart terug, beurtelings zich verheugende over de deugden, die hij bij anderen opmerkte, of zich bedroevende over het ongeluk en de ellende, waartoe deze en gene vervallen was; maar altijd met dat nederig gevoel van een heilige, die zich vèr beneden anderen acht, en met die liefde, die gaarne alle misslagen, van wien ook, vergeet, of ze alleen herdenkt, om daarvoor vergiffenis af te smeeken. Een enkele voldoening had hij zich niet geweigerd, maar ook die wederom aan zijn voortgang op den weg des heils dienstbaar weten te maken: jaarlijks verliet hij zijne cel, en knielde als arm pelgrim neder bij de graven van de H.H. Apostelen Petrus en Paulus en van andere martelaren, om nieuwe krachten te verzamelen voor een volgenden strijd, en door grootere onthechting van het aardsche, met nooit verminderenden ijver voor het hemelsche te kunnen werken.

Meer dan ééns had hij die kracht noodig, om niet te bezwijken, noch om moedeloos te worden onder de hevige slagen, die zijne gevoelige ziel troffen. Zijn beste vrienden waren hem door den dood ontrukt. Ambrosius, wien hij als een heilige vereerde, en Martinus, die hem van eene ziekte genezen had, Delphinus, die hem door het doopsel in de Kerk van God opgenomen had, Victricius, in wiens gebeden hij zich had aanbevolen, Anastasius, die hem, nog priester zijnde, gelijke eer als aan de bisschoppen had bewezen, alle dezen waren hem ontnomen; die nog in leven waren, als: Amandus, Sulpicius en anderen, waren door onoverkomelijke hinderpalen van hem gescheiden, en had hij zich den zoeten

troost moeten ontzeggen, door wisseling van brieven zijn hart in het hunne uit te kunnen storten, en wederkeerig de ontboezeming hunner liefde te vernemen. Daarenboven was zijn dierbare geboortegrond, het schoone Aquitanië, even als zijne tweede vaderland, het bekoorlijke Italië, een prooi geworden van woeste en wreede barbaren; Rome werd voortdurend. bedreigd, en het kleine Nola stonn open voor elken vijandelijken inval. Duizenden en duizenden dwaalden, van alles beroofd en verlaten, rond, en bedelden een aalmoes van den minder ongelukkige af, om hun ellendig leven nog een korten tijd te kunnen rekken.

Doch hoe hard het lijden ook was, dat Paulinus moest ondergaan, zijn edele ziel verhief zich ver boven alle stormen; zijn vertrouwen op Gods eindelooze goedheid, die de geslagene wonden heelt, wankelde nooit, en hij wist ook anderen met hetzelfde vertrouwen te bezielen. En al bezat hij zijn vorigen rijkdom niet meer, toch wist zijne liefde met milde hand aan den behoeftige een rijke aalmoes te schenken, of althans door een troostend woord balsem te storten in de ziel des troosteloozen.

Deze vele en schitterende deugden maakten hem een verhevener en grooter werkkring waardig. Even als de H. Martinus eenige jaren vroeger door Gods bestiering de nederige kloostercel had moeten verlaten, om den bisschoppelijken zetel van Tours te bestijgen, riep God ook onzen heilige uit de eenzaamheid zijns kloosters, om den kromstaf te dragen in het bisdom van Nola. De bisschop dier stad, Paulus, dien onze heilige reeds bij zijne komst in Nola had aangetroffen, was gestorven, en de H. Paulinus werd in zijne plaats gekozen.

Op welke wijze hij tot die waardigheid verheven is, meldt hare geschiedenis niet; ook zijne eigene geschriften zwijgen daarover, hetzij omdat zij grootendeels vóór zijne bisschoppelijke waardigheid geschreven zijn, hetzij (Paulinus' diepe nederigheid, waarvan wij reeds zoo vele bewijzen gezien hebben, maakt dit meer dan waarschijnlijk), omdat hij zich zelven liever als nietswaardig, als onbespraakt, ongevoelig van hart en arm aan verstand wilde voorstellen, dan iets te schrijven, waarbij hij den lof van anderen kon inoogsten. Overigens, welk een heilig bisschop hij was, getuigt ons Uranius, priester van Nola en ooggetuige, met deze woorden: „hij wilde zich niet „toonen als een bisschop, door een ieder gevreesd, maar „gedroeg zich als een priester, door allen bemind. Niet „zonder reden werd hij door allen bemind, daar hij allen „te hulp kwam. Wien rigtte hij na den val niet op met „zijne regterhand, wien troostte hij niet in den nood „door zijn liefderijk woord? Hij was vol liefde, welwil„lend, nederig, niemand versmadende, niemand verach„tende. Aan allen gaf hij, aan allen vergaf hij; de „vreesachtigen bemoedigde hij, de voortvarenden hield „hij in toom, genen door woorden, dezen door zijn „voorbeeld stichtende. Eenigen ondersteunde hij door „brieven, anderen door geld. Hij telde geen rijkdom, „geene schatten, dan welke Christus aan zijne dienaren „beloofd had. Dit is mijne stem; de getuigen zijn: alle „wingewesten, alle landen, welke het Romeinsche gebied „insluit, getuigen zijn zelfs de barbaren, tot wie de roem „van Paulinus doorgedrongen is." Het zal voor niemand moeijelijk zijn, dit oordeel te onderschrijven; Paulinus' heilig leven gedurende zijn priesterschap zou ons daarvan reeds hebben verzekerd.

Hij moest ook door eene hooge deugd ondersteund worden, om de rampen die Italië, die zijne kudde, dien hem zelven troffen, met geduld te dragen. Alarik, die rustig in Illyrië gebleven was, toen Radagaïs in Italië viel, had naauwelijks den val van Stilico vernomen, of hij rukte op nieuw Italië binnen. Hij ontmoette geen vijand, liet Ravenna, waarin de zwakke Honorius zich ophield, links liggen, en deed Rome's inwoners huiveren van angst door het verschijnen zijner woeste scharen. Een zware losprijs in goud, zilver en edelgesteenten bevrijdde Rome voor ditmaal van den gruwel der verwoesting, en Alarik betrok zijne winterkwartieren in Etrurië, waar zijn leger nog versterkt werd door nieuwe troepen, welke zijn zwager Astulf hem toevoerde, en door 40,000 slaven, die hunne meesters ontvlugt waren. Hij onderhandelde nu met Honorius, en werd tevens onophoudelijk door eene geheime stem gekweld, die hem roeriep: „ruk toe „op Rome en verwoest de stad." Toen Honorius halsstarrig weigeren bleef, volgens den gestelden eisch, Alarik als vriend en bondgenoot te erkennen, niettegenstaande Paus Paus Innocentius, met opzet naar Ravenna gekomen was, om hem daartoe over te halen, en de aanzienlijkste raadslieden hem de verschrikkelijkste rampen van Italië en de verwoesting van Rome, zoo hij den eisch afsloeg, het behoud van zijn rijk en het geluk zijner onderdanen, zoo hij de gestelde voorwaarde inwilligde, als zeker voorstelden, trok Alarik ten tweede maal naar Rome, en sloot de stad in. Hij bezette de zeestad Ostia, en dreigde, allen toevoer van levensmiddelen af te snijden, zoo Rome de poorten niet opende. Door den hoogsten nood gedrongen, moest de stad de afgezanten van Alarik binnen hare muren ontvangen, en op zijn bevel Attalus, den prefekt der

stad, tot keizer uitroepen. Alarik nam nu zijn fantasiekeizer, wien hij in naam als bevelhebber der troepen diende, maar in waarheid als onafhankelijk gebieder beheerschte, met zich mede naar Ravenna, om Honorius te beoorlogen. De keizer, van alle hulp verstoken, bood Alarik de helft van zijn rijk en het mederegentschap aan. Deze echter eischte meer, en vorderde, dat Honorius zijne kroon zou neerleggen. Misschien zou de keizer deze voorwaarde hebben aangenomen, zoo niet eenige troepen uit het Oosten zich in Ravenna geworpen, en Honorius nieuwe hoop hadden ingeboezemd. Alarik, woedend over de moeijelijkheden, die hij in het volvoeren van zijn plan ondervond, en over het niet gelukken der handelingen met Honorius, rukte ten derde male naar Rome op, vast besloten, de stad aan zijne soldaten ter plundering over te geven. De tegenweer der burgers was lang genoeg, om hun het afgrijsselijke van den hongersnood te doen gevoelen, maar te zwak, om Alarik het beleg te doen opbreken. Den 24ⁿ Augustus 410 trok Alarik de stad binnen, en zijne soldaten hielden zich drie — eenige schrijvers zeggen zes dagen — bezig met plunderen, verwoesten en moorden. Groot was het getal van hen, die door het zwaard vielen, of als gevangenen werden weggevoerd; de kerken alleen boden eene schuilplaats aan, want Alarik, ofschoon Ariaan, had bevel gegeven, alle Christenen te sparen, die in de kerken gevlugt waren. Van Rome trok Alarik geheel Italië door tot aan de uiterste zuidelijke grenzen, alles verwoestende, en duizenden gevankelijk medevoerende.

Ook Nola werd geteisterd en ten deele verwoest; het zag een groot aantal zijner burgers, met ketenen beladen, door de barbaren medeslepen. De H. Paulinus

kon a's bisschop niet onopgemerkt blijven en werd gevangen genomen, want bij hem meenden de Gothen een rijken schat te zullen vinden.

Hier moeten wij een verhaal van zijne gevangenschap inlasschen, zooals de H. Paus Gregorius ons zulks mededeelt, doch vooraf daarop eenige aanmerkingen maken, om alle misverstand te voorkomen. De H. Gregorius heeft het, zoo als hij getuigt, vernomen uit den mond van eerbiedwaardige grijsaards en het in zijne *Dialogi* opgenomen. Aan de historische waarheid van Paulinus' gevangenschap kan niet getwijfeld worden: de getuigenissen van alle geschiedschrijvers, en vooral van den bovengenoemden Uranius, het feest, dat reeds vóór het midden der vijfde eeuw en van dien tijd af tot op onze dagen jaarlijks op plegtige wijze te Nola gevierd wordt, ter herinnering aan den terugkeer van Paulinus en van zijne medeburgers uit hunne gevangenschap, de vermelding dier gebeurtenis in het brevier (22 Junij), al deze bewijzen maken elken redelijken twijfel onmogelijk. Er komen echter in het verhaal van Gregorius bijzonderheden voor, die met de geschiedenis niet overeen kunnen gebragt worden. Volgens hem zou Paulinus door den koning der *Vandalen*, die zich den „geesel Gods" noemde, gevangen genomen en naar *Afrika* weggevoerd zijn, en daar bij des konings *schoonzoon* als tuinier gediend hebben. Daarmede nu strijdt de historie. De Vandalen trokken in 409 door Gallië naar Spanje, en bleven aldaar tot in 427, toen zij door den Romeinschen bevelhebber Bonifacius naar Afrika geroepen werden. Eerst in 431, hetzelfde jaar, waarin Paulinus stierf, kwam Genserik, die zich den „geesel Gods" noemde, en koning der Vandalen was, in Italië, maar trok niet verder dan Sicilië en

Calabrië voort, zoodat onze heilige onder Genserik onmogelijk als gevangene naar Afrika kan weggevoerd zijn, en andere barbaren vielen in de jaren tusschen 410—431 niet in Italië. Hiermede vervallen de overige bijzonderheden omtrent Paulinus' wegvoering naar Afrika, en zijn dienst bij des konings schoonzoon. Deze onnaauwkeurigheden meenen wij op de volgende wijze te kunnen uitleggen en verbeteren. Alle barbaren werden onder de algemeene benaming aangeduid van Vandalen, en aan elk hunner aanvoerders werd de titel van „geesel Gods" door de kerkvaders gewoonlijk gegeven; wij mogen alzoo voor Vandalen de *Gothen* en voor den koning der Vandalen *Alarik* plaatsen. Ook de naam van „Afrika" en van „schoonzoon" heeft geene moeijelijkheid; want de Gothen hadden voortdurend hun oog op dat rijke land gevestigd en reeds in 409 eene kleine afdeeling hunner troepen derwaarts gezonden; ook had Alarik, kort voor zijn dood, geholpen door zijn *schoonbroeder* Astulf (het latijnsche *gener*, waarvan de H. Gregorius zich bedient, beteekent zoowel *schoonbroeder* als *schoonzoon*) eene vloot uitgerust, om naar Afrika over te steken. Dat deze onnaauwkeurige uitdrukkingen in Gregorius' verhaal zijn ingeslopen, is gemakkelijk te begrijpen, zoo men in aanmerking neemt, dat Gregorius het bij overlevering had vernomen, en dat in eene tusschenruimte van meer dan honderd vijftig jaren (Paulinus stierf in 431 en Gregorius schreef in 593), gemakkelijk in een verhaal, dat zeker niet van het hoogste gewigt is, een of andere afwijking van de historische waarheid kan plaats grijpen. Na deze ophelderingen laten wij het verhaal des H. Gregorius hier volgen..

„Toen de Vandalen [Gothen] Italië tot aan Campanië

„verwoestten, en eene menigte inwoners naar Afrika „[het zuiden van Italië] gevankelijk wegvoerden, deelde „Paulinus, de man Gods, alles aan de armen en ge- „vangenen uit, wat hij ten gebruike van zijnen bisschoppe- „lijken stoel ontvangen had. Toen hij niets meer bezat, „om aan de behoeftigen te schenken, kwam op zekeren dag „eene weduwe tot hem en zeide, dat haar zoon door den „schoonzoon van den koning der Vandalen [door den „schoonbroeder van den koning der Gothen] gevankelijk „weggevoerd was; zij vroeg hem om losgeld voor haren „zoon: misschien zou de heer van haar kind het aan- „nemen, en hem naar de zijnen laten terugkeeren. Maar „hoe ijverig de man Gods ook zocht, of hij nog iets „bezat, dat hij aan de vrouw geven kon, hij vond niets. „Zich zelven bezat hij nog, en antwoordde: vrouw, ik „kan u niets geven, maar neem mij zelven, beschouw „mij als uw slaaf, en, om uwen zoon terug te krijgen, „geef mij in zijne plaats. De vrouw, deze woorden uit „den mond van zulk een groot man hoorende, be- „schouwde ze als spotternij. Daar hij echter een bespraakt „man was, overtuigde hij weldra de vrouw, zoodat zij „hem geloofde, en geen moeijelijkheid meer maakte, den „bisschop als slaaf te geven, om haren zoon te bevrijden. „Beiden reisden nu naar Afrika [Beneden-Italie]. De „schoonzoon [schoonbroeder] ging toevallig uit, en de „vrouw rigtte dadelijk tot hem de bede, haren zoon vrij „te laten.

„Toen de barbaar, door hoogmoed opgeblazen, niet „slechts hare bede afsloeg, maar ook weigerde, verder „naar haar te luisteren, ging de weduwe voort en zeide: „zie, dezen man geef ik u als plaatsvervanger; geef mij „mijnen zoon terug, en wees mij genadig. De barbaar,

„den man met zijn jeugdig gelaat ziende, vroeg hem,
„welke kunst hij kende. Een handwerk, antwoordde de
„H. Paulinus, versta ik niet, maar ik kan een tuin be-
„bouwen. Dit 'geviel den heiden; hij nam hem tot zijn
„slaaf, en gaf aan de weduwe haren zoon terug; deze
„nam haren zoon mede en vertrok. Paulinus nam de
„zorg voor den hof op zich. De schoonzoon [schoon-
„broeder] kwam dikwijls in den tuin, ondervroeg Pau-
„linus over verschillende dingen, en ziende, welk een
„verstandig man hij was, scheidde hij zich van zijne
„vrienden en bekenden, zocht meermalen een onderhoud
„met Paulinus aan te knoopen, en vond daarin een groot
„genoegen. Paulinus bragt hem dagelijks aangename,
„jonge groenten voor zijne tafel, en ging terug naar den
„tuin, zoodra hij zijn brood ontvangen had. Dit duurde
„zóó eenigen tijd voort. Op zekeren dag zeide hij tot
„zijn heer, vertrouwelijker dan naar gewoonte met hem
„sprekende: Zie goed toe, wat gij doet en let op, wat
„het rijk der Vandalen [Gothen] worden zal, want de
„koning [Alarik] zal binnen korten tijd, en, tegen alle
„verwachting, spoedig sterven. De schoonzoon, door den
„koning boven allen bemind, deelde hem dit mede, en
„zeide, dit vernomen te hebben van zijn tuinier, die een
„verstandig man was. Terstond antwoordde de koning:
„ik zou gaarne dien man zien, van wien gij spreekt.
„Hij pleegt mij moeskruiden te brengen, hernam de
„andere; ik zal hem bevelen, die bij u te brengen, opdat
„gij hem zien kunt, en weten wie hij is, die zóó tot mij
„gesproken heeft. Zoodra de koning zich op de rustbank
„had nedergelegd, bragt Paulinus hem bloemen en
„versche moeskruiden. Toen de koning hem zag, begon
„hij te beven van schrik, liet zijn schoonzoon roepen,

„en zeide tot hem: wat die man u gezegd heeft, is waar;
„want in een droom van dezen nacht zag ik tegenover
„mij regters zitten, en onder hen ook dezen man; en op
„hun oordeel werd mij de geesel, dien ik ontvangen
„had, uit de hand genomen. Verneem naauwkeurig, wie
„hij is, want ik vermoed, dat hij, een man van zoo
„groote verdiensten, niet iemand is van gewonen stand.
„De schoonzoon nam nu Paulinus ter zijde, en vroeg
„hem, wie hij was. Ik ben uw slaaf, antwoordde Pau-
„linus, degene dien gij in de plaats van den zoon der
„weduwe ontvangen hebt. Toen evenwel de schoonzoon
„verder aandrong, kon Paulinus een bepaald antwoord
„niet langer ontwijken, en openbaarde hem, dat hij bis-
„schop was. Zijn heer, op dit antwoord verschrikt, werd
„bevreesd, en vroeg Paulinus nederig, met welk geschenk
„hij voor altijd naar zijn vaderland wilde terugkeeren.
„Paulinus antwoordde: ééne weldaad kunt gij mij be-
„wijzen: bevrijd al de gevangenen van Nola. Zonder
„uitstel werden dezen door geheel Afrika [Beneden-Italië]
„opgezocht, en op de schepen, met genoegzamen voor-
„raad voorzien, naar Italië, tegelijk met Paulinus en
„ter zijner eere, overgebragt. Weinige dagen daarna stierf
„de koning der Vandalen [Gothen], en werd hem de
„geesel, vroeger tot tuchtiging des volks toevertrouwd,
„ontnomen. Zóó voorspelde de dienaar des Allerhoogsten,
„Paulinus, de toekomst, en bevrijdde velen, door zelf
„slaaf te worden, in navolging van Hem, die de gedaante
„van een slaaf aannam, opdat wij niet langer slaven der
„zonde zouden wezen."

Zóó verhaalt de H. Gregorius het grootste bewijs van Paulinus' liefde jegens den naaste, in woorden, zóó eenvoudig, dat zij het kenmerk der waarheid in zich dragen.

Ook de voorspelling over den aanstaanden dood van den koning der Gothen is vervuld; want Alarik stierf in 410. Zijn schoonbroeder Astulf volgde hem op, en stichtte, na een verdrag met Honorius gesloten te hebben, het rijk der West-Gothen in zuidelijk Gallië.

Zoodra de H. Paulinus in het midden zijner kudde teruggekeerd was, en terwijl hij met groote liefde zich wijdde aan het heil zijner onderhoorigen, moest hij, als leeraar der Kerk, zich spoedig bezig houden met de studie der H. Schriftuur en met de vraag over den toestand van het menschelijk ligchaam na de opstanding. Deze kwestie was reeds sedert eenigen tijd opgeworpen, bij gelegenheid van den strijd tusschen Hiëronymus en Rufinus, en spande voortdurend aller gemoederen in. De aanhangers van Origenes loochenden het voortbestaan des ligchaams na de opstanding, omdat de ziel, tot straf eener zonde, bedreven vóór hare vereeniging met het ligchaam, in het ligchaam zou geplaatst zijn, en van dat ligchaam, na daarin geboet te hebben, nu weder bevrijd zou worden. Volgens hun systeem bleef er alzoo geene plaats meer overig voor het ligchaam, dat, volgens hen, alleen tot werktuig der boetdoening van de ziel diende; doch, omdat de leer van het Evangelie omtrent de verrijzenis des ligchaams te uitdrukkelijk was, om met een enkel woord omvergeworpen te kunnen worden, kozen zij eene uitvlugt, en leerden, dat het ligchaam na de opstanding overging in een zuiver geestelijke zelfstandigheid, in een soort van fijne luchtstof. Deze dwaling werd spoedig en wel vooral door den geleerden en heiligen bisschop van Tyrus, Methodius, en later door de HH. Epiphanius en Hiëronymus wederlegd. Eenige bestrijders echter vervielen in

eene tegenovergestelde dwaling, en droomden van eene ligchamelijke opstanding voor duizend jaar, waarin ieder een ligchaam zou ontvangen, dat volmaakt geleek op zijn vorig ligchaam, en ook dezelfde behoeften zou hebben. Tusschen deze twee rigtingen, de eene grof zinnelijk, de andere te spiritualistiesch, lag de waarheid, en het is verblijdend te hooren, in hoe juiste termen de H. Paulinus die wist uit te drukken.

„Er zal eene algemeene opstanding des ligchaams plaats „vinden, en ieder zal zijn eigen ligchaam terug ontvan„gen; hierover mag niemand zich verwonderen, want „God, die alles uit niets geschapen heeft, zal ons ook „uit iets kunnen maken. Alles, wat wij in de natuur „zien, het ineenstorten der rijken, de verschillende tijden „van den dag, het wisselen der jaartijden, is eene afbeel„ding van de opstanding des vleesches, en is begrepen in de „hernieuwing, die plaats grijpen zal bij de tweede komst „van den Christus. Het ligchaam is als een zaad, dat „in de aarde gelegd wordt, en waaruit, als uit een kiem, „de verheerlijkte ligchamen voortkomen. Even als er in „de natuur niets vergaat, zal ook niets vergaan van de „deelen des ligchaam, al is het door de wilde dieren „verslonden. Maar de opstanding is niet voor allen het„zelfde. Voor de deugdzamen is zij tot eene glorie, voor „de boozen is zij ter straf in het vuur. Een ieder ont„vangt zijn ligchaam terug in een toestand, die overeen„komstig is met de werken, die hij verrigt heeft.
„Er heeft geene zielsverhuizing plaats. In den heiligen „Geest hebben wij de zekerheid en het onderpand der „opstanding ontvangen."

Deze woorden hebben geen uitlegging noodig: zij zijn eene duidelijke verklaring van Paulus' woorden over de

verrijzenis des vleesches; geen Katholiek godgeleerde van onze dagen zou klaarder spreken, noch iets anders leeren over die verrijzenis, dan wat de H. Paulinus reeds voor meer dan veertien eeuwen geschreven heeft: zóó is de waarheid altijd één en dezelfde, even als Hij één en eeuwig dezelfde is, die ze ons geopenbaard heeft, even als de Kerk, die ze ons predikt, één en dezelfde is tot aan de voleinding der eeuwen.

Een nieuwe strijd daagde weldra op, niet alleen gevaarlijker en geduchter, maar ook met grooter inspanning volgehouden, en waarin onze heilige met zijne twee vrienden, den H. Augustinus en den H. Hiëronymus, weer onmiddelijk zou betrokken worden. Italië voor-eerst, daarna Afrika en Palaestina zullen het tooneel zijn, waarop de ketters hunne arglistige rol spelen, en alle kunstgrepen van eene huichelende regtzinnigheid in het werk stellen, om zich en hunne aanhangers tegen eene veroordeeling door het hoogste kerkelijke gezag te vrijwaren, zonder op te houden, met hunne valsche begrippen te dweepen en ze als een langzaam, maar tevens zekerwerkend venijn in den geest van vele onbedachtzamen te doen indruppelen.

Een zekere Morgan, Brittanniër van geboorte, die zijn naam met den Grieksch-klinkenden van Pelagius verwisseld had, was een met vele kennissen toegerust kloosterling van de beroemde abdij van Bangor, in het landschap Wallis. Omstreeks 406 kwam hij naar Rome en won weldra aller achting door zijn zuiveren levenswandel. Tot zijn ongeluk kwam hij aldaar in aanraking met den beruchten Coelestius, die, vroeger regtsgeleerde en pleitbezorger, later zich in een klooster afgezonderd had, en nu een der ijverigste toehoorders was van Ru-

finus, de Syrische bijgenaamd, ter onderscheiding van den ons reeds bekenden Rufinus van Aquileja. Deze Rufinus was eenige jaren te voren leerling van den ongelukkigen Theodorus van Mopsueste geweest, en had van dezen, behalve andere kettersche gevoelens, ook de dwaling overgenomen, dat de mensch tot zijne zaligheid de genade van God niet noodig heeft. Coelestius wist op zijne beurt Pelagius voor deze leer te winnen, en sleepte hem in zijne dwaling mede. Het onderscheid echter tusschen deze twee dwaalleeraars was niet gering: Pelagius, van nature koud-verstandelijk, zonder tot eenige spekulatie in staat te zijn, van rigting zuiver praktiesch, alleen gedreven door trotsche vooringenomenheid met zichzelven en door eigenwaan over zijn ingebeelde verdiensten als kloosterling, had geen ander doel dan om zijne begrippen in het leven over te brengen, en ging daarbij openhartig maar tevens met hardnekkig volhouden te werk; Coelestius daarentegen, met meer scherpzinnigheid bedeeld dan Pelagius, vatte zijne leer wetenschappelijker, dieper op, dreef ze in de uiterste gevoltrekkingen door, maar moest daarom ook met meer sluwheid en geveinsdheid tot zijn doel zien te geraken.

Weldra trad Pelagius als verkondiger zijner dwaling op, doch in den beginne nog behoedzaam en met veel voorzigtigheid, om zoo doende allengs en bijna ongemerkt anderen in zijn strikken te vangen. Wel mengde hij die doling in zijne uitleggingen over den brief van den H. Paulus aan de Romeinen; zelfs kon hij, toen hij een bisschop de schoone woorden van Augustinus „da quod jubes et jube quod vis" (geef wat gij beveelt en beveel wat gij wilt) hoorde aanhalen, zich zóó weinig bedwingen, dat hij bijna in een woordenstrijd gewikkeld werd, maar toch wist hij het ware

met het valsche zoo listig dooreen te mengen, en zich zoo sluw onder het mom van godsvrucht te verbergen, dat zelfs een H. Augustinus bij herhaling liefde en hoogachting voor hem betuigde, en onze H. Paulinus hem „als een „dienaar Gods beminde." Of Pelagius met de getuigenissen dezer twee groote mannen, in wier gevoelen ook Hiëronymus aanvankelijk deelde, onbekend is gebleven, durven wij niet verzekeren; zeker is het, dat hij zich van Paulinus' gunst wilde verzekeren, en om den heilige voor zich in te nemen, hem een brief van meer dan drie honderd regels schreef; hij had met alle ketters de zucht gemeen, om zich zooveel mogelijk in te dringen in de gunst van de meest achtenswaardige personen. Die brief is verloren gegaan, maar over den inhoud kunnen wij oordeelen uit de volgende woorden van den H. Augustinus: „ik heb dien brief — zoo schrijft hij in zijne verhandeling „over de erfzonde — gelezen, en gezien, dat Pelagius „van den beginne tot aan het einde bij den aanleg en „het vermogen der natuur staan blijft, en daarin bijna „uitsluitend de genade van God stelt. Van de genade der „verlossing gewaagt hij slechts door ze te noemen, maar „alleen in het voorbijgaan, zoodat men duidelijk ziet, dat „hij zich geschaamd heeft, er niet van te spreken. Doch „of hij ze in de vergiffenis der zonden vindt, of in de „onderrigting van Christus, zooals hij op eenige plaatsen „van zijne werken doet, of wel ze voor eene bijkomende „hulp houdt, kan men niet duidelijk opmaken."

Toen Alarik Italië reeds binnen gedrongen was, en ook Rome bedreigde, ontvlugtten Pelagius en Coelestinus, in navolging van vele aanzienlijke Romeinen, de stad, en begaven zich naar Sicilië. Na aldaar omstreeks twee jaren te hebben doorgebragt, en toen de bisschoppen der Dona-

tisten, ook na de zamenkomst, met de Katholieken te Carthago gehouden, in hun schisma, althans gedeeltelijk, volhardden, achtten Pelagius en Coelestius het oogenblik gunstig, om ook in Afrika hunne dwaling te kunnen verbreiden, en staken met dat doel derwaarts over. Pelagius evenwel, ziende, dat, zoolang een zoo krachtig verdediger der Katholieke leer als Augustinus den bisschoppelijken zetel van Hippo bezette, en door alle Katholieken van Afrika als leeraar en uitlegger der Katholieke waarheid gehoord en gevolgd werd, er voor hem geen uitzigt bestond, om zijne dwaling ingang te doen vinden, vertrok naar Jerusalem.

Coelestius bleef in Afrika en liet geen middelen onbeproefd, om uit de handen van den heiligen bisschop van Carthago, Aurelius, de priesterwijding te ontvangen; doch Paulinus, diaken der kerk van Milaan, een bijzondere vriend van Augustinus, kwam als door Gods beschikking naar Afrika en, zoodra hij van Coelestius' dwalingen overtuigd was, klaagde hij hem aan bij genoemden bisschop. Aurelius beriep een concilie, en liet de aanklagte door Paulinus aan de vergadering voorlezen. Coelestius leerde, zoo luidde de beschuldiging, dat „de dood niet „het gevolg der zonde, maar der zwakheid van de na„tuur was, zoodat Adam gestorven zou zijn, al hadde „hij niet gezondigd; dat de zonde van Adam aan hem „alléén, en niet aan zijne afstammelingen nadeel toege„bragt had, de menschen alzoo geboren worden in den„zelfden toestand, waarin Adam vóór de zonde was, en „het doopsel der kinderen onnoodig was; dat verder „een ieder zalig kon worden alléén door de wet en het „Evangelie, en er vóór Christus' komst menschen ge„weest waren zonder zonde, gelijk nu ook een ieder

„alle zonden kan vermijden door zijne eigene kracht." Toen Coelestius zich tegen deze aanklagt zóó zwak verdedigde, dat de geheele vergadering hem als dwaalleeraar, en, bij zijne weigering om zijne leer te herroepen, als ketter moest beschouwen, werd die leer veroordeeld, en hij buiten de gemeenschap der Kerk gesloten (411).

Ook Pelagius kon zich niet beroemen, dat hij ongestoord, en zonder dat een sterke dam tegen zijne dwaling opgeworpen werd, zijn vergif kon verspreiden. In 415 verliet een jong maar bekwaam priester, Orosius genaamd, zijn vaderland Spanje, en stak naar Afrika over, om de vervolging, door de woeste Alanen en Sueven aangevangen, te ontvlugten, maar voornamelijk om den H. Augustinus te leeren kennen, en onder diens leiding zich in deugd en geleerdheid te vervolmaken. Hij bleef lang genoeg in Afrika om naauwkeurig bekend te worden met de leer van Coelestius en met alle bijzonderheden, die betrekking hadden op het onderzoek zijner dwaling en op zijne veroordeeling, doch werd spoedig door Augustinus naar Hiëronymus verwezen, als naar een waardiger en bekwamer leermeester. Augustinus gaf zonder twijfel hierdoor een groot bewijs én van zijn hoogen eerbied voor Hiëronymus' deugd en wetenschap, én van het nederig gevoelen, dat hij van zich zelven koesterde, maar diende tegelijkertijd als werktuig in Gods hand, om de Kerk van Palaestina voor het haar dreigend gevaar te doen waarschuwen in den persoon van Orosius. De H. Hiëronymus ontving den jeugdigen priester, door Augustinus hem aanbevolen, met alle liefde, en nam hem onder het getal zijner vrienden op. Orosius zou ook gaarne in het stille Bethlehem, onder Hiëronymus' toezigt en in zijn gezelschap, zich ongestoord aan de studie

der H. Schrift gewijd hebben; doch onderrigt wordende, dat Pelagius in Palaestina zijne dwaling verkondigde, achtte hij zich verpligt, hem bij den bisschop van Jerusalem, den ons reeds ongunstig bekenden Joannes, aan te klagen wegens ketterij, „wijl hij leerde, dat de mensch, *zoo hij wilde*, „zonder zonde leven, en Gods geboden gemakkelijk ver- „vullen kon." Op eene vergadering van geestelijken berigtte Orosius verder, dat Coelestius, Pelagius' vriend en geestverwant, op eene synode te Carthago veroordeeld was, maakte gewag van de verhandeling des H. Augustinus „over de natuur en de genade" en las, op verlangen der vergadering, van denzelfden kerkleeraar een brief voor, die aan de volgelingen van Pelagius gerigt was. Pelagius werd nu voor de vergadering geroepen, doch, niettegenstaande hij een leek was, door Joannes onder de priesters geplaatst; want de bisschop stoorde zich niet aan het verwijt der vergadering, dat een aangeklaagde en een ketter niet te gelijkertijd verdediger en regter zijn kon. Pelagius, gevraagd zijnde, of hij eene leer verkondigde, die door Augustinus bestreden en door de synode van Afrika veroordeeld was, antwoordde met een beleedigend gezegde tegen Augustinus; daar hij echter de rekbare en hoogst dubbelzinnige stelling „de mensch „kan, *zonder hulp*, *niet* zonder zonde leven" onderschreef, werd hij niet veroordeeld. Op gelijke wijze wist hij door dubbelzinnige uitdrukkingen en door een geveinsd veroordeelen van Coelestius' grofste gezegden, op een latere synode, te Diospolis gehouden, zijne veroordeeling te ontgaan, doch kon niet beletten, dat de aldaar vergaderde bisschoppen en priesters besloten, om de aanklagt en de verdediging naar Rome op te zenden, en de geheele zaak aan het oordeel des Pausen te onderwerpen. Orosius verliet nu

Palaestina, om aan de bisschoppen van Afrika den uitslag der vergaderingen van Jerusalem en van Diospolis te berigten, en mogt het genoegen smaken, dat de geheele Afrikaansche kerk in zijne ontevredenheid deelde, en even sterk haar ongenoegen over den geheelen loop der zaak te kennen gaf als hij. In dien tusschen tijd waren de bisschoppen van Numidië te Mileve, ten getale van één-en-zestig, en die van Afrika andermaal te Carthago, ten getale van negen-en-zestig vergaderd geweest, om op nieuw de leer van Pelagius en Coelestius te onderzoeken; zij hadden die ook reeds veroordeeld. De acten dezer synoden, alsmede der Jerusalemsche en Diospolitaansche werden aan Paus Innocentius opgezonden, terwijl Augustinus en vier andere bisschoppen daar een vertrouwelijk schrijven bijvoegden, om hem aan te sporen, spoedig eene beslissing in deze zaak te nemen, en wel te meer, omdat Pelagius in Rome en in Italië vele aanhangers telde. Innocentius beantwoordde dit schrijven met lofprijzing wegens hun ijver, en met eene bevestiging van hun uitgesproken oordeel; doch zeide, te aarzelen in eene beslissing ten opzigte der handelingen van de synode van Diospolis, omdat deze hem niet echt toeschenen, en hij nadere berigten wilde afwachten.

Pelagius, van dit alles onderrigt, en bevreesd welligt voor eene veroordeeling door Rome's opperpriester, stelde eene geloofbelijdenis op, en zond die naar Rome. Doch met meer regt zou men ze een lasterschrift tegen Orosius en diens leermeester, den H. Hiëronymus, mogen noemen; bij punten, die geen betrekking op zijne zaak hadden, hield hij zich lang op: over de erfzonde daarentegen, die hij verwierp, sprak hij geen woord, over den doop der kinderen dubbelzinnig en over de

noodzakelijkheid der genade Gods zóó onbepaald en onjuist, dat hij ze veeleer loochende dan erkende; daarentegen vloeide zijne geloofbelijdenis en vooral de brief, dien hij er bijvoegde, over van laster en ongerijmde beschuldigingen, aan zijne tegenstanders voorgeworpen. Ook beriep hij zich op zijnen brief, voor eenige jaren aan den H. Paulinus gezonden, waarin hij — wij weten reeds in welken geest — in het breede zou gesproken hebben over de hulp en genade Gods, en over 's menschen onmagt om iets goeds te kunnen verrigten zonder die genade.

Niet aan Paus Innocentius werden deze geschriften voorgelegd, maar aan zijn opvolger, Paus Zosimus, die in 417 den Pauselijken troon beklom. Ook Coelestius, die uit Afrika naar Ephesus gevlugt was, en van daar, zoodra hij den dood van Innocentius vernomen had, naar Rome zich had begeven, zond aan den Paus zijne geloofbelijdenis.

Eene spoedige en beslissende uitspraak was intusschen hoogst noodzakelijk geworden, om het kwaad, dat zich meer en meer verspreidde, in zijn voortgang te stuiten en zoo mogelijk uit te roeijen. Op Sicilië, waar de twee dwaalleeraars zich twee jaren hadden opgehouden, had hunne leer reeds bij velen diepen wortel geschoten, en van daaruit zich als een welig onkruid verspreid over het zuiden van Italië, waar het een hardnekkigen verdediger vond in Julianus, bisschop van Eclanum, die, vroeger beschermeling van Augustinus en vriend van Paulinus, nu zijne uitstekende bekwaamheden aan de dwaling dienstbaar maakte, en er eene eer in stelde, met Pelagius en Coelestius op éene lijn geplaatst te worden. Ook in Nola vond de ketterij eenige aanhangers, die

zich vooral vastklemden aan deze dwaling van Pelagius: dat de kinderen, die zonder doopsel stierven, zalig konden worden; zelfs verdedigden zij deze stelling met zóó veel vasthoudendheid, dat zij Pelagius, toen hij dit punt met eenigzins dubbelzinnige bewoordingen aanvoerde in zijne geloofbelijdenis, den rug toekeerden, en liever hun meester in de dwaling dan de dwaling zelve verzaakten.

Dit gaf den H. Augustinus aanleiding, aan zijn vriend Paulinus een uitvoerigen brief te schrijven, en bij hem aan te dringen, om alle middelen, die hem ten dienste stonden, in het werk te stellen ter bekeering van de afgedwaalden. Dit schrijven van Augustinus hebben eenigen beschouwd als een bewijs, dat Paulinus niet regtzinnig dacht over de noodzakelijkheid van de genade en van het doopsel. Wij achten het onnoodig, deze bewering van Gannerius in het breede te weerleggen: de menigvuldige plaatsen, door ons uit Paulinus' werken aangehaald, zijn een voldingend bewijs, dat hij diep doordrongen was van des menschen onvermogen om zonder Gods genade zich van zonden te vrijwaren en deugdzaam te leven: zijn voortdurend gebed om Gods hulp, de bekentenis van zijn eigene zwakheid ten goede, het inroepen van de voorspraak van anderen ter verkrijging der noodzakelijke genade — het zijn allen even zoo vele bewijzen, dat hij den bijstand Gods voor ieder mensch onontbeerlijk achtte. En wat hij over het doopsel der kinderen dacht, heeft hij in duidelijke woorden neergelegd in het gedicht op den gestorven Celsus, „wien Christus met zulk een groot „geschenk verrijkt heeft, dat hij stierf, nog onbeschaafd „om zijn jeugdigen leeftijd, maar nieuwgeworden door „het water; die nog kind zijnde, zoowel om zijn leef„tijd als om het doopsel, door de genade Gode is toe-

„gevoerd." Ook Augustinus was doordrongen van Paulinus' regtzinnigheid. „Immers uwe brieven — zoo schreef hij „hem — ademen een welriekenden geur, daar gij u toont „als den getrouwsten belijder en vriend der genade. Want, „wat kan er zoeter zijn dan voor de zwakken de genade, „waardoor zij aangespoord, voor de goedgezinden de „genade, waardoor zij ondersteund worden?"

Aan welke reden moeten wij dan Augustinus' brief aan Paulinus toeschrijven? Geenszins, antwoordt de geleerde Baronius, „omdat Augustinus het noodig achtte, „Paulinus te regt te wijzen, want diens vrijzinnigheid „stond bij allen boven allen twijfel verheven, maar om „hem krachtige bewijzen in handen te geven ter weder„legging der dwaling." Daarenboven geeft de H. Augustinus zelf de beweegredenen aan, die hem aangespoord hadden, dit schrijven aan Paulinus te rigten: „Het was „voor mij streelend en aangenaam, en om, zoo wij met „hulp van God iets vermogten, niet uw geloof, maar de „verdediging des geloofs tegen dezulken [de Pelagianen] te „ondersteunen, even als wij ook daartoe geholpen worden „door uwe brieven."

De verdediging des geloofs door den H. Paulinus, waarin de H. Augustinus hem te gemoet wilde komen, kon evenwel noch krachtig noch openbaar zijn; de Pelagianen, die zich in Nola ophielden, waren weinig in getal, en hielden hunne gevoelens zooveel mogelijk geheim.

Er bleef geen andere weg voor onzen heilige over dan den raad te volgen, dien de H. Augustinus hem gegeven had: „Hij moest allen, die door hunne waanwijsheid het „kruis van Christus smaadden, zorgvuldig mijden; van „den anderen kant geene gelegenheid laten voorbijgaan, „hen te onderrigten en te vermanen; doch men zou hun,

„zonder twijfel, een groote weldaad bewijzen, zoo men „voor hunne bekeering bad." Dat de H. Paulinus aan dezen raad gehoor gaf, waarborgt ons èn zijne liefde voor allen, die onder zijn herderstaf leefden, èn het belang, dat hij stelde in de zuiverheid der leer, die hij, bij zijne wijding tot bisschop, gezworen had te handhaven.

De ketterij ging intusschen met rassche schreden haar einde te gemoet; zij bezweek weldra onder den dubbelen slag der veroordeeling, door den Paus uitgesproken en van het vonnis der verbanning, door den keizer geveld. Gebrandmerkt als de onbeschaamde eerroofster van den gekruisten God-mensch zwierf zij krachteloos rond, totdat zij, verafschuwd door allen in den persoon haars ontwerpers, wegstief. Paus Zozimus veroordeelde ze, en liet de veroordeeling door de voornaamste bisschoppen van Italië, Afrika en Palaestina onderteekenen; Honorius verbande allen, die weigerden, zich aan Rome's uitspraak te onderwerpen. Te vergeefs begaf zich Juliaan van Eclanum naar Theodorus, bisschop van Mopsueste, een even berucht als bekwaam geleerde van zijnen tijd, om van hem nieuwe bewijzen te hooren ter verdediging van de ketterij; te vergeefs vervoegde zich Coelestius, om ondersteuning en bescherming te vinden, bij Nestorius, die weinige jaren later de eer van Maria, als Moeder van God, aanrandde. De naam van Pelagius verdwijnt voor goed uit de geschiedenis na 418; Coelestius wordt na 425 niet meer genoemd; Julianus huichelde later, zich te bekeeren, om in zijne waardigheid als bisschop hersteld te worden, doch hij werd mistrouwd, en stierf, van allen verlaten; zelfs al zijne schriften zijn verloren gegaan.

Paus Zozimus stierf op het laatst van het jaar 418; zijn dood was het begin van een betreurenswaardig schisma

te Rome. De eene partij van de geestelijkheid wilde den aartsdiaken Eulalius, de talrijker andere den priester Bonifacius tot Paus verkiezen. Keizer Honorius, een ijverig voorstander der Kerk en harer eenheid, beriep eene vergadering van bisschoppen te Ravenna, om zoo mogelijk door vergelijk tusschen de beide partijen tot eene minnelijke schikking te komen; ook den H. Paulinus noodigde hij, door een bijzonder schrijven, tot die bijeenkomst uit.

Verschillende omstandigheden, als: de hardnekkigheid der twee partijen, het invallende Paaschfeest, dat de bisschoppen dwong, naar hunne diocesen terug te keeren, vooral, zoo als Honorius zelf getuigde, de afwezigheid van Paulinus, die door eene ziekte teruggehouden werd, dwongen den keizer, de vergadering tot een lateren tijd te verschuiven, en voorloopig aan beide partijen het stilzwijgen op te leggen. De bijeenkomst was nu bepaald te Spoletum, en opdat zij zoo talrijk en aanzienlijk zou wezen als mogelijk was, noodigde 's keizers geheimschrijver niet slechts de bisschoppen van Italië, maar ook van Afrika en Gallië door een algemeen schrijven uit, zond aan de uitstekendste bisschoppen, aan de HH. Aurelius en Augustinus en aan zes anderen, waaronder wij ook den H. Paulinus vinden, een bijzonder schrijven, en hield in naam van zijn keizer, met meer dan gewonen drang bij hen aan, dat zij toch door hunne tegenwoordigheid op de vergadering aan de oneenigheid te Rome een einde zouden maken. Daar de brief, aan den H. Paulinus gerigt, een duidelijk bewijs is van de verdiensten, die Paulinus zich verworven had, en van den eerbied, dien allen hem toedroegen, laten wij den hoofdzakelijken inhoud daarvan volgen:

„Het was onze innige overtuiging, dat door alle pries-

„ters, die op de vergadering [van Ravenna] te zamen „geweest zijn, niets kon bepaald worden, toen gij wegens „eene ligchamelijke ongesteldheid de ongemakken van de „reis niet kont verduren. En over uwe afwezigheid heeft „de ondeugd zich verheugd, daar zij met een eerbied- „waardig en heilig man zich in een tweestrijd heeft willen „wagen. Voorzeker, dit is eene aangelegenheid, waardig „om door uw heilig leven aan uwen roem ter beslissing „te worden opgedragen. Wij kondigen u aan, dat de „uitspraak opgeschort is, opdat de goddelijke wet, die „gij gevolgd zijt en vervuld hebt, uit uwen mond ge- „hoord worde; geen ander kan die wet beter voor- „dragen dan hij, die altijd daarmede overeenkomstig „geleefd heeft. Bewijs ons, eerbiedwaardige vader, die „dienst en, zonder op de moeijelijkheden te letten, kom „ons bezoeken. Voor zoover uwe gematigdheid en rust „zulks toelaten, stel alle zaken ter zijde, verstrek der „vergadering tot nut, en schenk ons spoedig uwen zegen, „dien wij zoo zeer verlangen." Of Paulinus aan deze dringende uitnoodiging zou hebben kunnen voldoen, mogen wij met regt betwijfelen, want zijne laatste levensjaren bragt hij in aanhoudend lijden door, terwijl de ziekte hem dikwijls belette, zijne arme legerstede te verlaten. De vermetelheid en het woeste gedrag van Eulalius maakte ook de bijeenkomst onnoodig, en God liet toe, dat hij door zijn eigen drijven tegen zich het vonnis der verwerping uitsprak. De stadsprefekt Symmachus verhaalt het ons in zijn berigt daarover, aan den mederegent Constantius ingezonden; Eulalius namelijk trok, in weerwil van het verbod des keizers, en niettegenstaande aan beide partijen het stilzwijgen was opgelegd, des namiddags Rome binnen, en verwekte een oproer, waarbij velen gewond

werden, en Symmachus met moeite zijn leven redde. Als openlijk overtreder van 's keizers verbod en als indringer werd hij nu door Honorius uit de stad verbannen, en Bonifacius, in zegepraal door zijne partij naar Rome geleid, werd door de geestelijkheid tot Paus verkozen, en door den keizer in zijne waardigheid erkend.

Voordat de laatste ziekte van den H. Paulinus ons noodzaakt, in Nola de laatste woorden van den stervenden heilige met eerbiedige belangstelling te hooren, en getuige te zijn van zijn sterven, moeten wij nog een woord van lof vernemen, dat door heilige mannen over hem gesproken werd.

In de nabijheid der stad Nissa lagen eenige kleine eilanden, waarvan Lerins het grootste, Lero het onherbergzaamste was. Honoratus, een Galliër van edele geboorte, verkocht zijne goederen, verliet de wereld, en koos het eerstgenoemde tot verblijf, om in stille eenzaamheid zich voor de eeuwigheid voor te bereiden. Weldra trok de roem zijner deugden een aantal edele jongelingen naar die woestenij, om onder zijne leiding zich te vervolmaken. Eucherius, senator van het Romeinsche keizerrijk, en even rijk in bezittingen als aanzienlijk van afkomst, was een dier velen, en had met toestemming zijner echtgenoot zijne uitgestrekte goederen den armen geschonken, om zich met Honoratus en zijne leerlingen te vereenigen; doch slechts korten tijd bleef hij in het klooster en stak naar het woeste Lero over, waarheen nog voor weinige jaren de misdadigers verbannen werden. Al die kloosterlingen bragten, overeenkomstig de regels van de kloosters, door den H. Martinus gesticht, den dag door in gebed en psalmgezang, maar afgewisseld door studie, want ook zij wenschten, door de wetenschap te beoefenen en ze

door schrift en woord te verspreiden, voor hunnen evennaaste nuttig te zijn, ofschoon zij zich van den omgang der menschen hadden teruggetrokken. Hoe dierbaar hun overigens die afzondering was, maar ook hoe hoog zij de innige vereeniging wisten te schatten, waarin zij op die verlatene eilanden met God traden, getuigt de genoemde Eucherius:

„De woestijn is de groote tempel Gods. Wil iemand „de goederen in het land der eeuwig-levenden zien, dan „moet hij de onbewoonbare aarde bewonen; want voor den „onschuldige past het paradijs, voor den gevallene de „woestijn. De H. Joannes, Christus zelf heeft ze geheiligd. De Israëlieten zijn door de woestijn het beloofde „land binnengetrokken. In de woestijn werd de duivel, „die in het paradijs de zege behaald had, overwonnen „door Christus. Dáár woont God meer, naarmate Hij „gemakkelijker gevonden wordt. Dáár is het hart vrijer, „dáár gaat de verheffing der ziel tot God met meer „vreugde gepaard, dáár is de rust des gemoeds grooter, „dáár schept de versterving eene tweede woestijn, waaruit „de mensch, ondersteund door de stilte, gemakkelijker „tot God zich verheft; zelfs de afhankelijkheid van God „ten opzigte van voeding, kleeding en behoeften des levens brengt ons Hem nader, dien wij als onzen Vader „in den hemel kennen en beminnen. Hoe dierbaar is de „woestijn voor hen, die naar God dorsten! hoe lacht zij „hun toe, die Christus zoeken! Alles zwijgt; dáár hoort „men geen geluid, geen gesprek, tenzij alleen met God. „De eenige welluidende toon, die de stilte onderbreekt, „is het gebed; en dan weêrkaatsen de gezangen op de „rotsen, en stem en gebed klimmen op ten hemel."

Dergelijke gezangen dichtte ook een H. Basilius voor

zijn vriend Gregorius, toen hij hem de woestijn van Pontus afschilderde; en die heiligen spreken krachtiger en warmer tot ons hart dan de zoogenaamde philantropen, als zij hunne veroordeeling uitspreken over het bespiegelend leven in kloosters en slechts het bewijs leveren, dat zij geen gevoel hebben voor wat waarlijk schoon en verheven is, en alleen de lage poëzie van vergankelijk goed en verachtelijk zingenot kennen.

Ofschoon ver van Nola verwijderd, had toch Eucherius reeds den roem van den H. Paulinus vernomen, en een zijner bloedverwanten, dien hij wilde aanmoedigen om de wereld te verlaten, gewezen op het treffende voorbeeld van den bisschop van Nola, „die voorheen een grooten „rijkdom en de grootste welsprekendheid bezat, maar „zich nu zóó innig met zijne levenswijze vereenigd had, „dat hij de geheele wereld met zijn woord en werken „vervulde." Het was Eucherius echter niet genoeg, zijne bewondering over Paulinus' leven en deugd uit te spreken; hij wenschte vooral, met hem in briefwisseling te komen, en in zijne liefde zich te verwarmen. Hij zond daarom naar Nola een bode, die aan Paulinus zijn groet overbrengen, en tevens de levenswijze van den heiligen bisschop naauwkeurig nagaan moest, want van zulk een heilig man meende hij veel te kunnen leeren. Ook Honoratus zond eenigen tijd later uit zijn klooster drie zijner leerlingen, zonder hun in last te geven, de reis over het kleine eiland Lero te nemen, en Eucherius van hunne zending te verwittigen.

Waarschijnlijk antwoordde de H. Paulinus aan beide vrienden, doch alleen zijn brief aan Eucherius is ons bewaard gebleven. Even als in al de andere schriften van onzen heilige spreekt ook in dezen brief zijn hooge eerbied

voor anderen even luide als de geringe dunk, dien hij van zichzelven koesterde. Hij meent zelf niets gedaan te hebben wat eenige aanmerking waardig is, maar kan zijne bewondering niet genoegzaam uitdrukken over alle deugden, die zijne vrienden beoefenen; hij wenscht, dat zijne liefde jegens hen hunne groote verdiensten evenare, maar betuigt te gelijkertijd zijne eigene geringheid; anderen verheffen, zich zelven vernederen, dit was de grondtoon, dien hij steeds aangeslagen heeft, en tot in zijn laatste schrijven bleef hij daaraan onveranderlijk getrouw.

Wij naderen intusschen al digter het tijdstip, waarop de Kerk twee harer edelste en schoonste sieraden zou verliezen. Nog slechts enkele jaren zou de groote Augustinus, bekend als geleerde, redenaar en schrijver, beroemd en door alle Katholieken hoog geschat als bisschop en onverschrokken verdediger der Katholieke waarheid, aan de levenstaak, die hem was opgelegd, kunnen wijden, om dan in Gods aanschijn duidelijk te zien, wat ook voor het scherpzinnigst vernuft met een dikken sluijer overdekt is, en in Gods liefde te genieten, waarnaar hij gehaakt en waarvoor hij gezwoegd had; en terwijl Afrika nog treurde over het verlies van zijn grootsten bisschop, zou ook Italië weldra in rouw gedompeld worden, als het stoffelijk overschot van een zijner beminnelijkste heiligen zou moeten geplaatst worden naast de vereerde overblijfselen des H. Felix.

En toch, voordat deze twee heiligen in de eeuwigheid het loon hunner deugden en de vruchten hunner onvermoeide werkzaamheid genoten, zouden zij nog eenmaal, deze door eene moeijelijkheid op te werpen, gene door die te verklaren, een leerstuk der geopenbaarde waarheid

voor de volgende eeuwen ophelderen, en met redenen omkleeden, die elke tegenspraak beschamen.

Een zekere Cynegius, zoon der door Augustinus hoog geprezene Flora, was te Nola gestorven, en door den H. Paulinus in de basiliek des H. Felix, in de nabijheid der overblijfselen van dezen belijder begraven; want de nabijheid dezer heilige relieken — zoo meende Paulinus — moest heilzaam voor den afgestorvene wezen, omdat hij daardoor deelachtig werd aan de gebeden der Kerk. Hij wilde echter liever de meening van anderen daaromtrent vernemen, dan zijn eigen geweten tot rigtsnoer nemen, en schreef aan den H. Augustinus om inlichting, of zijne opvatting de toets der regtzinnigheid kon doorstaan.

Ofschoon Augustinus door vele andere en zonder twijfel gewigtige aangelegenheden werd bezig gehouden, kon hij aan het dringend verzoek van Paulinus, dat Cassianus, beider vriend, voortdurend herhaalde, niet weerstaan, en zond aan Paulinus een geschrift onder den titel: „over „de zorg, die men voor de dooden hebben moet." — „Sedert eenigen tijd was ik verpligt, schreef hij, te ant„woorden op uwen brief, waarin gij mij vroegt, of het een „afgestorvene voordeelig was, zoo zijn ligchaam bij dat „eens martelaars begraven wordt." Hierop laat hij zijn antwoord volgen: in de hoofdzaak aldus luidende: „Het „godvruchtig geloof moet geenszins vreezen, dat bij de „groote slagting van Christenen hunne ligchamen onbe„graven blijven; ook geen wilde beesten zullen eenig „nadeel kunnen toebrengen aan de ligchamen, die eens „zullen verrijzen; de eeuwige Waarheid heeft immers „gezegd: vreest hen niet, die het ligchaam dooden, maar „de ziel niet kunnen dooden. Of zou iemand zoo onzinnig „kunnen zijn om te beweren, dat zij, die het ligchaam

„dooden, geenszins vóór den dood moeten gevreesd worden, „omdat zij het ligchaam dooden, maar wel ná den dood „moeten gevreesd worden, omdat zij kunnen beletten, „dat het begraven worde? Zeker, vele ligchamen van „Christenen blijven onbegraven, en dit schaadt hun niet, „want niemand kan een enkel Christen verwijderd houden „van den hemel, welken Hij met zijne alomtegenwoor- „digheid vervult, die al wat Hij geschapen heeft, uit „den doode kan doen opstaan.

„Daarom moeten echter de ligchamen der regtvaardi- „gen en der geloovigen, waarvan de H. Geest zich als „van werktuigen tot goede werken bediend heeft, niet „veracht noch weggeworpen worden. Zoo het kleed of de „ring eens vaders te dierbaarder is voor de overblijvenden, „naarmate zij hem een grooter liefde toedroegen, mogen „ook de ligchamen niet veracht worden, waarmede wij „op veel inniger wijze dan onverschillig met welk klee- „dingstuk verbonden zijn. Zij toch dienen niet slechts „tot sieraad en opschik, maar zijn naauw met onze „natuur verbonden. Daarom heeft Tobias, volgens ge- „tuigenis des Engels, door het begraven der dooden zich „verdienstelijk gemaakt bij God. Daarom ook prijst „Christus de vrouw, die Hem zalfde en zegt, dat hare „daad overal zal verkondigd worden, waar het Evangelie „gepredikt wordt. Daarom ook worden zij geprezen, „die het ligchaam des Zaligmakers gebalsemd en in een „nieuw graf gelegd hebben."

„Het begraven der ligchamen naast de overblijfselen „en gedenkteekenen der martelaren, is in zich zelf reeds „aanbevelenswaard, en heeft een dubbel voordeel, dewijl „de levenden daardoor aangeprikkeld worden, om voor „de overledenen te bidden en wel onder aanroeping der

„ martelaren, in wier nabijheid zij begraven zijn. En hoe „ heilzaam dit is, bewijst ons de algemeene gewoonte der „ Kerk om voor de afgestorvenen te bidden.

Uit dit geschrift kon de H. Paulinus zich overtuigen, dat zijne leer, die hij reeds vroeger verkondigd had „ dat „ niets van het ligchaam verloren gaat, al is het door de „ wilde dieren verteerd, omdat God, die uit niets ons „ gemaakt had, uit iets ons weder scheppen kan," regtzinnig en met de leer der Kerk overeenkomstig was; ook werd hij tevens versterkt in zijn gevoelen „ dat de ligchamen „ met eerbied moeten behandeld worden, omdat zij tempels „ en werktuigen des H. Geestes geweest zijn," en gerust gesteld over de eer, die hij aan zijn vriend Cynegius bewezen had. — De H. Augustinus mogt dus met regt zijn geschrift eindigen met de woorden: „ Gij hebt alles „ wat gij van mij verlangd hebt; is mijn schrijven eenigzins „ wijdloopig geweest, vergeef mij dit; want de begeerte, „ om langer met u te spreken, heeft mij hiertoe verleid."

„ Hoe dit boek U, Eerwaardige mede-broeder, be- „ vallen is, wensch ik weldra uit uw antwoord te ver- „ nemen."

Dit antwoord van Paulinus bleef echter uit, daar eene aanhoudende ziekte hem belette te schrijven, en ook Augustinus kon daarop niet verder aandringen, daar gewigtige aangelegenheden al zijne aandacht eischten. God liet toe, dat eene nieuwe dwaling het hoofd opstak, voordat de groote verdediger van de noodzakelijkheid der genade Gods ter zaligheid zijn roemrijke en gezegende loopbaan voleindde. Augustinus moest nog eens in het strijdperk treden, en voor alle volgende eeuwen het dogma van de vrijheid des menschelijken wils tegenover de genade verdedigen, gelijk hij vroeger de nood-

zakelijkheid der genade betoogd had tegenover de zwakheid der menschelijke natuur.

Er ontstond al zeer spoedig eene verkeerde opvatting van Augustinus' leer over de genade. In Afrika en in Gallië beschuldigde men den H. kerkleeraar, dat hij, door de noodzakelijkheid der genade Gods ter zaligheid te verdedigen tegen de Pelagianen, de vrijheid van 's menschen wil vernietigd, en onder den naam van genade eene onvermijdelijke noodzakelijkheid, even als die van het fatum geleerd had. Om zichzelven te verdedigen en anderen voor dergelijke afwijking van de ware leer te behoeden, schreef Augustinus drie boeken „over de genade en den „vrijen wil," waarin hij op nieuw de stelling bewees en toelichtte, dat Gods genade noodzakelijk is voor elk goed werk, maar daarentegenover ook de waarheid verdedigde, dat de mensch, vrij zijnde, en tegenover de genade vrij blijvende, die òf aannemen òf verwerpen kan. Verder voortredenerende leerde hij, dat „niet de goede wil de „genade voorkomt, en dat alzoo de genade niet als eene „verdienste volgt, maar dat de genade eene goddelijke „werking is, die den wil voorafgaat, beweegt en het goede „doet kiezen. De mensch kan uit zich zelven geen ver„dienste hebben, maar alleen wanneer en omdat hij regt„vaardig is, en geregtvaardigd wordt hij door de voor„komende genade Gods. De verdiensten des menschen zijn „bijgevolg niet de enkele vrucht zijner eigene werkzaamheid, „maar zijn in hem door de genade bewerkt, en een geschenk „voor hem, die ze bezit." God beloont alzoo zijne eigene gaven, als Hij 's menschen verdiensten vergeldt, en Hij vergeldt die, omdat de mensch de genade aangenomen, en met de genade medegewerkt heeft.

Deze beschouwingen gaven andermaal aanleiding tot

een nieuw misverstand: „indien dit alles waar is, zeide men, „zou men niemand, die gezondigd heeft, moeten aanmanen, „zich te bekeeren, maar zich moeten bepalen met voor hem „tot God te bidden en voor hem de noodzakelijke genade van „bekeering af te smeeken." In een derde werk beantwoordde de H. Augustinus deze opwerpingen, en betoogde, dat hem, die „berispt en ten goede aangemaand wordt, de „genade niet ontbreekt, waardoor hij uit de vermaning, „zoo hij slechts wil, zijn voordeel kan trekken; want even „als de mensch in Gods gebod erkent wat hij moet bezitten, „en in het gebed zich bewust is, waar hij alles verkrijgen „kan wat hij verlangt, zoo ook wordt hij in de vermaning „overtuigd, dat hij door eigen schuld het eene of het andere „niet bezit. Een ieder derhalve, zoo besluit hij, die be„rispenswaardig en zondaar is, moet tot een beter leven „aangespoord worden, opdat uit het leed, over de berisping „gevoeld, een betere wil geboren worde."

Op deze wijze werd de leer der Pelagianen van alle kanten bestreden en van dwaling overtuigd: de opwerpingen tegen Augustinus dienden, om de waarheid in haar geheel en in al hare gevolgen helder te doen schitteren; de opwerpingen mogten voor een oogenblik de waarheid voor het oog van eenigen benevelen, maar beletten, dat ze spoedig met nog helderder glans scheen, en in schitterender stralen in onbeperkten omvang, haar licht uitgoot, vermogten zij niet. Van den éénen kant het dogma van de noodzakelijkheid der genade, van den anderen kant het dogma van de vrijheid des menschelijken wils — twee vuurbakens, waarop een ieder slechts zijn oog te vestigen had, om niet te verzeilen op de klippen der dwaling! Eene enkele moeijelijkheid werd nog opgeworpen, nog ééne verkeerde opvatting moest teregt

gewezen worden. Cassianus, vriend van den H. Chrysostomus en zijn verdediger bij den Paus Innocentius tegen de lasterlijke aantijgingen van de beruchte Eudoxia, had zich, na zijne zending met een gewenschten uitslag bekroond te zien, nedergezet in het klooster van den H. Victor nabij Marseille. Op dringend aanzoek zijner vrienden schreef hij eenige boeken over de inrigting der kloosters, en liet zich daarop over de genade uit op eene wijze, die teregt bij velen argwaan over zijne regtzinnigheid opwekte. Hij leerde daarin de volgende stellingen: „De „mensch heeft de genade noodig, maar het begin van een „Gode welgevallig leven gaat dikwijls uit òf wel van „de vrijheid des menschen òf van het geloof; eerst moet „de mensch door zijne natuurlijke krachten zoeken, aan„kloppen en vragen, en dan eerst opent de genade hem „de deur. De vrijheid kan uit zich zelve, door haar „natuurlijke krachten eene neiging tot het goede ver„krijgen, en een begin daarmede maken. Dit is de kiem „van het goede, dat de genade even als de daauw ont„wikkelen moet. Dikwijls gaat de genade vóór de vrij„heid, maar ook dikwijls wacht zij den goeden wil af „als eene vonk, die zij vervolgens aanblaast."

Hierin is de geheele dwaling opgesloten, die in lateren tijd met den naam van Semi-pelagianisme bestempeld is. Zij zocht een middenweg tusschen Augustinus' leer, die zeide: „geen zaligheid zonder Gods genade", en Pelagius' dwaling, die beweerde, dat de mensch door zich zelven alleen kan zalig worden; van den eene nam zij de genade, van den andere de vrijheid, maar zette die twee faktoren in eene verkeerde orde, door het begin der zaligheid niet aan de genade maar aan den vrijen wil toe te schrijven.

Prosper, een Aquitaniër van geboorte, maakte Augustinus op deze dwaling opmerkzaam, terwijl hij zelf zich reeds met de verdediging der waarheid bezig hield. Ook Augustinus, schoon door ouderdom en ziekte afgemat, vervaardigde zijne laatste geschriften, en betitelde ze: „over de genade der volharding en over de voorbestem-„ming der heiligen"; met alle overredingskracht verdedigde hij daarin de stelling, dat zoowel het begin van het goede als de volharding ten einde toe een vrij geschenk van God is. Dit was de laatste strijd, dien hij kon voeren voor de waarheid, die hij in zijn jongelingsjaren miskend had, maar na zijne bekeering verdedigde met die klassieke welsprekendheid, welke hij in de scholen der heidenen geleerd had, met al het vuur, dat eene diep gewortelde overtuiging geeft, met de stalen volharding, welke het levendig besef van pligt inboezemt en met die volle zekerheid, welke de openbaring van een eeuwig waarachtigen God kan schenken. Hij stierf in 430, en de titel van leeraar der genade is de voortdurende getuigenis van den diepen eerbied, dien alle eeuwen aan zijne verdiensten en zijn heilig leven hebben toegewijd.

De H. Paulinus was nog slechts alléén in leven van het groot aantal vrienden, die weleer zich om hem verzameld en in hem als hun middenpunt gevonden hadden. Hiëronymus, in wien hij zoowel een raadsman in het geestelijk leven als een leeraar in de H. Schriftuur gevonden had, was reeds bij het begin van den strijd tegen de Pelagianen uitgeput, en bezweek onder de rustelooze verdediging der Katholieke waarheid; Severus Sulpicius had zijn leven in stille eenzaamheid en in onafgebroken stilzwijgen — dat hij volgens eenigen zich tot straf zou

hebben opgelegd wegens een misslag in het verdedigen der Katholieke leer begaan — in Aquitanië geëindigd. Ook Augustinus, in zijne werken zich als leeraar van den H. Paulinus toonende, in zijne brieven zich als zijn leerling gedragende, had reeds het loon zijns arbeids ontvangen. Geen wonder dus, zoo onze heilige in zich het verlangen steeds levendiger voelde branden, om op nieuw met hen vereenigd te worden in het rijk des Vaders, waar het geloof in een eeuwig aanschouwen, de hoop in een zalig genieten overgaat, en waar de liefde blijft, maar verhoogd en vervolmaakt. En God verhoorde de verzuchtingen van zijn dienaar, na hem eerst in het vuur eener ligchamelijke beproeving nog van alle smet gereinigd te hebben.

De laatste jaren van Paulinus waren smartvol voor hem geweest; de laatste dagen waren nog pijnlijker. Voortdurend leed hij aan eene hevige ontsteking in de zijde, waarvan de pijn nog vermeerderd werd door de inbranding, waarin de heelmeesters hunne laatste hoop stelden — ijdel pogen der kunst tegen de verslindende kracht der ziekte, maar zegenrijk lijden voor den heilige, die zich te meer met het lijden zijns Verlossers kon vereenigen.

Drie dagen vóór zijn dood kwamen twee heilige bisschoppen — Uranius, een ooggetuige, verhaalt het ons — hem bezoeken en troosten in zijn lijden. Bij hunne komst vergat de H. Paulinus zijne smarten, beval alle heilige vaten en kerksieraden, voor het heilig offer gevorderd, in zijne cel te brengen, en droeg gezamenlijk met de heilige bisschoppen het ontzaggelijk offer aan God op. Niet alleen de aarde zond eenigen harer grootste mannen, om den heilige vóór zijn scheiden van deze wereld te vereeren, ook de hemel zond twee van zijne heiligen, de H. H. Ja-

nuarius en Martinus, om hem vóór zijn sterven te verblijden.

Het was reeds nacht geworden en de heilige sliep in, om niet te ontwaken vóór het aanbreken van den dag, op het uur, voor het gebed der matutinen bestemd. Paulinus riep nu zijne broeders op, en bad met hen gezamelijk den morgenzang der Kerk. Het was het laatste voorbeeld van getrouwe pligtsbetrachting, dat hij den zijnen ter navolging naliet. Eensklaps dreunde de grond zijner cel, en de hevige schokken, door allen, die zijne legerstede omringden, gevoeld, gaven hun het zekere bewijs, dat hun vriend en hun vader deze aarde verlaten en in den hemel het loon zijner deugden ontvangen ging. Een sneeuwwitte helderheid sierde zijn gelaat, toen zijne zuivere ziel opgestegen was naar de eeuwige vreugde des hemels.

Allen, geloovigen en ongeloovigen, weenden, toen hij gestorven was. Niet slechts Christenen, maar ook heidenen en joden verdrongen elkander bij zijne begrafenis, en weeklaagden, dat hun beschermer, hun verdediger en vader hun ontrukt was. Zijn dierbare overblijfselen werden begraven in de kerk des H. Felix, en rusten nu gedeeltelijk te Nola, gedeeltelijk in de kerk des H. Bartholomaeus te Rome.

De lezer, die het geduld gehad heeft, ons ten einde toe te volgen, zal met ons gaarne de woorden herhalen, die wij in het begin dezer historische schets schreven: „al schittert hij (Paulinus) niet als de heldere lentezon, „toch vertoont hij zich als het zachte licht der maan, en „verspreidt, als druppelen van een weldadigen daauw, al „is het ook in beperkten kring, een nieuw leven over „allen, die met hem in betrekking staan." Wij behoeven

hier niet te herhalen, wat wij in breede trekken hebben geteekend. Als heiden dwingt hij onze bewondering af om de natuurlijke deugden, die hem verre boven het gewone peil zijner geestverwanten verheffen; naauwelijks Christen, weet hij zich weldra en als met reuzenschreden tot een toppunt van Christelijke volmaaktheid te verheffen, zoo dat hij dezen tot beschaming, genen tot voorbeeld is, maar allen tot een heiligen naijver aanspoort. Hij werd daarom door het volk en de geestelijkheid waardig geoordeeld, om plaats te nemen onder de oversten des volks, en zijne wijding tot priester, later tot bisschop, is de beslissende getuigenis, dat allen hem als een heilige vereerden en als geleerde eerbiedigden. Hij had het Christendom, dat is de Christelijke leer, het geloof der Kerk en hare wetten aangenomen en met liefde omhelsd, niet als bloot systeem of als eene theorie, die voor een geslepen sophist eene gewenschte gelegenheid aanbiedt, om veel te spreken over dingen, die het verstand van anderen te boven gaan, om zichzelven in allerlei hoogmoedige beschouwingen en trotsche bespiegelingen te verdiepen; neen, het geloof, het Christendom was bij hem ook leven en praktijk. Hij geloofde en leefde volgens het geloof; hij onderwierp zijn verstand aan de geopenbaarde waarheid, maar nam ook te gelijkertijd de leer in alle hare gevolgen als een levensregel aan, als een rigtsnoer, waar langs hij zich verpligt achtte, alle dagen zijns levens voort te gaan. Zijn geloof en zijn leven uit het geloof is alzoo voor ons eene krachtige getuigenis der waarheid, die wij ook nu nog belijden: „de regtvaardige leeft uit geloof," even als zij eene krachtige aansporing zijn ter navolging.

Hieraan schrijven wij den invloed toe, dien hij op zijne tijdgenooten, heidenen zoowel als Christenen, uitoefende.

Genen overtuigde hij en van de onwaarheid hunner beschuldigingen tegen het Christendom èn van de dwaasheid hunner afschuwelijke afgodendienst; dezen spoorde hij aan èn ter verdediging der geopenbaarde waarheid èn ter naleving hunner heilige pligten. Hij had alzoo een groot deel van den éénen kant in de vernietiging des heidendoms en in de bekeering van zoo vele aanzienlijke Romeinen, van den anderen kant in de verspreiding en toelichting der Katholieke waarheid, en in de hoogere vlugt, door het geestelijk leven in zijn tijd genomen. Geen wonder alzoo, dat de heidenen, die hem kenden, òf zich bekeerden òf zich van hem terugtrokken; dat de Christenen, de grootste en voornaamste mannen van zijn tijd niet nitgezonderd, met eerbied op zijn verheven voorbeeld staarden, zijn raad inriepen, hem om voorspraak bij God baden, vurig naar een brief van hem verlangden, zijne wetenschap, ook in de aangelegenheden der godsdienst, naar waarde hebben hooggeschat. „Hij leefde" — zeiden wij in den aanvang — „in stille rust, en bewoog toch alles „rondom zich heen; hij bleef in het kleine Nola, en toch „drong zijn woord en voorbeeld tot in de verste landen „door." Welke die beweging was, hoe hij zijn woord en voorbeeld tot ver buiten Italië deed hooren, getuigen de verschillende ketterijen, die hij bestreed, en tot welker bestrijding hij anderen, ook in zijne schatting door grondige kennis en omvattende geleerdheid verre boven hem uitstaande, aanspoorde; de stichtingen, die hij door voorbeeld nog meer dan door inwerking in het leven riep; de geschriften, die hij heeft nagelaten, en waarin wij de juistheid der begrippen, zelfs bij de moeijelijkste vraagstukken, nog meer moeten bewonderen dan den zuiveren stijl en bevalligen vorm, waarin hij die wist te behandelen; de tallooze

schaar van eerbiedwaardige bisschoppen, heilige kloosterlingen, groote kerkleeraren, Gode toegewijde maagden, die niet tevreden waren, als zij Paulinus niet bezocht, zijne levenswijze niet bewonderd, in zijne deugd zich niet gespiegeld hadden; getuigen in één woord de liefde, de eerbied, de belangstelling, welke allen hem toewijdden, die hem ooit gekend of iets van hem gehoord hadden.

Zoo is voor ons oog een schitterend beeld van heiligheid, van degelijke Christelijke geleerdheid, van echte vriendschap verrezen, dat zonder twijfel geëvenaard, doch moeijelijk overtroffen kan worden. Paulinus is een bewijs van de noodzakelijkheid maar tevens van de kracht der goddelijke genade; hij is als leeraar der Kerk een sterk sprekend getuige voor de éénheid en onveranderlijkheid der goddelijke waarheid. Als heilige eerbiedigen en vereeren wij hem; naar hem, als leeraar, luisteren wij.

Moge zijn leven het leven van allen, zijn geloof het geloof van allen wezen!

EEN HERDERLIJKE BRIEF

VAN

ZIJNE EMINENTIE DEN KARDINAAL WISEMAN.

Niemand, die met de letterkundige voortbrengselen van den geleerden Kerkvoogd maar eenigzins bekend is, zal een zijner geschriften zonder belangstelling ter hand nemen. — Maar het dunkt ons, dat de herderlijke brief, welken de kardinaal op den H. Drievuldigheids-Zondag van dit jaar deed afkondigen, eene geheel bijzondere oplettendheid verdient. Hij treedt daarmede met het volle bewustzijn zijner bisschoppelijke regten en pligten, in eene taal, warm van smart en verontwaardiging over de aanrandingen, die hij rondom zich tegen het heilige ziet ondernemen, en met al de kracht zijner wetenschap en welsprekendheid tegen het in Engeland steeds meer en meer voortgrijpende ongeloof op. Ook in dit land bevestigt zich iederen dag de waarheid, dat het niet mogelijk is buiten de Katholieke Kerk op den duur aan die Christelijke leerstukken getrouw te blijven, welke het Protestantismus na de scheiding meende te behouden, en die het voorgaf als zijnen kostbaarsten schat te waarderen. Wij hebben getracht, onze lezers bekend te maken met de aanvallen, tegen de Openbaring ondernomen door de *Essays and Reviews* [1]) en laatstelijk door de geschriften

---

1) Zie *De Katholiek*, Dl. XL, bl. 65.

van den Anglikaanschen bisschop van Natal, Dr. Colenso [1]); deze staan in het geheel niet alleen, er zouden nog veel meer schriften, die dezelfde rigting verdedigen, kunnen worden aangevoerd. Wel is waar tellen zij ook onder de oorzaken voor het toenemende verwerpen van alle bovennatuurlijke kennissen, maar niet minder zijn zij teekenen, waaruit de stemming der Engelsche Protestanten gekend wordt. De boeken toonen, welke de heerschende meeningen zijn. Andere verschijnselen kunnen hierbij gevoegd worden: de achtereenvolgens door de hoogste regtbank, die in geloofszaken kan worden ingeroepen, gegevene uitspraken, dat de leer der sakramenteele werking en der noodzakelijkheid des Doopsels, van de goddelijke ingeving der H. Schriftuur, en van de eeuwigheid der helsche straffen geen deel uitmaakt van de geloofsbelijdenis der Anglikaansche staatskerk [2]); evenzoo de openlijke en plegtige ontvangst van

---

1) Zie *De Katholiek*, Dl. XLIII, bl. 321.

2) Op den 8ⁿ Februarij 1864 heeft de regterlijke commissie van den Geheimen Raad Harer Britsche Majesteit, het hoogste hof van appèl der Anglikaansche kerk, verklaard: de bekende 39 artikelen leeren niet noodzakelijk: „dat alle de deelen der Schriftuur „onder de ingeving des Heiligen Geestes geschreven zijn, en dat „de hoop, dat de straf der boozen niet gedurende de geheele „eeuwigheid duren zal, niet zeker is in tegenspraak is met de „Geloofsbelijdenis der Apostelen, met die van Nicea of met die „van eenig ander formulier, door de kerk van Engeland erkend.„ Dit alles bevat het lange vonnis, hetwelk de Lord Groot-Kanselier van Engeland voorlas in den naam van zijne mederegters, de aartsbisschoppen van Kantelberg en van York, den bisschop van Londen en de Oud-Kanseliers, de Lords Cramworth, Chelmsford en Kingsdowne. Men was van het vonnis, door het Hof des Primaats (Court of Arches) uitgewezen, in hooger beroep gekomen. Dáár waren de Rev. Rowland Williams en Henry Bristow Wilson veroordeeld, om een jaar lang *ab officio et beneficio* gesuspendeerd te worden, omdat zij „zekere leeringen en meeningen hadden open„baar gemaakt en volgehouden, tegenstrijdig aan de leer der kerk

Garibaldi [1]), die wel als de soldaat van het ongeloof bekend stond, maar toch door de aanzienlijksten des lands, ja zelfs door Anglikaansche bisschoppen, met den hoogsten eerbied is ingehaald en met geestdrift toegejuicht. Ten laatste neemt het aantal van hen, die tot de Katholieke Kerk terugkeeren, in alle standen jaarlijks toe [2]). — Zij,

---

„van Engeland." Dit was geschied in de *Essays and Reviews.* Zij werden nu volkomen vrijgesproken, zelfs van de kosten van hun appèl. De Groot-Kanselier voegde, bij wijze van aanmerking, aan zijn vonnis toe, dat de aartsbisschoppen met hunne ambtgenooten der regterlijke commissie niet had kunnen instemmen ten opzigte van de deelen van het vonnis 1° aangaande de beschuldiging tegen den Rev. Williams, omdat deze beweerde, dat de Bijbel slechts de uitdrukking van eene vrome overtuiging en de geschreven stem van de gemeente der geloovigen was, en 2° aangaande de beschuldiging, ingebragt tegen den Rev. Wilson, die beweerde, dat het Oude en het Nieuwe Testament niet onder de ingeving des Heiligen Geestes geschreven, en, buiten twijfel, op sommige plaatsen niet het Woord van God zijn. — Het schijnt, dat de bisschop van Londen zich aan de zijde der leeken-regters tegenover de aartsbisschoppen geschaard heeft.

1) In de maand April van dit jaar.

2) Op het Mechelsche congres van 1863 zeide de kardinaal Wiseman in 't kort het volgende: dat men vroeger de gewoonte had gehad, de namen der bekeerlingen in de Katholieke dagbladen openbaar te maken, maar dat men dit thans, vooral om hen niet aan vervolging en kwellende maatregelen bloot te stellen, achterliet. „Meent dus niet," zeide Z. Emin., „dat de stroom der bekeeringen is opgehouden, omdat gij er niet meer, gelijk vroeger, van hoort spreken. Integendeel, de bekeeringen nemen onophoudelijk toe; zij omvatten alle de rangen der maatschappij, en strekken zich uit, zoo als te voren, tot de hoogste aristokratie. „Zeer verheugt ons bovenal, dat deze bekeeringen zich ook onder de middelstanden en de industriëlen vertoonen, dat wil zeggen: in den schoot dier maatschappelijke kringen, welke tot in deze laatste tijden, aan onze pogingen hadden weerstand geboden. Een groot aantal van studenten in de regten en in de geneeskunde komen insgelijks tot het geloof hunner vaderen terug. Onlangs heb ik vele nieuw bekeerden gevormd, waaronder men verscheidene uitstekende regtsgeleerden opmerkte. De

die nog opregt aan de waarheden der openbaring gehecht zijn, zien steeds klaarder in, dat de gevestigde Kerk die niet meer verdedigen en bewaren kan.

Geen wonder is het dus, als wij thans Dr. Ellicot, die de inkomsten trekt van den Anglikaanschen zetel van Gloucester, aan de geestelijkheid, welke hij bestuurt, zien schrijven: „het scepticismus, dat nu bij ons en overal om „ons is, dreigt alles wat er tegenover staat, weg te „voeren". Dit algemeene en alles bedreigende scepticismus, is de vrucht van drie eeuwen, waarin Engeland Protestantsch is geweest, en de logische ontwikkeling des beginsels van het vrije onderzoek. Hetgeen in Duitschland, Zwitserland, Frankrijk en ons land geschiedt, dat vertoont zich ook in Engeland; dezelfde weg is dáár afgelegd, alleen met trager stap. De Engelschman is van aard zeer behoudend; daarom laat hij ook de oude, overgeleverde godsdienstige waarheid slechts met den hoogsten weerzin en zeer langzaam los; en de Katholieke vormen, als het episkopaat, de plegtigheden van den eerdienst, enz. waren langen tijd een onoverkomelijke dam tegen het inbreken der moderne begrippen binnen de palen der gevestigde (staats-) kerk.

In dezen herderlijken brief wordt bepaaldelijk de aanval afgeweerd, die het ongeloof op geologische gronden tegen de Christelijke openbaring waagt; deze opwerpingen worden

---

„edelmoedigheid onzer broeders, die in den schoot der Kerk terug-„keeren, is inderdaad schitterend. Het zij mij genoeg, die van een „der leden dezer groote vergadering, den heer Wegg-Prosser, „aan te halen, die op eigen kosten eene kerk gebouwd heeft, „groot genoeg, om de kathedraal van een uitgestrekt bisdom te „zijn. Ik zal er bijvoegen, dat het getal der door bekeerlingen „gestichte kerken tot twee-en-veertig is opgeklommen." *Assemblée générale des Catholiques en Belgique.* 1863, Tome I, p. 247.

zegepralend bestreden, en de hechtheid van het geloof heerlijk aangetoond; tegelijk doet de kardinaal de volstrekte ongenoegzaamheid der staatskerk tegenover dezen nieuwen vijand scherp uitkomen. Hij brandmerkt de laffe en dubbelzinnige houding harer geestelijkheid, haar verraad, aan de Openbaring gepleegd, door op de onderwerping te wijzen, waarmede zij de uitspraken van 't koninklijke vonnis heeft verdragen, en op de blijken van geestdrift, die ook zij aan Garibaldi niet heeft geweigerd.

Wij meenen hiermede genoegzame reden gegeven te hebben, waarom wij dezen brief mededeelen. Twee opmerkingen moeten evenwel nog voorafgaan: vooreerst, dat dit bisschoppelijke woord in Engeland en tot de Engelschen gesproken is, en daarenboven onderwerpen bespreekt, die uitsluitend tot de wetenschap of tot het politieke leven schijnen te behooren, maar die de noodzakelijkheid verbood, met stilzwijgen voorbij te gaan, eene noodzakelijkheid, die de kardinaal zelf genoegzaam aantoont. Door dit alles heeft deze brief een eigenaardigen toon, die onder andere omstandigheden voor ons al te ongewoon zou kunnen voorkomen.

Dan vermelden wij met eerbiedige erkentelijkheid, dat Zijne Eminentie ons op de meest welwillende wijze de toestemming tot het overnemen van zijn *Herderlijken Brief* heeft verleend.

„Nicolaüs, door de goddelijke genade, kardinaal-priester der H. Roomsche Kerk, van den titel der H. Pudentiana, aartsbisschop van Westminster, aan onze zeer geliefde kinderen in Christus, de geloovigen van ons aartsbisdom, heil en zegen in den Heer!

Het wederkeeren van den H. Drievuldigheids-Zondag

geeft aanleiding, om weder een jaarlijksch en zeer belangrijk gebruik op te volgen, om u tot deelneming voor het fonds ter oprigting van kerken en scholen in dit aartsbisdom te vermanen.

Geen dag kan geschikter voor zulk een doel aangewezen worden, dan deze, want daar wij geenen anderen grondslag mogen leggen onder hetgeen wij opbouwen voor het godsdienstig onderwijs onzer kudde, dan dien onze Heer Jesus Christus gelegd heeft, mag het geheim der altijd gezegende Drievuldigheid, de grondleer van al hetgeen waarlijk Christendom is, wel voor den eigenlijken grondslag van onze voornemens en verlangens, van onze raadgevingen en van uwe medewerking gehouden worden.

Wij zouden ons inderdaad mogen vleijen, dat wij u over dit onderwerp niet behoefden toe te spreken; want niets van hetgene wij kunnen zeggen, kan deze verhevene leer levendiger voor den geest brengen, of uw geloof er aan méér opwekken, dan de geloofsverklaringen, die uwe godsdienstige gebruiken u er dagelijks en bijna ieder uur van doen afleggen.

Gij opent iederen dag uwe oogen, en gij sluit ze iederen avond, met het teeken des kruises: „In den „naam des Vaders, en des Zoons, en des Heiligen Geestes"; gij begint ieder gebed onder dezelfde aanroeping; iedere litanie, en de plegtigste daad van uwe godsvereering, het offer der Mis, begint met dezelfde belijdenis van uw geloof; het Doopsel, het Vormsel en het Sakrament der boetvaardigheid worden met deze drievoudige aanroeping toegediend. Eindelijk, het hoofddoel van iedere geloofsbelijdenis is: om het eerbiedwaardige en heilige

beginsel uitdrukkelijk te leeren en in te prenten, dat deze leer „het Katholieke geloof is, zonder hetwelk „niemand kan zalig worden." — (Geloofsbelijdenis van den H. Athanasius). En de beknopte belijdenis van dit dogma, met die der Menschwording maakt voornamelijk uwe akte van geloof uit.

Niet alleen, derhalve, blijft deze goddelijke leer u altoos voor den geest, maar gij legt er een zoo voortdurende belijdenis van af, dat het voor ons eer onnatuurlijk dan overtollig zou kunnen schijnen, wanneer wij u tot getrouwheid aan dit geloof zouden aansporen. Evenwel is het waar, dat eene teedere behoefte, de liefde van Christus ons dringt om zóó te handelen (II Cor. V, 14.).

Gezegend, voorwaar, zijt gij, armen en kleinen van Christus, aan wie de Vader die verhevene waarheden heeft geopenbaard, „die Hij voor de wijzen en verstandigen verborgen heeft" (Luk. X, 21.). Gij neemt in de eenvoudigheid van uwe harten het geloof aan, dat uwe vaders vóór u hielden, en herhaalt deszelfs belijdenis, zonder eenen blos op uw gelaat, of eenen twijfel in uw hart. Gij wandelt op een pad, dat, al is het ruw onder uwe voeten, helder is boven uw hoofd; waarop de zon van waarheid en regtvaardigheid onbewolkt schijnt, u lichtende en u geleidende door alle strikken en gevaren, tot dat gij aan de poort klopt, die zich opent voor het wachtwoord, zoo gewoon aan uwe lippen, de aanroeping der aanbiddelijke Drievuldigheid.

Vergeeft ons en bidt voor ons, gij geloovende, onschuldige zielen, als wij, verzekerd van uw geloof, ons heden liever tot hen wenden, die, in wereldsche kennis meer onderwezen, daardoor in hun geloof meer aan gevaren zijn blootgesteld.

Wij zinspelen nu niet, zeer geliefde kinderen, op hersenschimmige bespiegelingen over de godgeleerdheid, die ons, met verleidelijk lokaas, van ons vast vertrouwen in de heilige, Apostolische Kerk, als de éénige van God gestelde Leermeesteres der geopenbaarde waarheid, trachten af te trekken. Het geloof aan de liefde op te offeren, schijnt op het eerste gezigt eene onmogelijkheid: deze twee deugden zijn onafscheidelijk op aarde. Evenwel heeft men te kennen gegeven, dat de Kerk een gedeelte van haar onveranderlijke leering over het dogma der gezegende Drievuldigheid moest loslaten, uit welwillendheid voor schismatieken, die het opgeven van hare leering met hare gemeenschap zou kunnen hereenigen. En indien men dit offer voor niet te groot houdt, dan kunnen wij ons gemakkelijk verbeelden, voor hoe gering mindere offers ten wille der eenheid geacht worden.

Maar wij hebben nu de geschikte gelegenheid niet, om ons over dit ernstige onderwerp tot u te rigten; wij gevoelen nu een meer dringende behoefte, om over tegenwoordige en blijkbare gevaren te spreken.

Wij kunnen onze oogen niet sluiten voor het doel of de rigting der hedendaagsche wetenschap; hetwelk is, niet om gelijkheid maar om oppermagt te vorderen, niet een zuiver evenwigt, maar een geladen schaal, wanneer zij met de eischen der Openbaring in wedstrijd schijnt te komen. Zoodra zij beide in tweedragt schijnen te zijn, en te strijden om het geloof der menschen, vordert de wetenschap eensklaps, dat al het andere wijke; en ongelukkig te velen zwichten terstond, en geven zich op genade over.

De stoutheid der bewering, de twijfelachtigheid of ongenoegzaamheid van 't bewijs, de ondoordachtheid der

theoriën, de onbestemdheid der gissing, de tegenspraken der oplossingen, de gedrogtelijke fabelachtigheid der berekeningen, de hersenschimmige zamen- of onderordening van vooronderstelde feiten, het haastig aannemen van onbewezen waarnemingen, de vereeniging vol tegenspraak van dit alles te zamen, dringt men op ons aan, als of dit een bewijs uitmaakte, of een stelsel van geloof, dat het geheele Christendom niet zoo zeer ter zijde zet, als wel omverwerpt, en het tot niets meer maakt dan tot een hoop van verouderde bijna antediluviaansche vormingen.

De tronk van eenen versteenden boom, de beenderen van een uitgestorven dier, een gebroken schedel, op eene of andere onverklaarbare plaats gevonden, maar die evenzeer van onze bestrijders eene uitlegging vereischt, ja eene potscherf, eene zeeschelp, de palen van een meerdorp, de onvolkomen vormen van steenen werktuigen, alles — wat ook, is zwaar genoeg, om de schaal ten voordeele van hetgeen men rede noemt, te doen overgaan.

En wij worden belagchelijk gemaakt, als bevreesd voor de wetenschap, als hare tegenstanders, als kleingeestige en kortzigtige dweepers, omdat wij niet op eens deze verwarde massa van ondoordachte *geognosie* aanvaarden, en ter eere daarvan alles opofferen, wat voor ons eerwaardig, alles wat heilig, alles wat beminnelijk, alles wat van goeden naam, alles wat waar en regtvaardig geweest is (Phil. IV, 8.), alles wat tot hiertoe voor ons het licht onzer oogen of de vreugde onzes harten is geweest, wat ons deugdzaam, vol hoop en troost, gelukkig gemaakt en bewaard heeft op onzen donkeren of ruwen weg op aarde, en onze hoofden heeft opgehouden boven de baren, onze zielen boven de bekommeringen, de angsten en de smarten des levens.

Wij wachten te vergeefs. Wij leggen kalm en rustig vele en dierbare tegenbedenkingen in de andere schaal. Wij hebben vóór ons een gezag van verjaring in handvesten van verscheidene duizenden jaren, onderzocht, betwist en altijd overwinnend, langs een bedding afloopende, die er door rivieren uit den scheppingstijd voor schijnt uitgehold, bezet met gedenkteekenen, vóór welke de mensch in zijne taal, hetzij in spijkerschrift of hiëroglyphen geen gedachtenis heeft achtergelaten, die alle op eene verbazende wijze met overeenstemmend en vereenigd getuigenis voor de naauwkeurigheid dier heilige boeken spreken; dan afgewisseld met hetgeen het Westen voor oud hield en het Oosten voor nieuw, met de jaarboeken der Ptolemeën en der Seleuciden, totdat de stroom der eerste geschiedenis, met hare klare profetiën, wier waarheid nog steeds bevestigd wordt, stil in dat dieper, edeler en heerlijker vergader-bekken valt, waar hij zich vermengt met de zuivere en levende wateren van eene nieuwe heilbedeeling, om van daar met alle de nieuwe eigenschappen, innerlijke en uiterlijke bewijzen en toepassingen, die daar vereenigd zijn, uit te vloeijen.

En deze groote stroom van voorafgaand getuigenis, die door iedere oude overlevering, zelfs door de halfhistorische fabelen van wilde stammen in de beide halfronden versterkt wordt, komt tot ons slechts als eene voorbereiding voor die nieuwere openbaring, die aan de wereld eene nieuwe zedelijke, maatschappelijke, burgerlijke, internationale en godsdienstige orde bekend maakt, en te midden harer vijanden onoverwonnen blijft tot op den dag van heden.

Hier ontmoeten wij zulk een buitengemeen bovenmenschelijk overwigt van bewijskracht, dat het over alle

mogelijke opwerping schijnt te zegevieren, en geen keus voor eene tweede oplossing over te laten. Want wij worden getroffen door al de klaarblijkelijkheid, welke door wondervolle daden en profetische woorden, en nieuwe zedelijke voorschriften, eene nieuwe wijsbegeerte, en godgeleerdheid en maatschappelijke wet, midden in een allerschitterendst tijdperk van ongeletterde mannen voortgekomen en overal aangenomen, kunnen opgeleverd worden; bovendien moeten wij in de schaal werpen, dat het uitgestrektste rijk, dat ooit bekend was, in den tijd van deszelfs hoogste magt werd ten onder gebragt, dat de geheele wereld werd hervormd, vervormd tot een nieuwen toestand door eene nieuwe wetgeving, die onwetenden verkondigden, zwakken verbreidden; die bewezen en ter aanneming werd opgedrongen door mannen in de gevangenis en in de blokken, onder den geesel en het mes, op de pijnbank en den rooster, totdat het geheele rijk en de geheele aardbol van zelven aan de voeten viel van eenen Galileër, die gekruist is op den Janiculus.

Buitengemeene en weergalooze bewijzen, inderdaad, van de waarheid! waarbij wij de schitterende voorbeelden mogen voegen van eene deugd, eene reinheid en eene heiligheid, die vóór deze nieuwe wet ongekend waren onder de menschen, de heerlijke hernieuwing der maatschappij en van den burgerlijken staat, en later de nieuwe wetenschap, de nieuwe kunsten, die zij uit alles, wat van de voorgaande beschaving waardig was behouden te worden, deed voortkomen.

Dan komt in afleidingen en gevolgtrekkingen van de beginselen, die door dit nieuwe stelsel, dat verklaart, goddelijk en niet menschelijk te zijn, of ontdekt of voor het eerst vastgehouden werden: de volledige erkenning van magtige

eischen en regten, te voren onbekend, de heiligheid van de koninklijke bescherming der openbare belangen, de wettige en onverliesbare voorregten van den onderdaan, de meer teedere van de vrouw en van het huisgezin, de erkende plaats in de maatschappij van den arme en den ongelukkige, ja de onvervreemdbare menschelijke regten van den misdadiger, den gevangene en den slaaf.

Dit alles nu, en veel, wat wij overslaan, is eene getuigenis voor de waarheid en zekerheid der oorspronkelijke gedenkstukken van den mensch. Want zij, welke die aan ons als zoodanig hebben overgebragt, hebben, in alles wat wij van hen gezegd hebben, het onderpand hunner waarachtigheid, het bewijs gegeven, dat zij niet in staat waren om te liegen. En deze waarachtigheid is gestreng getoetst door twijfelaars, van Juliaan den Afvallige tot Voltaire; en evenwel heeft men er geloof aan geslagen, en hare leeringen zijn aangenomen geworden door geleerder, scherpzinniger, ernstiger en onberispelijker menschen, dan ooit vereenigd waren in de verdediging van eenig ander stelsel of theorie.

Welaan dan, zeer geliefde kinderen in Christus! hebben wij geen regt, om alle deze zwaarwigtige en ernstige tegenbedenkingen tegenover te stellen aan een alleenstaanden schedel, een verouderd vischbeen, of een stuk aardewerk? Evenwel, terwijl wij dit doen, komt de bijtende spot en de beschimping, dat wij onwetenschappelijk, tegen den vooruitgang, bijgeloovig en bij onze eeuw ten achteren zijn; en scherper dan een dubbel snijdend zwaard, en zwaar als dat van Camillus, werpt men ze in de tegenovergestelde schaal, als voldoende, om de onze tegen den arm te doen opslaan. Maar neen: de eeuwige waarheid zal nog heerschen, wanneer de voorbijgaande wetenschap haar

wijsheid herzien, en die in harmonie gebragt heeft met de ontegensprekelijke zedelijke bewijzen, welke de openbaring omringen en dragen.

En nu, zeer geliefden, moogt gij vragen, hoe wij deze ernstige tegenspraak tegen de vermeende ontdekkingen der nieuwere wetenschap met de bijzondere gelegenheid van het geheim van dezen dag verbinden? Wij antwoorden vrijmoedig, dat het verband duidelijk en vol beteekenis is.

Het ligt niet enkel dáárin, dat het aannemen van hetgene men voor de nieuwe uitkomsten der wetenschap houdt, het opgeven van alle geheimen insluit en de rede en niet de openbaring tot gids en borg der waarheid maakt; het ligt niet alleen dáárin, dat deze zienswijze de waarheid van al de ingegeven Schriften en dien ten gevolge hunnen goddelijken oorsprong wegneemt; het ligt eindelijk niet dáárin, dat het geheele gebouw van het Christendom zonder grondslag en op zand rust, wanneer het beginsel aangenomen wordt, dat alle klaarblijkelijkheid der Openbaring tot stof in één kan storten, zelfs onder eenen enkelen voetstap der voorbijgaande wetenschap.

Het ligt dáárin, dat de vermeende strijd tusschen godsdienst en rede, gelijk men dien noemt, de streving heeft, om u van een uwer edelste en troostelijkste overtuigingen, die zelfs uwe natuurlijke voorregten met de leer der gezegende H. Drievuldigheid verbinden, te berooven.

Want toen gij die verhevene zamenspraak in de Eenheid hoordet, die de eerste geschiedenis van den mensch op de aarde opent, die plegtige en geheimzinnige woorden, welke God, gelijk er geschreven staat, in de stilte Zijner eeuwigheid heeft uitgesproken: „Laat ons den mensch „maken naar ons eigen beeld en gelijkenis" (Gen. I, 26.), en toen gij verder vernaamt, dat dit goddelijke voornemen

ten uitvoer werd gebragt: „Naar het beeld van God schiep „Hij hem"; en toen men u ten laatste, reeds van de eerste schemering af uwer rede, leerde, dat dit beeld van den Drieëenigen God op uwe eigene ziel gedrukt is, zoo duidelijk als dat van Caesar op zijnen cijnspenning was; o Christen, o Katholiek! toen naamt gij dit geloof aan, en gij hebt het altijd gekoesterd als een schat, beter dan goud.

Gij hebt gevoeld, dat dit afbeeldsel der heilige Drieëenheid, geschetst in de drie vermogens van uwen geest, niet door de zonde moest bezoedeld worden, niet vertrapt door lage begeerten; dat het u aan God toewijdde en dierbaar maakte, dat het bestemd was, om eens, gelijk de Kerk zingt van Magdalena, gereinigd te worden, en weggelegd in de eeuwige schatkamer.

Uw sterkste hulp en uw verhevenste verlangens hadden hun middenpunt èn in dit geloof, èn in deze hoop, dat gij gemaakt waart naar de gelijkenis van den Drieëenigen God. De zoogenaamde wetenschap streeft er naar, om dit geloof te vernietigen, en u aldus te berooven van het meest veredelende en troostende beginsel van leven en werking, dat gij bezit.

Neen, wanneer de wetenschap, gelijk zij nu bij te velen verstaan wordt, de waarheid spreekt, dan was er geen tijd, waarin God den mensch heeft kunnen scheppen, geen oogenblik, waarop Hij op hem Zijn eigen goddelijk beeld heeft kunnen indrukken. Volgens deze voorstelling komt het menschelijk geslacht van eenige ter naauwernood bewerktuigde oorspronkelijke stof voort, die trapsgewijze opging, en door millioenen eeuwen heen haar aanleg en levenskrachten ontwikkelde; tot dat zij, na verschillende steeds opklimmende diersoorten te hebben doorloopen, de bestaanswijze bereikte, welke die der menschen onmid-

delijk voorafgingen, en om het ons te laten erven, aan onze vaders het volwassen verstand, aan onze moeders de gerijpte bevalligheden van den aap of den baviaan gaf.

Groote God! dat zoo velen er in moesten bewilligen, zulk eenen oorsprong aân te nemen, terwijl eene geheele schaar van bewijzen ons dien van de Openbaring aanwijst, den mensch tot den verbindenden schakel maakt tusschen het redelooze stof en den adem Gods, die hem gevoelend, redelijk, zedelijk en onsterfelijk deed zijn — neen, die hem goddelijk en bijna God maakte: „Ik heb gezegd, gij zijt „Goden" (Ps. LXXXI, 6.).

En nu wacht ons misschien een tweede vraag. Is er buiten de toenemende rigting naar vrijdenkerij in 't godsdienstige, en het gemak, waarmede men de leeringen van het rationalismus, welke in de laatste jaren verspreid zijn geworden, aanneemt, iets anders geschied, dat deze waarschuwingen thans bijzonder noodzakelijk maakt?

Zeer zeker, zeer geliefde kinderen, in de laatste weinige maanden zijn de verontrustende verschijnselen toegenomen, niet slechts van godsdienstige onverschilligheid, maar van verraad van het geloof, gepleegd door hen, aan wie de volkswil van dit land deszelfs bewaring had toevertrouwd, ten minste in hetgeen men in wijden zin het Christendom noemt. Inderdaad, als wij u in herderlijke brieven toespreken, treden wij zelden buiten de grenzen van onze eigene Katholieke belangen en pligten. Maar, zoo als wij reeds hebben opgemerkt, een sterke drang zet ons aan, om onze stem thans luide te verheffen, in een plegtig protest, en ter zelfbewaring der Kerk.

Gij hebt allen vernomen, dat binnen een betrekkelijk kort verleden tijdvak, in het ligchaam zelf, door de wet aangesteld om de leeringen der Openbaring te prediken

en te verdedigen, een kanker van rationalismus wel langzaam ontstaan is, maar zich ten laatste uitwendig vertoond heeft, welke, indien hij zich verspreidt, de levenskracht verteren, en aldus in de geopenbaarde godsdienst het leven bedreigen moet. Geleerde mannen, in hooge waardigheid gesteld, hebben den mantel, die de afzigtelijke wonde omhulde en betamelijk verborg, opgeligt, zoo niet weggeworpen. De ingeving der heilige Schrift, de eeuwigheid der straffen voor de zondaren, zijn, ter ergenis van velen, onder de voornaamste leeringen, welke deze geschriften het meeste schenen te bestrijden.

Tot hunne hulp is een geleerde van bijzondere wetenschap en bekwaamheid opgetreden [1]), van wien het volk immers natuurlijk zeggen kon: „Een priester van het „geslacht van Aäron is gekomen, hij zal ons niet be„driegen" (I Mac. VII, 14.). In geschrift na geschrift heeft hij, niet zonder veel schijn van onderzoek, de waarheid geloochend der boeken van Moses, en dus derzelver verhaal van de schepping der wereld en des menschen.

Behoeven wij het te zeggen? zonder dat wij andere leeringen in 't bijzonder aangeven, daar was in hetgeen wij vermeld hebben, genoeg, om iedere kracht van bewaring of genezing, van tegengift of artsenij, die in de handen lag van dat ligchaam, waarvan de groote menigte des volks godsdienstig onderrigt of leiding in zijne eigene nederiger onderzoekingen verwacht, uit eene lange verdooving op te wekken en tot onverschrokken werkzaamheid te brengen.

Antwoorden, geheel onvoldoende, verschenen inderdaad van andere geleerden, die zich in den strijd meng-

---

[1]) Dr. Colenso.

den. Maar van hen, die volgens de wet het ambt bekleeden, hetwelk, naar de beschrijving van den H. Paulus, zooveel kracht geeft om te bestraffen (II Tim. IV, 2.), is met geen enkele daad een bewijs gegeven, dat zij zich bewust waren, die te bezitten; geen tijdig en ontijdig aanhouden, geen krachtdadig wederleggen, smeeken, bestraffen in alle verduldigheid en onderwijzing. Geene kerkvergadering is bijeengeroepen, om leerstellingen, valscher en noodlottiger dan die van Arius, te veroordeelen, geen zwaard des geestes getrokken, al was het dan niet om den godslasteraar te treffen, ten minste om zijn besmettelijk bederf uit te snijden; geene vereenigde verklaring van: „Het heeft den Heiligen Geest en ons behaagd" (Hand. XV, 28.); eindelijk geene beslissende, onherroepelijke, gezagvolle, leerstellige uitspraak of op nieuw afgelegde verklaring, over de twee, tot het wezen der godsdienst behoorende, punten van de goddelijke ingeving der H. Schriftuur, en de eeuwigheid der straf.

Mogen wij derhalve niet besluiten, dat dit vermeende leerende ligchaam in zijn binnenste dat gemis van werkkracht waarneemt, hetwelk de natuur ons voor eene breede kloof doet gevoelen, dat ons ligchaam weigeren zou aan onzen wil te gehoorzamen, als hij ons daarover wilde voortdrijven, en dat onze poging om er over te springen zou moeten eindigen in een schandelijken val?

Inderdaad het heeft thans, gelijk altijd te voren, getoond zóó zonder vertrouwen te zijn op zijn ingeboren of van den hemel geschonken gezag en welslagen, dat dit allerernstigste en zuiver godsdienstige geschil in de handen van leeken is overgegaan, van de vergaderzaal der priesters naar de regtbank van Caesar. Nu, deze heeft vonnis geveld, met de naauwgezette onderscheiding, de zorgvuldige

zifting en de koude onpartijdigheid, die eene beslissing over eene eigendomsoverdragt of het overgaan van een legaat zouden gekenmerkt hebben. En het is inderdaad opmerkenswaardig, dat het vonnis als geldig en onverwrikbaar zijnen loop gehad heeft, in spijt van den tegenstand van mederegters, die tot den hoogsten rang van door den Staat erkende godsdienstleeraars behooren.

Wat is het gevolg? Voorzeker, voor de praktijk: dat voortaan de goddelijke ingeving van ieder gedeelte der H. Schriftuur, waarover men spreekt, binnen den kring van de gevestigde landskerk veilig kan worden geloochend; en dat dus datgene valt, wat voor de zuil en de grondslag van hare geheele leer gehouden is.

En aldus mag iedereen veilig dat eeuwige vuur des toekomenden oordeels loochenen, dat vuur, krachtiger ter bekeering van zondaars, dan het lezen van het Woord Gods (Luk. XVI, 30.), ja hetwelk Felix in zijne magtige boosheid (Hand. XXIV, 25.), en Simon Magus in zijne sluwe goddeloosheid (VIII, 24.) van schrik deed ontstellen. En op deze wijze is de groote zedelijke grond der vreeze Gods onder de voeten der onboetvaardigen weggenomen, die nu op hunnen weg mogen voortgaan, vol blijdschap.

Wanneer wij zien, dat de grondslagen der geopenbaarde waarheid zoozeer ondermijnd, en na eenen korten en zwakken strijd, verlaten zijn door hen, die op hare muren zijn gesteld, om haar te verdedigen, moeten wij dan niet angstig zijn en weenen? Moeten wij ons niet vol schrik gevoelen, bij het beschouwen van den kolk des ongeloofs, waarheen het door zijne stuurlieden verlaten schip klaarblijkelijk voortdrijft?

Maar nog meer, moeten wij, geloovig als wij zijn, niet luide uitspreken en verkondigen, dat aan ons eene

ware en vreeselijke verantwoordelijkheid is opgelegd, om de geopenbaarde leer op te houden? Moeten wij onze stem niet opheffen en plegtig opkomen, in den naam der Kerk, tegen alle zwakke overgave van 't heilige pand, dat ons is toevertrouwd, of tegen allen aanslag om het te doen verminderen, door wien ook gedaan, en door wien ook goedgekeurd? „Om Sions wille zal ik niet „zwijgen, en om Jerusalems wille zal ik niet rusten." (Is. LXII, 1.).

En nu laat ons eene gebeurtenis van jonger dagteekening geene andere keus dan om onze meening te uiten; eene gebeurtenis, die ons slechts kan bedroeven, daar zij voor de Christenheid zelve ten hoogste vernederend is. Want, alhoewel wij geene geestelijke magt of kerkelijke regten aan hen, die er aan deel namen, mogen toekennen, wij moeten toch hunnen hoogen stand in het burgerlijke leven ten volle aannemen, en den invloed van hun voorbeeld, en de kracht der daaruit te maken gevolgtrekkingen op de groote menigte van het volk, die hun eenen meer verhevenen en heiligen rang toeschrijft.

Binnen de laatste weinige weken, bragt een man, beroemd in zijn eigen land, alleen verbonden met het onze, door bewondering van zijnen kant, en helpende medewerking, hier aan alle zijne plannen geleend, een bezoek aan Engeland. Hij werd door vele edelen met pracht, en door groote scharen met geestdrift verwelkomd. Met dat alles hebben wij niets te doen.

Wij worden dikwijls gewaarschuwd, dat wij het niet moeten wagen om eenige meening uit te spreken over openbare zaken, die toch boven den kring of boven het begrip van geestelijken zijn. Wij laten derhalve de verdiensten van dezen openbaren persoon aan meer bevoegd

gezag ter beoordeeling over. Wij laten den krijgsmansaard van iemand, die gevangen gemaakt werd in een gevecht tegen het krijgsvolk van zijn eigen vorst, en gewond door een kogel uit diens tuighuis, aan die dappere mannen over, die nimmer zulk eene hulde aan eenen Napier of eenen Clyde hebben gebragt, maar die altijd er op gelet hebben, dat eens krijgsman's trouw en eer even vlekkeloos en helder schitterend moest wezen als zijn zwaard.

Wij laten het aan onze staatslieden van iedere partij over om uitspraak te doen, welke plaats in hunne rijen aan iemand moet verleend worden, die heden de verwoesting van troonen verdedigt en openbare belooningen geeft voor ondernomen koningsmoord, [1]) en morgen zijne medeonderdanen aanzet, om de constitutionele regering van zijn land te verwerpen, en alle gezag in een onbeperkt diktatorschap te vereenigen.

Maar ééne zaak ten minste is er, waarover wij geregtigd zijn te oordeelen, eene meening te hebben, en te spreken. Raak aan godsdienstige onderwerpen met verachting en godslastering, raak met versmading aan hetgeen wij het meeste vereeren en beminnen, en gij raakt aan den appel zelven van ons oog, en wij hebben een regt om luide te roepen, met smart, welligt met beschaamdheid.

---

1) „De Diktator van Zuid-Italië, overwegende dat voor het vader„land de nagedachtenis heilig is van Agesilao Milano, die zich, „met weergalooze heldhaftigheid op het altaar van zijn vaderland „slagtofferde, om het van den tyran, die het verdrukte, te verlossen, „besluit: Art. I. „Een jaargeld", enz. Napels, 25 December, 1860. „(geteekend) Garibaldi." Milano was een *soldaat*, die een aanslag deed op het leven van zijn vorst en generaal, toen deze aan het hoofd zijner troepen was. Laat onze krijgslieden zulk eene handeling volgens hun wetboek van eer waarderen.

Eenige maanden vóór zijn bezoek zette zich deze krijgshaftige staatsman op de hoogst mogelijke plaats, en rigtte eenen brief „aan het Engelsche volk" onder dagteekening van den 28ⁿ September, 1862 [1]). Daaruit nemen wij de volgende plaats:

„De eerste stap, dien gij heden kunt zetten, kon morgen „morgen wel eens niet in uwe magt zijn. Moge God dit „verhoeden! Wie begon moediger dan Frankrijk het deed „in '89? Hetwelk *in dat plegtige oogenblik aan de wereld „de Godin der Rede gaf*, de tirannie aan het stof gelijk „maakte, en vrije broederschap tusschen de volkeren in„wijdde. Na bijna eene eeuw is het gedwongen om de „vrijheid der volkeren te bestrijden, de tirannie te be„schermen, en hare inspanningen alleen daarop te rigten, „*om op de bouwvallen van den Tempel der Rede, dat af„zigtelijke onzedelijke monster, het Pausdom, te bevestigen.*"

Velen van u weten ongetwijfeld, wat Frankrijk, dronken van den geest van ongodsdienstigheid en ontrouw, gedaan heeft, om de godin der rede in te huldigen en haar plegtig aan de wereld te geven. Voor hen, die het niet weten, zij het genoeg te zeggen, dat alles, wat ook de profeet en onze Heer meenden met: „den gruwel der „verwoesting, staande in de heilige plaats" (Dan. IX, 27. en Matth. XXIV, 16.), deze uitdrukking hier in den meest letterlijken zin bewaarheid werd. De triumf van het rationalisme over het Christendom werd in zinnebeeld gebragt door „een afzigtelijk, onzedelijk monster", te verfoeijelijk om te beschrijven [2]).

De overwinning der rede over de Openbaring door

---

1) Medegedeeld in „*The Times*" van 3 October, 1862.

2) Lamartine, *Histoire des Girondins.*

eene daad van heiligschennende plegtigheid aldus voorgesteld, werd op die wijze geprezen in eenen brief aan het Britsche volk, door eenen man, voor wien, zegt men, Engelsche edelvrouwen geknield hebben. Het zij zoo. Het Fransche volk werd hoog verheven om die ontuchtige vereering, en wordt berispt, omdat het over zijne dolzinnigste boosheid berouw heeft gevoeld. En men moet het er voor houden, dat de godsdienst van hem, die dezen lof en deze blaam uitsprak, daarmede in overeenstemming staat.

Niet onder de groote menigte, niet met van de staatskerk afgescheidene predikanten op de algemeene ochtendbezoeken vermengd, maar ter zijde, met zorg afgezonderd en niet minder opzettelijk vereenigd, stonden de voorgangers, wij willen niet zeggen de vertegenwoordigers, der Anglikaansche geestelijkheid, drie aan drie uit ieder der hoogste rangen der hiërarchie van dit land; en zij traden op, niet als staatslieden, niet als krijgslieden, niet als mannen van de groote wereld — maar dus als priesters en bisschoppen — om den man te begroeten, die hun leerstellingen had verkondigd, en handelingen voor hen had toegejuicht, in boosheid verre boven die, wier verdedigers het Woord van God ons verbiedt, zelfs maar te groeten (II Joann. V, 10.). Met de ééne hand grepen zij de regterhand van hem, die hen, ten minste zijdelings, had opgeroepen, om de godin der rede op de altaren harer bedienaren te plaatsen — want dit deed Frankrijk — terwijl zij met de andere de leerstellingen dier godin zwak veroordeelden!

Jammerlijk! Jammerlijk! op zijn minst, zoo niet erger, dat zulk een schouwspel in Engeland moest vertoond worden, in den tijd, op het oogenblik, wanneer alle

kracht van iedere hand moest worden ingespannen, niet om te dartelen met den geest van ongeloof zoowel als van ontrouw, hoe ook verpersoonlijkt, maar om hem te vernietigen!

En nu, zeer geliefden, moeten *wij*, die de vast staande waarheid, de geopenbaarde waarheid, de apostolische waarheid, de waarheid, die rust op het onderrigt der Kerk, waarderen, moeten wij onze regten om haar te onderwijzen niet moedig staande houden, hoezeer anderen ook aarzelen of sidderen, om haar rondborstig uit te spreken? Wij staan hier op onzen eigenen grond, binnen onze eigene heilige plaats. En wij vragen u, om heden met ons mede te werken, in onze poging om het aantal van die kerken en scholen te vermeerderen, waarin de geest van ongodsdienstigheid nimmer zal insluipen, noch eenige schikking met het geloof onzer vaderen zal worden toegelaten.

En moge de genade van den Driëenigen God, den Vader, den Zoon en den Heiligen Geest, onze woorden in u versterken, en ze rijk aan vruchten maken, nu en voor het eeuwige leven.

Gegeven op Pinksteren, 1864 enz.

NIKOLAAS, KARDINAAL WISEMAN.

F. SEARLE, Kanunnik, Sekretaris.

VERSCHEIDENHEID.

DE PROTESTANTEN IN OOSTENRIJK EN DE KATHOLIEKEN IN MECKLENBURG.

Het *Münsterisches Sonntagsblatt* schrijft het volgende: „Met groote verwondering hebben wij het adres gelezen, dat dezer dagen openbaar gemaakt, en door de in Julij te Weenen vergaderde algemeene Evangelische Synoden van de Augsburgsche en Helvetische Confessie, aan den keizer van Oostenrijk gerigt is. Wij konden naauwelijks onze oogen gelooven, toen wij de bittere klagten lazen over de achterstelling en ongelijke behandeling. En dat zeggen de Protestanten van Oostenrijk, aan wie zulk eene voordeelige positie ingeruimd is, dat de Katholieken zelven van Oostenrijk die benijden kunnen. Den Protestanten is immers eene volledige onafhankelijkheid in hun inwendig bestuur geschonken, terwijl de Rijksraad het niet van zich verkrijgen kan, het Concordaat onaangevochten te laten, en altijd van nieuws af aan in het bestuur der Katholieke Kerk meent te moeten ingrijpen. De Protestanten van Oostenrijk meenen zich te mogen beklagen over ongelijke behandeling voor de wet, en toch werd nog onlangs de redaktie der Katholieke *Kirchenzeitung* in een proces gewikkeld en veroordeeld, omdat men meende, dat door een wetenschappelijk artikel der *Kirchenzeitung* de door den Staat erkende Protestantsche Confessie gehoond was.

Wat zouden de leden dier algemeene Evangelische Synoden wel zeggen, zoo de keizer op hun adres antwoordde, dat zij voortaan alle regten zouden hebben, die de Katholieken in Protestantsche landen genieten? Zou het hun welgevallig zijn, zoo hun de regten geschonken werden, welke het deel zijn der Katholieken b. v. in Mecklenburg?

Te Rostock bevinden zich nu vijftig Katholieken en daaronder eenige familiën met kinderen. Zij hebben noch kerk noch school, en slechts *eenmaal* in het jaar mag de Katholieke geestelijke van Schwerin aldaar zijne heilige bediening komen uitoefenen. Zou van dáár niet met meer regt de klagt gehoord worden, welke het bovengenoemde adres uitspreekt, dat men beroofd wordt van uitzigt op aanwinst, omdat de oprigting van scholen verhinderd wordt? Voor eenigen tijd klaagden de Protestanten van Oostenrijk, dat de Staat de stichting eener nieuwe gemeente te Meran in Tyrol niet wilde toestaan. Een door beambten ingesteld onderzoek bewees, dat zich aldaar *vier*, wel te verstaan *vier* Protestanten bevinden. Wat zoude de regering van Mecklenburg antwoorden, zoo het verzoek tot haar gerigt werd, om eene nieuwe gemeente te Rostock te mogen oprigten, waarvoor, naar de zoo even medegedeelde opgave, alligt meer redenen pleiten?

Aan den kamerheer v. d. Kettenburg is het slechts onder lastige bepalingen toegestaan, door een huis-geestelijke op zijne goederen te Matgendorf godsdienstoefeningen te doen houden. Men zou meenen, dat het verlangen der regering, dat geen Katholiek, die niet tot het huis des kamerheers behoort, zonder uitdrukkelijk verlof der regering tot de godsdienstoefeningen worde toegelaten, eene bloote formule was. Het is er echter verre af. Nog onlangs heeft een lid der handwerksvereeniging', iemand, die in de nabijheid van Matgendorf werkzaam was, de treurige ondervinding moeten opdoen, dat het meer dan eene formule was. De regering sloeg zijn verzoek van de hand, en wel, zooals het weigerend antwoord zeide: omdat men anders uit de toestemming een regt zou willen afleiden. Wat zouden de Protestanten van Oostenrijk zeggen, zoo de keizer hun dergelijke regten schonk?

Het adres beklaagt zich verder over nadeel, hetwelk de Protestanten geleden hebben door de ongelijke maat, waarmede hun in burgerlijke en staatkundige regtsgelijkheid toegemeten wordt, tegenover de Katholieken, beklaagt zich ook over achterstelling in het ten uitvoer leggen der bepalingen, betrekking hebbende op het verlaten van de eene confessie en het overgaan tot eene andere. En hoe is het hiermede gesteld in Mecklenburg? Het grootherlogelijk geregtshof heeft in het vorige jaar uitgesproken, dat het niet als

eene *grove* beleediging aangemerkt en gestraft kan worden, zoo aan een Protestant gezegd wordt: „word Katholiek", gelijk het wèl zijn zou, als hem toegevoegd werd: „word een Jood". En toch moet men bekennen, dat in Mecklenburg wèl de Joden, maar niet de Katholieken voor de wet met de Protestanten gelijk staan. De Rabbijnen der Joden mogen zich kleeden zooals zij willen, de geestelijken der Katholieken mogen zich nimmer in de kleeding, die met hunnen stand overeenkomt, vertoonen, op gevaar van verbannen te worden. Want ook hier zijn lieden, van wie met regt door Haffner gezegd is, dat zij bij het zien van iets zwarts in eene gelijke woede ontsteken als zekere vogels bij het zien van iets roods.

DE VEROORDEELING

VAN

Dr. FROHSCHAMMERS GESCHRIFTEN,

DOOR HEM ZELVEN BEANTWOORD.

Bij de algemeene verwarring, welke ten gevolge der Pantheïstische dwaling, in denkbeelden en begrippen omtrent de meest gewigtige waarheden en betrekkingen heerscht, begrijpt men te beter het groot geluk voor de maatschappij, van in het bezit te zijn van een door God zelven ingesteld en door Gods Geest verlicht gezag, hetwelk het afwijken van de waarheid door menschelijke rede en wetenschap aanwijzen, de dwaling veroordeelen en ons alzoo op den weg der waarheid bewaren kan. Voor die uitstekendste gave kunnen wij de goedheid der goddelijke Voorzienigheid niet genoeg bedanken.

Wie gevoelt het niet, dat ook hij zelf, zonder dit vaste steunpunt, door den stroom van alle soort van leering zoude worden medegesleept? De dwaling immers heeft zich van alles meester gemaakt; onder allerlei vormen

dringt zij zich op aan onzen geest, om dien te bemagtigen, heeft zich zóó kunstig naar de waarheid gevormd, dat zij zelve systeem is geworden, waarin alles met noodzakelijke consequentie voortgaat en zich ontwikkelt; ja zij schijnt zich krachtig te gevoelen, om de plaats van den Godmensch in de geschiedenis in te nemen en de teugels van het wereldbestuur aan te grijpen.

Doch al mogen alle menschelijke krachten haar dienstbaar geworden zijn, en staat, wetenschap en kunst aan hare verbreiding werken, de Katholieke Kerk met haar door Christus ingesteld goddelijk gezag is noch door geweld, noch door list, noch door vleijerij te bereiken; onverschrokken houdt zij den strijd ter verdediging der waarheid vol, zeker als zij is van de overwinning, *et portae inferi non praevalebunt*; zich de zending bewust, haar door Gods Zoon gegeven, verkondigt zij door den mond der Apostelen de waarheid met gezag en spreekt over iedere dwaling haar veroordeelend vonnis.

Men begrijpt gemakkelijk, waarom het groote tooverwoord der eeuw „vrijheid" is, eene vrijheid, den mensch steeds zoo noodlottig, en uit welken geest dat geroep van vrijheid van alle gezag voortkomt En als wij een Katholiek wijsgeer „die Freiheit der Wissenschaft" hooren verkondigen, behoeft men niet te vragen, of de dwaling de geesten onder hare heerschappij doet bukken.

Reeds in 1842 schreef *de Katholiek*: „Het valt niet „te ontkennen, dat de wetenschappen, *door ieder in zich „het absoluut te stellen en te zoeken*, snel en sterk moesten „ontwikkelen; maar het is niet minder zeker, dat de „stellige uitkomsten er niet aan beantwoordden, en *zij „noodzakelijk eene aan de godsdienst vijandige rigting „verkregen.* Voornamelijk was dit het geval met de weten-

„schap der wetenschappen, de wijsbegeerte" (Dl. I, bl. 78). Onder allerlei vormen wordt thans die vrijheid en onafhankelijkheid der wetenschap van alle gezag verkondigd en verdedigd, en het is duidelijk, hoe menigeen, daardoor verleid, zich op een valsch standpunt plaatst in den strijd onder Duitschland's Katholieke theologen en philosophen over de betrekking van theologie en philosophie, van geloof en rede enz. Want waarom anders is het hier te doen, dan om de betrekking der menschelijke rede en wetenschap tot het door God ingestelde kerkelijke gezag te regelen?

Onze H. Vader heeft het noodig en tijdig geoordeeld, met zijn beslissend gezag tusschenbeide te komen, en bij de veroordeeling van Dr. Frohschammer's geschriften duidelijk uiteen te zetten, waaraan men zich in den strijd te houden heeft [1]). *Roma locuta, causa finita.*

Wij zouden aan onzen pligt als Katholieken te kort schieten, indien wij niet met den grootsten eerbied luisterden naar de uitspraken van dat door Christus ingestelde gezag, ze niet aannamen, overwogen en ons er geheel van doordrongen, om in den doolhof der dwalingen van onzen tijd den regten weg terug te vinden, waar langs alleen behoud mogelijk is.

In de geschriften van Dr. Frohschammer worden vele dwalingen gevonden. „De congregatie, over het beoor-„deelen der boeken gesteld, 's Pausen bevelen ijverig „opvolgend, heeft met de uiterste naauwlettendheid een

---

1) Het Apostoliesch schrijven, waarbij deze veroordeeling geschiedt, is te vinden in de Katholiek Dl. XLIII, bl. 259 en vv. Daarheen verwijzen wij in dit artikel, en bevelen de aandachtige en herhaalde lezing dringend aan; men vindt daar de uiterste naauwkeurigheid gepaard aan groote beknoptheid.

„hoogst naauwkeurig onderzoek ingesteld, en na alles „meermalen ernstig en rijpelijk, gelijk zij gewoon is, „besproken en overwogen te hebben, geoordeeld, dat de „schrijver *in verschillende punten* van een verkeerd ge„voelen is en zijne leer van de Katholieke waarheid „afwijkt" (bl. 260).

De H. Vader echter merkt in zijne veroordeeling slechts twee voorname punten aan; die punten namelijk, welke den grooten strijd van onze dagen, de betrekking van de rede of de wetenschap, hoogste uitdrukking der eindige natuur, tot het geloof of het door God ingestelde gezag, betreffen; want ofschoon tegen Dr. Frohschammer gerigt, moet het Apostoliesch schrijven dienen, om de vrede en eenheid der wetenschap in de Kerk te bewaren [1]).

„Vooral in tweevoudig opzigt," zegt de H. Vader, „wijkt zijne leer af van de Katholieke waarheid: voor„eerst, wijl hij aan de menschelijke rede [*humanae rationi*] „zoodanige krachten toekent, welke aan de rede zelve [*rationi „ipsi*] volstrekt niet toekomen; ten tweede, wijl hij aan „dezelfde rede zulk eene volle vrijheid van gevoelen „[meening] en van altijd wat ook te durven toestaat, dat „regten, pligt en gezag van de Kerk zelve er geheel door „worden opgeheven" (bl. 261).

Het is van het grootste belang, duidelijk te weten, wat door onzen H. Vader in den schrijver veroordeeld wordt.

De schrijver, zoo wordt gezegd, kent aan de menschelijke rede (het woord rede staat hier duidelijk in

---

1) Zoo zegt een verdediger van Dr. Frohschammer, wat wij echter niet geheel toegeven: „Bekanntlich stimmt das Haupt der „Tübinger Schule, D. v. Kuhn, in der jetzigen Controverse in „hinsicht der Selbständigkeit der Philosophie mit der Frohscham„mer'schen Doktrin überein."

algemeenen zin voor natuurlijk kenvermogen) krachten toe, welke aan de rede *op zich zelve beschouwd* [*rationi* IPSI] d. i. buiten het hooger licht en de hulp der goddelijke openbaring en des geloofs, niet toekomen.

„Want de schrijver leert, dat de welbegrepen wijsbegeerte „kan kennen en begrijpen niet enkel die Christelijke leer- „stukken, welke de *natuurlijke rede* met het geloof (als onder- „werp van beider kennis) gemeen heeft; maar ook die, welke „hoofdzakelijk en eigenlijk de Christelijke godsdienst en „het Christelijk geloof uitmaken; en dat namelijk zelfs „'s menschen bovennatuurlijk einde met al wat er betrek- „king op heeft, alsmede het allerheiligste geheim van „'s Heeren Menschwording tot het gebied der menschelijke „rede en wijsbegeerte behooren, en dat de rede, is slechts „eens dat onderwerp gegeven, er uit *hare eigene begin- „selen* wetenschappelijk toe kan geraken" (bl. 261).

De menschelijke rede op zich zelve beschouwd en door hare eigene krachten en beginselen kan dus noch tot de *kennis* [*percipere*], noch tot het *begrip* [*intelligere*] der *eigenlijk Christelijke waarheden* komen; ook niet nadat zij door de goddelijke openbaring zijn medegedeeld [*dato hoc objecto*].

Deze is, mijns bedunkens, de duidelijke zin van het Apostoliesch schrijven; niet *dit* wordt veroordeeld, dat de menschelijke rede tot de kennis en het begrip dier goddelijk geopenbaarde waarheden kan komen, maar dat de rede dit kan *uit zich zelve*, *uit kracht van hare beginselen*. Van daar in het volgende de herhaling, „dat de „schrijver *klaar* en *duidelijk* leert, dat ook die boven- „natuurlijke waarheden de *ware* en *eigenlijke stof* der „wetenschap of wijsbegeerte uitmaken" (Ibid.).

„Weshalve uit des schrijvers meening kan en moet

„besloten worden, dat de rede ook in de verborgenste „geheimen van Gods wijsheid en goedheid, ja zelfs in „die van zijnen vrijen wil, mits het onderwerp der open- „baring gegeven zij, *uit zich zelve*, *niet immers uit het „beginsel van het goddelijk gezag*, maar *uit hare eigene „natuurlijke beginselen en krachten* tot wetenschap of zeker- „heid kan komen" (bl. 262).

Allerduidelijkst is het, hoe hier al het gewigt van den zin valt op *ex seipsa*, *non jam ex divinae auctoritatis principio*, *sed ex naturalibus suis principiis et viribus; uit zich zelve*, *niet immers uit het beginsel van het goddelijk gezag*, *maar uit hare eigene natuurlijke beginselen en krachten.*

De schrijver kent aan de rede op zich zelve beschouwd, in haren natuurlijken toestand, iets toe, wat zij uit zich zelve niet kan hebben, ook zelfs niet na de goddelijke openbaring; namelijk het kennen en begrijpen der eigenlijk Christelijke waarheden.

„Hoe valsch en vol dwaling deze leer is, ziet en voelt „dadelijk een ieder, die slechts iets van de eerste begin- „selen der Christelijke leer weet", zegt het Apostoliesch schrijven. En inderdaad, wie weet niet, dat de Christelijke leer niet eene uitvinding is van den menschelijken geest, maar eene goddelijke openbaring? dat de kennis dier geopenbaarde waarheden verkregen wordt door het geloof en niet door redenering, en hare zekerheid alleen op goddelijk gezag rust? dat die Christelijke waarheden bewaard worden niet door de menschelijke wetenschap, maar door het van Christus ingestelde gezag?

„Nooit", zegt de H. Vader, „kunnen wij in eene „zaak van zooveel gewigt gedoogen, dat men alles „roekeloos ondereen menge, en de rede ook die dingen,

„welke *tot het geloof* behooren, overmeestere en ver-
„warre, daar de grenzen allerbepaaldst en aan allen
„overbekend zijn, buiten welke de rede nooit regtens
„gegaan is of kan gaan. En tot deze leerstukken be-
„hooren vooral en allerduidelijkst die allen, welke
„'s menschen bovennatuurlijke verheffing en diens boven-
„natuurlijke gemeenschap met God betreffen en ten dien
„einde, gelijk wij weten, geopenbaard zijn. En omdat
„deze leerstukken *boven de natuur* zijn, daarom kan
„men ze door de *natuurlijke rede* en wel door *natuurlijke*
„*beginselen* niet bereiken. Nooit toch kan *de rede door*
„*hare natuurlijke beginselen* bekwaam worden, om leer-
„stukken van dien aard wetenschappelijk te behandelen.
„Die dit vermetel volhoudt, wete, dat hij niet van de
„meening van dezen of genen geleerde, maar van de
„algemeene en nooit veranderde leer der Kerk af-
„wijkt" (bl. 263—264).

En nadat nu in het Apostoliesch schrijven, uit de H. Schrift en uit de overlevering der HH. Vaders is aangewezen, dat vele waarheden door het natuurlijke licht der rede, ook door hen, die het geloof nog niet ontvingen, gekend worden, maar dat God alleen de meer verborgene leerstukken geopenbaard heeft, wordt het eerste gedeelte met deze woorden besloten:

„Uit dit alles blijkt, dat geheel vreemd aan de leer
„der Katholieke Kerk de meening is, waardoor dezelfde
„Frohschammer niet aarzelt te verzekeren, dat alle leerstuk-
„ken der Christelijke godsdienst zonder onderscheid het
„voorwerp der natuurlijke wetenschap of wijsbegeerte zijn,
„en dat de *menschelijke rede bloot historiesch ontwikkeld,*
„mits deze leerstukken aan de rede zelve [*ipsi*] ten voor-
„werp gesteld zijn, *uit hare eigene natuurlijke krachten*

„*en beginselen* tot de ware wetenschap omtrent alle, ook „de meer verborgene, leerstukken kan geraken" (bl. 266).

Veroordeeld is bijgevolg als in strijd met de leer der Katholieke Kerk de meening, dat *de menschelijke rede uit hare eigene natuurlijke krachten en beginselen* tot de ware wetenschap der meer verborgene leerstukken kan geraken. En wij besluiten hieruit het volgende:

1. Er zijn dus waarheden, welke alleen door goddelijke openbaring, en waarheden, welke door de natuurlijke rede kunnen gekend worden. Er zijn bovennatuurlijke en natuurlijke waarheden.

2. De krachten der rede zijn in hare natuur begrensd; door hare eigene natuurlijke krachten en beginselen kan zij tot de kennis en het begrip der natuurlijke waarheden komen. De kennis der bovennatuurlijke waarheden ontvangt zij door de goddelijke openbaring alleen; zij neemt ze aan door het geloof, eene gave Gods, en ook dàn blijven zij nog door den heiligen sluijer van het geloof zelven bedekt, zoo lang wij in dit sterfelijk leven zijn.

3. De zekerheid der bovennatuurlijke waarheden rust evenmin op de natuurlijke krachten der rede, maar op het beginsel van goddelijk gezag. Uit haar zelve, uit hare eigene natuurlijke beginselen en krachten, kan de rede noch tot kennis, noch tot begrip, noch tot zekerheid der eigenlijk Christelijke waarheden komen.

Na deze, zoo wij meenen, duidelijke uiteenzetting der kerkelijke leer, willen wij zien het antwoord van Dr. Frohschammer, ons medegedeeld in eene voordragt: *Ueber das Recht der neuern Philosophie gegenüber die Scholastik.*

De titel duidt ons reeds aan, waar hij heen wil; het is voor hem geen strijd tusschen philosophie en kerkelijke leer, maar tusschen twee philosophieke stelsels, van welke

het eene genoemd wordt: *Neuere Philosophie* en het andere: *Scholastik.*

Verre dan ook van hem, dat hij zoo iets wat hier veroordeeld wordt, zoude geleerd hebben: „Of ik dat alles „leer en geleerd heb, weet ieder, die *onbevooroordeeld* „mijne schriften gelezen of mijne voorlezingen gehoord „heeft, — ik wil hier niet aanhalen al die plaatsen „mijner schriften, waar hierover gesproken en het tegen„deel geleerd wordt" (bl. 4).

Maar hoe, zoo meenen wij te moeten vragen, zijn dat dan allen domooren, die in die Romeinsche Congregatie zitting hebben? Of is het niet waar, wat het Apostoliesch schrijven vermeldt: „Die vergadering, onze bevelen ijverig „opvolgend, heeft met de uiterste naauwlettendheid een „hoogst naauwkeurig onderzoek ingesteld, en na alles „meermalen ernstig en rijpelijk, gelijk zij gewoon is, be„sproken en overwogen te hebben, geoordeeld, dat enz.?

Wat kan men nog meer vorderen? met de uiterste naauwlettendheid, *meermalen*, *ernstig*, *rijpelijk besproken en overwogen*, is dat *bevooroordeeld* lezen? „Ja," zegt Frohschammer, „er bestaat een *misverstand.*" En in plaats nu van te toonen, dat hij niet zoo leert, „wil hij vooreerst „slechts de hoofdbron van *het misverstand*, dat hier heerscht, „doen opmerken, en dan zijne opvatting en zijn bewijzen „der philosophie en in het algemeen de grondrigting der „nieuwere philosophie in 't kort regtvaardigen" (Ald.).

En welk is dan dat misverstand, dat zulke gewigtige gevolgen voor Dr. Frohschammer en diens geschriften gehad heeft, dat zij, na ernstig onderzoek door eene Congregatie *ad hoc*, als vele dwalingen bevattende veroordeeld zijn? Letten we op en zien we, hoeverre de vrijheid der wetenschap gaat.

In het Pauselijk schrijven wordt steeds gesproken van *ratio* en de philosophie wordt genoemd *scientia naturalis rationis*, eene wetenschap, die verkregen wordt *ex principiis naturalibus rationis*. Dr. Frohschammer echter spreekt van *Vernunft*, *Vernunftwissenschaft* (*philosophie*).

„Nu is het gemakkelijk", zegt Frohschammer, „aan te „toonen, dat *hier* de bron van het misverstand is, want „het *scholastieke* begrip van *Vernunfterkentniss* [1]) (scientia „rationis) is overgedragen op ONZE „*Vernunfterkentniss*", „waarvoor in het Latijn in het geheel geene uitdrukking „te vinden is" (bl. 4).

Met andere woorden: te Rome kent men niet anders dan scholastieke philosophie, en wij, Duitsche wijsgeeren, hebben een nieuw vermogen van den menschelijken geest ontdekt, hetwelk men te Rome niet kent, waarvoor in het Latijn in het geheel geene uitdrukking te vinden is. Dat vermogen heet in onze taal „*Vernunft*".

Welk verschil is er dan tusschen *ratio* en *Vernunft*? „*Ratio*, zegt hij, is het vermogen des geestes, om door af- „leiding, gevolgtrekking uit bekende waarheden, en ten „hoogste uit onmiddelbaar zekere, natuurlijke waarheden „of principen andere waarheden te winnen en te bewijzen, „is alzoo vermogen van middelijke kennis door deductie „en gevolgtrekking of redenering."

„ONS „*Vernunft*" daarentegen is (volgens *ons* spraak- „gebruik) het vermogen van onmiddelijke waarneming „en kennis van ideale waarheden, even gelijk de zinnen „voor de zinnelijke waarneming het vermogen zijn, „beide [?] in tegenstelling met „*verstand*", hetwelk *ons*

---

1) *Scientia rationis* moet dus volgens Frohschammer door *Vernunfterkentniss* vertaald worden.

„ het vermogen van *vermittelte*, middelijke kennis is" (bl. 5).

Uit dit antwoord zouden wij willen besluiten, dat Dr. Frohschammer van de geheele zaak niets begrijpt of niets wil begrijpen, maar het eigenlijke punt van kwestie wil verplaatsen.

Het is hier immers niet te doen, om een vermogen van middelijke of onmiddelijke waarneming, noch om een verschil van natuurlijke of ideale waarheden; de groote en beslissende vraag is deze: is uw *Vernunft* een natuurlijk kenvermogen van den menschelijken geest? Welnu, de natuurlijke krachten onzes geestes gaan niet zoo ver, dat hij uit zich zelven tot de kennis der eigenlijke Christelijke waarheden kan komen. Die leerstukken zijn boven de natuur en kunnen door de natuurlijke rede en natuurlijke beginselen niet bereikt worden. (Boven, bl. 75.)

Hoe weinig Dr. Frohschammer van de eigenlijke kwestie begrijpt of wil begrijpen, en hoezeer hij alles door elkander verwart, blijkt nog duidelijker, waar hij het eigenlijke punt meer nadert, en, na eerst gezegd te hebben, dat zijne *Vernunfterkentniss* geen *scientia rationis naturalis* is, verder zegt, dat „ *Vernunfterkentniss* van den anderen „kant ook niet is: Erkentniss *ex principio divinae auctoritatis*, maar juist een midden tusschen beide". Indien immers het *Vernunft* de eigenlijk Christelijke waarheden kent, niet *ex principio divinae auctoritatis*, [1]) kent het die *ex suis principiis naturalibus et suis viribus* [2]), en is de meening van Frohschammer veroordeeld. Doch in plaats van te antwoorden: mijne *Vernunfterkentniss* is geene Erkentniss *ex principiis naturalibus*, antwoordt hij: „ eene „ Erkentniss, zuiver *ex principio divinae auctoritatis*, is, ja

1) Uit het beginsel van het goddelijk gezag.
2) Uit zijne eigene natuurlijke beginselen en krachten.

„geheel en al *onmogelijk*, daar hier de *Heilige Geest* zelf „*het* [das] erkennende zijn moest, waarop ja zelfs de „theologie geen aanspraak maakt. Want ook bij haar „moet toch immer de menschelijke geest zelf het [das] „erkennende zijn, en de logische wetten moeten gelden „en het oordeel moet van den geest uitgaan, ook „als de reale beginselen daarbij de dogmata zelve „zijn" (bl. 6.).

Het Pauselijk schrijven leert duidelijk, dat de menschelijke *rede* kan komen tot de wetenschap of zekerheid der eigenlijk bovennatuurlijke waarheden niet *ex seipsa*, maar *ex divinae auctoritatis principio* (niet *uit zich zelve*, maar *uit het beginsel van het goddelijk gezag*). Dr. Frohschammer leert, dat dit *onmogelijk* is. Of het bijgevoegde en duistere woordje *rein*, *zuiver* nog tot verontschuldiging kan dienen, en niet in zijn zin moet beteekenen ook *ex seipsa* (uit zich zelve) moge hij zelf beslissen; maar dat het *onmogelijk* is, dat is immers geheel in strijd met het Apostoliesch schrijven, hetwelk als valsch en vol dwaling de leer des schrijvers veroordeelt: „dat de rede ook in de ver- „borgenste geheimen van Gods wijsheid en goedheid, „uit zich zelve, namelijk niet uit het beginsel van het „goddelijk gezag, maar uit hare natuurlijke begin- „selen en krachten tot wetenschap of zekerheid kan „komen" (bl. 262).

Inderdaad, niet de H. Geest weet en is zeker in ons, niet de H. Geest gelooft; maar *wij* zijn zeker, *wij* weten, *wij* gelooven; doch niet uit de natuurlijke krachten en beginselen van onze rede, maar uit het beginsel van het goddelijk gezag en door de genade des H. Geestes.

Daarom besluit het Apostoliesch schrijven het eerste punt aldus: „Steunende op deze en andere schier ontel-

„bare goddelijke uitspraken, droegen de HH. Vaders, bij de „uiteenzetting van de leer der Kerk, altijd zorg, om de „kennis der goddelijke dingen, welke uit kracht van het „natuurlijk verstand aan allen gemeen is, te onderscheiden „van de kennis dier dingen, welke door [*per*] den H. Geest „in het geloof wordt verkregen; en zij leerden bestendig, „dat door deze laatste kennis ons die geheimen in Christus „geopenbaard worden, welke niet slechts de menschelijke „wijsbegeerte, maar zelfs het *natuurlijk begrip der Engelen* „te boven gaan, en ook indien zij door goddelijke open- „baring bekend geworden en door het geloof aangenomen „zijn, blijven zij toch voortdurend door den heiligen „sluijer van dat geloof zelve bedekt en door een duis- „teren nevel omgeven, zoolang wij in dit sterfelijke „leven nog afwonen van den Heer" (blzz. 265 en 266.).

Wat baat hier het beroep van Dr. Frohschammer op ZIJN *Vernunft*, hetwelk ook schijnt te behooren tot de nieuwere ontdekkingen van deze dagen? gaat zijn *Vernunft* nog hooger dan het *natuurlijk begrip der Engelen*?

Doch het is duidelijk: hij heeft gedronken van den wijn der valsche wijsbegeerte, en zijn geest is zóó be-neveld geworden, dat hij de waarheid niet meer kan vatten dan in het nevelachtig licht der dwaling, zoodat niets slechts de eigenlijk geopenbaarde, maar zelfs de natuurlijke waarheden zijn natuurlijk begrip te boven gaan. Helaas! de dagelijksche ondervinding leert ons, dat niets zóó zeer den geest verduistert als de valsche wijs-begeerte, en dat voor den misleiden geest geen ander redmiddel overblijft, dan zich met de Kerk te verzoenen, en, door haar geleid, den weg en het licht der waarheid terug te vinden. De Kerk alleen bewaart de ware over-levering der wereldgebeurtenissen; zij alleen kan ons de

ware geschiedenis mededeelen, de waarachtige feiten der goddelijke openbaring en der natuurlijke schepping, ping, welke alleen ons verstand kunnen verlichten.

Wij zullen niet verder nagaan, hoe Dr. Frohschammer zijne opvatting van het menschelijk *Vernunft* als bijzonder noodig in onze dagen ter verdediging der waarheid voorstelt.

Eene wetenschap, die op een valsch beginsel rust, kan nooit de waarheid doen zegevieren; zij stelt slechts de eene dwaling in plaats van de andere; en eene wetenschap, welke van de kerkelijke leer afwijkt en door het goddelijk gezag der Kerk als valsch en vol dwaling veroordeeld wordt, kan nooit eene ware, maar moet eene valsche wetenschap genoemd worden.

Dit zal ons nog duidelijker blijken bij de behandeling van het tweede punt.

KERKELIJK VEERE.

PROEVE EENER BRONNEN-STUDIE.

I.

Wanneer ge van Middelburg naar Veere gaat wandelen, dan verlaat gij eene der schoonste steden van ons rijk, om eene der ellendigste te bezoeken. Gij hebt vol bewondering het middeleeuwsch en prachtig stadhuis op de markt staan aanschouwen, en gaat den langen Delft door met zijn sierlijke huizen en winkels, om den zoogenaamden Dam over te steken en de schoone kaai te

bereiken, waarin de lange, breede haven van Middelburg eindigt. Maar als ge, voorbij de Dambrug, de Schuivelstraat inslaat, of nog wat verder aan de Nederstraat komt, dan is van den rijkdom en de pracht van Zeelands hoofdstad niets meer te zien. Een armelijke straat met groente- en snoepwinkels, waartusschen de vroegere Dampoort zich staat te schamen, dat zij verlaagd is tot een steenkolen-pakhuis, brengt u aan de Veersche barrière en op den straatweg naar de aloude vesting. Ook daar buiten wordt gij niet getroffen door de schoonheid van het landschap of door het levendige van den straatweg; want als ge een paar armoedige woningen zijt voorbij gestapt, dan voelt gij u gedrukt en ter nêer geslagen door het gezigt van een altijd regtuit gaanden weg, wiens einde uw oog niet kan bereiken. Onwillige boomen, met een zoom hakhout ter wederzijde, beletten u het vrije uitzigt over velden en dorpen in 't verschiet; een hobbelige straat van groote keijen, alleen geschikt voor kanonwagens, en een slijkpad langs het gras vermoeijen u weldra, terwijl geen enkele kromming van den weg uwen blik eene kleine verpoozing of verrassing gunt. Gij hebt reeds bijna een uur geloopen, en nog slechts een paar boerenwoningen en eene onaanzienlijke herberg — het huisje halverwege — ontmoet. Een enkele boer is u zonder spreken voorbijgegaan; of een paar rondslenterende soldaten, soms ook eene jodin met garen en band, of eene Duitsche vrouw met potten en pannen, hebben u gegroet: maar de weg blijft, na eene kleine buiging, altijd even regt, even vervelend, even levenloos.

Eindelijk, terwijl ge ademloos naar verandering hijgt, brengt eene onverwachte wending van den weg u tus-

schen zwaar geboomte, en, voorbij een paar boerenplaatsen met een vloedheuvel, aan een klein gehucht, Zandijk geheeten.

De huisjes zijn laag en zien er armelijk uit; de smidse in 't midden zet geen leven bij, want haar vuur is meestal gedoofd, en haar aanbeeld verteert zich zelven van spijt, omdat het geen slagen genoeg krijgt. De straat is nog onaanzienlijker dan te voren, en het kerkhof aan de regterhand ziet er treurig en akelig uit, zoo als geen ander kerkhof doet.

En nogtans dit Zandijk is de moeder van Veere en heeft haar, ten koste harer eigene grootheid gebaard. Volgens sommige schrijvers kwam het reeds ten jare 954 als eene bebouwde plaats voor [1]); maar zeker is het, dat in 1247 zekere Simon van Zandijk overleden is, die tienden van de kerk van Middelburg onder den titel van leen bezat. Daar hij geen wettige erfgenamen naliet, vervielen de tienden weder aan de kerk, zoo als blijkt uit een brief van graaf Willem, Roomsch-koning, van 12 Kal. 5de Indictie, 1247, en een anderen brief van zijn broeder, graaf Floris, daags na Sint-Jacob 1248 [2]). Wij meenen, dat deze Simon inderdaad heer van Zandijk geweest is: want vooreerst voerde hij den naam van Zandijk als geslachtsnaam, en ten andere, in een brief van 1282 wordt Zandijk reeds een *ambacht* genoemd, waarin een veste of ridderhuis stond.

---

1) Alting. Zie *Oudh. en gest. van Zeeland.* Dl. I, blzz. 205 en 215.

2) Medegedeeld door den heer Verheije van Citters, bij J. Ermerins, *Zeeuwsche oudheden.*

Men zegt algemeen, dat de groote stamvader der heeren van Veere, Wolfaert van Borsselen, dezen polder omstreeks 1280 van graaf Floris gekocht, en een dwarschen dijk er doorheen gelegd heeft, waaraan hij eene kerk bouwde [1]). Daar Zandijk echter een *goed* of *versterfelijk leen* was, droeg hij het twee jaren later, namelijk op Sint-Maarten in November 1282 weder aan gravin Beatrix op, om het van haar als een *kwaad* of *onversterfelijk leen* terug te bekomen. Op het stadhuis van Veere wordt de giftbrief nog bewaard, waarbij „jc Wolfart van Bersele, „ende jc Sibile sin wyf..... by onsen vrien wille ende „gesamenderhand hebben gegeuen jn regten eygendomme" aan gravin Beatrix, het ambacht Zandijk „ende daertoe „tachtig gemeten landts, leggende jn dien polre van „Sandic daer de bruderen van dien dutschenhus jn „woonen, ende daertoe die veste ende die woninge die „wy hebben jnt ambocht van Sandic ende die boom-„garde." enz. [2]).

Het Slot Sandenburg, waarvan hier sprake is, en dat door de heeren van Veere bewoond werd, lag tusschen Zandijk en Veere, en overtrof in aanzien en luister alle overige riddervesten zoowel van Holland als van Zeeland [3]), waarom het ook vaak de doorluchtigste gasten lang mogt herbergen.

Al spoedig moet de kerk van Zandijk tot parochiekerk verheven zijn, want de eerste bewoners van Veere zoowel

---

1) J. van Reygersbergh, *Dije Cronijcke van Zeelandt.* Van Boxhorn, *Chronijck van Zeeland.* M. Smallegange, *Nieuwe Cronyk van Zeeland.*

2) MS. Stadh. Veere.

3) W. te Water, *Het hoog adelyk en adelryk Zeeland.* blz. 33.

als van Onze-Lieve-Vrouwepolder en andere dorpen in den omtrek, moesten daar de H. Misse komen hooren en de HH. Sakramenten ontvangen. Zij was dan ook de moederkerk van die latere gemeenten en ontving van dezen een jaarlijksch filiatie-geld. Het collatie-regt behoorde aan den deken van het Sint-Pieters-kapittel te Middelburg; doch in 1323 droeg genoemde deken het over aan den graaf van Zeeland. [1]) De toren was zeer zwaar en hoog, en diende welligt tevens tot een zeebaken; aan het kerkhof echter te zien, dat nog hetzelfde is, en uit de voegen van het dak, die nog aan den nu afgebroken toren zigtbaar waren, zou men moeten opmaken, dat die kerk in verhouding klein is geweest. [2])

Op derden Pinksterdag 1365 trok de eerste plegtige processie uit deze kerk [3]), en weldra was de Zandijksche processie de luisterrijkste en grootste van het geheele eiland, waartoe de deelneming van het rijke en schitterende hof der heeren van Borsselen niet weinig zal hebben toegebragt.

Slechts van weinige pastoors en vice-pastoors hebben wij de namen kunnen opsporen. In 1403 was te Zandijk pastoor: heer Willem, zoo als blijkt uit de stadsrekeningen van Veere over dat jaar, waarin de volgende post staat aangeteekend:

„In die vierde weke [1ste maand]: jtem Heer Willem „cureyt van Zandyck gheḡ by beueelnisse van mineē „joncheē en by consent van scepēn vj Lib.vij sc ēn vj gr." [4])

Ten jare 1472 komt weder een heer Willem Gillisz.

---

1) Van Mieris, *Groot Charterboek.* Dl. II, blz. 306.
2) J. Ermerins, *Zeeewsche oudheden.*
3) J. van Reygersbergh. Dl. I, blz. 39.
4) MS. Stadh. Veere.

als pastoor, en in 1515 heer Jan Adriaensz. van der Capelle voor, die tevens kanunnik van Sandenburg was, en in 1519 nog leefde. In 1526 was pastoor mr. Aert Adriaensz.; in 1546 heer Thomas Fredericxz.; en eindelijk in 1563 Heer Sebastiaen Rutgersz., die waarschijnlijk de laatste is geweest.

In 1513 komt nog zekere Cornelis Wolfaertsz. voor, die zich parochiaan en clerk van Zandijk noemt, en steenen voor de fortificatiën van Veere leverde. Zijne kwitantie luidt aldus:

„Ick Cornelis Wolfaertsz prochiaen ēn clerck van „Sandyck kenne dat ick geleuert hebbe de fortificatie van „der Vere xxxij duust zeeusche bacsteenen vuytwyss̄ de „kerfstock, daer af dat ick ontfanghen hebbe van leenart „Willemssz ēn Jacob Wolfaertsz als quartiermeesters tot „van elck duust vyf scellinghen gr̄ vlaems ēn beloopt jn „gelde acht pond gr̄, van welcke some ick my te volle „kenne betaelt te wesen. Des torconde soe hebbick selue „myn naeme hier onder gescrē opten laesten dach van „Septeber ān xv hondert xiij.

By my Cornelis Wolfaert." [1])

Als kerkmeesters worden genoemd in 1469 Simon Jacobsz. en Adriaen Jansz. [2]); in 1504 Cornelis Willemssone en Merten Bertelmeeuwssone; terwijl in 1520 Jacob Wolfaertsz. „ouerkerckmrē" was, en het bestuur deelde met Gilleyn Willemsz., Wm̄ Jacobsz., Gillis Wolfaertsz. en Henric Bouwensz. [3])

De kerk van Zandijk was niet onbemiddeld, en door

---

1) MS. Stadh. Veere.
2) MS. Stadh. Veere.
3) J. Ermerins, *Zeeuwsche oudheden.*

de heeren van Borsselen steeds rijk begiftigd. Zoo schonk de godvruchtige heer Hendrik IV haar het uitsluitend regt, van waslicht voor de dienst der overige kerken in de heerlijkheid van Veere te verkoopen. De brief, vermoedelijk van het jaar 1469, is van dezen inhoud:

„Ic heynric van borsele graue van grāpre heer vander „vere van Zandenburch ēn van fallaeys don cond: alsoe „als an onse ghifte ghecomen is dat waslichte mit sinen „toebehoeren, dat te besitten plach lysbeth heynric „gillisd die welcke van deser werlt versceiden es saligher „ghedachten, so ist dat wy ouerghepeyst hebbē die groete „gracie die onse heere ons ghegheuen ēn verleent heeft „en-de sonderlinghe die goede gonste die wy hebben tot „der kercken van Zantdyck om die te baten moghen „repareren ēn houdē in die eere Goods, ēn mede dat „zy voir ons ēn onser ouders zielen te baten bidden „moghen tot ewyghen daghen tot salicheyt onser en onser „ouders zielen, soe hebben wy dat selue waslicht met „synē toebehoeren mitten wtvaerden etc ghegheuē der- „seluer kercken voirn̄ met den p̄fyten die daer of comen „moghen, ēn dat nyemant wye hy sy was vercoopen sal „of waslicht dair comen moghen dan die kercmeesters die „nu sijn of namels wesen sullen tot ewyghen daghen ēn „dat altoes by consente den edelē heer voirn̄ of die sy „in haer stede setten sullen behouden dat sy gheen was „of waslicht vercopen sullen binnē onser stede vander „vere binnen den mueren, dat houden wy en onser na- „comers tot onser ghifte.

„Symō Jacobssz ēn Adriaen Janssz als kerckmeesters „van der p̄chien van Zantdyck gemaeckt by minen heere „vander vere of van sinē nacomelinghe kennen dat wy „quite scelden ēn ghescolden hebbe ēn quite scelde myn

„lieuē heer vander vere ēn syn nacomelinghe ēn alle „andēr dies quitancie behoudē van al dat die selue kerck- „meesters soude weten te heyschen of nacomelinghe nu „ēn tot ewyghen daghen." [1])

Als vaste goederen bezat de kerk, voor zoover wij hebben kunnen nasporen, ten minste 155 gemeten en 16 roeden lands. Daarvan lagen 142 gem., 166 roed. in den polder van Zandijk [2]), en werden van 4 tot 6 Oktober 1576 als geconfiskeerde goederen in 14 partijen verkocht [3]). In de parochie van Cleverskerke bezat zij nog 6 gem., 18 roed.; in de parochie van Gapinge 1 gemet., 47 roed.; in die van Serooskerke 1 gem., 19 roed.; in Schellach 282 roeden; en eindelijk in Ellewoutsdijk 3 gem., 84 roed., die 25 September 1576 te Veere verkocht zijn [4]).

Ook het zilver der kerk mogt aanzienlijk genoemd worden, zooals blijkt uit de rekening en verantwoording van Walraven van den Braamsloot, den ontvanger der geannoteerde goederen in de jaren 1572 tot 1574, waarin voorkomt:

„item ontfangen vuyt handen van Jacob Adriaenssz „j^{c} xxxj oncen siluers, gecoemen vuyt de voirsz kercke

---

1) MS. Stadh. Veere.

2) J. Ermerins geeft slechts 105 gem., 201 roed., op, en haalt daarvoor aan: *Cohier van taxatie des jaars* 1543. MS. Stadh. Veere.

3) *Vergaerbouck van alle de gheestelicke geannoteerde ende geconfisqueerde landen, geleghen binnen doostwateringhe des eylants van Walcheren, volgende de hemmighe gedaen by wylen Andries van Hamerstede anno XV^{c} vyfuentzestich; Geextraheert vuyten overlooper der seluer oostwateringhe. By prochie ende blocken zoo hier naervolcht.* MS. Prov. Arch. van Zeeland; Abdij te Middelburg.

4) *Register van bezegelde brieven*, let. B. fol. 183. MS. Stadhuis Veere.

„van Sandyck, en tselfde vercocht voor vyff schellingen „ēn vier grōon donce: fct ouer de voirz jc xxxj on- „cen xxxiiij L. viij sc. viij gr." [1]).

Het inkomen der kerk was dan ook van dien aard, dat het zelfs eene zekere weelde kon bestrijken, en dat de godvruchtige Zandijkers hun bedehuis tot een der rijkste van den omtrek konden maken. Zoo vinden wij, dat de in 't jaar 1504 vermelde kerkmeesters aan den Mechelschen klokkengieter mr. Peeter Waghenes drie nieuwe klokken „van goeden accoorden" ter zwaarte van 1400, 1000 en 800 pond bestelden, ter vervanging van hunne twee oude en ligtere klokken. De verbandbrief tusschen kerkmeesters en mr. Peeter is bewaard gebleven, en luidt als volgt:

„Jnt jaere ons Heērn vyftienhondert ēn viere optē ij^en „dach van Septembē syn vergadert gheweest de kerck- „meesters van Sandyck in Walcheren by namen Cornelis „Willemssone, ende Meerten Bertelmeeussone ter eenre, „Ende meester peeter waghenes clockgieter te Mechelen „ter ander zyden, Te wetene dat die voorsz kerckmeesters „besceet ende gecoomanscapt hebben aenden zeluen meester „peeter, dat hy hem ghieten sal drie clocken van goeden „accoorde, Te wetene van alsulcke clocken als de selue „kerckmeesters met hen ghebracht hebben, en wesser „meer toe gaen sal, sal deselue meester peeter ghehou- „den zyn te ghietene vander alderbester gheaffyneerde „stoffen als van rooden cooper oft metalyen ēn tenne „elcx behoort, ende hy verantwoorden wille tot zyndre „eeren. Daer af dat de meeste ende swaarste clocke weghen „sal omtrent veerthienhondert ponden, en de ander daer

---

1) MS. Stadh. Veere.

„naer omtrent thien hondert; Ende de derde omtrent
„acht hondert pont. Daer af dat deselue kerckmeesters
„den voorsz meester peeter betalen sullen voer elck
„honderd ponden van nyeuwer stoffen twee ponden vlemsch
„ghelts voer de stoffen ēn ghiete; Ēn als voer die oude
„stoffen die de voorsz. kerckmeesters leueren sullen sal
„deselue Meester peeter hebben vyftich stuvers van elcken
„hondert voer ghieten. De welcke clocke de voorsz.
„meester peeter maken ēn leueren moet jnde wage van
„Mechelen tusschen nv ēn kersmisse nv naestcomēn,
„soe vroech dat mense goetstyts voer deselue kersmisse
„sal moghen op hangen ēn luyden. Soe es te wetene
„dat de selue kerckmeesters gheleuert hebben twee oude
„clocken die weghen sesthien hondert en vierentseuentich
„ponden. En deselue kerckmeesters sullen gheuen ēn
„betalen den zeluen meester peeter de sōme van neghen
„ponden vlems ghelst nv te banisse naestcomēn; Ende
„noch neghen dieseluer ponden als deselue drie clocken
„volmaect ēn gheleuert zyn sullen; Ende des alsdan
„hier en bouen resten sal, sullen deselue kerckmeesters
„oft hare nacomelinghen jnden name vander kercken
„voerse den seluer meester oft zyn nacomers betalen jn
„reynten, elcken peninck tot zesthien penīngen, die de
„selue kerckmeesters altyt afquyten sullen als hem dat
„belieuen sal met voler reynten. De voersz kerckmeesters
„zullen ghehouden zyn den seluen meester peeter ten daghe
„dat zy verschinen sal de zelue reynte te seyndene tot
„mechelen aen meester peeter voersz. ofte zyn nacomers
„tot huere cost oft zesse weecke daer naer, ēn oft de
„zelue paymentē binnē den zeluen tyde niet ghesonden
„en werdde, dat alsdan de selue meester peeter de voersz
„paymēten sal halen oft daer om seynden, ēn zoe wat

„ costen of onghelde daer op gaet zullen deselue kerckmees-
„ters den zelue meester peeter oft den zyne betalen; en de
„ voersz meester peeter heeft den seluen kerckmeesters ge-
„looft en toegheseyt een gheheel jaer lanck dese voersz
„drie clocken te houden luyden en te bliuen staen oft
„hangen op zyne cost, soe verre alsmen bevint dat zy
„niet anders versuempt en worden. Dit es ghedaen ter
„goeder meeninghen en sonder argelist ten daghe voersz.
„Daer by gheweest es Geert willem lenaerts priester [1]),
„meester Woutersz Geers, Meester Anthonys Kelder-
„man en Gillis van haesdonck; en in kennissen van
„desen zoe hebbic meester peeter voersz my hantteeken
„hier op gheset te jare en daghe voersz."

„Item hier op es op desen dach vertheert viij sc.
„groo vlems ghelts, waer af dat de voersz kerkmeesters
„betalen zullen de een helft en de voersz Meester peeter
„en Gillis van haesdonck dander helft, dewelck de
„voersz kerckmeesters gheheel vertheert hebben." [2])

De Pastoor van Zandijk bezat 16 gem., 199 roed. lands in den polder, behalve nog 200 roeden in de parochie van Cleverskerke gelegen [3]).

Toen op Donderdag, 22 Augustns 1566, de beeldstorm over Middelburg woedde [4]) was men ook te Zan-

1) Daar deze Geert Willem Lenaerts alleen *priester* wordt genoemd, heb ik hem niet onder de pastoors van Zandijk durven tellen.

2) MS. Stadh. Veere.

3) *Vergaerbouck*, enz. MS. Abdij te Middelburg.

4) A. van Sgravenzande, *Tweede eeuwgedachtenis der Middelburgsche vrijheid*, blzz. 39 en 40.

dijk vol vreeze en „salveerden tgoet van de kerke" zoo veel men in der haast vermogt. 't Was trouwens meer dan tijd, daaraan te denken; want reeds een zekere „Job „ēn een Cornelis de Ram tsamen met heml. [henl.?] tween „het groot Crucifix, dwelck bouen doxale hinck vuter ysere „oogen gheheuen ēn van bouen nedergeworpen hebben, „sulcx dat vut het cruce splinters waren gebroken, mair „tbeelde en was nyet in sticken, dan was geborsten. „Eene van Amsterdam (die binnen dagen drie dair nair „wech ginck) heeft den eenen arm van tvoirn beelde „metten voet afgestooten ēn gebroken dair op driemael „trappende." [1])

In 1572 ging Veere tot den Prins van Oranje over, en belegerde met Vlissingen gedurende twee jaren het naburige Middelburg. In dien tusschentijd is de kerk van Zandijk geplunderd, verwoest en verbrand, om nooit weder uit hare assche te verrijzen. Bijna twaalf jaren bleef zij als bouwval liggen, tot eindelijk in 1584 de overgebleven brokken muurs en het puin werden opgeruimd, om — gelijk het heette — ten algemeenen nutte te worden gebruikt. Immers wij lezen in de rekening en verantwoording van Pieter Reijgersbergh, aangaande het opwerpen van 't groote bolwerk Orange, achter het arsenaal, ten jare 1585:

„jten al noch betaelt Lam̄en Jansz met zijn hulpe, „van dat hij gement heeft v̄an Sandycksche kercke tot „op het voorn̄ Bollewerck Orange den nombre van een „hondert negen duyst zeeuwschen steen, elck duyst twee „schell̄ gr̄ ter som̄e van thien ponden achtien schell̄." [2])

---

[1]) *Certificatieboeck*, let. A. MS. Stadh. Veere.
[2]) MS. Stadh. Veere.

Het uitgebreide erf met den boogaard van den pastoor, achter de kerk gelegen, werd te Veere in het openbaar verkocht, den 21 Maart 1576, zoo als opgeteekend staat in de akte van verkoopingen:

„In Sandyck,"

„Den curenbomgaert gelegen achter den kerken thoren „aldaer, staen op sheeren vrone en ouersulcx vrij van „schot en waterpen, groot omtrent j gem, gelyct den „pastoor 'tselve gebruyct heeft gehadt, des wordt den „cooper hier aff gehouden den huyrder te betalen de „werde van thuysken van hem daerop gebouwet al ter „taxatie van goede mannen.

„Op alle voorgaende conditien js cooper gebleuen van „den voorsz bomgaert Hubrecht Reyloffs, voor dryen- „twintich ponden xv sc. gr vlams. Actum den xxj^en Martij „xv^c lxxvj^tich.

„Hubrecht Reyloffs." [1])

Even voorbij de parochiekerk, den hoek om, aan de regterzijde, stond eene kleine kapel, aan de Allerheiligste Drievuldigheid toegewijd, door „Scipper Gheyle" in 1504 gesticht, [2]) en na zijnen dood rijk begiftigd. Op den 3^n Maart 1520, stijl van den hove van Utrecht, gaven de

---

[1]) *Registre vande vercoopinge vande geestelicke verualLen Cloosters, huysen, eruen, ende Boomgaerden, vercocht binnen der Vere, anno XV^c lxxvj.* MS. Abdij te Middelburg.

[2]) J. Ermerins neemt dezen Geyle *„claesdochter,"* en voegt daar achter, dat zij doorgaans *„scipper geyle"* geheeten werd. Uit hetgene van deze stichting is bewaard gebleven, kunnen wij niet opmaken, of hier aan eenen man of aan eene vrouw moet gedacht worden. Het woord *„scipper"* geeft duidelijk genoeg het mannelijke aan; daarentegen geven de woorden van den fundatiebrief *„by der voersz Gheyle gefondeert"* het vrouwelijk geslacht aan.

testamentaire executeurs, in tegenwoordigheid van burgemeester en schepenen van Veere aan de Zandijksche kerkmeesters over „de some van zes en dartich pont gr „vls. eens in gelde als nu coers en loop heeft; een zil- „veren vergulden kelck wegen viij onchen xvj ingelschen; „twee tinnen pullekens, een paesbort, een dobbel orna- „ment, twee dwalen, een Missaelbouck en een zilueren „monstrancie, wegen xij oncen xv ingelschen; Item een „stick lants groot vijf gm luttel meer oft min liggen „in de voersz prochie van Zandyck. Welcke voersz penn, „misgereyde en stick lants de voersz gebroeders tsamen „opgedragen hebben; en dat metten laste en opte con- „ditien te weten, dat de kerckmeesters van Zandyck „altyt ten tyde zynde tot eewige dagen sullen doen ce- „lebreren twee eewege missen alle weken binnen d ca- „pelle van dHeilige driuoldicheyt staen opten Zandyck- „schen wech by der voersz Geyle gefondeert, zonder „emermeer achterlaten oft versummen, mitsgaders deselue „capelle onderhouden in zake, dake, misgereyde en al „des ten altare behoeuen sal, nyet vutgesteken van or- „namen, wyn, broet, wasch, kelck etc." [1])

Nadat deze kapel het lot der parochiekerk had gedeeld, werd zij, te gelijk met het erf des pastoors, in het openbaar te Veere verkocht. De akte van verkooping luidde:

„Noch jn Sandyck anden steenwech.

„Het cappelleken van schipper Gheyle, met het erf- „ken rontom gelegen binnen zyne deluen, comen vut „op sheeren strate, tsamen groot omtrt iiij Rd.

„Op alle voorgaende conditien js tvoorz cappelleken

---

1) MS. Stadh. Veere.

„gebleuen op Hubrecht Claessen Cramer, voor de somme „van drye ponden thien scll̄ gr̄ vlams. Actum den xxj^en Martij xv^c lxxvj^tich.

„Hubrecht Classen.

„tzedert ouergenomen by m̄r Lucas mayart,
„en die briefuen daervan op hem gemaect." [1])

Janus Smit, die gecommitteerde van Veere was tot de verkooping van de geestelijke goederen, binnen de oostwatering van Walcheren gelegen, heeft dan ook in zijne rekening en verantwoording opgeteekend:

„Item ontfangen van Mr. Lucas Mayart de somma „van drie ponden thien scell̄ groōn vlaems over den coop „van tcapelleken metten erfken rontsomme gelegen, eer„tyts gefondeert by scipper Geyle, gestaen by den Vere „aen den Sandyckse steenwech." [2])

Dat er te Zandijk nog een huis stond van de *Duitsche Heeren*, is ons uit den aangehaalden giftbrief van 1282 reeds bekend. Zeer waarschijnlijk heeft heer Wolfaert van Borsselen de Teutonische ridders hier heen geroepen, en hun een betamelijk huis met kerk gesticht, [3]) terwijl ook zijne nazaten niet in gebreke zijn gebleven, dit huis rijkelijk te begiftigen. De *Duitsche Heeren* toch bezaten in Gapinge 2 gem., 282 roed. lands; in Serooskerke 8 gem. en 200 roed.; in Overdamme 1 gem., 90 roed.; in Sint-Laurens 2 gem., 237 roed.; in Bredamme 12 gem., 255 roed.; en in Nieuwerkerke 1 gem., 164 roeden; [4])

---

1) *Registre vande vercoopinge*, enz. MS. Abdij te Middelburg.
2) MS. fol. 2. Stadh. Veere.
3) Gargon, *Walchersche Arcadia*. Dl. II. blz. 199.
4) *Vergaerbouck*, enz. MS. Abdij te Middelburg. De 71 gemeten, 103 roeden lands in Buttingen hebben, gissen wij, niet

te zamen dus 30 gemeten en 28 roeden, alleen binnen de oostwatering van Walcheren gelegen.

Uit het meermalen aangehaalde „*Vergaerbouck*" blijkt ook, dat er in de parochiekerck een Onze-Lieve-Vrouwe-altaar was gesticht, met 19 gemeten, 178 roeden lands. Ook waren er vier gilden, als: 't H. Sakramentsgilde, dat 4 gem., 206 roedd. bezat in den polder, en ook nog 128 roeden in Schellach; het Sinte-Pietersgilde met 3 gem., 178 roeden; Sinte-Anna's-gilde, dat insgelijks 3 gem., 215 roedd. bezat; en eindelijk het Sint-Maartens-gilde, dat 10 gemeten, 89 roeden lands rijk was.

Maar het schamele gehucht kan geen enkel overblijfsel van die vroegere grootheid of godsvrucht meer aantoonen: daar is geen kasteel, geen kerk, geen kapel, geen godshuis meer; daar weet men van geen prachtige ommegangen, van geen plegtige hoogtijden of vrolijke gildefeesten meer; ja daar is zelfs niet een enkele bewoner gebleven, die het oude geloof zijner voorouders nog belijdt. „Want" zegt Reygersbergh, [1]) „nadat de kerk „van het gemelde dorp vervallen was, is de luister en „de welstand van het dorp ook te niet gegaan." [2])

En nu gaan wij verder, en slaan den hoek links om — want de weg heeft eensklaps hare vermoeijende stijfheid afgelegd, om nu zoo grillig mogelijk te worden — waar een klein doch vriendelijk buitentje, op 'twelk de burgemeester van Veere gewoonlijk verblijf houdt, ons aangenaam verrast. Nu nog slechts weinige schreden, en wij

---

aan dit huis toebehoord, maar aan de *Duitsche Heeren* in Buttingen zelven. Zie Tirion, Dl II, blz. 229. *Oudheden en gestichten van Zeeland.* Dl. I, blz. 255.

[1]) Dl. I, blz. 39.

[2]) *Oudheden en gestichten van Zeeland.* Dl. I, blz. 215.

zien de eerste brug reeds met haar houten leuningen, die ons door haar kleur aanstonds aan den prijs des oorlogs, het bloed der burgers, doen denken. Wij volgen den hoekigen steenweg door de driedubbele aarden wallen, die Veere omsluiten, en treden door de Zandijksche poort de sterke vesting binnen.

't Is een bouwval; wij herhalen het: — Veere is een bouwval! en een bouwval, die niet eens het schilderachtige, het treffende, het grootsche van een bouwval bezit. Akeligheid, armoede, bittere ellende, verkwijning, dat alles gevoelt gij, als ge de vesting voor het eerst binnen gaat. Ja, 't is of een adem des doods u tegenwaait; en ontroerd blijft gij staan, terwijl een koude rilling u langs het gebeente loopt, om uit te roepen: mijn God! is dit nu Veere, dat weleer zoo magtig en zoo rijk en zoo overmoedig was? dat zijne vloten op zee uitzond, en den Nederlandschen handel beheerschte? dat de stapelplaats was van Schotlands en Denemarkens rijke koopwaren? dat de eerste schepen uit de verre Indiën op onzen bodem deed ontladen? en dat den graven van Holland en Zeeland eene waardige woonplaats, zoowel als den vreemden vorsten een veilig toevlugtsoord kon aanbieden?

Een enge straat, waarin een klein wachthuis met soldaten tusschen vier of vijf armoedige woningen staat, zijt gij ingeslagen, en ge stuit terstond tegen een groote, breede poort, wier deuren u weder het akelige rood te zien geven. En daarachter, midden op dat grasveld, dat breed en hoog gebouw van witten arduinsteen, met dien reusachtigen zwaren toren? gij gruwt.... vroeger werd daarin gebeden en geofferd, nu is het een kazerne..... nu leeft men er gelijk soldaten plegen te leven.

Wat moet zij schoon geweest zijn, die Lieve-Vrouwe-

kerk van Veere! Zij verhief zich als een dom, en beheerschte het geheele eiland. Zuiver in hare afmetingen, trotsch en stout in hare hooge spitsbogen, sierlijk in hare vormen en lijnen, prachtig in haar beeld- en schilderwerk, was zij als het troetelkind der magtige en vrome heeren van Borsselen. Maar 't is voorbij: daar rest haar niets dan vernedering en beschaming....

Waar weleer de priester de geopende groeve zegende, die het stoffelijk overschot van den ontslapen geloovige ter bewaring tot den dag der opstanding ontving, daar wordt gewasschen en gebleekt en gespeeld en gedronken; en de soldaat, die daar met zwaar beladen ransel voor straf moet heen en weder loopen, hij vertrapt de vergruisde beenderen der kanunniken en priesters. Geen prachtige vensterbogen laten het veelkleurig licht meer in de wijde gewelven spelen: daar zijn geen gewelven en geen vensterbogen meer. Den vorm der ramen kunt gij nog bespeuren aan de ingemetselde baksteenen, die nu door smalle, diepe openingen het licht inlaten voor de vijf verdiepingen, tot slaap- en bergzalen ingerigt. En daarachter, dat droevig brokstuk van het eerste en oudste kerkje, het leunt als een afgeleefde oude tegen den reuzenrug van het steengevaarte, en schijnt te snakken naar het oogenblik, waarop het 't lot van zijn regter zijbeuk mag deelen, en voor altijd verdwijnen.

Aan de overzijde ontmoet gij toch een vriendelijker gezigt: een klein gothiek gebouwtje lacht u toe, en zou u bijna aan een zoet kapelleke doen denken; — 't is de aloude en vermaarde fontein, of, meer naar waarheid genoemd: de vergaarbak van het hemelwater, dat op de groote kerk nedervalt.

Gij gaat verder, en ziet ter linkerzijde het huis, waarin

de beroemde vrouw van Hugo de Groot geboren werd. Maar het staat daar als het droevig overschot van vroegere grootheid, met neêrgeschoven gordijnen, waar achter men nooit eenig teeken van leven ontwaart. Nog een enkel huis, dat iets van zijne vorige welvaart laat doorschemeren, en verder niets dan armelijke woningen, brokken van huizen, scheeve oude muren en vermolmde heiningen. Gansche straten zonder een enkel woonhuis; velden met aardappelen en steenklaver midden in de stad; de markt voor de helft niet bebouwd, en langs de kaai oude groote rompen met verlaagde verdiepingen, in wier muren een menigte kogels en bommen zijn gemetseld. 't Is stil en akelig doodsch langs de straten, waaruit men het wilde gras niet weren kan; tot zelfs de straatjongens loopen daar stil en somber heên, en het is, of gister de stad is gebombardeerd en voor het grootste gedeelte verwoest, en de overgeblevene bewoners in het binnenste hunner huizen den bloedigen dood der gesneuvelden beweenen. Het stadhuis is een deftig middeleeuwsch gebouw van schoonen vorm, maar zijne muren zijn met eene graauwe kalklaag overdekt; de beelden der markiezen van Veere in den voorgevel zijn verminkt, en de nissen en baldakijns geschonden en verweerd. De Kampveersche toren, aan het begin der haven, heeft al zijne broeders overleefd, maar is geen toren meer, sinds men hem van zijn hooge spits heeft beroofd, om hem met een zinken plat te dekken. De haven verzandt altijd, zoodat zij dikwijls geen schip, ook slechts van weinigen diepgang, in haren schoot kan opnemen.

Ziedaar Veere hulpeloos en ellendig, maar met een verleden, dat groot, roemrijk en schitterend is geweest. Beklim het stadhuis en treed de vierschaar binnen,

bestijg den trap en ga de ruime raadzaal en weeskamer in: breede, diepe kasten zullen zich voor u openen, die de geschiedenis der stad van over zeven eeuwen bewaren in duizenden en duizenden perkamenten en papieren. En het Edel-achtbaar bestuur is er zich van bewust, dat het zich dier geschiedenis niet behoeft te schamen; het weet, dat die perkamenten en papieren Veere's roem en grootheid verkondigen, en daarom ontsluit het gaarne die schatten voor den vragenden vreemdeling; en daarom biedt het u alle gemakkelijkheid, alle hulp en dienstvaardigheid aan, om die groote figuur nog eens uit het stof der archieven te doen verrijzen.

Wij hebben dat in de ruimste mate ondervonden, en zijn er dankbaar voor; ja! 't is ons eene behoefte des harten, openlijk hulde te brengen aan Burgemeester [1]) en Sekretaris [2]), die ter ieder uur bereid waren, ons eene helpende hand te leenen, en meer vrijgevigheid en gemakkelijkheid betoonden, dan wij zelfs dorsten te wenschen. De goede God zij hun daarvoor genadig, en zegene de pogingen, die zij onvermoeid aanwenden, om Veere allengs uit zijne vernedering op te helpen! En wij, wij willen bidden, dat de oude dagen nog eens voor Veere mogen wederkeeren, opdat het, na lange boete voor zijne zonden, met verjongde krachten de baan van glorie op nieuw betrede, en in het geloof en de deugd zijner oudste telgen den zekeren weg ter welvaart en ten eeuwigen heil terugvinde.

(*Wordt vervolgd.*)

1) De Edel-Achtbare Heer Mr. Schneijders.
2) De WelEdele Heer J. P. van den Heuvel.

HOE DE ANGLIKANEN IN ENGELAND TOT EENHEID DES CHRISTENDOMS WILLEN GERAKEN.

Elk Katholiek moet vurig verlangen en, naar gelang van zijne betrekkingen, alle middelen in het werk stellen, om alle menschen, zij mogen heidenen of Christenen wezen, in de eenheid der éénig ware Kerk, in den éénigen schaapstal van Christus te zien opgenomen. De waarheid, die hem ten deel geworden is, is een gemeengoed, dat hij anderen moet toewenschen; de liefde, die zijn godsdienst hem voorschrijft, verpligt hem, voor het heil van allen zooveel mogelijk werkzaam te zijn. „Niets „mag den Katholiek gewenschter zijn dan dat elk schisma, „alle oneenigheid onder de Christenen met den wortel „uitgeroeid worde, en *alle Christenen bezorgd zijn, om „in den band des vredes de eenheid des geestes te be-„waren* (Ephes. IV.). Daarom rigt de Katholieke Kerk „gebeden tot den goeden God, en wekt de gelooVigen op tot bidden, opdat allen, die van de ware „Kerk, buiten welke geen zaligheid is, zijn afgeweken, „na hunne dwalingen te hebben afgezworen, tot het ware „geloof mogen terugkeeren, en zich wederom verzoenen „met de heilige Katholieke Kerk; zelfs opdat alle men-„schen door Gods hulp tot de kennis der waarheid

„mogen geraken" [1]). Van daar ook — om een enkel voorbeeld te noemen — juichten de Katholieken van blijdschap, toen op het laatst der zeventiende eeuw de groote Leibnitz met den beroemden „adelaar van Meaux" zich over de vereeniging der Protestanten en der Katholieken trachtten te verstaan; toen nog weinige jaren geleden, eenige Protestantsche en Katholieke geleerden zich in Duitschland met hetzelfde doel vereenigden. Maar voegen wij er aanstonds bij: de Katholieke Kerk alléén bezit de waarheid; zij alléén heeft die van God ontvangen, zij alléén heeft die ongeschonden bewaard, en moet op elk voorstel van toegeving of inschikkelijkheid of opgeving, ten opzigte van welk geloofspunt ook, met alle vastberadenheid antwoorden: „wij kunnen niet wat wij „gezien en gehoord hebben niet spreken." Zij kan niet *transigeren*, maar moet onwrikbaar vasthouden wat zij eens heeft ontvangen. Zij kan derhalve, in strikten zin gesproken, zich met geen enkel kerkgenootschap vereenigen; hare liefdevolle armen uitstrekken, allen aanmanen en bezweren, zich te koesteren in de verwarmende stralen van haar goddelijk licht, en een ieder, die dit licht kiest voor de duisternis der dwaling, met moederlijke liefde omarmen — dit alleen vermag zij, en zij heeft deze hare roeping nooit verzaakt: de geschiedenis van haar meer dan achttienhonderdjarig bestaan is daarvan een onwraakbaar getuigenis. Men moge haar *onverdraagzaam* noemen; het is waar: zij is in dit punt onverdraagzaam,

---

1) Schrijven van den kardinaal Patrizi, Prefekt der Congregatio Inquisitionis, van den 16ᵉⁿ September, 1864. Men zie nº. 410 van de *Kerkelijke Courant*, *Katholieke Nederlandsche Stemmen*, alwaar dit belangrijk stuk in zijn geheel is opgenomen.

even als de waarheid onverdraagzaam is, die éénig is, gelijk God één is, die niet tegelijkertijd ja en neen kan zeggen. Wanneer er dus spraak is van vereeniging, moet de Kerk dezelfde eischen stellen, die Bossuet aan Leibnitz deed: „de inrigting der Kerk duldt niet, dat „men een vergelijk treffe over de uitgesprokene leerstuk-„ken. Anders te handelen zou niets anders zijn dan de „grondslagen omverwerpen en de geheele waarheid in „twijfel trekken" [1]).

In 't licht van deze beginselen moeten wij de vereeniging beschouwen, die vóór eenige jaren onder de benaming van „*Association for promoting the Union of Christendom*" in Engeland is opgerigt en als haar orgaan *The Union-review* heeft. Zij roept alle Christenen op, zich in het gebed te vereenigen en vraagt van de priesters, die zich aan haar aansluiten, op zekere dagen, volgens hunnen ritus aan God het H. Offer op te dragen, om Gods zegen over het doel en het werk der vereeniging af te bidden.

Zoo dit het juist omschreven en éénig doel ware, en kwamen geen nevenbedoelingen deze in zich prijzenswaardige meening verontreinigen, gewis geen Katholiek zou een oogenblik aarzelen om hiertoe mede te werken: de middelen zijn goed, krachtig en bovennatuurlijk; het doel is heilig, hoogst belangrijk en tevens in volmaakte overeenstemming met Gods wil. Hij zou in die „*Association*" alzoo vinden een doel, wat zijne belangstelling overwaardig is, en tegelijk een gewenscht middel, om te toonen, dat hij geene de minste bitterheid gevoelt tegen hen die dwalen en van de ware Kerk nog zijn gescheiden. Maar onder het mom van vredestichters verbergen de

---

[1]) Lettre II à Mme de Brinon. Edition de Versailles T. XXVI.

ontwerpers en leiders dier vereeniging hun eigenlijk en verfoeijelijk drijven; zij huichelen, alle Christenen te willen vereenigen in ééne Kerk, maar wenschen de niet-Katholieken af te houden, zich tot de Katholieke Kerk te bekeeren; laten wij het woord zeggen: er schuilt hier een adder onder het gras, te gevaarlijker, omdat die voor het oog van eenvoudigen en onbehoedzamen onzigtbaar is. Dit woord is welligt hard; wij laten aan het oordeel onzer lezers over, te beslissen, of het te hard is.

De vereeniging noemt zich eene associatie ter bevordering van de éénheid des Christendoms, en heeft door dezen verleidenden titel — zoo men hare opgave gelooven mag — vele leeken en eenige geestelijken verschalkt. Maar in haar „*Union-review*" en in een onlangs verschenen werk [1]) verraadt, of liever openbaart zij haar eigenlijk streven. Zij wil geene éénheid van leer, geloof en Kerk, zoo als de Katholieken dit verstaan en wenschen, maar alleen uit drie verschillende elementen, uit de Katholieke Kerk, uit het Grieksche schisma en uit het Anglikanisme eene uitwendige éénheid zamenflansen, waarin alle leden hun privaat geloof kunnen behouden, maar tevens een eerbiedig stilzwijgen moeten in acht nemen tegenover de overige leden, die andere leerstukken voor waar houden en belijden.

De Katholieken alzoo, die zich door de *schijn*-beweegredenen hebben laten verleiden en zich in de vereeniging hebben laten opnemen, zien hunne namen en hun voorbeeld tentoongesteld als een bewijs, dat zij het be-

---

[1]) Sermons on the Reunion of Christendom, by membres of Roman-Catholic, Oriental and Anglican communions. London, Joseph Masters and Son. 1864.

ginsel, zoo lijnregt tegenovergesteld aan de leer hunner Kerk, het beginsel: *de Katholieke Kerk heeft opgehouden, één te zijn; zij is nu verdeeld in drie sekten: de Romeinsche, Oostersche, Anglikaansche*, huldigen en aangenomen hebben; dat al de leden dezer drie eerediensten allen even goed Katholiek zijn, en dat zij allen de herstelling der zigtbare eenheid wenschen, *niet door bekeering* der leden van de eene eeredienst tot de andere (dit immers wordt betreurd en veroordeeld) maar door eene *soort van vergelijk of verdrag* tusschen de drie kerkgenootschappen, die als onder elkander gelijk worden voorgesteld. Het behoeft geen betoog, dat geen Katholiek, leek noch geestelijke, ooit zulke beginselen heeft aangenomen of de minste aanleiding gegeven heeft, dat anderen hem van eene dergelijke meening konden verdenken.

Wij willen de leden dier vereeniging niet te veel beschuldigen, maar kunnen ons toch moeijelijk verweren tegen het vermoeden, dat zij, vol spijt over het verlies van zoo vele uitstekende mannen, die tot den schoot der ware Moederkerk zijn teruggekeerd — men herinnere zich slechts de namen van Oagerley, Manning, Newman, Faber — anderen willen doen gelooven, dat zij, om tot de ware Kerk te behooren, het kerkgenootschap, waarin zij geboren en gedoopt zijn, geenszins behoeven te verlaten. De denkbeeldige eenheid toch, welke zij stichten willen, sluit alle voorname eerediensten in, zoodat zij daarin zich slechts moeten laten opnemen, om leden der ware Kerk te zijn. En voorzeker, het zou een krachtig bewijs voor hunne bewering wezen, als zij bewijzen kunnen, dat de hoogste autoriteiten van de Katholieke Kerk eene „*Association*" bekrachtigd en goedgekeurd hebben, die als beginsel voorop stelt, dat het

Romeinsche, Oostersche en Anglikaansche kerkgenootschap allen evenzeer Katholiek zijn; dat alzoo geen der leden zonder zonde van het eene tot het andere kan overgaan, en bijgevolg blijven moet, waarin hij geboren en opgevoed is. Wij begrijpen hierdoor de regtmatige verontwaardiging, die zich zoo luide uitspreekt in het boven aangehaalde schrijven van den kardinaal Patrizi aan de bisschoppen van Engeland: „ook „moeten de geloovigen een afschuw hebben van die „Londensche vereeniging, omdat allen, die daarmede zich „verbinden, het *Indifferentisme* in de hand werken en „ergernis geven. Die vereeniging, althans hare oprigters „en bestuurders, belijdt, dat het *Photianisme* en het „*Anglikanisme* twee vormen van één en dezelfde godsdienst „zijn, vormen, waarin men even goed als in de Katho„lieke Kerk Gode behagen kan. Dit is het toppunt van „die allerverderfelijkste godsdienst-onverschilligheid, die „vooral in onzen tijd tot groot nadeel der zielen zich „verspreidt. Wij behoeven alzoo niet te bewijzen, dat de „Katholieken, die zich aan deze vereeniging aansluiten, „even goed aan de Katholieken als aan de niet-Katho„lieken aanleiding geven tot geestelijk verderf, vooral, „omdat die vereeniging, in de verwachting dat de drie „genoemde kerkgenootschappen, zonder eenig punt van „hunne overtuiging te laten varen, in één geheel zamen„smelten, zich tegen de bekeering der niet-Katholieken „tot het geloof verzet, en door geschriften, welke zij „uitgeeft, tracht te beletten."

Dat wij niet overdrijven, en het strenge oordeel van den kardinaal Patrizi allezins billijk is, kunnen wij in weinige woorden bewijzen. Laten wij in de eerste plaats het essentiëel verschil opmerken, dat er bestaat tusschen

deze „*Association*" en de vereeniging, die de onlangs overleden Pater Ignatius (Lord Spencer) in het leven heeft geroepen. Zij noodigde *alle* Christenen uit, om voor de herstelling van de eenheid des geloofs te bidden; niet alleen Katholieken en Katholieke Priesters, maar alle Protestanten van alle sekten en alle belijdenis: Episcopalen, Presbyterianen, Doopsgezinden, Independenten, geestelijken en leeken, mannen, vrouwen, kinderen, in één woord allen die gedoopt waren, en zelfs de ongedoopte kwakers moesten zich in het gebed vereenigen, om van God de genade van eenheid des geloofs af te smeeken. De „*Association*" nu beperkt hare leden tot de *Romeinsche*, *Grieksche* en *Anglikaansche* kerken, sluit derhalve alle andere kerkgenootschappen uit, alsof die onwaardig zijn, om tot de eenheid des geloofs te komen, en die gunst verbeurd hebben door hunne dwaling of welke andere misdaad, die de heeren associaten in hen meenen gevonden te hebben. Pater Ignatius omvatte in zijne liefde allen zonder eenige uitzondering, en vroeg slechts van hunne goede gezindheid een bewijs, dat zij allen geven konden, namelijk het gebed; de „*Association*" daarentegen beperkt hare Christelijke (?) liefde tot drie eerediensten, en zou een ander kerkgenootschap zich bij de vereeniging willen aansluiten, zij heeft een gereed middel om het te weren: „allen die zich met ons ver-„eenigen, moeten het heilig offer op bepaalde dagen aan „God opdragen; gij hebt geen offer, dus wij kunnen u „niet opnemen."

De eerste grondslag alzoo, die geene vereeniging, vooral geene Christelijke missen kan, de liefde tot allen — want liefde die den eene uitsluit en den andere omvat is veeleer baatzucht en eigenbelang — ontbreekt hier ten eenemale,

en dit wezenlijk gemis moet alle andere kerkgenootschappen met argwaan tegen de associatie vervullen en met billijken achterdocht hare gangen doen bespieden. Dit is nog niet alles: ook de Katholieken zullen, zoo ze hunne oogen willen gebruiken, gereedelijk begrijpen, dat zij, door leden der „*Association*" te worden, eene inwilliging zich moeten getroosten, die evenzeer in strijd is met hun geloof als met hun geweten.

De „*Association*" zou moeten bestaan uit de Katholieke Kerk, uit het Grieksche schisma en het Anglikanisme; maar het Anglikanisme heeft nooit beweerd, dat het de algemeene Katholieke Kerk uitmaakt; evenmin heeft de Grieksche schismatieke kerk zulk een titel zich durven geven; de Katholieke Kerk alléén heeft hierop aanspraak gemaakt en dit haar regt tegen elken aanval gehandhaafd. Zoo nu de Anglikanen de Katholieken uitnoodigen, om deel uit te maken van eene vereeniging, die van den eenen kant allen uitsluit behalve die beweren, Katholiek te zijn, en van den anderen kant gelijke regten toekent en op gelijke wijze behandelt degenen, die zij opneemt, eischen zij van ons, dat we bij het binnentreden harer vergaderzaal hunne beginselen als waar, de onzen daarentegen als valsch erkennen, dat wij in één woord het geloofspunt verzaken: de Katholieke Kerk is alleen de algemeene over de geheele wereld verspreide Kerk.

De „*Association*" verdient alzoo door allen vermeden te worden, én om haar doel én om haar valsch beginsel én om de geloofsverzaking, die zij van de Katholieken eischt. Wij zouden hier een einde kunnen maken aan onze bedenkingen tegen genoemde vereeniging, ware het niet, dat zij in bovengenoemd onlangs uitgegeven werk driest en stout durfde verzekeren, dat vele Katholieken zich

aan de vereeniging aangesloten, bisschoppen der Katholieke Kerk daaraan hunne hooge goedkeuring gegeven hebben, de Paus zelf daaraan zijn zegen geschonken had. Wij verdenken de goede trouw der heeren bestuurders slechts ten halve, maar meenen toch op genoemde verzekeringen eenige aanmerkingen te moeten maken, vooral om den Katholieken te doen zien, dat niet alles zoo ligtelijk moet aangenomen worden, wat onze tegenpartij als zeker voorstelt, en ons zelven te verdedigen tegen de verdenking, dat wij zouden afkeuren wat bisschoppen goedgekeurd hebben, dat wij iets zouden laken, waaraan de H. Vader zijn zegen geschonken heeft.

Wij willen gaarne aannemen, dat eenige Katholieken zich in den stroom lieten medeslepen, en door hun naam te leenen eene vereeniging hebben goedgekeurd, die zij door hunne beginselen moesten afkeuren en zeker zouden afgekeurd hebben, als zij ze even goed gekend hadden als nu. Maar daar tegenover kunnen wij de vrees niet ontveinzen, dat de wenschen der associaten verder gegaan zullen zijn dan hunne gedachten, en dat zij in hun ijver als eene goedkeuring van hunne vereeniging hebben beschouwd wat in den zin der sprekers slechts een wensch was naar eenheid. Dit is geen bloot vermoeden, maar een feit, door authentieke bewijsstukken gestaafd. Zoo verhaalt een Engelsch Katholiek, dat zijn naam op de lijst der ledematen stond zonder dat hij er iets van wist of er zijne toestemming toe gegeven had. Een ander, William Knight, kanunnik, verhaalt, dat hij in het station te York den heer F. G. Lee (den onderteekenaar der voorrede van bovengenoemd werk) ontmoette, die hem over de vereeniging sprak, en hem verzocht, daarvoor te bidden. De kanunnik ant-

woordde hem, dat hij voortdurend voor de eenheid van alle Christen-volkeren bad, maar in dien zin, dat God hun de genade geven mogt, ledematen te worden van de ééne, heilige, Apostolische en Katholieke Kerk. „In dien geest," zoo gaat hij voort, „onderteekende ik het „papier, dat hij mij gezonden heeft; doch kort daarop in „de „*Union*" lezende, wát de vereeniging bedoelde en „wáárop zij aanspraak maakte, heb ik aanstonds aan den „sekretaris geschreven, en hem verzocht, mijn naam „van de lijst der leden te schrappen." Een derde, een kanunnik van Clifton, M. Donnel, schrijft den volgenden brief aan *The Weekly Register:* „ik verneem, dat mijn „naam gevonden wordt op de lijst van de „*Association* „*for promoting the Unity of Christendom.*" Ik vraag de vrij- „heid, om in uw blad bekend te maken, dat ik heden nog „den sekretaris schrijf, met verzoek, om dien te schrappen." Men ziet uit deze enkele voorbeelden, dat er nog al iets af te dingen is op de bewering: vele Katholieken hebben zich aan deze vereeniging aangesloten.

De voorrede van genoemd werk zegt: „De vereeni- „ging is goedgekeurd door verschillende bisschoppen, zoo- „wel Anglikaansche als Katholieke, in Engeland, Schot- „land en Ierland; ook van het vasteland en van Amerika." Wij nemen de vrijheid, aan deze bewering niet onverdeeld te gelooven. Zoo wij ons vergissen, het is de schuld van den heer Lee. Waarom die geheimzinnigheid omtrent de namen der Katholieke bisschoppen, die de vereeniging zouden hebben goedgekeurd? De Katholieke bisschoppen immers — alle Protestanten zullen dit moeten erkennen — zijn voorwaar niet beschaamd of zoo bloode niet, om hunne namen te leenen voor een godsdienstig werk, dat zij goedkeuren en den geloovigen willen aanbevelen. Maar

wij twijfelen niet, of de heer Lee zou dadelijk tegenspraak ondervonden hebben, zoo hij dezen of genen naam genoemd had. Daarenboven de straks aangehaalde teregtwijzingen versterken ons in onzen twijfel.

Maar," zegt men, „de Paus zelf gaf zijn zegen aan het „concept-ontwerp en herhaalde dien zegen, met eene direkte „en heusche aanbeveling, aan een der secretarissen, die zich „onlangs over een onderhoud met den H. Vader mogt „verheugen." Gewis wij zouden ons schamen, het bovenstaande geschreven te hebben en met verontwaardiging tegen ons zelven deze bladen verscheuren, zoo de heer Lee hier waarheid sprak, en zijne woorden hier in den letterlijken zin konden worden opgenomen. Een woord van goedkeuring, door den Paus uitgesproken, een zegen, door den H. Vader gegeven, is ons te dierbaar en te heilig, om daartegen iets te durven inbrengen, maar wij behoeven geen enkele syllabe van het gezegde terug te nemen en verzekeren rondweg: de Paus heeft nooit zijn zegen aan de vereeniging gegeven, de Paus heeft ze nooit goedgekeurd.

Ziehier de geheele waarheid: [1]) toen de Paus in 1857 zijne rondreis deed door de provincien, werd het conceptontwerp met eene brochure, waarin het doel der vereeniging blootgelegd werd, naar Rome opgezonden. De kardinaal Barnabò, prefekt der Propaganda, ontving die stukken, meldde aan de afzenders de ontvangst daarvan, en berigtte tevens in algemeene bewoordingen, dat de H. Vader voortdurend een groot belang in de godsdienstige aangelegenheden van Engeland stelde, en zonder twijfel

---

[1]) Wij zijn ook deze bijzonderheden verschuldigd aan de *Katholieke Stemmen.*

zijn zegen zou zenden aan eene vereeniging, die ten doel had *de bekeering van Engeland tot het ware geloof.* Dit schrijven werd in eene algemeene vergadering der vereeniging voorgelezen.

Weinig tijd daarna schreef dezelfde kardinaal andermaal aan dezelfde vereeniging — na de stukken met zorg te hebben ingezien — dat de Paus nooit zijn zegen schenken zou aan eenig ander plan dan aan de onderwerping der Anglikanen aan de Katholieke Kerk.

Dit zou dan de goedkeuring en de zegen zijn moeten, door den Paus voor de vereeniging uitgesproken? Een ieder ziet te duidelijk in, dat het beweren van den heer Lee meer in zijn verbeelding dan in de werkelijkheid bestaat, dan dat wij hierbij langer behoeven stil te staan Wat den tweeden zegen betreft, dien de Paus zou hebben uitgesproken, die is zeker de brief, door den kardinaal Patrizi aan de bisschoppen van Engeland geschreven. Als de woorden van kardinaal Barnabo de: „de Paus zou „nooit zijn zegen geven aan eenig ander plan dan aan „de onderwerping der Anglikanen aan de Katholieke „kerk" een eersten zegen bevatten, kan er even goed een tweede gevonden worden in deze woorden van kardinaal Patrizi: „men moet vooral zorgen, dat de Ka- „tholieken zich, door een schijn van godsvrucht of door „eene verkeerde meening verleid, niet aansluiten aan deze „vereeniging, waarover gehandeld is, of andere derge- „lijke, dat zij niet, medegesleept door eene bedriegelijke „begeerte naar eene nieuwe Christelijke éénheid, afvallen „van die volmaakte eenheid, die door eene bewonderens- „waardige gunst van God bestaat in de hechtheid van „Petrus (in Petri solididate)".

Maar genoeg hierover. Wij twijfelen niet, of een ieder

zal meerder waarde hechten aan de strenge afkeuring en het beslissend oordeel, door den kardinaal Patrizi, met toestemming en goedkeuring des Pausen, over de bewuste vereeniging uitgesproken, dan aan den denkbeeldigen zegen des H. Vaders, dien de heer Lee in zijne al te rijke verbeelding reeds zijne beide handen biddend zag uitbreiden, om Gods besten zegen in volle stroomen over de vereeniging af te smeeken. *Roma locuta, res finita*, dit is hier van toepassing. Wij hebben nu regt om van de Anglikanen te verwachten, dat zij, die voorgegeven hebben, hoogen eerbied te koesteren voor het gevoelen en de goedkeuring des Pausen, zich eerbiedig aan zijn afkeurend oordeel zullen onderwerpen, en eene vereeniging zullen ontbinden, die alle degelijke en essentiële grondslagen mist, die noch liefde, noch waarheid huldigt.

VERSCHEIDENHEDEN.

EEN BESLUIT DER DUITSCHE KATHOLIEKE VERGADERING TE WURZBURG.

Het behoeft geen bewijs, zoo wij zonder eenige beperking zeggen: het is noodig, hoog noodig, dat aan het volk, aan een elk, die gaarne in het lezen eenige oogenblikken van verpoozing en uitspanning zoekt, goede dagbladen, goede boeken, goede brochures in handen worden gegeven. Van alle kanten en op alle mogelijke wijzen zoeken de hooggeroemde vrijgeesten en verlichten onzer negentiende eeuw de godsdienst en de zeden, de twee grondslagen, waarop het geheele maatschappelijk gebouw rust, waarin de mensch alleen zijn waarachtig geluk èn voor hier èn voor hiernamaals vindt, te ondermijnen en te vernietigen, om vervolgens op de puinhoopen dier reeds om hunne oudheid eerbiedwaardige gedenkteekenen der eeuwige liefde van een God-mensch eene godsdienst te stichten, die den éénigen God verzaakt en den mensch tot God maakt, een zedestelsel op te bouwen, waarvan de laatste wet is: er is geen wet boven den mensch, hij zelf en zijne natuur schrijven zich eigendunkelijk de wet voor. Deze afschuwelijke en den mensch verdierlijkende leer wordt nu eens bedektelijk, dan weder met eene onbeschaamde vrijheid, die aan het ongeloofelijke grenst, verkondigd, gepredikt en voorgesteld als de éénige waarheid, als de éénige bron van geluk. Dagbladen, weekbladen en maandschriften zijn er vol van, en als een of ander artikel voor die heerlijke openbaring van het trotsche *Ik* en van den zinnelijken mensch niet voldoende is, worden er boeken volgeschreven en voor den laagst mogelijken prijs onder het volk verspreid. En men kan het niet ontkennen: de stijl dier libellen

is somtijds sierlijk, de voorstelling medesleepend, de bewijsvoering van den eenen kant eenvoudig en berekend op het begrip van de veronderstelde lezers en van den anderen kant toch ingewikkeld en moeijelijk te ontwarren, zoodat de onbedachtzame lezer ongemerkt zich laat leiden door den schrijver, zijne gedachten en de ontwikkeling daarvan nieuw en verrassend vindt, en, wat het ergste is, zijne bewijsvoering, zoo al niet geheel aanneemt, evenwel eenige oplettendheid waardig acht, en aldus allengs nu deze dan geene redenering aanneemt, tot dat hij eindelijk, zoo hij zich langen tijd met die verderfelijke lektuur bezig houdt, eene ontzaggelijke dosis van scheeve en valsche redeneringen in zijn zwak brein opeenhoopt en zich in een chaos van ongerijmdheden verliest. En welk zal dat geloof zijn? Al vervalt hij ook niet tot volslagen ongeloof, toch zal hij onverschillig in het godsdienstige worden; al verzinkt hij ook niet tot een dierlijk en onmenschelijk natuurleven, toch zal hij menigen band van zedelijkheid verbreken tot schande van zich zelven, tot nadeel van familie en der maatschappelijke orde. Hoe kan het ook anders? door al die geschriften worden de twee hevigste hartstogten, de hoogmoed en de zinnelijkheid, te zeer gestreeld.

Het Katholieke Duitschland, dat in dit jaar nu reeds zijne zestiende algemeene vergadering gehouden heeft, had reeds lang dit onheil met deernis gezien, en reeds tot menigen krachtigen maatregel daartegen besloten. Ook dit jaar heeft de heer Zander, vroeger redakteur van het te Wurzburg verschijnend blad, thans van den „Münchener Volksbote," op nieuw en met alle kracht, sprekende over „de Katholieke pers," aangedrongen op het schrijven en verspreiden van degelijke, echt Katholieke en op het begrip des lezers berekende geschriften.

Er werd dan ook in de derde algemeene vergadering met algemeene stemmen besloten, om voortaan, èn door de dagbladen èn door brochures, voor de Katholieke waarheid en zedeleer onafgebroken te kampen en werkzaam te zijn. De heer Philips, de beroemde kanonist, deelde mede, dat de sektie voor „wetenschap en pers" reeds de statuten voor „eene vereeniging ter uitgave en verspreiding van aan de tijdsomstandigheden beantwoordende brochures" had opgemaakt en aangenomen, en een comité ter

uitvoering benoemd had. De mannen, die daarvan deel uitmaken, zijn allen in de Katholieke wetenschappelijke wereld beroemde schrijvers. Dr. Thissen beval dan ook met het volste regt de onderneming met klem aan de vergadering aan, en noodigde alle leden uit, reeds spoedig bestellingen naar Frankfort te zenden, om met gezamenlijke krachten aan dit edel en nuttig werk te arbeiden, deels door brochures te schrijven, deels door ze te bestellen en te verspreiden. De hoofdkwestiën, waarover de brochuren zullen loopen, zijn: geschiedenis, sociële vraagstukken, onderwijs, vooral de wederlegging der tegen de Katholieke Kerk verspreide onwaarheden en vooroordeelen.

Wij juichen uit geheel ons hart dit moedig besluit der Katholieke vergadering van Duitschland toe, en wenschen vurig, dat de Katholieken van Nederland hunne belangstelling in dit hoogst verdienstelijk werk onzer Duitsche broeders toonen zullen, door talrijke bestellingen naar Frankfort aan den boekhandelaar Hamacher op te zenden.

Om onze lezers met den aard dier vereeniging meer bekend te maken en hun een grooteren ijver daarvoor in te boezemen, laten wij hier de statuten volgen:

„Allen, die de tegenwoordige omstandigheden kennen, stemmen „dàárin overeen, dat een der krachtdadigste middelen ter verde„diging en ter verspreiding der waarheid van den eenen en ter „bestrijding der heerschende vooroordeelen en leugens van den „anderen kant, goed geschrevene brochures zijn. Dezen hebben „een voordeel op de boeken, omdat zij door velen gelezen wor„den, en op dagbladen, omdat zij een blijvenden indruk maken, „langer hare waarde behouden en vatbaar zijn voor eene grootere „verbreiding.

„Zal dit middel met goed gevolg aangewend worden, dan is „noodzakelijk: 1°. dat gepaste brochures geschreven, 2°. dat zij „zoo veel doenlijk verspreid worden. Het eerste vereischte zal het „beste vervuld worden door een niet al te talrijk dirigerend „comité met een bezoldigden sekretaris; het tweede door een zoo „groot mogelijk getal van koopers. Om dit doel te bereiken wor„den de volgende bepalingen voorgesteld:

I. „Er wordt een comité benoemd van drie of vijf personen.

„Aan hen staat het vrij, ook bij andere geschikte peronen, hetzij „schriftelijk of mondelings te rade te gaan. Dit comité moet de „te behandelen stof aangeven, de schrijvers der brochures kiezen, „en er voor zorgen, dat jaarlijks tien brochures, elk niet minder „dan van twee vellen druks, over de belangrijkste en met de „tijdsomstandigheden strookende onderwerpen verschijnen, of reeds „verschenen werkjes in den vorm eener brochure verspreid worden.

„Het hoofddoel zal zijn: de heerschende vooroordeelen en leugens „ten opzigte der Katholieke waarheid op elk gebied der weten- „schap en des levens te wederleggen. Vooral zal de geschiedenis, „sociële vraagstukken, het onderwijs, het regt en de vrijheid der „Kerk, de publieke zedeleer in aanmerking genomen worden. „Deze werkjes moeten degelijk, vooral populair, belangrijk, on- „derhoudend, zonder eenige hatelijkheid zijn.

„De druk zal zóó ingerigt worden, dat alle de in één jaar ver- „schijnende brochures tot een boekdeel kunnen gebonden worden.

II. „Het comité stelt een sekretaris aan, die belast is met de „correspondentie, met de zorg voor het drukken, met de correctie „en andere dergelijke bemoeijingen.

III. „Het schrijven der brochures zal slechts aan zulke mannen „toevertrouwd worden, die door hun echt Katholieken zin, hunne „wetenschap en door hunne wetenschappelijke geschriften een „vasten waarborg geven, dat niets dan voortreffelijks geleverd „zal worden.

IV. „De inteckeningsprijs voor tien brochures is slechts 10 sgr. „of 60 cents Hollandsch. De winkelprijs voor elke afzonderlijke „brochure zal den prijs van 9 kreutzer of 20 cents niet te boven „gaan.“

Elk woord van aanbeveling dezer geschriften is overbodig: het onderwerp dat behandeld wordt, de schrijvers, die gekozen worden, de hoogst lage prijs, de zorg, aan uitvoering en uitgave besteed, en vooral het edele en schoone doel, dat beoogd wordt — dit alles moet elk, die belang stelt in de verdediging onzer heilige waarheid, in de eer onzer heilige Kerk, in den vooruitgang van zedelijk gevoel en ware wetenschap, aansporen, om gul en belang- stellend aan de Duitsche geleerden de hand ter ondersteuning aan te bieden. Ook de Duitsche taal, waarin de brochures ge-

schreven worden, kan voor ons geen hinderpaal zijn: een ieder toch, die eenigzins wetenschappelijk gevormd is, kan genoegzaam de schoone taal onzer naburen verstaan, om in die brochures een rijken voorraad op te doen, en ter gelegener plaats en tijd de denkbeelden, daaraan ontleend, in zijnen kring te verspreiden en zoodoende mede te werken ter verspreiding zoo al niet der brochures zelve, dan ten minste der waarheden, welke hij in die geschriften bewezen en toegelicht vindt.

OPMERKELIJKE GETUIGENISSEN

VOOR HET NUT DER BIECHT.

Luther spreekt in zijn tractaat over de biecht op de volgende wijze:

„Men kan niet betwijfelen, dat de belijdenis der zonden noodzakelijk en door God bevolen is. De geheime biecht, die nu in gebruik is, bevalt mij allezins en is niet slechts nuttig, maar ook noodzakelijk. Ik zou ook niet wenschen, dat het niet zoo was; ik verheug mij zelfs, dat ze in de Kerk van Christus gevonden wordt, daar zij het eenigste middel voor een beangstigd geweten is. Twee middelen moeten er ons toe leiden, dat wij gaarne en gewillig biechten. Het eerste is het H. Kruis, d. i. de schande en de schaamte, dat de mensch zich vrijwillig openbaart aan andere menschen, en zich zelven aanklaagt en verzoent: dit is een kostbaar stuk van het H. Kruis. Wisten wij, welke straf door zulk een vrijwillige schaamte voorkomen wordt, en hoe genadiger God wordt, als de mensch, Hem ter eere, zich zelven vernedert en vernietigt, gewis wij zouden de biecht uit den grond graven en duizend mijlen ver halen. De H. Schrift getuigt, hoe goed en genadig God voor den nederige is.„

De protestant Leibnitz zegt in zijn *Systema Theol.*: „het kan niet geloochend worden, dat de instelling der biecht der wijsheid Gods waardig is, en zonder twijfel, zoo iets prijzenswaardig en

schoon is, is het zeker de biecht, welke ook de Japannezen en Chinezen bewonderd hebben. Want de noodzakelijkheid om te biechten schrikt velen en vooral hen, die in het kwade nog niet verhard zijn, van de zonde af, en schenkt den gevallene een grooten troost, zoodat ik voor zeker houd, dat een geleerde en verstandige biechtvader een krachtig werktuig is tot zaligheid der zielen; want zijn raad is nuttig tot bestiering der neigingen, ter opmerking der fouten, ter vermijding der gelegenheden tot zonde, ter verkrijging des vertrouwens, ter herstelling des nadeels, ter vernietiging des twijfels, ter opbeuring van een bedrukten geest, eindelijk tot uitdelging en verhindering van al de ellende der zonde. En zoo men op aarde naauwelijks iets voortreffelijkers vinden kan dan een getrouwen vriend, hoe krachtig zal hij dan voor ons worden, als hij door de onveranderde heiligheid des goddelijken Sakraments tot getrouwheid en hulp verpligt is. Geen euvelmoed, maar wanhoop is dikwijls oorzaak, waarom de mensch zonde op zonde stapelt. Men bevrijde hem van den drukkenden last, schenke hem de rust des gewetens terug, en hij wordt wederom deugdzaam als te voren. Daarom komen van den regterstoel der biecht zoo *velen*, van den regterstoel der wereldlijke justitie, die de misdaad straft maar niet uitwischt, zoo *weinigen* verbeterd terug."

Een geneesheer van Geneve zegt, uit het oogpunt der geneeskunde: "Hoeveel menschen zijn er lijdend, alléén omdat zij de bekentenis hunner gebreken niet in den schoot van een dienaar des vredes kunnen nederleggen.... Er is geen hardnekkiger ziekte dan zulk eene, die in verband staat met een moreel lijden. Veel ziektetoestanden hebben minder behoefte aan de tegenwoordigheid van een geneesheer, dan aan de hulp van een eerwaardig raadsman."

AANHALINGEN

UIT DE „GESCHIEDENIS VAN HET PROTESTANTISME DOOR Dr RAUWENHOFF, HOOGLEERAAR TE LEIDEN" [1]).

De vurigste bewonderaar van Tacitus vergeeft het den grooten historieschrijver niet, dat hij over de vroegste geschiedenis, de godsdienst en de zeden der Israëlieten geschreven heeft, zonder er zelfs eene oppervlakkige kennis van te hebben [2]). De anders zoo naauwkeurig ingelichte en scherpziende Romein verkeerde geheel en al in het onzekere over het land, van waar de Joden oorspronkelijk afkomstig waren, verhaalt: dat de koning Boechoris hen uit Egypte beval te vertrekken, omdat hij, zooals het orakel van Jupiter Hammon verklaarde, aan hun verblijf in zijn rijk eene afzigtelijke besmetting, die er woedde, toeschreef, dat Moses, een der bannelingen, hen aanzette, om, nu zij van goden of menschen geene hulp meer verwachten konden, hem als eenen hemelschen leidsman te volgen; hoe deze, toen zij, het spoor bijster, door niets zoo zeer leden als door gebrek aan water, voor hen rijke waterraders opende, welke hem door eene kudde ezels waren aangeduid, hoe zij daarna in zes dagen de woestijn doortrokken, en op den zevenden de inwoners van Palaestina verjoegen en het land in bezit namen. „Moses", vervolgt dan Tacitus bij Hooft, „om „zich oover dit volk teegens den toekoomenden tydt, te vestigen, „heeft den zelven nieuwe zeeden, en strydigh teegens die van „andre menschen, ingeprent. Heilloos is daar alles, wat by ons „heiligh is. Weederom is by hen toegelaaten, 't geen by ons „bloedtschandelyk is. De beeltenis des diers, door welx aanwy„zingh zy hunne dwaalingh en dorst verdreeven hadden, werdt „van hun, in 't binnenste der kerke, geheilight: met slachten „van eenen ram, als ter smaadt van Hammon."

Eene zoo ver gaande onbekendheid met een volk, gelijk de Joden in den tijd van Tacitus waren, is onvergefelijk. Door ge-

---

[1]) Te Haarlem bij Kruseman. 1864. 1e aflevering.

[2]) *Historiarum*, Lib. V, 2—6.

heel het Romeinsche rijk, en vooral in de hoofdstad, waar Tacitus het grootste gedeelte zijns levens doorbragt, waren zij onder alle standen verspreid; hunne gewijde boeken waren reeds drie honderd jaren in het Grieksch vertaald, en daardoor ook te Rome voor zeer vele lezers toegankelijk, menig aanzienlijk Romein had in verschillende staatsbetrekkingen in Palaestina verkeerd; de opstanden van dit volk, zijn hardnekkig verzet tegen de legers, welke hen moesten onderwerpen, het vreeselijke beleg van Jerusalem en de geheele verwoesting dier stad behoorden tot den tijd van Tacitus, en hadden geheel de beschaafde wereld van hen doen spreken; eindelijk gaven de talrijke geschriften van Flavius Josephus over de godsdienst, de zeden, de geschiedenis der Joden de uitvoerigste en naauwkeurigste narigten. Zij behoorden toen, om zoo te spreken, tot de nieuwste literatuur, en waren in vrij zuiver Grieksch te lezen. Dat Tacitus iets van de vroegere geschiedenis en den toestand der Joden vernomen had, blijkt ten duidelijkste uit zijne mededeelingen, zelfs uit de scheeve en onware voorstellingen, die hij geeft, maar tevens is het ook duidelijk, dat hij zonder behoorlijk onderzoek, op weinige losse geruchten, alligt door het toeval tot hem gekomen, is afgegaan, of zich vergenoegd heeft, vorige auteurs af te schrijven.

Het is onnoodig, hier de redenen op te sporen, welke over zulk eene handelwijze eenig licht zouden kunnen verspreiden; wij spreken er alleen van om des te beter te kunnen wijzen op een dergelijk verschijnsel, door ons opgemerkt in het hier boven genoemde geschrift van den heer Dr Rauwenhoff, hoogleeraar der kerkelijke geschiedenis ter Leidsche Akademie.

Het schijnt ons vrij zeker toe, dat ZHG. onder dit opzigt althans met Tacitus geen geringe overeenkomst heeft; waar hij, in zijne inleiding tot de geschiedenis van het Protestantisme, over de Katholieke Kerk spreekt, blijkt zijne wetenschap evenmin op eene zekere hoogte te staan, als die van Tacitus in de besprokene plaats. Kunnen wij daarenboven niet zeggen, dat ook prof. R. in omstandigheden verkeert, die ons met volle regt iets anders, en iets beters van ZHG. moesten doen verwachten? De heer R. immers leeft in een land, welks bevolking bijna voor de helft Katholiek is; de leerstellige boeken der katholieken zijn voor hem evenzeer

als voor ieder toegankelijk, het is voor hem toch ook minstens onvermijdelijk, van tijd tot tijd met Katholieken in aanraking te komen, en op het veld der kerkgeschiedenis, dat is op het hem ter bearbeiding toevertrouwde veld, kan hij zijn blik wel bijna nergens laten gaan, zonder er de Katholieke Kerk te ontmoeten; en wat vroeger zulke dwalingen van eenen protestantschen hoogleeraar welligt nog eenigermate kon verontschuldigen, namelijk het bijna volstrekte gemis aan geschiedschrijvers zijner partij, die de zaken naar waarheid voorstelden, dat ook heeft thans opgehouden, nadat Protestantsche historici van den eersten rang de oude methode, volgens welke de waarheid en de wetenschap al hare regten schenen verloren te hebben, zoodra het de lotgevallen of de leer der Katholieke Kerk gold, hebben opgegeven, en aan de verschovenen met edele onpartigheid regt hebben laten wedervaren. Noemen wij hier de beide Menzel, Voigt, Barthold, Leo, Vilmar, en niet met den minsten lof den hoogleeraar W. Moll. Doch in weerwil van dit alles hangt prof. R., wat betreft de meeste punten der Katholieke leer, nog met hart en ziel aan de oude, allengs versleten rakende vooroordeelen, die uit eenen tijd van dweepende verblindheid dagteekenen.

Wij halen enkele merkwaardigheden zoo veel mogelijk woordelijk aan: „de priester, van zijne natuurlijke plaats in de menschheid weg„genomen, verliest datgeen wat den adel des menschen uitmaakt. [1]) „Uit de toepassing van het stelsel der Kerk werd de Katholieke „geestelijkheid meer en meer verbasterd. [2]) De Paus moet gelooven, „dat zijn willekeur de hoogste zedewet is in de wereld. [3]) De Kerk „geeft het laatste oliesel, later de zielmissen, en brengt zoo iemand „in den hemel door hetgeen zij doet, niet om hetgeen hij is geweest. [4]) „Waarom kan men door goede werken de zaligheid verdienen? „omdat de Kerk die werken voor verdienstelijk heeft verklaard. „Waarom verzekerde eene kruisvaart naar het H. Graf iemand de „vergiffenis van al zijne zonden? omdat de Kerk als premie op de

---

[1]) *Geschiedenis van 't Protestantisme*, Aflev. I, blz. 29.
[2]) t. a. p. blz. 31.
[3]) t. a. p. blz. 31.
[4]) t. a. p. blz. 31.

„deelneming aan eene kruistogt de volle absolutie had gesteld" [1] en zoo wijders.

Aan logenstraffing van dergelijke beweringen denken wij niet; regtuit gezegd, is het ons der moeite niet waard, ze stuk voor stuk na te gaan; reeds lang zijn zij meer dan genoeg weerlegd. Wij vermelden ze alleen, om het gehalte van 's hoogleeraars arbeid meer te doen kennen. Moet hieruit een hard oordeel volgen, dat is niet onze schuld. Die thans zoo iets schrijft, vergooit zich zelven. Het is niet moeijelijk, hiervan het voldingend bewijs te geven. Wij zullen een drietal beweringen uit deze inleiding genomen, zoo als het toeval ze deed kiezen, bij wijze van specimina bespreken; voor de overige is de gevolgtrekking dan ligt gemaakt. Er staat hier dan geschreven. [2]

„In het Katholicisme komt alles aan op hetgeen de Kerk door „de geestelijkheid doet. De eigen werkzaamheid der leeken verliest „daarbij haar waarde. De Kerk leert de waarheid, de leek moet „wat zij hem leert eenvoudig aannemen. De Kerk spreekt de „absolutie uit en geeft het H. sacrament, daardoor zijn de zonden „vergeven, onafhankelijk van de gezindheid des harten bij den „leek. De Kerk schrijft den leek diens pligten voor, hij moet ze „volbrengen, liefst met instemming van zijn geweten, maar kan „dit niet, volbrengen moet hij ze evenzeer; . . . zoo in alles „altijd alles afhankelijk van de Kerk, niets van den leek. Het „eenige wat in zijne macht staat is, of hij de genademiddelen „der Kerk zal gebruiken of die zal verwaarloozen. Maar wil hij „zorgen voor het heil zijner ziel, dan kan ook alleen de Kerk „hem helpen.

„Dat kan in het stelsel der Kerk niet anders. Werd er ook „maar het minste overgelaten aan de eigen werkzaamheid der „leeken, het gezag der Kerk zou niet meer volstrekt zijn. Het „zou voorwaardelijk worden. Want het zou afhankelijk wezen van „de meerdere of mindere medewerking der leeken. Werd bijv. de „zonde niet door de Kerkelijke absolutie en het gebruik van het „H. sacrament vergeven, maar was daarbij het berouw van den

---

[1]) t. a. p. blz. 32.

[2]) t. a. p. blzz. 31, 32.

„zondaar een onmisbaar vereischte, dan was het ook eigenlijk „niet meer alleen de Kerk, die over Gods genade beschikte, „maar bleef haar macht beperkt door de gezindheid van den leek, „die, als hij onwaardig het sacrament genoten had, daardoor de „kracht van het sacrament kon verijdelen" [1]).

Zelfs voor den Katholieken knaap, die in den katechismus niet verder dan tot de hoog noodzakelijke godsdienst-kennis kon opklimmen, is het klaarblijkelijk, dat de schrijver dezer regelen, wat betreft de kennis der Katholieke Kerkleer, op den eersten prijs der onwetendheid een onbetwistbaar regt verkregen heeft. De schijnbaar niet geheel onwetenschappelijke bespiegeling over het wezen der Katholieke Kerk gaan wij met stilzwijgen voorbij. Wij bepalen ons alleen tot de feiten, waarop zij gebouwd is, en meenen, dat weinige en korte aanhalingen, aan den schrijver zelven de heilzame overtuiging zijner volstrekte onbekendheid met het door hem behandelde onderwerp zullen kunnen verschaffen. Wij behoeven hier niet lang te zoeken, om te vinden; wij nemen het gewone Katechismusboekje van het aartsbisdom van Utrecht [2]) ter hand, waaruit de kinderen van 9 tot 13 jaren worden onderwezen. De Katechismen in de overige bisdommen van ons vaderland komen er in de zaak geheel mede overeen. Wij voegen er andere bronnen bij, om te laten zien, dat dit eenvoudig leerboekje getrouw wedergeeft hetgeen in de Katholieke Kerk algemeen wordt aangenomen en in praktijk gebragt.

Het eerste wat professor Rauwenhoff hier meende te kunnen verzekeren, is, dat de kerkelijke leer door den leek eenvoudig moet worden aangenomen, zonder dat zijne eigene werkzaamheid hierbij van eenige waarde is. Wij zouden kunnen vragen, of dit aannemen zelf al reeds geene werkzaamheid van den kant des

---

[1]) t. a. p. blz. 32.

[2]) *Katechismus, door Z. Hw. Joannes Zwijsen, Aartsbisschop van Utrecht enz. enz. voorgeschreven ten gebruike in zijn Aartsbisdom.* Bij van Rossum te Utrecht 1861. Verg. den *Katechismus, door Z. Hw. Franciscus Jacobus van Vree, Bisschop van Haarlem voorgeschreven ten gebruike in zijn Bisdom.* Bij Lenfring te Amsterdam, 1860.

leeks onderstelt, en daar het nu het aannemen eener godsdienstige waarheid geldt, dus van eene, die tot de hoogste sfeer onzer kennissen behoort, of hij hierbij niet de hoogste krachten van zijnen geest in oefening moet brengen? Maar beter nog is het, aan te toonen, dat de Katholieke Kerk de onderwerping des verstands niet vordert, dan nadat de mensch redelijk overtuigd is, dat zij hem als eene van God gezondene Leermeesteres niet misleiden kan. Deze leer is uitgesproken in de volgende woorden van Z. H. Pius IX, en wij behoeven niet te zeggen, welk een gezag daaraan door Katholieken wordt toegekend; Z. H. schrijft ze in zijnen rondgaanden brief van 9 November 1846:

„De menschelijke rede moet, om in eene zaak van zoo groot „belang niet bedrogen te worden en te dwalen, het feit der goddelijke openbaring ijverig onderzoeken, opdat zij overtuigd worde, „dat God gesproken heeft, en Hem, zooals de Apostel met de „hoogste wijsheid leert, *een redelijke dienst* brenge. (Rom. XII, I). „Want wien is het onbekend, of wien kan het onbekend zijn, dat „men aan de stem van God alle geloof moet slaan, en dat niets „meer overeenkomstig met de rede is, dan met rustige standvastigheid aan te nemen hetgeen men zeker is, dat van God, die noch „bedrogen kan worden, noch bedriegen, geopenbaard is? [1])

Eene nadere verklaring ontmoeten wij in het laatste provinciale Concilie van Keulen, in 1860 gehouden en door Z. H. den Paus met grooten lof goedgekeurd. Het leert, dat de bewijzen, waardoor gestaafd wordt, dat God gesproken heeft, wel naar den stand, den leeftijd, het karakter en de verstandelijke ontwikkeling verschillen, maar dat zelfs de knaap, die door zijne ouders in het

---

[1]) „Humana quidem ratio, ne in tanti momenti negotio decipiatur „et erret, divinae revelationis factum diligenter inquirat oportet, ut „certo sibi constet, Deum esse locutum, ac eidem, quemadmodum sapien„tissime docet Apostolus, *rationabile obsequium* exhibeat (Rom. XII, 1). „Quis enim ignorat, vel ignorare potest, omnem Deo loquenti fidem „esse habendam, nihilque rationi ipsi magis consentaneum esse, quam „iis acquiescere firmiterque adhaerere, quae a Deo, qui nec falli nec „fallere potest, revelata esse constiterit?" *Pii Papae IX Encyclica ad Patriarchas, Primates, Archiepiscopos, Episcopos, data* 9 *Novemb.* 1846, in het *Enchiridion symbolorum et definitionum* van Denzinger (Wurtzburg, Stahel. 1854), pag. 441.

geloof onderwezen wordt, er eenige vindt, die voor hem genoegzaam zijn. Want, zegt deze vergadering van bisschoppen en godgeleerden, de „vastheid van het geloof steunt wel niet op deze „bewijzen, maar vereischt toch, dat hij, die gelooft, door zijne rede „zeker wete, dat God gesproken heeft, en hierover geen gegronden „twijfel meer hebbe" [1]).

Dienovereenkomstig besteedt er onze Katechismus bijna twee geheele lessen aan om, naar de bevatting der kinderen, de gronden aan te geven, waarop het onfeilbare gezag der Katholieke Kerk moet worden aangenomen. Zie Les 21 en 22, die wij bijna geheel zouden moeten uitschrijven, hoewel het begrijpelijk is, dat er daar aan de mondelinge verklaring van den katecheet en aan later meer uitgebreid onderrigt veel moest worden overgelaten.

Te meenen, gelijk de heer R. op de tweede plaats doet, dat een leek, tegen de stem van zijn geweten in, de geboden der Kerk zou moeten volbrengen, is onzes inziens in zich eene ongerijmdheid. Is de Kerk thans bij magte, om hem door uitwendigen drang te noodzaken tot de opvolging harer wetten? Elke dag toont ons het tegendeel. Ieder springt het in het oog, dat eene Kerk, wier Opperhoofd door de hem geschonken liefdegiften in zijne behoeften voorziet, niet door stoffelijke middelen de gehoorzaamheid kan afdwingen. Zij heeft niets anders om den leek iets te doen verrigten of hem van iets terug te houden dan haren zedelijken invloed, hare magt op zijn geweten, waardoor zij hem, te regt of te onregt is hier gansch onverschillig, gelooven doet, dat hij zedelijk, in

---

[1]) „Argumenta, quibus Deum locutum esse evincitur, quaeque mo„tiva credibilitatis dicuntur, quum sint tam multa et tam varia, alia „semper pro alia hominum conditione, aetate, indole mentisque cul„tura praesto sunt, ipseque puer, dum a parentibus fidem docetur, „aliqua, quae ei quidem sufficiunt, haurit. Fidei enim firmitas, etsi „non his quidem argumentis, conditione tantum praevia, sed ipsa Dei „auctoritate primum cognita, dein etiam credita nititur, tamen requi„rit, ut, qui credit, ratione certo cognoscat, Deum esse locutum, „nulloque dubio prudenti hac de re pulsetur." *Acta et Decreta Concilii Provinciae Coloniensis, anno Dni MDCCCLX celebrati.* Coloniae, Bachem, 1862. pag. 12.

geweten verpligt is, hare geboden op te volgen. Dus beweert professor R., dat de leek zich door zijn geweten, hetwelk de Kerk beheerscht, zal gedrongen gevoelen, om iets te doen, wat datzelfde geweten verbiedt. In een enkel geval mag iets dergelijks bij iemand, die gebrekkig onderwezen of verward van gemoed is, mogelijk zijn; maar ons komt het voor, dat een nadenkend man dezen toestand nimmer als een algemeenen, als iets dat bij vele Katholieken gebeurt, kan aannemen.

Buitendien zijn alle Katholieke godgeleerden eenstemmig van gevoelen, dat men nimmer, in geen enkel geval, tegen de stem van zijn geweten handelen mag, en dit wordt iederen Katholiek vroegtijdig ingeprent. De Katechismus komt ons hier met deze vraag te stade:

V. „Kan iets, wat geoorloofd is, zonde worden, door dat men „tegen zijn geweten handelt?

A. „Ja, als men het geoorloofde voor zonde houdt, en het even„wel tegen zijn geweten doet" (Les 29).

Hieruit volgt toch ten duidelijkste voor een ieder: dat iemand ook zondigen zou, met *tegen zijn geweten* eene kerkelijke wet op te volgen. Dezelfde leer wordt als een vaststaand beginsel in elk handboek van Katholieke moraal-theologie uitgesproken. Zien wij het *Compendium theologiae moralis* van J. P. Gury S. J., omdat het welligt een der thans meest verbreide is. Wat lezen wij? „Eene rigtige uitspraak van het geweten" [dat is: die met de werkelijkheid overeenstemt] „moet altijd worden opgevolgd, omdat „het geweten voor den wil de naaste regel is, afgeleid van den „eersten en hoogsten regel aller menschelijke handelingen." [1]) En zoo lang het geweten met zekerheid spreekt, dat is, zoo lang het inderdaad geweten blijft, moet hetzelfde beginsel daarvoor gelden.

Immers er volgt: „Wanneer het geweten door een zoogenaamde „onoverwinnelijke dwaling" [d. i. waarbij de mensch geen enkelen twijfel gevoelt over de rigtigheid der overtuiging, volgens welke

---

[1]) „Conscientia *recta* praecipiens semper sequenda est, quia con„scientia est regula proxima voluntatis, derivata a prima et summa „regula omnium actionum humanarum." *Compendium theol. mor.* Dertiende uitgave. Te Parijs bij Pelagaud. 1862. Deel 1, n°. 37.

hij de dwaling voor waarheid houdt] „ons iets gebiedt, dan moet „het in alle gevallen worden opgevolgd, omdat het voor den han- „delenden persoon gelijk te stellen is met de rigtige uitspraak des „gewetens, en omdat volgens den Apostel alles, wat niet uit het „geloof (of niet volgens het geweten) is, zondig is.“ [1])

Hieruit zal toch wel klaar genoeg blijken, dat volgens het in de kerk levende algemeene gevoelen, de Katholiek de wet der Kerk niet zou mogen volbrengen, indien hij eens door eene onoverwinnelijke dwaling geloofde, dat zij tegen zijn geweten streed.

Volstrekt onwaar is ook de derde mededeeling van professor R., dat het berouw geen onmisbaar vereischte is voor de vergiffenis der zonden, en dat iemand, die zonder berouw de H. absolutie ontvangt of tot het H. Sakrament des Altaars onwaardig nadert, vergiffenis zijner zonden verkrijgt. Juist het tegendeel is de uitdrukkelijke leer der Katholieke Kerk in het Concilie van Trente. In de leerstellige decreten dezer Vergadering, welke het hoogste leerende gezag voor alle Katholieken vertegenwoordigt, treffen wij vooreerst dezen regel aan: „Het berouw is een leed- „wezen des harten, en eene verfoeijing der bedrevene zonde, met „het voornemen om in het vervolg niet te zondigen. Ten allen „tijde is deze akt van berouw ter verkrijging van de vergiffenis „der zonden noodzakelijk geweest, en deze bereidt in den mensch, „die na het doopsel gevallen is, eerst zóó tot de vergiffenis der „zonden voor, als hij met het vertrouwen op de goddelijke barmhar- „tigheid en den wil om het overige te volbrengen, wat tot het „waardig ontvangen van het Sakrament der Biecht vereischt wordt, „verbonden is“ [2]). In het bijzonder wordt dit verklaard over de

---

[1]) „Conscientia *invincibiliter erronea* praecipiens pariter in omni casu „sequenda est, quia omnino aequiparanda est subjective conscientiae „rectae; et quia juxta Apostolum: „omne quod non est ex fide (seu „„juxta conscientiam), peccatum est.““ t. a. p.

[2]) Contritio.... animi dolor ac detestatio est de peccato commisso „cum proposito non peccandi de cetero. Fuit autem quovis tempore ad „impetrandam veniam peccatorum hic contritionis motus necessarius „et in homine post baptismum lapso, ita demum praeparat ad remis-

Biecht: „De boete van den Christen na eenen val bevat niet „alleen het ophouden van de zonden, en hare verfoeijing, of een „vermorzeld en vernederd hart, maar ook hare sakramentele „belijdenis „ [1]).

Nog duidelijker is dit:

„Hoewel de absolutie des priesters de uitdeeling is der weldaad „van iemand anders, is zij evenwel niet maar eene bloote bedie- „ning om of het Evangelie te verkondigen, of te verklaren, dat „de zonden vergeven zijn, maar bij wijze eener regterlijke han- „deling, waarmede door hem, als regter, vonnis wordt geveld; en „daarom moet de boeteling zich niet zóózeer met zijn geloof „vleijen, dat hij meenen zou, alleen om zijn geloof, zelfs al had „hij geen berouw.... in waarheid en voor God ontslagen te zijn; „want het geloof zonder de boetvaardigheid zou geene vergiffenis „der zonden uitwerken.„ [2])

De op het bevel van hetzelfde Concilie uitgegeven Roomsche Katechismus, waaraan algemeen een bijna symboliek gezag wordt toegekend, spreekt professor R., wat aangaat de H. Communie, alweder uitdrukkelijk tegen: „Van de zondaren, die niet vreezen, „de Heilige geheimen met onreinen mond en hart te ontvangen, „zegt de Apostel, dat zij onwaardig het Ligchaam des Heeren

---

„sionem peccatorum, si cum fiducia divinae misericordiae, et voto „praestandi reliqua, conjunctus sit, quae ad rite suscipiendum hoc sa- „cramentum requiruntur.„ Sacrosancti oecumenici Concilii Tridentini Canones et Decreta. Sess. XIV, *De Poenitentia*, Cap. IV.

[1]) „Docendum est, Christiani hominis poenitentiam post lapsum multo „aliam esse a baptismali, eaque contineri non modo cessationem a „peccatis, et eorum detestationem, aut cor contritum et humiliatum, „verum etiam eorundem Sacramentalem confessionem.„ Sess. VI. *De Justificatione*, Cap. XIV.

[2]) „Quamvis autem absolutio sacerdotis alieni beneficii sit dispen- „satio, tamen non est solum nudum ministerium, vel annuntiandi „Evangelium, vel declarandi remissa esse peccata; sed ad instar actus „judicialis, quo ab ipso, velut a judice, sententia pronuntiatur. Atque „ideo non debet poenitens adeo sibi de sua ipsius fide blandiri, ut, etiamsi „nulla illi adsit contritio... putet tamen se, propter suam solam fidem, „vere et coram Deo esse absolutum: nec enim fides sine Poenitentia „remissionem ullam peccatorum praestaret.„ Sess. XIV. *De Poenitentia*, Cap VI.

„nuttigen.... Die in deze gesteltenis de Heilige geheimen ont-„vangen, hebben er niet alleen geene vrucht van, maar eten en „drinken zich het oordeel, naar het getuigenis van den Apostel „zelven „ [1]).

Het hindert ons dat wij op nieuw katechismus moeten geven, maar het blijkt immers, dat dit zelfs voor eenen hoogleeraar in de theologie niet altoos geheel nutteloos is; in allen geval moeten wij toonen, dat zelfs de kinderen met deze zaken niet onbekend zijn.

De aartsbisschoppelijke Katechismus, vraagt in de 55ste les:

„V. Kan dan ieder, hoedanig hij ook gesteld zij, van den „priester vergeving zijner zonden in de Biecht verkrijgen?

„A. Neen, alleen hij kan vergeving verkrijgen, die voldoet aan „hetgeen tot de Biecht vereischt wordt.

„V. Wat wordt van den kant des zondaars tot de Biecht „vereischt?

„A. Hij moet: 1. berouw over zijne zonden hebben; 2. zijne „zonden belijden; 3. bereid zijn, de schuldige voldoening te vol-„brengen.„

En over het in zonde naderen tot de H. Communie zegt dit boekje in de 54ste les:

„V. Welke zonde bedrijft hij, die vrijwillig in staat van dood-„zonde communiceert?

„A. Hij begaat eene verschrikkelijke heiligschennis: „hij eet „„en drinkt zich zelven het oordeel.„„

Volgens onze meening ontbreekt er niets meer aan het bewijs voor de opgezette stelling, en hebben wij met deze plaatsen meer dan genoeg gezegd. Welligt zelfs is onze korte uiteenzetting der Katholieke Kerkleer over deze punten ook voor vele Protestanten overbodig. Als wij niet met eigen oogen zagen, dat een Leidsch hoogleeraar der theologie zulke dwaasheden schrijft, wij zouden

---

[1]) „Alii Sacramentum tantum accipiunt, ut peccatores, qui sacra „mysteria impuro ore et corde accipere non verentur, quos Apostolus „ait indigne manducare et bibere Corpus Domini.... Qui itaque hoc „modo affecti sacra mysteria accipiunt, non solum ex his nullum ca-„piunt fructum, sed, ipso Apostolo teste, judicium sibi manducant et „bibunt.„ *Catechismus Concilii Tridentini, Pii V Pont. Max. jussu promulgatus.* de Eucharistiae Sacramento, nº. LVII.

meenen, dat bij geen enkel beschaafd Protestant hier te lande eene zoo verregaande onwetendheid over de Katholieke kerkleer te vinden was. Zij is ons ook in den Hooggeleerden heer R. onuitlegbaar. Het kan hem toch niet onbekend wezen, dat b. v. de Canons en Decreten der Trentsche Kerkvergadering, en haar *Catechismus* voor niemand onverkrijgbaar zijn, of zelfs dat er Katechismusboekjes bestaan, waaruit de Katholieke kinderen hun godsdienstig onderrigt ontvangen. Of zou men welligt de kerkelijke geschiedenis met eenigen schijn van wetenschappelijkheid kunnen onderwijzen, of over de Katholieke Kerk, buiten gevaar om zich schandelijk ten toon te stellen, kunnen schrijven, zonder hare leer ten minste zeer oppervlakkig te hebben onderzocht? De vraag zelve is bespottelijk, maar wat anders hier te zeggen? Inderdaad thans knnnen wij dergelijke dwalingen van eenen professor der godgeleerdheid noch verwachten, noch dulden; en wij zouden bijna meenen, dat de lagchende vrager regt had, om ons na het lezen der drie vermelde toonbeelden van onwetendheid aan Vondels *Boeren-Categismus* te herinneren:

„Ik bid u, onderwijst mijn botheid.
„Schreef dit een leeraar in de Godheid?
„Het schijnt mij zotter als de zotheid.“

Gelukkig, wij kunnen een beteren dunk hebben over de wetenschappelijkheid van andere hoogleeraren der Protestantsche theologie, en meenen, dat wij hier met eene treurige uitzondering te doen hadden. Hiermede laten wij het professorale werk liggen.

HISTORISCHE BESCHEIDEN

OVER

HET EINDE DER ZESTIENDE EEUW,

MET BETREKKING TOT AMSTERDAM.

Reeds vóór langen tijd is de wensch geuit naar eene vaderlandsche geschiedenis, die, naar hare bronnen bewerkt, in het zuivere licht der waarheid, zonder kleursel van partijdigheid, ons de gebeurtenissen zou voorstellen. Die zulk eenen arbeid, vooral op het kerkelijke gebied van onze geschiedenis, zou durven ondernemen, zal welligt jaren lang aan het opzoeken, aan de studie en rangschikking der historische bescheiden mogen wijden, alvorens hij in staat zou zijn, om naar behooren aan den zoo vurigen wensch van velen te voldoen; zelfs zou hij zijne maatregelen moeten nemen voor het geval, dat zijne levensjaren voor zoo een uitgebreid werk te kort schoten, opdat weder anderen den eenmaal begonnen arbeid zouden kunnen voortzetten. De hier volgende documenten, behoorende tot het einde der 16de eeuw en alzoo tot een tijdvak, dat eene bijzondere toelichting behoeft, zouden den historie-

vorscher van eenige dienst kunnen zijn, en zullen, naar wij vertrouwen, door al onze lezers met een zekere graagte worden ingezien; redenen genoeg, zoo meenden wij, om ze aan de drukpers van dit, ook geschiedkundig, tijdschrift over te geven.

Het eerste is een testament van het jaar 1570, dat ons een oogslag laat werpen in den huiselijken familie- en vriendenkring, en dat ook ten opzigte der toenmalige woelingen tegen de Katholieke Kerk niet van belang ontbloot is. Het eigenaardige, dat een priester hier als notaris optreedt, vindt zijne uitlegging in de bijzondere gesteldheid van de plaats, waar dit testament gemaakt is.

Het luidt als volgt:

✠

In den naeme des Heeren. Amen. In den iaere der gheboorte des selfe onser Heere vijfthien hondert en tseuēntich op den dertichsten dach van Meij so heeft in mȳn Simon Joosten van Amsterdam pastor des ronde beghynhoffs in die selfde stadt tegenwoordicheit die eerbare ēn discrete maghet Jutgen Hobbend^{r} beghyn van den selfde hoff in hūer selfs persoon redelijck te passe weesende wel hebbende haer verstandt ēn vijff sinnen alst blijkelijck was begheerende den tijt haers doots te voercomen met goeder voersienicheit onbedwongen met haer vrije wille van sommighe goeden die haer Godt verleendt heeft hūer testament ghemaeckt ēn wterste wil verclaert in manniere hier nauolgende begheerende dat dit testament in al sulcke rechte ēn waerde weesen sal als testamenten oft wterste willen sculdich zyn te weesen van die gheen die ouerleeden zyn / In den eerste beveelt zij haer zijele Godt

almachtich ēn alle dat hemelsche heer en haer lichaam die gewijde aerde / Item zij maeckt ewighe singhende memorie voer haer selfs, haer suster, haer ouders ēn hūer heer oem / Item zy maeckt pater ēn onderpater elck seūen scelling tot haer testament / Item die priesters ons sangers elck vijfthien st [stuivers] daer voer sullen zy haer graff begaen een iaer lang / Item die koster ses st [stuivers]/ Item die kerck drie guld voer het graff gelt/ Item zy bespreckt elcke beghyn een st. tot haer testament / Item die minnebroeders drie guld voer een dertichstondt / *Item zy maeckt den hoff huer halfe huijs voer die arme beghynen*, behouwen dat Lijsbeth Gelisd^{r} ēn Catryn Aeriansd^{r} ēn Aeltgen Cornelisd^{r} sullen elck een steetgen hebben tot haer leūen in dit voers halfe huys. Ende in dit huijs sal blyūen twee copere akers, een copere pot ēn een groene tafel ēn een hoeck tresoer ten ewighe dagen / Item drie stoelen met drie kussens daer op, sullen oock altyt int huijs blijven / Maar Catryn Aeriansd^{r} sal die kasse hebben tot haer leūen lang / en Aeltgen Cornelisd^{r} dat ander kasgen oock tot haer leūen/ maer na haer beiden leūen sullen deese kassen int huijs blijven / Item noch wilt ēn begheert die testatersse voers dat alle haar huijsraet dat zij heeft int huijs blijven sal tot gerijff van den gheen diet huijs bewoenen ēn dat thien iaren lang na huer doot al waert saeke dat ook Tryn Hobben off Lijsbeth Hobben binnen of voer die tijt bekeerde tot die catholijke heilighe kercke. Maer Tryn en Lysbeth catholijck weesende sullen na thien iaren alleen het gereetste oft beste vant inboel hebben, wtgenomen tgheene dat hier bouen anders besproken is, maar het gheen dat van gheen groote waerde is dat sal int huijs blijven. Ist saeke dat zij haer niete bekeeren dan sal het inboel altijt int

huijs blijven. Ende in die voersz helft vant huijs besproken den hoff tot behoeff van arme beghynen en sullen die miesterissen niemant moegen setten so lang als ymandt van die drie voersz beghyngens leuen die tot huer leuen besproken is, ten zij saeke dattet die beghyngens voers. wel belieft/

Item die testatersse voersz maeckt Lijsbeth Hobben en Catryn Hobben die ander helft vant huijs also verre zy huer bekeeren tot die Christelyke en Catholyke religie der Roomsche kercke en dat bethuigen met haer Catholyke pastor het zij van die nieuwe oft oude zyde/ En al waert saeke dat maer een van haer beiden Lijsbeth off Catryn Hobben huer bekeerde tot die Catholyke religie en dat betuichden alst voersz is, so begheert die testatersse voersz dat die alleen die helft vant huijs hebben sal/ *Maer ist saeke dat gheen van beiden huer bekeert tot die catholyke religie, soo maeckt zij oock deese andere helft vant huijs onse beghynhoff tot behoiff van arme beghynen en dat ten ewighe daghen* en zy wil dat die miesterissen dit huijs tot ghenen tijt sullen vercopen/

En men sal dit halfe huys leech houwen thien iaeren lang voer Lysbeth en Catryn Hobben oft zij binnen die tijt huer bekeeren wilden, niet te min so moegen binnen deese thien iaeren voersz Lijsbeth en Catryn Hobben deese helft vant huijs verhuiren tot haer profyt/ Ende ofter ijmant van die testatersse maechscap quam en beghijn werde en begheerde na die thien iaeren een steetgen int huijs ist saeke datter een steetgen leech is, so sullen die naeste vrienden altijt voergaen en dat besitten so lang als zij daer blijven en beghijnen steruen en niet langer/ Item die testatersse voersz verclaert haer wterste willen te weesen dat die rentbrieff van vijfthien guld die zij

heeft op sommighe personen bij Heilo in drie deilen gedeilt sal werden in deese manniere te weeten dat Catryn Hobben en Lysbeth Hobben sullen t samen daer off vijff guld. hebben t isaers / maer ist saeke dat zij steruen en gheen kinderen achterlaten, so sal Marrij Jan van Colen dochter die vijff guld. hebben. Die ander vijff guld. van deese brieff sal hebben Gierte Hillebrantsdr te Monnekedam woenachtich. Item het derde deel van die voersz rentbrieff die leste vijff guld. sal die kerck van onse Beghynhoff hebben tot huer behoiff en dat thien iaeren lang / immer na die thien iaeren sullen Cathryn en Lijsbeth Hobben oock deese vijff guld. hebben ist saecke dat zy dan verclaren met een van die pastoren tzij van oude off nieuwe zyde dat zij catholijk en oprecht van gelooff zyn en ist saeke dat zy dat dan niet en doen, dan sal die kerck van onse beghynhoff ewelyck die vijff guld. hebben /. Item die testatersse voersz bespreeckt Gerrit Jans fit huer voecht haer beste sijluere lepel / Item zij wil en begheert dat Tryn Aeriansdr huer volle huir hebben sal en anderhalfe guld wanneer die testatersse voersz sterft, Aeltgen Cornelisdr sal hebben drie guld / Marrij Lambertsdr het crucifix en zy sal oock een steetgen int huijs hebben tot haer leven / Item zy bespreckt huer oude cleeren en noch thien guld eens Gierte Hillebrantsdr en noch wat dat zij Tryn Aeriansdr bevolen heeft haer toe te werpen / Item zy bespreeckt Tryn Aeriansd haer beste caper / Item haer beste huyck bespreckt zy die kerck tot een kasoffel en noch thien guld tot het maeckloen / Item die testatersse voersz maeckt het Beghynhoff noch drie guld jaerlycx erfelyke renten tot reparacie vant heele huijs / maer ist saeke dat Lijsbeth off Catryn Hobben huer bekeeren en die helft vant huys vercopen, so sullen die

drie guld voersz alleen weesen tot reparacie van die ander helft vant huijs welcke helft die arme beghynen besproken is/ Ende ist saeke dat het huijs tot reparacie meer behoift dan drie guld dat sullen zij gelijkelyck wtkeeren diet huijs besitten / Off ist saeke datter quae betaling valt van die drie guld voersz so moeghen die miesterissen na thien iaren met belieuen van die beghyngens diet huijs bewoenen, enighe steeden verhuiren vant huijs tot reparacie / maer ist saeke datter gheen steeden leech en zyn ēn het huijs behoifde reparacie ēn daer en waer gheen betaling van die drie guld, so sullen zijt gelijkelijck becostigen diet huijs bewoenen / Item die testatersse voersz beveelt Tryn Aeriansd^{r} te disponeeren ēn te bestellen ēn wttekeeren sommighe van haer goeden die hier niet genoempt en staen als van huysraet cleeren ēn gelt dat zij bij haer heeft off noch ontfangen sal, sonder ijmant reen off rekening hier aff te doen / Item die testatersse voersz scelt quijt Lijsbeth Gelisd^{r} alle haer scult ist saeke dat die testatersse voersz voer huer sterft / Ende die testatersse voersz wil en begheert dat haer erffgenamen niet en sullen ijdt van huer goeden aen tasten, ten zij dat zij eerst dit testament volcomelyck voldaen hebben /

Actū bij my Simon Joosten pastor van den Beghynhoff hier toe gebeden ēn versocht in presencie van H. Pieter Pieterssz onderpastoor, ēn Alyt Herman Rodeburchsd^{r} ēn Volck Simonsd^{r}. miesterissen des hoffs ēn Catryn Aeriansd^{r} beghyn als getuighen des waerheits dat dit Jutgen Hobbend^{r} huer wterste wil is. Datū ut sup^{r}".

Het tweede historische document, dat hier volgt, is overgenomen uit een rekening-boekje, loopende van het jaar 1577 tot 1578, met een perkamenten omslag. Deze omslag is beschreven met de woorden en zangnoten eener praefatie, en is dus waarschijnlijk uit een oud missaal afkomstig. Hij is een gedeelte van een grooter blad, dat tot omslag gediend moet hebben van „Requesten der wederdopers", want deze woorden staan er op geschreven.

Aan het hoofd der eerste bladzijde leest men:

„Ratio accepti et expensi M^i Petri Huijser
„pro memoria antiqui templi Am
„sterd. a secundo mense An-
„ni 1577 usque ad eundem
„Anni 1578."

Dan zijn 18 bladzijden beschreven met de *reditus irredimibiles*, en 4 met de *reditus redimibiles*, waarvan op de volgende wijze het totale bedrag wordt opgegeven:

„Somma omnium redituū irredimibilium 424 — 8 — 2
„Somma omniū redituum redimibilium 221 — 10 — 0

„Somma omnium redimib. et irredimibilium 645 — 18 — 2."

Onmiddellijk hierna:

„Sequūtur debita et expensae."

Maar voordat de schrijver tot den *Catalogus debitorum* (lijst van het schuldig geblevene) overgaat, geeft hij als inleiding en verdediging, op vier bladzijden, het volgende te lezen:

„Nemo mirabitur tam longū exhiberi a me debitorū catalogum, modo memor fuerit afflictissimi temporis et omni iniuriae expositi.

Stridebant arma, silebant leges, ad seditionē spectabant omnia. Variae excogitabantur insidiae ad ciuitatem, quae

sola Catholica erat, in hostiū potestatem transferendam. Testes sunt 16 illi grassatores, qui se in una domo abdiderant nō procul a foro boario, qui omnes capti et suspensi sunt; testis est expeditio illa et violenta irruptio in portā Herlemianā, cum et custodes occisi sunt et ex ciuibus nostris ceciderunt circiter triginta. Nā ad forum usqz progressus erat miles. Quoties rumor percrebuit nūc hoc nūc illo mō civitatem perdendi? quoties clarae tunc cū magno strepitu clausae sunt aedes trepidantibus hominibus et iamiam tumultū expectantibus? Multae sine habitatoribus domus erant; multi inopiam querebantr; multi nudis verbis nos pascebant, multi etiam cū stomacho nos excipiebant. Haec omnia venerūt super nos donec tandem re composita et iureiurando firmata intromissi adversarij contra pacta senatū extra civitatem eiecerunt una cū parte cleri, templa spoliarūt, atqz omnia suo usui applicarūt Anno/ 1578. 26 Maij. Hic jam sese locus offert purgandi magistros memori. hujus temporis a calumnia illa, qua quidam nō suspicati sunt modo, sed et dixerunt mentientes pacto et studio factum esse, quod literae et caetera memor. bona in manus raptorū venerint, ideoqz rerū ecclesiasticarū eos impios esse traditores et sacrilegij consortes, in quos aliquando, si tempora mutentur, futura sit animaduersio. Qui si ipsi conscientiae suae vultū bene perscrutarentur, nō minus grauia ibi fortasse, quā quae nobis falso obijciunt, crimina invenirent. Ad hunc ergo modum se res habet.

Claues Mi Alberti et meae iacebant in reconditorio vestium linearū cū haeretici templum spoliarent, solus Mr Hermannus suas seruarat; deerāt ergo duae claues ad capsam aperiendam, conducendus fuisset faber, qui claustra refigeret, sed quis hoc periculū subire voluisset,

fieri nō poterat quin strepitus audirent. Erat ergo extra nostrā potestatem sita res. Stabat interim immota memor. domuncula, donec tandem Gererdus Joannis Coesfelt venit ad M^m Albertum Canis significans ei consistorij (ut vocant) praefectos omnē movere lapidem, ut sibi haec bona donent a magistratu, idem quoqz petere aedituos, expedire ut et sacerdotes exhibito supplici libello ad idem obtinendū aduigilent, futurū esse fortasse ut recitatis querelis nostris nō omnino repulsam patiamur. Quoniam aūt multarū literarum in capsa contentarū exemplaria nobis deerant saepe optauimus, earū inuentariū habere. Et iam eius obtinendi visa est nobis dari bona oportunitas. Scriptū ergo exhibuit Mr Hermānus magistratui, quo restitui nobis petijt memo. reditus: aut si hoc nimium videretur, inuentariū saltem literarū nobis tradi. Venit postridie nuncius qui ad horā constitutā nos esse iubebat in templo, ut nobis et aedituis cū duobus testibus praesentibus, inuentariū cōscriberetur, quod ita factum est 10 die Julij.

Re confecta cū de vi et iniuria nobis illata essemus conquesti spoponderunt plenā solutiōem illius termini, in quo ad 26 usqz diem Maij servieramus. Dicat iam prudens arbiter quae impietas hic admissa sit. Ex eo quod omnino erat ablatū inuentarii cōmodū accepimus cū termini solutione in nullo grauantes conscientias nostras. Neqz ēm ullo modo pacti sumus ut haec nobis fierent in alicujus rei gratiā, quā illis praestitimus. Nihil illis praestitū est a nobis sed nobis illi ex sua rapina, quae tota nostra res erat, haec duo cōcesserunt. Anne stultum est totum raptori relinquere, cū pars recuperari possit? Si nobis solis pars cederet exclusis caeteris esset certe non iniusta calumnia; sed cōmune fuit omniū bonū, tam alijs quā nobis pros-

peximus. Sed prius quā desinam, ille mihi rogandus est qui nos traditores appellauit quid ille tradere possit, qui neqz rē quā tradidisse dicitur, habeat, neqz prodiderit, neqz in rapinā verbis aut nutu consenserit. Ex his unum probetur, et hoc nomine nos dignos esse fatebimur: quod si nō possit videat ipse quomō calumniatoris effugiat opprobrium. Haec ad nominis nostri infamiā abstergendā dicere visum est. Criminatori ignoscat Deus."

Dat is:

„Eene zoo lange lijst van achterstallige betalingen, als hier door mij wordt overgelegd, zal niemand verwonderen, wanneer hij zijn aandacht gelieft te vestigen op den bitteren druk en de straffelooze onregtvaardigheid van dezen tijd. De wapenen kletterden, de wetten zwegen, alles trachtte naar oproer, verschillende geheime aanslagen werden gesmeed, om de stad, die alléén nog Katholiek was, in de magt der vijanden over te leveren. Getuigen zijn die 16 straatroovers, die zich te zamen in een huis niet ver van de ossenmarkt hadden verscholen en allen gevat en met de koord gedood zijn; getuige die aanslag en geweldige inval op de Haarlemmerpoort, toen en de wachten gedood en ongeveer dertig van onze burgers gesneuveld zijn, want tot op de markt [den Dam] was de krijgsmagt voortgerukt. Hoe dikwijls drong het gerucht door, nu eens dat de stad op deze wijze, dan weder dat zij op gene wijze zou verloren gaan? Hoe dikwijls werden toen met groote opspraak de aanzienlijke huizen gesloten, terwijl men angstig een nabijzijnd oproer voorzag? Vele huizen stonden zonder bewoners; vele menschen klaagden over hun nood; velen scheepten

ons met ijdele woorden af, velen ook ontvingen ons met knorrigheid. Dit alles is ons overkomen, totdat eindelijk, na het sluiten en beëedigen van het verdrag, de binnengelaten tegenpartij, met verachting der overeenkomsten, den magistraat tegelijk met een gedeelte der geestelijkheid buiten de stad dreef, de kerken plunderde en zich alles toeeigende, in het jaar 1578, op den 26n Mei. Hier biedt zich nu de gelegenheid aan, om de memorie-meesters van dezen tijd te zuiveren van de blaam, als zouden, zoo als sommigen niet alleen vermoedden maar zelfs leugenachtig zeiden, de brieven en andere goederen van de memorie volgens afspraak en overleg in de handen der roovers geraakt zijn, en dat zij alzoo pligtvergeten uitleveraars van kerkelijke goederen en handlangers in de heiligschennis waren, op wie ten eenigen tijde, bij eene verandering van omstandigheden, de straf zou nederkomen. Indien zij zelve hun eigen geweten goed onderzochten, dan zouden zij daar welligt misdaden ontdekken, die niet minder zwaar zijn, dan die zij ons valschelijk aantijgen. De zaak heeft zich op deze wijze toegedragen. De sleutels van mr. Albertus en de mijne lagen in de kast van het linnengoed, toen de ketters den tempel plunderden; mr. Hermannus alleen had de zijne in zijn bezit; er ontbraken alzoo twee sleutels, om de kast [der memorie] te openen. Men had eenen smid moeten laten komen, om de sloten open te breken; maar wie zou dit gevaar hebben willen beloopen? Het kon niet geschieden, zonder dat men het geraas er van hoorde. De zaak was dus buiten onze magt. Ondertusschen bleef de memorie-kamer onaangeroerd, tot dat eindelijk Gerardus Jansze Coesfelt bij mr. Albertus Canis kwam, hem mededeelende, dat de consistorie-meesters (gelijk men

hen noemt) alles in beweging zetteden, om van den magistraat deze goederen te ontvangen, dat de kerkmeesters het ook zochten, dat ook de priesters goed zouden doen, als zij er op bedacht waren, om met een verzoekschrift hetzelfde te verkrijgen, en dat wij welligt met onze ingediende klagten niet geheel zouden worden afgewezen. Daar wij nu van vele geschrevene stukken, die in de kast bewaard werden, geene afschriften bezaten, hadden wij al dikwijls verlangd, daarvan den inventaris te hebben. En nu scheen zich daartoe eene geschikte gelegenheid voor ons op te doen. M^{r}. Hermannus schreef dan aan den magistraat, met het verzoek, dat ons de inkomsten der memorie mogten worden teruggeven, of, zoo deze vraag te groot mogt schijnen, dat ons dan ten minste de inventaris der geschriften overhandigd werde. Daags daarna kwam een bode, die ons op een bepaald uur in de kerk bescheidde, opdat in de tegenwoordigheid van ons en van de kerkmeesters met twee getuigen de inventaris zou worden opgemaakt. Dit is zoo geschied op den 10^{n} dag van Julij. Toen wij ons hierna beklaagden over het ons aangedaan geweld en onregt, beloofden zij ons de volle betaling van den termijn voor onze diensten tot aan den 26^{n} Mei. Nu moge men in gemoede oordeelen, of hier eenig pligtverzuim heeft plaats gehad. Uit datgene, wat geheel ontnomen was, hebben wij den gewenschten inventaris met de betaling van den termijn ontvangen, zonder het minste bezwaar van ons geweten. Immers hebben wij op geenerlei wijze afgesproken, dat dit ons geworden zou ter oorzake van eene dienst, die wij hun hebben bewezen. Wij hebben niets voor hen gedaan; maar zij hebben uit hunnen roof, die geheel ons eigendom was, ons deze beide zaken toegewezen. Of

is het niet dwaas, alles in de magt van den roover te laten, als men een gedeelte kan herwinnen? Indien ons alleen, met uitsluiting der anderen, dat deel ten bate was gekomen, dan voorzeker ware die laster niet zonder grond geweest; maar het gold aller gemeenschappelijk belang; wij hebben zoowel voor de anderen als voor ons zelve gezorgd. Alvorens echter te eindigen, heb ik dengene, die ons van overgave betigt, te vragen wàt iemand kon overgeven, die de zaak, welke als overgeleverd wordt aangeduid, niet bezat, haar niet aanwees, en door woorden noch werken in den roof toestemde. Laat men slechts één dezer daden bewijzen, en wij zullen erkennen, dat wij deze beschuldiging verdienen; maar zoo men het niet kan, dan moge hij zelf toezien, hoe hij den schandnaam van lasteraar ontga. Wij hebben gemeend, met deze woorden de oneer van onzen naam te moeten afwisschen. God moge het den beschuldiger vergeven!"

Wat in dezen door eenen tijdgenoot gemeld wordt over 16 straatroovers, die zich in een huis bij de ossenmarkt hadden verscholen, en die allen gevat en met de koord van het leven beroofd zijn, slaat ongetwijfeld op de gebeurtenis, door Wagenaar in zijne „Amsterdam's ge„schiedenissen" op 15 Augustus 1575 vermeld; toen eenige waaghalzen, met zekeren kapitein Vos aan het hoofd, heimelijk in de stad waren gekomen, waar zij zich onthielden op een zolder van een ledig huis, staande omtrent de plaats van de tegenwoordige oude Luthersche Kerk op het Spui, toen ter tijde aan de stads wallen of muren

gelegen. De overste, Herman Helling, die in heimelijke onderhandeling was met den prins van Oranje en met Sonoi, dacht door de medehulp van die in de stad verscholene verraders haar binnen te dringen en te overrompelen. Doch de toeleg liep te niet, daar de buren hen aan het licht, dat zij bij nacht brandden, ontdekt en daarop aangebragt hadden. Vijftien van hen (volgens Wagenaar), zestien (volgens 't bovengemelde) werden gevangen en gedood.

De aanslag en geweldige inval op de Haarlemmerpoort had plaats, staande de onderhandelingen over een verdrag, en dat wel volgens besluit der Staten van Holland en Zeeland, op den 1n November 1577 genomen, den 23n daaraanvolgende, wederom onder den overste Helling, die echter van den Dam verdreven op den terugtogt gedood werd, en wiens volk daarna weer ter poorte uitvlugtte.

Den 8n Februarij 1578 werd het verdrag gesloten, waarvan boven melding was. Het eerste artikel er van was: dat binnen de stad, vrijheid en ambachtsheerlijkheid van Amsterdam geen andere godsdienst toegelaten zou zijn dan de Roomsch-Katholieke, tegen welker oefening zich niemand met woorden of werken zou hebben te verzetten, enz. Dit verdrag, eenerzijds door de Staten van Holland, met volmagt van den prins van Oranje aangegaan, werd op den 15n door den Raad der stad bezegeld, den 1n Maart door den prins bekrachtigd, den 8sten ook door aartshertog Matthias en door de algemeene Staten goedgekeurd, en den 16n door de mannelijke inwoners van Amsterdam, die boven de achttien jaren oud waren, beëedigd.

Doch wat men op verdragen en eeden bouwen kon,

mogt de 26e Mei van hetzelfde jaar leeren, toen men, volgens het boven afgedrukte handschrift, met verachting der overeenkomsten den magistraat, tegelijk met een gedeelte der geestelijkheid buiten de stad dreef, de kerken plunderde en zich alles toeëigende.

Men schrijve dit meineedig bedrijf niet toe aan de opgeruidheid van het gemeen, maar, met Hooft en Wagenaar, aan het opzet en de kuiperijen van velen, die door hen voortreffelijke burgers genoemd worden. Geachte lieden onder de onroomschen verspreidden op listige wijze het gerucht, dat Don Juan, onder den schijn van aan de Hoogduitsche bezettingen te Deventer en te Kampen eenige nooddruft toe te voeren, wel iets op Amsterdam ondernemen mogt, waar hij, volgens zeggen, nog heimelijk eenig verstand hield. Dit vervulde de gemoederen met argwaan en bereidde het oproer. Men verzekerde zich van den bijstand van Sonoi. De gemagtigden der Staten, die zich sedert eenigen tijd in Amsterdam bevonden, droegen kennis van den beraamden aanslag. Na een preek van Thomas van Thielt, afgevallen priester uit den omtrek van Antwerpen, hebben de Gereformeerden elkander bescheiden, en tijd, plaats en wijze beraamd, om het plan tot daad te brengen. Een verschil omtrent de reorganisatie der schutterijen, waarin de magistraat niet konde en niet wilde toegeven, waarschijnlijk om de krijgsmagt niet grootendeels onder de leiding der Gereformeerden te brengen, moest tot voorwendsel van den opstand dienen. En als men er nu op roemt, dat het verjagen der stadsregeerders en der geestelijken geschiedde zonder iemand te verwonden, dan mag men daaruit wel afleiden, dat de eedbreuk des te afschuwelijker was, naarmate zij met meer bedaard overleg geschiedde.

Den 10n September 1578 werd te Amsterdam het besluit der Staten van Holland afgekondigd, „dat de in„komsten van alle Beneficiën, Vicariën en Canonisyën, „die door leeken begeven werden, voortaan zouden dienen „tot onderhoud van predikanten, scholen en anderzins ter „eere Gods, uitgenomen dat zulke Beneficiën, waaraan „zielzorg verbonden was, in het vervolg alleen tot onder„houd van predikanten zouden beheerd worden." Wat men toch weg wist met de vrome bedoelingen der stichters!

Den 18n April 1580 werd bij eene bijzondere keure de oefening der Roomsche godsdienst te Amsterdam verboden.

Den 20n December 1581 werd van wege de Staten van Holland en de stad Amsterdam een nieuw verdrag onderteekend en den 17n Januarij 1582 door den prins van Oranje goedgekeurd, waarbij men afstand deed van het verdrag van 8 Februarij 1578, en met een schroomelijke willekeur beschikte over de geestelijke gebouwen en erven, over de kerkelijke goederen, memoriën, vicariën, getijden en andere dergelijke geestelijke inkomsten, als ware men eensklaps in het regtmatig bezit getreden van alle goederen, die aan de Katholieke Kerk behoorden, en dat alleen op titel van het regt of liever van het schreeuwende onregt des sterksten.

Om op ons document van Petrus Huijser terug te komen, zoo moeten wij erkennen, dat de handelwijs der memorie-meesters, ofschoon niet van onregtvaardigheid te beschuldigen, ons wel een weinig heeft gestooten. Dat aannemen van den termijn, die verloopen was op het oogenblik van den roof, uit de handen van de roovers, deed ons onaangenaam aan. Er was, dacht ons, in die uit-

wendige daad wel eene zijdelingsche erkenning van hun beheer gelegen, althans schijnt men eenige zwakheid aan den dag te hebben gelegd, terwijl men liever, met bewustzijn van goed regt, de goederen alle terug had moeten eischen.

Nu volgt (in genoemd boekje) de *Catalogus debitorum*, de lijst van achterstallige betalingen, die te zamen eene som beloopen van 410—6—14.

De som der invorderbare inkomsten was	645—18— 2
de achterstallige betalingen waren	410— 6—14
er was dan over dat jaar ontvangen	235—11— 4.
Van vroegere jaren was ontvangen, volgens opgave,	36— 4— 8
van m^{r}. Albertus als surplus	2—13— 2
De geheele som van ontvangsten was dus	274— 8—14.
er was eene uitgaaf van	311—10—11
Dus een te kort van	37— 1—13

dat echter uit andere middelen zoo werd gedekt, dat e nog een batig slot bleef van 16—2—3.

Wij gaven hier de globale sommen op, zooals zij in genoemd boekje voorkomen, maar onthielden ons van de bijzonderheden, die voor een oudheidvorscher, als hij ten minste op Amsterdam zijne aandacht wilde vestigen, misschien, om verschillende plaatselijke bijzonderheden, van groot belang zouden zijn, maar voor de geschiedenis in het algemeen wel geen bijzondere waarde zullen hebben.

Een andere oorkonde uit die tijden doet ons inzien, dat

de Katholieken den moed niet opgaven; wij lezen althans in eene acte van Simon Joosten, pater van het Beggijnhof te Amsterdam, geteekend den 4n Januarij 1581, dat hij wekelijksche H. H. Missen bepaalt, die in de kerk van het Beggijnhof moesten gelezen worden, en hij voegt er bij: „indien deze kwade tijd tien jaren duurt na mijn „overlijden, zoodat men op 't voorzeide Beggijnhof geen „Misse mag doen, zoo moet dit officie elders besteld „worden." En op den 4n December van hetzelfde jaar heeft Maria Jacobs van Hooff, tot verbetering van dit officie, bij de bepaalde rente, die op het huis en erve van Jakob Bruins, apteker, staande in Hoorn, gevestigd was, nog 12 gulden 's jaars aan den officiant toegevoegd.

Nog valt op te merken, dat het geschrift van Huijser vooral eenige waarde heeft, omdat het afkomstig is uit eenen tijd, en betrekking heeft op een feit, welks geschiedenis volgens Hooft en Wagenaar alleen uit de herinnering van oude lieden kon worden geschreven.

MODERNE ORTHODOXIE.

Dr. D. Schenkel's *Allgemeine kirchliche Zeitschrift*, „een orgaan voor de Evangelische geestelijkheid en gemeente", heeft in de laatste aflevering een artikel over de moderne orthodoxie en den heer Guizot als haren voorvechter, en dit naar aanleiding van zijn jongste geschrift over het wezen der Christelijke godsdienst [1]). Dat opstel trok dubbel onze aandacht: én om de „moderne" begrippen van den anders zoo orthodoxen Franschen staatsman, die met wijlen den Duitschen Stahl en onzen Groen van Prinsterer in éénen adem plag genoemd te worden; én om de barre wijze, waarop Guizot's „moderne orthodoxie" door genoemd Evangeliesch orgaan wordt ten toon gesteld. Men zal er duidelijk het voortgrijpen des ongeloofs en de klimmende verbittering der Protestantsche partijen in bevestigd zien.

Voor de groote belangrijkheid van den thans uitgebroken strijd tusschen de mannen der overgeleverde leerbepaling en de verdedigers der godsdienstige en verstandelijke ontwikkeling, is er, zegt genoemd tijdschrift, schier geen gewigtiger getuigenis, dan de deelneming welke er de uitstekendste staatslieden aan beginnen te schenken. 't Is waar, die staatsman over wiens jongst theologiesch geschrift

[1]) *Méditations sur l'essence de la religion chrétienne*, par M. Guizot première série. Paris et Leipzig. 1864. — Daarvan verscheen reeds eene Duitsche vertaling, door Dr. O. Wendel. Leipz., G. Wigand. 1864.

wij hier spreken, is sedert lang, en wel voor altijd, van het tooneel des openbaren politieken levens afgetreden; desniettemin is hij ook nu nog een der vermaardste vertegenwoordigers van de behoudend-constitutionele partij in Frankrijk, en wij zullen wel niet dwalen, zoo wij zijn *kerkelijk* conservatisme op rekening van zijne *politieke* behoudsgezindheid stellen. Guizot, Protestant en voormalig conservatief minister van den verdreven Koning Louis Philippe, heeft in den laatsten tijd tot verscheidene beslissingen van het Hervormde consistorie van Parijs krachtig medegewerkt; beslissingen in zaken van kerkbeheer, welke teregt den onwil en de verklaarde afkeuring van alle vrijer denkende Protestanten hebben gewekt. Bepaaldelijk heeft het gewigt zijner stem de afzetting van den voortreffelijken Athanasius Coquerel [1]) ten gevolge gehad. Ontegenzeggelijk voelt Guizot behoefte om zich openlijk over zijne handelwijze te regtvaardigen, en hij poogt dit, wel niet direkt, maar indirekt, in gezegd werk te doen, waarvan nog slechts de eerste der vier te wachten *séries* het licht ziet. Is het voor alsnog niet mogelijk over het geheel te oordeelen: de inhoud toch van het eerste gedeelte is meer dan voldoende, om het kerkelijk standpunt en de theologische overtuiging des schrijvers te leeren kennen. Immers dit deel handelt over *het wezen der Christelijke godsdienst*; over de groote theologische problemen, de Christelijke gronddogmen: over de schepping, openbaring, ingeving der H. Schrift, over Gods wezen, den persoon en het werk van Christus. Hier dus komt de theoretische of *dogmatische* zijde des Christendoms ter

1) De hier meermalen geprezen predikant A. Coquerel werd, gelijk men weet, wegens het verregaand ongeloof dat hij preekte, van zijn ambt ontzet.

sprake, terwijl het tweede gedeelte *historische* nasporingen over de echtheid der bijbelschriften, den eersten oorsprong van het Christendom en de Hervorming, het derde de godsdienstige bewegingen van den tegenwoordigen tijd, het vierde eindelijk de ontwikkeling des Christendoms, gelijk zich die in de toekomst laat verwachten, behandelen zal.

Ter beoordeeling van Guizot's kerkelijk standpunt en theologische overtuigingen, is, meent het Evangeliesch orgaan, de eerste serie verreweg het belangrijkste; bepaaldelijk kunnen we uit haren inhoud dien vorm der *moderne orthodoxie* toelichten, welke thans door hem en zijnen aanhang te Parijs verkondigd wordt, en hun ten steunpunt dient tot een strijd, die niet bloot met geestelijke wapenen tegen de theologische ontwikkeling en den kerkelijken vooruitgang, maar met *de wapenen van uiterlijk kerkgezag: door reglementering, onderdrukking, vervolging en afzetting der verdedigers van een vrij en levend Protestantisme*, zal gevoerd worden.

Trad die geest van vervolging en onderdrukking in het gewaad van het vroegere fanatisme op, het zou niets opmerkelijks hebben, en in dit geval een eenvoudig verschijnsel der weder ontwaakte restauratie-zucht eener kerkelijke partij zijn, tot wier wezenlijke karakter-eigenschappen de onverdraagzaamheid behoort. Dat echter die vroegere soort van fanatisme in onzen tijd geene hoop heeft, kan aan een man van zulk eene persoonlijke ondervinding en politieke scherpzinnigheid als Guizot, onmogelijk ontgaan. Hij ziet volkomen in, dat de kerkelijke restauratie, wil zij thans eenig uitzigt hebben op goed gevolg, zich in het gewaad der vrijheid moet kleeden; dat de wolf der vervolgingszucht zich in de schapenvacht

der lijdende onschuld moet hullen, om eenigen invloed op de tijdgenooten te kunnen uitoefenen. Daarom vermaant hij zijne onstuimiger geestverwanten reeds in de voorrede van zijn werk: dat zij hunne oogen niet sluiten voor de tegenwoordige vrijheidszucht in het godsdienstige, en zich niet op de linie van aanval, maar liever op die van verdediging houden; ja hij geeft hun de schijnbaar zeer ernstig gemeende opwekking: dat zij de eenige kracht hunner godsdienstige belijdenis in de vrije wetenschappelijke beweging moeten zoeken, en de aanvallen der tegenpartij met degelijke bewijzen afweren (Préface, VIII.).

Hoe gaarne wij ook, gaat het Evangeliesch orgaan voort, aan het ernstig gemeende dezer vermaningen zouden willen gelooven, is het ons helaas! toch niet mogelijk, en wel om hetgeen tegen een hoogst achtenswaardig voorstander der vrijere theologie in Frankrijk geschied is. Immers Guizot zelf heeft tegen A. Coquerel niet de wapenen der wetenschap gebruikt, maar des te ijveriger medegewerkt, *dat hij veroordeeld, en door een niet geregtvaardigden maatregel van kerkelijk geweld uit eene hoogst zegenrijke werkzaamheid verdrongen werd.* De Protestantsche orthodoxen in Frankrijk zullen zich voorzeker wel wachten, om met vuur en zwaard tegen hunne theologische wederpartij te werk te gaan; want vuur en zwaard zou hun de bij beginsel confessie-looze staat moeten leenen. Doch *in zooverre zij de magt hebben*, zijn zij ten allen tijde tot het verdrukken der haar vijandige rigting besloten; zij doen hunnen bestrijders zooveel kwaad, *als zij bij mogelijkheid slechts kunnen*; zij weigeren hun binnen de kerk niet enkel alle erkenning, maar ook alle dulding; zij zijn intolerant en vervolgzuchtig, niet slechts in beginsel, maar ook in werkelijkheid; en het is eene holle,

huichelachtige phrase, als Guizot van zijne aanhangers vordert: dat zij het Christelijk geloof in al zijne volheid belijden, en er tevens even opregt *de proef der vrijheid* voor aannemen [1]). De *mantel der vrijheid* wordt wel omgehangen, en zwakken en kortzigtigen worden er mede misleid: waar het echter de proef in de *zaak* der vrijheid geldt, daar wordt zij zoo slecht bestaan, dat de zoogenaamde „vrijen" zich voor verloren houden, indien zij hunnen bestrijders niet met geweld den mond kunnen sluiten.

Bij zulke omstandigheden meent de schrijver dubbel regt te hebben tot de vraag: hoe staat het dan eigenlijk met die „*orthodoxie in hare gansche volheid*", welke naar den maatstaf van hare alleen zaligmakende dogmatiek aanstelt en afzet, en gereed staat, om de groote en achtbare partij der vrij denkende Evangelische Christenen in Frankrijk met den banvloek en den last der vervolging te beladen? En hij toont in zijn vinnig antwoord, dat de heer Guizot volstrekt niet tot de ware, volle orthodoxen behoort; dat hij niet eens hunne leer kent, en eigenlijk onder de moderne regtzinnigen te rangschikken is.

De echte orthodoxie, zoo luidt het betoog, wat wij voor des schrijvers rekening laten, is bij hare vervolgingen altijd naar een bepaalden uiterlijken maatstaf te werk gegaan; de *belijdenis*, in de teregt erkende symbolische boeken der kerk nedergelegd, was de regel, waarnaar zij de te beoordeelen leer en leeraars vonnisde en veroordeelde. *Doch teregt bestaande symbolische boeken, als wettige regels voor de leer, zijn er thans in de Hervormde*

1) „Ceux-là sont d'efficaces défenseurs de la religion qui, en même temps, professent pleinement la foi chrétienne et acceptent sincèrement l'épreuve de la liberté." Préf., p. XVIII.

kerk van Frankrijk niet meer. Hiermede reeds heeft de orthodoxie allen inwendigen grond voor het beginsel, en alle uitwendig steunpunt tot vervolging verloren. De maatstaf waarmede zij de zoogenaamde afvalligen van de zuivere leer meet, is onder alle opzigten gansch willekeurig. Daarom dan ook neemt de vervolging een door en door hatelijk, ja een inderdaad verachtelijk karakter aan, wanneer zij hare schande nog huichelachtig met het vijgeblad der kerkelijke vrijheid zoekt te bedekken.

Het jongste geschrift van Guizot is in het oog onzes schrijvers daarom vooral van bijzondere waarde, wijl het een klaar inzigt geeft in het eigenlijke wezen en ware karakter der moderne orthodoxie, niet enkel zooals zij thans in Frankrijk weder opleeft, maar gelijk zij bepaaldelijk ook in Duitschland en schier overal optreedt, waar zij zich op nieuw aan het fanatisme der vervolging en verdrukking van de Evangelische vrijheid overgeeft. *Deze vermeende orthodoxie is namelijk geenszins wat zij voorgeeft te zijn*; zij is geene openlijk erkende, geene algemeen geloofde, wettelijk vastgestelde leer; geene door de vaderen overgeleverde, op oude regtskracht steunende heilige bepaling: *zij is de theologische zienswijze eener kerkelijke partij, welke insgelijks van de overgeleverde bepaling afgevallen is*, en een bont mengsel van dogmen leert, welke, aan de belijdenis-zuivere leer getoetst, met haar op velerlei wijze in tegenspraak zijn en op het oude kerkregtelijke standpunt ronduit „heterodox" en „haeretiesch" moeten heeten. Die partij beschouwt zich wel als de zoogenaamde „supranaturalistische", en scheldt de door haar vervolgde tegenpartij als rationalistiesch of naturalistiesch; doch die betitelingen zijn kerkelijk niet erkend, en alzoo gansch willekeurig. Het gewaande supranaturalisme der moderne

orthodoxie is, gelijk aanstonds zal blijken, vol van rationalistische bijgedachten en naturalistische stellingen; en in het zoogenaamde rationalisme en naturalisme der wederpartij vindt men, beweert de schrijver, diepe supranaturalistische waarheden en kennissen; zulke waarheden namelijk, die „op eenen eeuwigen en ondoorgrondelijken wortel aller godsdienst" terugwijzen [!?]. Ja, de mannen der dusgeheeten rationalistische rigting zijn in vele gevallen *persoonlijk gelooviger* dan die der supranaturalistische, wijl zij zich niet bij voorkeur door overlevering, gewoonheid, consideratiën of belang, maar alleen door *geweten* en *overtuiging* laten geleiden.

De orthodoxie van Guizot is, bij het daglicht gezien, inderdaad slechts schijn; het is een willekeurig mengsel van overgeleverde en van moderne zienswijzen, waarbij overigens de laatste het bovendrijvende, de oude dogmen het ontbindend element uitmaken. Wel *schijnt* de heer Guizot zich juist wat de *dogmatische* overlevering betreft, geheel aan de zijde der overgeleverde leerbepaling te plaatsen; want hij beweert, de regte oplossing van 's menschen godsdienstige problemen in de *dogmen* te hebben gevonden [1]). Doch in blijkbare tegenspraak met deze bewering, verklaart hij dan verder, dat de Christelijke theologie zich in hare dogmen-vorming buiten de grenzen der godsdienst waagt, en de mensch op het gebied der overgeleverde leer zijn werk bij het werk van God heeft gemengd [2]). *Derhalve*, merkt Guizot's bestrijder hierop aan, *is het*

1) ... „Je demeure convaincu que les dogmes chrétiens sont les légitimes et efficaces solutions des problèmes religieux naturels, que l'homme porte en lui-même et auxquels il ne saurait échapper."

2) „Depuis dix-huit siècles, la théologie chrétienne s'est bien souvent aventurée au-delà et en dehors de la religion chrétienne les hommes ont mêlé leurs oeuvres à l'oeuvre de Dieu." T. a. p.

overgeleverde dogma slechts gedeeltelijk waar; het is onwaar, in zoover het menschelijk, en enkel waar, in zoover het een produkt van God zelven is.

Doch van waar nu heeft Guizot het onbedriegelijk rigtzwaard, om de onware bestanddeelen uit het slechts halfware overgeleverde dogma te verwijderen en de alleen ware en vaste kern af te zonderen? *Daarover wacht hij zich wel, ons te onderrigten.* De door hem ter hand genomen kritische maatstaf is volstrekt willekeurig: *zijn individueel believen, zijn persoonlijk gevoel.* Of is er eene willekeuriger, eene meer tegen de overlevering der Hervormde belijdenis aandruischende stelling dan deze zijne verklaring: in de leer van de schepping, de voorzienigheid, de erfzonde, de menschwording en de verlossing is het wezen des Christendoms volledig vervat, en wie daaraan gelooft is Christen in de volle beteekenis des woords [1]). Zonderling genoeg vindt men onder de aangehaalde gronddogmen juist dat leerstuk niet wat ten allen tijde als kern en middenpunt der Evangeliesch-Protestantsche belijdenis gegolden heeft: het dogma van *de regtvaardiging door het geloof alleen.*

Niet slechts is deze moderne orthodoxie zoo vrij, van het overgeleverde geheel der leer tot eenige weinige dogmen te beperken, en uit de leerstukken die kerkelijk evenveel gezag hebben, eene keuze te doen naar eigen welgevallen; maar even willekeurig veroorlooft zij zich zulk eene *rationaliserende ontzenuwing dier dogmen*, dat er van hunnen oorspronkelijken inhoud schier niets meer over-

---

1) » La création, la providence, le péché originel, l'incarnation et la rédemption: c'est là l'essence de la religion chrétienne, et pour moi, quiconque croit à ces dogmes est chrétien. » *Médit.*, p. 17.

blijft dan de kerkelijk klinkende zegswijzen. Voorbeelden mogen dit nader toonen.

Bij de leer van de schepping der wereld ontduikt Guizot het bijbelsch scheppingsberigt „met zijne wetenschappelijke „duisterheden en moeijelijkheden" [1]), en houdt zich enkel aan het algemeen theïstiesch resultaat, waarmede zich elk Duitsch rationalist gaarne zal vereenigen: dat God de wereld werkelijk geschapen heeft. Bij de leer van de voorzienigheid erkent hij, dat God de wereld door „alge„meene en zich gelijk blijvende wetten" regeert, zonder dat evenwel de menschelijke vrijheid er door opgeheven wordt. *Hoe* echter goddelijk wereldbestuur en menschelijke vrijheid met elkander bestaanbaar zijn: dat zwaar probleem aller tijden roert hij in het minst niet aan. Het meest alledaagsche rationalisme kan er niet oppervlakkiger over spreken dan hij het bl. 27—37 doet. Ook over de *zonde* zegt hij het allergewoonste, dat zij namelijk een akt van ongehoorzaamheid van den kant des menschen tegen God is. En poogt hij nu de *erfzonde* te beschrijven, die volgens hem dan toch tot de onontbeerlijkste grond-dogmen des Christendoms behoort, dan toont hij duidelijk, *dat hij op verre na niet eens eene juiste kennis van de kerkelijke leer der erfzonde heeft.* Naar zijne voorstelling namelijk bevindt zich het zedelijk kwaad (*le mal moral*) nog niet in den pasgeborene; de pasgeborene is nog onschuldig [2]). Klaarblijkelijk verwisselt Guizot in den loop

1) „Quelconques soient les obscurités ou les difficultés scientifiques du récit biblique, le principe et le *fait général* de la création n'en subsistent pas moins." *Méd.*, p. 26.

2) „Le mal physique est déjà là; il le manifeste dès l'entrée dans la vie; *mais le mal moral* n'a pas encore paru; ... nous éprouvons une joie profonde à voir dans l'enfant l'innocence, ou du moins son image, quand autour de nous et en nous-mêmes nous ne la retrouvons pas." *Méd.*, p. 51.

zijner uiteenzetting de erfzonde met de dadelijke zonde. Volgens hem worden den mensch alleen zijne dadelijke zonden toegerekend, en is hij enkel voor die handelingen welke uit zijne vrije zelfbepaling voortsproten, verantwoordelijk voor God en schuldig voor de goddelijke wet. Zóó voorzeker verliest de leer der erfzonde hare moeijelijkheid, wat hij dan ook met een dubbelzinnigen triomf beweert; hij laat de gewone leer, naar welke de mensch door de erfzonde alleen, ook vóór het begaan van eenige dadelijke zonde, den eeuwigen dood schuldig is, geheel varen, en heft dan een zegelied aan, dat het der kerkelijke orthodoxie zoo gemakkelijk wordt, zich met de rede op een goeden voet te brengen!

Niet minder willekeurig gaat Guizot met de leer over de incarnatie, of de menschwording van Christus, te werk. Naar zijne bewering bestaat de kern dezer leer in de erkenning van Christus' „godheid"; heel haar metaphysiesch apparaat is hem van minder gewigt. Hiermede echter geeft hij ook Jesus' godheid op in de gewone dogmatische, dat is, in de kerkelijk-geldige beteekenis van het woord, en zoekt haar daarentegen in den *menschelijk-zedelijken* zin te verstaan. Ieder mensch toch, zegt hij, is eene onvolledige en onvolkomene menschwording van God (*une incarnation incomplète et imparfaite de Dieu*); *de godheid is dus uit zich in ieder mensch;* in de menschelijke natuur als zoodanig is de goddelijke factor tegenwoordig [1]). Van daar stellen wij ons met alle regt het werken van God op het menschelijk geslacht onder het beeld der incarnatie voor [2]). Volgens Guizot derhalve is de leer der

1) „Vous ne pouvez ne pas admettre dans la nature humaine la présence de l'élément divin." *Médit.*, p. 79.

2) „C'est l'instinct naturel et universel des hommes de se repré-

menschwording Gods in Christus eene *voorstelling* welke geschikt is om het goddelijke werken op de menschen duidelijk te maken; zij *verzinnebeeldt* enkel een *zedelijk feit*, en de uitdrukking: „godheid van Christus" bevat een dogmatiesch begrip, hetwelk men van zijne metaphysische boeijen moet bevrijden en in het zedelijke overbrengen, waardoor Christus dan uitkomt als de volmaaktste bemiddelaar van goddelijke werkingen op het menschelijk geslacht. „*Het dogma mag men vrij prijs geven;* de theologie heeft eigenlijk verkeerd gedaan met aan het feit een dogmatischen vorm te geven" [1]). Ondanks dit alles beweert Guizot toch, dat hij orthodox is, en eischt — zoo klaagt zijn bestrijder — van den troonzetel der overgeleverde dogmatische belijdenis de afzetting van den vereerenswaardigen en regtschapen Athanasius Coquerel!

Men ziet dus, gaat hij voort, hoe weinig er van die leerstukken zelfs welke Guizot behouden wil hebben, onder zijne pen overblijft. Niet anders is het met zijne voorstelling van de leer der verlossing, waarin de oude belijdenis evenmin terug te vinden is. Volgens hem vervulde Christus met zijnen kruisdood voor allen, wat soms helden en heiligen voor de zonden van dit of dat schepsel hebben beproefd. (*Médit.*, p. 89). Guizot's Christendom komt alzoo op deze weinige punten neder: dat God als een goede vader de wereld schiep en regeert; dat de mensch, in gevolge eene strafbare daad van ongehoorzaamheid, van

---

senter, sous la forme de l'incarnation de Dieu dans l'homme, l'action de Dieu sur le genre humain." T. a. p., bl. 80.

1) "Quand le *fait* a pris la forme de dogme, la théologie a voulu l'expliquer. A mon sens, elle a eu tort; elle a obscurci le fait en le développant et le commentant; c'est le fait même.. qui constitue la foi chrétienne et qui s'élève au-dessus de toutes les définitions, de toutes les controverses théologiques." Bl. 82.

de zedewet door God in zijn hart gelegd, afgevallen is en nog immer afvalt; maar dat God nu door Jesus Christus, den grootsten weldoener der menschheid en openbaarder van den goddelijken wil en de goddelijke liefde, verlossende en verzoenende werkingen op de menschheid uitoefent.

Hoofdzakelijk dan op grond van het hier zamengevatte verklaart Schenkel's Evangeliesch orgaan: De heer Guizot en zijne partij heeft inwendig met de overgeleverde orthodoxie gebroken; maar dit breken moet uiterlijk bedekt worden en geene verdere uitwendige gevolgen hebben dan hem en zijnen geestverwanten behaagt. In zóóverre mag er leervrijheid in de kerk heerschen, als men goed gevonden heeft, zich zelven van de oude, lastig geworden leer te bevrijden; wie verder gaat dan Guizot en zijne partijgenooten, wie dieper vorscht, wie gevolgelijker denkt, wie naauwgezetter en openlijker de laatste gevolgtrekkingen uit het erkende beginsel maakt: hij wordt ongeschikt verklaard om een kerkelijk leerambt te bekleeden en naar omstandigheden *afgezet!* En toch veroorlooft zich de heer Guizot vrijere meeningen te uiten in een punt, waaromtrent de Fransche orthodoxie altijd de minste inwilligingen aan de vrijheid heeft gedaan, in de leer namelijk van de inspiratie der H. Schrift. In spijt van alle orthodox-klinkende bewoordingen wordt door zijne kritiek het kerkelijk dogma der schriftingeving geheel te niet gedaan. Immers hij waagt vooral de rationaliserende onderscheiding tusschen een godsdienstigen en een niet-godsdienstigen inhoud der H. Schrift; wat daar niet tot godsdienst of zedeleer behoort, heeft men als niet geïnspireerd te beschouwen. Hiermede echter is de H. Geest niet meer wat Hij naar echt-orthodoxe voorstelling heet, de auteur der H. Schrift;

zij wordt in den grond een menschelijk, een literair-historiesch produkt. Ook kan Guizot het zich niet verhelen, dat, met zijne onderscheiding van godsdienstigen en niet-godsdienstigen schriftinhoud, alle vaste grens voor de inspiratie in de H. Schrift zelve verdwijnt, wijl daar toch het eene element onafscheidelijk met het andere verbonden is. Hebben de gewijde schrijvers, gelijk hij toegeeft, naar den eenen kant gedwaald, *van waar weet* de heer Guizot, dat zij naar den anderen kant niet toegankelijk *konden* zijn voor dwaling? En treden dan de godsdienstige voorstellingen der H. Schrift niet in *menschelijk*-beperkte inkleeding op? Aan de H. Schrift goddelijk gezag in menschelijke aangelegenheden toe te kennen, dit nu juist verklaart de heer Guizot voor eene grove en betreurenswaardige dwaling [1]). Met zulk eene bekentenis kan men de oude, kerkelijk-geldige inspiratie-leer volstrekt niet meer houden [2]).

Zoo toont zich, besluit de schrijver, de moderne orthodoxie door haren jongsten verdediger in al hare wetenschappelijke zwakte, in hare innerlijke zelfontbinding, en zedelijke uiteenspatting. Te vergeefs spant zij zich in, om

1) „Quand on a prétendu attribuer au langage des livres saints sur les phénomènes du monde fini le caractère de l'inspiration divine, on est tombé *dans des erreurs et des actes déplorables.*" *Médit.*, p. 164.

2) Men merke wel op, dat deze redenering bepaald gerigt is tegen die strenge oud-orthodoxe opvatting der inspiratie, volgens welke de H. Geest, of God, zóózeer zélf de auteur is der H. Schrift, dat de gewijde schrijvers niets dan zijne *amanuenses*, bloote opschrijvers en louter werktuigen waren. Een Katholiek begrijpt ligtelijk, dat men hun veel meer en *persoonlijk* deel in hunnen arbeid kan toekennen, zonder dat daarom de H. Geest ophoudt de auteur der H. Schrift te zijn. Tot hoeverre men echter hiertoe de goddelijke werking moet uitstrekken, daarover loopen de gevoelens uiteen.

hare wetenschappelijke naaktheid en haar inwendig gebrek aan werkelijk-orthodox geloof met holle en ledige orthodox-klinkende zegswijzen te bedekken. Op alle punten door het vergift van den modernen twijfel aangestoken, doet zij er de verregaandste inwilligingen aan. Wanneer zij dan toch, met bewuste of onbewuste huichelarij, allerplegtigst verzekert, dat zij niets heeft toegegeven, en zij alleen geregtigd is, om kerkelijke ambten in bezit te nemen, dan moet elk onbevooroordeelde den diepsten walg van zulk eene handelwijze gevoelen. Voorwaar de partij heeft geen reden, om over uitkomsten van dien aard triumf te zingen en het boek des heeren Guizot met veel woordenpraal als eene redding uit een grooten nood uit te bazuinen. Een zekere heer Rognon spreidt zich in Pressensé's *Revue chrétienne* als een paauw uit, en stelt zich aan, of heel de vrijer denkende kerkelijke partij door het magtwoord van „Guizot's grooten naam" magteloos ter aarde is geworpen, om nooit van zulk eene nederlaag weêr op te staan. Wij zouden, zegt onze Evangelische schrijver, dien heer iets grootere bescheidenheid aanraden; te meer, daar hij zelf met glazen voeten op een kleigrond staat. Rognon zoekt bij onkundigen den schijn te verbreiden, dat Guizot de heerschappij van het kerkelijk dogma heeft hersteld; *wij* hebben gezien, dat hij daarentegen het deels geheel laat varen, deels in den grond ontzenuwt. Heet het boek van den heer Guizot in de gezwollen taal zijns lofredenaars „meer dan een boek — eene *daad*": wij laten dit gelden. Dit boek is eene daad der van hare eigene grondstellingen afgevallene, in haar innigst wezen onware, zich zelve beliegende moderne orthodoxie; *eene daad van zelfvernietiging harer eigen partij, en van eerherstel harer bestrijders, die men snoodelijk, zonder vasten regtsgrond onder de voeten,*

vervolgt en onderdrukt. Men hebbe óf den moed, om tot de ondubbelzinnige oude orthodoxe belijdenis met al hare stellingen en gevolgtrekkingen terug te keeren: dien moed zullen wij achten; óf men verklare zich voor de vrijheid der wetenschappelijke nasporing; men vergunne den bestrijder dezelfde vrijheid om van het overgeleverde dogma af te wijken, als men voor zich zelve neemt, ook dan wanneer hij er een ander en nog uitgestrekter gebruik van maakt; men schame zich voor vervolging onder het masker der vrijheid. Wat, dus eindigt de schrijver, wat tusschen deze beide mogelijkheden ligt, is huichelarij, of nog erger, verkrachting van het regt en de gewetens, paapsche geloofstirannij.

Met dit laatste schijnt het verbitterde gemoed eenig knal-effekt te beoogen. Wij hebben ons in den strijd dier beide partijen niet te mengen, en namen uit deze beoordeeling van Guizot's jongste geschrift slechts zooveel over, om te doen zien, wat er thans zelfs van de oude regtzinnigheid is geworden, die men openlijk voor *modern* uitkrijt! We moeten hier echter, ter verklaring van de vinnigheid dezer bestrijding, herinneren, dat zij in het orgaan van professor Schenkel staat en misschien wel van zijne eigene hand is. Professor Dr. Daniel Schenkel nu, is, gelijk men weet, lid van den Groothertogelijken Badenschen Kerkeraad, eerste universiteits-prediker, en directeur van het Protestantsche seminarie te Heidelberg. Bij het verschijnen van zijn ongeloovig geschrift: „*Charakterbild Jesu*" hebben de verontwaardigde orthodoxe predikanten in Baden een verzoekschrift bij den Evangelischen kerkeraad ingediend, waarin zij aandringen op zijne afzetting als directeur van het seminarie, daar hij zich door de uitgave

van genoemd werk die betrekking onwaardig had gemaakt.

De opperkerkeraad heeft dit verzoek wel van de hand gewezen, maar begrijpelijkerwijs is de met zooveel waardigheden bekleede hoogleeraar niet weinig over dien aanslag gebelgd; en dat moeten nu de orthodoxen ook elders misgelden. Dit echter neemt niet weg, dat de medegedeelde aanmerkingen op het geschrift van Guizot, al is de vorm scherp, voor de zaak meerendeels zeer verdiend zijn. Had de beoordeelaar, die zooveel met den afgezetten Coquerel opheeft, reeds toen kunnen weten, dat die geestverwant van den goddeloozen Renan weldra voorlezingen zal mogen houden over den oorsprong des Christendoms: hij zou waarschijnlijk, bij dien nieuwen triomf des ongeloofs, zijne grimmigheid een weinig getemperd, en zijne orthodoxe tegenpartij op eenigzins edelmoediger toon bejegend hebben.

Wat akelig tafereel intusschen biedt toch allerwegen het tegenwoordige Protestantisme! Tegen de Zaalbergen, Meyboom's en modernen hier, de Colenso's en ongeloovige Zevenmannen in Engeland, de Baur's, Straussen, Schenkel's en honderd anderen in Duitschland, tegen de Fransche Coquerels en geestverwanten, vermag niet alleen de orthodoxie zooveel als niets; maar zij zelve wordt al meer en meer door het ongeloof aangestoken, en geeft allengs menige tot dusverre behouden hoofdwaarheid prijs! Zoo dit aan het altoos nog groener hout geschiedt, wat zal er van het volslagen verdorde, wat alzoo van het gansche Protestantendom geworden. Passen op zoovele ongeloovigen de woorden des Apostels niet: *Vijanden zijn ze van Christus' kruis, hun einde is verderf, hunne glorie is in hunne schande*? Philipp. III, 18 v.

A. PIERSON

OVER

ONVERDRAAGZAAMHEID.

Dr. A. Pierson, predikant bij de Waalsch-hervormde gemeente te Rotterdam, heeft een geschrift uitgegeven, ten titel voerende: „*Onverdraagzaamheid.*" [1])

Wat gaf hem aanleiding tot dit geschrift?

Zijn vriend en ambtgenoot, Dr. Réville, was voornemens, eene predikbeurt te vervullen in de Waalsche kerk te Amsterdam; daartegen protesteerden, door middel van het *Amsterdamsch Handelsblad*, drie Amsterdamsche heeren:

„Wij ondergeteekenden, ouderlingen der Waalsche „gemeente, protesteren krachtens de plegtige verpligting, „die onze roeping ons oplegt, tegen de tegenwoordigheid „van den heer Réville op den kansel van onzen tempel, „naardien zijne uitgegevene geschriften bewijzen, dat hij „zich in tegenspraak bevindt met de hoofdwaarheden, die „door onze kerk beleden worden."

In dit protest zag Dr. Pierson met schrik het herleven der onverdraagzaamheid: „de oude vijand bestaat nog, „het oude spooksel is weder opgedaagd; zie, te midden

---

1) A. Pierson, *Onverdraagzaamheid. Naar aanleiding van een kerkelijk protest van drie Amsterdamsche heeren.* (Tweede, herziene uitgave, met een voorberigt). Haarlem, A. C. Kruseman, 1864.

„onzer gemakkelijke zamenleving en onzer beschaafde maat-
„schappij verrijst het voor onze oogen, bedekt met het
„stof der eeuwen, en de magere handen, met onuitwisch-
„bare bloedvlekken besmet, slepen de nog niet verroeste
„ketenen voort, waarin van nieuws de vrijheid moet worden
„geklonken."

Wie is de ridder, die den strijd tegen dat akelig en bloeddorstig monster wagen zal?

Dr. A. Pierson; en om de onverdraagzaamheid uit te roeijen, zal hij ze bij den wortel aanvatten. Wat is de wortel?

„De wortel nu der onverdraagzaamheid of der orthodoxie
„is het dogmatisme, de rigting waarbij men
„niet volgt de natuurlijke en zuiver mensche-
„lijke ingeving van het gemoed, de stem van
„het welgezinde hart, maar waarbij men han-
„delt en spreekt in naam van een afgetrok-
„ken theologisch beginsel, met verkrachting
„van hetgeen buiten het kerkelijk gebied de
„menschelijke natuur aan ieder pleegt voor te
„schrijven."

„Wat is nu het afgetrokken theologisch beginsel,
„waarvan de protestantsche orthodoxie uitgaat?

„Het komt hierop neder. Niet de eenige, neen, maar
„toch de eerste en de onmisbare voorwaarde, waarop de
„mensch voor tijd en eeuwigheid gelukkig wordt, is ge-
„legen in het opregt aannemen van een bepaalde leer
„omtrent Jezus, zijn persoon, zijn werk en omtrent de
„bovenzinnelijke dingen in het algemeen."

Men ziet dus: in het aannemen van eene bepaalde leer omtrent Jesus, in het gelooven, bijv. dat Hij waarachtig de Zoon Gods is, en door Zijn lijden de wereld verlost

heeft, daarin ligt, volgens Dr. Pierson, de wortel der onverdraagzaamheid.

We kunnen niet nalaten, hier in het voorbijgaan op te merken, dat dan onze goddelijke Zaligmaker, in het oog van Dr. Pierson, wel gruwelijk onverdraagzaam moet geweest zijn; Hij verklaarde immers, de Zoon Gods te zijn, en hield die verklaring zóó onverzettelijk vol, dat Hij zich daarvoor ter dood liet veroordeelen en kruisigen.

Het leerstuk alzoo van Christus' godheid, het groote leerstuk, dat bestreden werd door den Hoogen Raad der Joden, bestreden door Nero en Juliaan, door Arianen, door Mahomedanen; het geloof, dat niet is kunnen gesmoord worden in het bloed van duizenden martelaren; het geloof, dat, ofschoon door den mensch met al zijne persoonlijke en maatschappelijk krachten, door de geheele wereld aangevochten, nogtans over de geheele wereld heeft gezegevierd; het geloof, dat, ofschoon door geen menschelijk verstand te begrijpen, toch door de uitstekendste geniën van alle tijden is aangenomen, dat achttien eeuwen heeft stand gehouden, en thans nog beleden wordt door 200 millioen Katholieken, en door niet weinige (we zeggen het met vreugde) orthodoxe Protestanten — dat geloof zal nu omver geloopen worden door Dr. Pierson.

Gij, Katholieken, zult wel niet beducht wezen voor uw geloof, maar toch eenigzins benieuwd, hoe de aanloop geschieden zal. Welnu, let op!

Dat eene bepaalde leer omtrent den persoon des Zaligmakers niet vol te houden is, zal aan de orthodoxe Protestanten bewezen worden uit de „tastbare ongerijmd-„heden", die op kerkelijk gebied daaruit volgen.

Verbeeldt u (hier geven we de bewijsvoering van Dr. Pierson) twee predikanten: de een X, is orthodox,

maar „een prul"; de andere N, is liberaal, maar zeer bekwaam. Wat zal nu gebeuren, als men vasthoudt aan bepaalde leerstukken? De orthodoxe predikant wil preken — geen protest; de liberale wil preken — krachtig protest; de eerste is, als hij ten minste niet in een ergerlijken levenswandel vervalt, niet van den kansel af te houden.

— Het is jammer, zult gij zeggen, dat die bekwame predikant zoo ongeloovig is; maar nu de *ongerijmdheid*, die volgt, als men den ongeloovigen predikant tracht te weren, en den orthodoxen toelaat, eene ongerijmdheid, zóó groot, dat de orthodoxe Protestanten, om er niet in te vervallen, liever het leerstuk van Christus' godheid moeten loslaten? — O Katholieken, o orthodoxe Protestanten, wat zijt gij toch dom! Dekt uw voorhoofd van schaamte; want gij hebt nog niets gezien, en het bewijs is reeds geleverd. Hoort maar; Dr. Pierson verklaart op zegevierenden toon: „met het uitspreken van deze wettige „gevolgtrekking is het dogmatisch beginsel, zou ik zeggen, „veroordeeld."

Gij staat verbaasd? Wel! hierin, dat de orthodoxe predikant wordt toegelaten, en de ongeloovige geweerd, hierin juist ligt de ongerijmdheid, waartoe gij komt met uw vasthouden aan een bepaald leerstuk, met uw geloof, dat Christus de Zoon Gods is.

— Maar hebt gij, hoor ik mij van alle kanten toeroepen, hebt gij wel goed gelezen? — Daar heb ik in het eerst óók aan getwijfeld; daarom heb ik gelezen en herlezen en nog eens overgelezen, maar de bewijsvoering van Dr. Pierson is zóó, en niet anders.

— Dan moet Dr. Pierson zich verschreven hebben. — Hier is tegen, dat hij zijn geschrift heeft herzien en voor

de tweede maal laten drukken; slechts die tweede, herziene uitgave is door ons geraadpleegd.

— Maar, zeggen mij de orthodoxen, als ik toch eene preek wil hooren over Christus' godheid, zal ik dan zoo dwaas wezen, en een predikant vragen, die van Christus' godheid niets meer gelooft? — Ik denk er ook zoo over; maar wij zullen het wel mis hebben; want Dr. Pierson denkt er anders over, en hij is een man van *verlichting*. Die verlichte mannen denken zóó verheven, dat gij met uw gewoon menschen-verstand er niets van begrijpt. Als gij bijv. een huis wilt bouwen, behelpt gij u des noods met een middelmatig *architekt*. Dr. Pierson daarentegen, de verlichte man, die zich met niets wat slechts middelmatig is, kan ophouden, hij zal u zeggen: laat dien prul van een *architekt* loopen, hier heb ik een knap *oculist*.

Niemand kan zulk eene redenering gelooven van den gevierden predikant en schrijver Dr. Pierson.

— Zijt gij, zal een ander mij toevoegen, niet wat partijdig? gij stelt die twee predikanten tegenover elkander als *geloovig* en *ongeloovig*: zou die tweede predikant misschien niet maar alleen vrij wezen van *bijgeloof*? — Eene bladzijde vroeger zei Dr. Pierson over predikant N, die niemand anders is dan zijn vriend Dr. Réville:

„Hij had geschreven over het Boek der Openbaringen „en het beschouwd als een geschrift vol joodsche droome„rijen, vol verwachtingen die nooit vervuld zijn en nooit „meer vervuld kunnen worden; hij had geschreven over het „bovennatuurlijke en beweerd dat het geen bestand heeft „in de werkelijkheid; hij had geschreven over de paradijs„geschiedenis en haar een mythe genoemd." Tegen het preken van predikant N werd dus niet om zijn *bijgeloof* geprotesteerd, maar om zijn *ongeloof*.

De redenering van Dr. Pierson blijft dus: werp dat geloof aan Christus' godheid toch weg; anders zult gij moeten protesteren tegen een predikant, die wel ongeloovig, maar goed bij de hand is, en u moeten behelpen met een prul van een orthodox.

— Is Dr. Pierson dan van oordeel, dat al de orthodoxe predikanten prulachtig, en al de liberalen bekwaam zijn?

— Neen, dat volstrekt niet: „Ik ben niet dwaas „genoeg om zelfs den schijn te willen aannemen „van te beweren, dat men orthodox moet zijn „om predikant X, of dat men liberaal moet zijn „om predikant N te wezen."

Maar, Dr. Pierson, wat doet ge nu? Neemt gij nu niet *zelf* al de kracht, die nog in uwe redenering zat, er uit? Waart gij *dwaas* genoeg geweest om te beweren, dat al de orthodoxen dom, en al de liberalen knap zijn, dan had gij ten minste nog *geredeneerd*, dan hadt gij tot de orthodoxen gezegd: „Ziet, gij zult u altijd moeten „behelpen met een prul;" maar wat zegt gij nu?

De dwaasheid zit hier zóó opeengehoopt, dat we ter betere onderscheiding eens verschillende gevallen willen stellen. Volgens Dr. Pierson zelf kan het gebeuren, dat de orthodox en de liberaal beide bekwame of beide middelmatige menschen zijn: wat doen dan de orthodoxen? Zij kiezen natuurlijk den orthodoxen predikant.

Het geval kan voorkomen, Dr. Pierson geeft het toe, en wij weten het wel zeker, dat de liberale predikant een prul is, en de orthodoxe een knap mensch: dan kiezen zij nog veel meer den orthodoxen.

Het ergste geval, waarin de knappe liberaal tegen den sukkelachtigen orthodox staat, hebben we reeds besproken;

ook dan zeggen de orthodoxen: liever een middelmatig predikant, die ons Christus predikt, dan een groot redenaar, die Christus bestrijdt. En hiermede redeneren zij als elk gezond hoofd: wie neemt, als hij gewond is, niet liever een middelmatig chirurgijn dan een groot sterrekundige? als hij zijn tuin wil bewerkt hebben, niet liever een middelmatig tuinman dan een gevierd oriëntalist? In geen van deze drie of vier gevallen komen de orthodoxen tot eenige ongerijmdheid.

— Maar heeft Dr. Pierson, zoo vraagt mij weder iemand, misschien niet willen zeggen: ieder protestant haalt zelf zijn geloof uit de eenige kenbron, uit den Bijbel; als nu Dr. Réville daarin gevonden heeft, dat Christus geen God is, dan is hij even goed protestant als gij, en gij moogt hem niet weren?

— Zekerlijk, dit had Dr. Pierson den orthodoxen met regt kunnen te gemoet voeren; maar hij gevoelde, dit argument niet noodig te hebben; hij doet alles af met dit ééne woord: het geval *kan* zich voordoen, dat gij een predikant die niet gelooft in Christus' godheid, maar uitstekend redenaar is, van den kansel weren moet: welk eene ongerijmdheid! Gij zult toch wel wijzer wezen, en liever dat verouderd leerstuk laten varen dan een zóó uitstekend redenaar?

— Neen, neen, Dr. Pierson! gij kunt, dit geef ik toe, meesterlijke typen schrijven: dat hebt gij getoond in de teekening van predikant X; maar in het redeneren, in het opzetten en volhouden van eene bewijsvoering, hierin zijt gij, of de verlichting moest u voor een oogenblik verblind hebben, hierin zijt gij niet sterk. Wij begrijpen wel, waar gij heen wilt: gij houdt boven alles, boven het geloof zelfs, van eene schoone redevoering;

maar denk nu toch niet, dat gij, als op hetzelfde oogenblik een orthodoxe en een liberale predikant staan te preken, de eerste niet meer dan goed, de andere overschoon, dat gij dan al de orthodoxen zult meêtrekken naar de liberale, de Christus-loochenende preek, omdat deze schoon is. De orthodoxen, en wij ook, hooren liever Petrus den visscher dan den verwaanden schriftgeleerde, en wij missen des noods liever het genoegen van eene schoone redevoering, dan dat wij onzen God en Zaligmaker hooren verloochenen. Wij laten ons voor niets ter wereld Christus ontrooven; want in Hem hebben wij niet slechts de Godheid, maar ook de veredelde, de verhevene, de vergoddelijkte *humaniteit*. Gaarne geven wij ons verstand gevangen onder het geloof; want wij krijgen het verhelderd terug, terwijl de Christus-loochenaar tegelijk met zijn geloof ook zijn verstand schijnt te verliezen.

Een tweede bewijs, dat men niet moet hechten aan eenige bepaalde leer, wil Dr. Pierson halen uit het *gedrag* en de *woorden* des Zaligmakers.

„Aangezien het dogmatisme zich niet voor wederlegd „houdt, wanneer men het op de ijzingwekkende gevolgen „heeft gewezen waartoe het leiden moet [het meest ijzingwekkende gevolg was, dat men soms een welsprekend Christus-loochenaar van den kansel zou moeten weren], „wil ik aan de protestantsche orthodoxie eenvoudig vragen, „of zij in gemoede verklaren kan, dat zij het voorbeeld „volgt van Hem, dien zij met ons voor den grooten Meester „houdt op godsdienstig gebied."

Uit het *gedrag* van den Zaligmaker moet blijken, dat Hij nooit tegen eenige dwaalleer geijverd heeft; en hoe ijkt *dit*? Hieruit: dat Christus 1°. „zorg droeg zijn gehoor

„te gelasten, dat zij, die wel niet handelen konden naar „de werken hunner geestelijke leidslieden, toch zich voegen „zouden naar hunne woorden, ofschoon er toch in die woor- „den veel moet zijn geweest, waarmede de Leeraar uit „Nazareth zich naauwlijks voor de helft vereenigen kon;" 2°. dat Christus ging „aanzitten aan den disch van Simon „den Fariseër."

Het is waar, dat Christus gezegd heeft: [1]) „Op den „leerstoel van Moses zijn de schriftgeleerden en Phariseeën „gezeten: onderhoudt en doet derhalve al hetgeen zij u „zeggen; maar doet niet naar hunne werken."

Maar is nu hiermeê bevolen, dat de Joden *volstrekt alles*, wat de Phariseeën zeggen, moeten doen?

Neen; de Phariseeën moeten gehoord worden, *omdat* zij op den leerstoel van Moses zitten, en *voor zoover* zij de wet van Moses zuiver prediken. Meermalen toch waarschuwt de Zaligmaker zijne leerlingen, dat zij zich wachten moeten voor den zuurdeesem, dat is: de leer, de *eigen* leer der Phariseeën; Hij veroordeelt uitdrukkelijk hunne leer over den *eed*: dat de eed bij den tempel niet zou verpligten; [2]) hunne leer over den *Sabbath*: dat het niet geoorloofd was op den Sabbath iemand te genezen; [3]) huune leer omtrent de *handwassching*: dat men nooit aan tafel mogt gaan, zonder zijne handen gewasschen te hebben. [4])

Wil Dr. Pierson aanmerken, dat deze dwalingen alleen de *zedeleer* en de *ceremoniëel-wet* betroffen, maar dat de Zaligmaker zich nooit verklaard heeft tegen de *dogmatische* leerstellingen der Phariseeën, dan antwoorden wij: dit is zeer natuurlijk, want er is in de H. Schrift geen enkel

---

1) Matth. XXIII, 2, 3. 2) Matth. XXIII, 16.
3) Matth. XII, 2. 4) Matth. XV, 20.

spoor te ontdekken, dat de Phariseeën dwaalden omtrent de geloofsleer.

Ware dit het geval geweest, Christus zou zich tegen de Phariseeën verzet hebben, even als Hij zich verzette tegen de Sadduceeën, die niet geloofden aan de verrijzenis der dooden [1]); even als Hij de dwaling bestreed van de Samaritanen, die meenden dat God op den berg Garizim, en niet te Jerusalem moest aanbeden worden, en dat het heil niet uit de Joden was. [2])

Zeer vreemd zijn de volgende woorden van Dr. Pierson: „In den tijd van Jezus, daarvoor en daarna, was het „bij Joodsche godsdienstleeraars schering en inslag te waar„schuwen, te schermen tegen valsche goden en valsche „godsdienst, in één woord tegen onregtzinnigheid. Welnu, „noch het woord, noch de gedachte komen ooit bij Jezus „voor. Hij heeft geen enkelen volzin van waarschuwing „over tegen dogmatische dwalingen." Als dit moet beduiden, dat de Zaligmaker zelfs jegens de valsche goden, jegens de afgoderij verdraagzaam was, is het te dwaas om er op te antwoorden; hooren wij slechts wat Christus den duivel toevoegt: „Er staat geschreven: gij zult den Heer „uwen God aanbidden en *Hem alleen* dienen" [3]). Overigens vinden we bij de Joden, ten tijde des Zaligmakers, volstrekt geen spoor van afgoderij; dat schermen der Joodsche godsdienstleeraars tegen valsche goden is dus alleen in de verbeelding van Dr. Pierson gebeurd.

Wij gaan over tot hetgeen Dr. Pierson „met betrek„king tot het gedrag van Jezus altijd getroffen heeft, zijn „aanzitten aan den disch van Simon den Fariseër."

Als hieruit blijkt, dat de Zaligmaker verdraagzaam

---

[1]) Marc. XII, 18. [2]) Joan. IV.
[3]) Matth. IV, 10.

was jegens de dwalingen der Phariseeën omtrent zedeleer en ceremoniëel-wet (want van dogmatische dwalingen kan geen spraak wezen), dan zal Dr. Pierson ook moeten denken, dat de Zaligmaker verdraagzaam was jegens de onregtvaardigheid en alle zonden; Hij ging immers ook aan tafel met de tollenaars en de zondaren.

Neen; gelijk de Zaligmaker zich in betrekking stelde met de zondaren, om hen tot bekeering te brengen, gelijk Hij zelf zeide: „de gezonden hebben den genees-„heer niet noodig, maar de zieken",[1]) zóó nam Hij ook de uitnoodiging der Phariseeën aan, en ging met hen aan tafel zitten; waarom?

Dit kunnen wij het best zien uit hetgeen daar aan tafel gebeurt:

Simon de Phariseeër wordt berispt om zijne liefdelooze gezindheid jegens de boetvaardige zondares, die des Zaligmakers voeten kwam zalven.

Bij eene andere gelegenheid, toen de Zaligmaker op een Sabbath in het huis van een overste der Phariseeën kwam, om brood te eten, [2]) genas Hij een waterzuchtige, en bestreed de leer der Phariseeën, dat het niet geoorloofd was, op den Sabbath te genezen. De genoodigden ontvingen eene les in de nederigheid, en de gastheer zelf kreeg eene vermaning, om niet de rijken maar de armen ter maaltijd te noodigen, wijl hij dan zijne vergelding zou ontvangen bij de opstanding der regtvaardigen.

Een derden keer, dat de Zaligmaker door een Phariseeër [3]) op het middagmaal genoodigd was, verweet Hij aan de Phariseeën hunne schijnheiligheid: „Gij, Phariseeërs „nu, gij reinigt het uitwendige des drinkbekers en des

[1]) Matth. IX, 12. [2]) Luc. XIV.
[3]) Luc. XI, 37.

„schotels; maar het inwendige van u zelven is vol roof „en ongeregtigheid."

Ziedaar: de Zaligmaker verzet zich niet alleen tegen de schijnheiligheid maar ook tegen de dwalingen der Phariseeën, en dit doet Hij (wat de verlichten wel zeer onfatsoenlijk zullen vinden) zelfs wanneer Hij in hun eigen huis is, en aan hun eigen tafel nederzit. Uit het geheele gedrag van den Zaligmaker blijkt het tegendeel van hetgeen Dr. Pierson beweert; wij zagen: de Zaligmaker is verdraagzaam, wat zeg ik? liefdevol jegens zondaren en dwalenden, maar onverbiddelijk tegen de zonden, onverbiddelijk tegen de dwaling.

„Ik kom", zegt Dr. Pierson, „tot de woorden van „Jezus. — Ik bid u, waar heeft hij eene leer, eene bepaalde „leerstelling op den voorgrond gesteld? Ik bid u, noem mij „het eigenlijke gezegde leerstuk, dat hij gepredikt en voor „alle volgende geslachten verbindend genoemd heeft."

Kan het dwazer? Het Christendom heeft achttien eeuwen bestaan; millioenen en millioenen uit alle tijden en alle landen hebben altijd geloofd, dat het levensbeginsel hunner godsdienstige maatschappij, dat de leer, door hen beleden, de leer van Christus was; en nu komt Dr. Pierson aan de verbaasde wereld verklaren, dat Christus nooit eene bepaalde leer gepredikt heeft!

De Katholieke Kerk is een alom zigtbaar wonder: niettegenstaande de bepaaldheid harer leer omvat zij de meest verschillende nationaliteiten; de proef en den duur van achttien eeuwen heeft zij doorgestaan, en nog altijd vertoont zij zich in jeugdigen bloei en levenskracht; zij heeft hare wortelen zóó wijd en diep in de wereld geslagen, dat bij een aanval op haar zigtbaar Hoofd, den Paus van Rome, de geheele wereld trilt, en toch

schijnt zij als eene hemelsche maagd boven het gewoel der wereld uit te zweven, — die Kerk *belijdt* niet alleen de godheid van Jesus Christus, maar vindt de eenig mogelijke verklaring van haar wonderbaar bestaan in haren God-menschelijken stichter; en nu komt Dr. Pierson beweren, niet slechts, dat dit leerstuk niet *waar* is, maar: dat Christus het nooit geleerd heeft! Neen, Dr. Pierson! geef eerst eene andere verklaring van de Kerk, en vertel ons dan, dat de Zoon Gods niet op aarde is nedergedaald, dat Hij zich niet als God heeft leeren kennen.

Maar laten wij zelf de H. Schrift openen en het *gedrag* en de *leer* van Christus nagaan.

Wat is het meest opvallend in Zijn gedrag?

Dat Hij zich gedraagt als God: Hij vergeeft de zonden; Hij gebiedt over de krachten der natuur, en beteugelt den storm met een enkel woord; de dooden roept Hij tot het leven terug, Lazarus, die reeds vier dagen in het graf was geweest; Hij vordert eene eer, die door geen mensch kan gevorderd worden: „Wie vader of moeder meer bemint dan „Mij, die is Mijner niet waardig;" door Martha laat Hij zich Zoon van God noemen, door den blindgeborene, dien Hij ziende had gemaakt, als den Zoon Gods aanbidden. Zóó, als God, vertoont Christus zich aan ons op elke bladzijde van het Evangelie, in geheel Zijn openbaar leven, en stervende aan het kruis, belooft Hij nog den goeden moordenaar het paradijs.

Zien wij nu, of de Zaligmaker iets *geleerd* heeft, en Zijne leer *verbindend* heeft verklaard. „Als iemand niet „herboren wordt uit het water en den H. Geest, kan hij „niet binnengaan in het rijk Gods." In deze woorden, tot Nicodemus gesproken, is, dunkt ons, de noodzakelijkheid van het Doopsel uitgedrukt.

Zoo sprak de Zaligmaker tot Zijne leerlingen en de Joden van Capharnaüm: „Als gij het vleesch van den „Zoon des menschen niet eet, en Zijn bloed niet drinkt, „zult gij het leven in u niet hebben."

Hier zien wij Christus' wezenlijke tegenwoordigheid in het H. Sakrament uitgesproken, en de noodzakelijkheid der H. Communie.

Wij gaan over tot het punt, waarom het hier vooral te doen is, het leerstuk van Christus' godheid. „Zoo „lief" sprak Christus, „heeft God de wereld gehad, dat „Hij Zijn Ééniggeboren Zoon gegeven heeft, opdat ieder, „die in Hem gelooft, niet verloren ga', maar het eeuwig „leven hebbe. Wie in Hem gelooft, wordt niet geoordeeld, „maar wie niet gelooft, is reeds geoordeeld, omdat hij „niet gelooft in den naam van den Eeniggeboren Zoon „Gods." Kan het leerstuk en de verbindelijkheid er van sterker worden uitgedrukt?

Christus doet opzettelijke wonderen [1]) om zijne godheid en zijne goddelijke magt te bewijzen: „Opdat gij „[schriftgeleerden] wetet, dat de Zoon des menschen magt „heeft om op aarde zonden te vergeven, sta op — zóó „sprak Hij tot den lamme — neem uw bed op, en ga „naar uw huis." [2])

Op die wonderen verwijst Hij dikwijls, tegelijk met het uitspreken zijner godheid: „Tot hoe lang," voegden de Joden Hem toe, „houdt gij ons gemoed in twijfel? „als gij de Zoon Gods zijt, zeg het ons vrij uit!" En het antwoord van den Zaligmaker was: „*Ik zeg het u*,

---

(1) Zie over de bewijskracht der wonderen: *Bijbelsche Geschiedenis des Ouden en Nieuwen Testaments* door Professor J. C. H. Muré. Nieuwe Testament, Hoofdstuk XVIII.

2) Math. IX, 16.

„en gij gelooft niet; de *werken*, die Ik in Mijns Vaders „naam doe, deze geven getuigenis van Mij." [1]) Herinner u het plegtig woord van Petrus: „Tu es Christus, Filius „Dei vivi, [2]) waardoor hij verdiend heeft, de steenrots der Kerk te worden en de sleuteldrager van het koningrijk der hemelen: ook deze getuigenis is hier van kracht; want zij werd door den Zaligmaker als waar erkend, en als aan Petrus geopenbaard door den hemelschen Vader.

Doch waartoe de Evangeliën, en bijzonder dat van den H. Joannes bijna uit te schrijven? Vestigen wij nog slechts onze aandacht op de allerplegtigste getuigenis, die Christus van zich zelven gegeven heeft voor den Hoogen Raad der Joden.

„De hoogepriester opstaande vroeg Jesus: „Ik bezweer „u bij den levenden God, dat gij ons zegt, of gij de „Christus, de Zoon Gods zijt." Jesus zeide hem: „*Ik ben* „*het*! En gij zult den Zoon des menschen zien zitten aan „de regterhand der kracht Gods, en komen op de wolken „des hemels." Ziedaar eene getuigenis, die wel *formeel*, *publiek* en *geldig* mag heeten; zij wordt afgelegd bij een regterlijk verhoor, ten aanhoore van den Hoogen Raad der Joden; op grond van die getuigenis wordt Christus door al de leden van den Raad des doods schuldig verklaard; straks wordt, op dienzelfden grond, de uitvoering der doodstraf door het gansche volk afgeëischt van Pilatus, den Romeinschen landvoogd, den vertegenwoordiger des keizers.

En zou Christus dit woord alleen maar gesproken hebben, zonder geloof er aan te vorderen? Wel hoe!

---

1) Joan. X, 24—25. 2) Matth. XVI, 16.
3) Matth. XXVI, 63; Marc. XIV, 62.

God zou spreken, en onverschillig zijn, of de mensch Hem gelooft of niet? Wij zien het beter uit de woorden: „Gij zult den Zoon des menschen zien komen op de „wolken des hemels"; is dit geen schrikwekkende bedreiging voor Caïphas en voor allen, die niet gelooven, dat Christus de Zoon Gods is? Is dit geene bedreiging met het laatste oordeel?

Omdat Christus zeide, de Zoon Gods te zijn, is Hij gekruisigd; maar Hij is verrezen, en heeft zich, gelijk Paulus verhaalt [1]) eens vertoond aan meer dan vijfhonderd broeders te gelijk, van wie, toen Paulus zijn eersten brief aan de Corinthiërs schreef, velen nog in leven waren; dikwijls vertoonde Hij zich, gedurende veertig dagen, aan Zijne Apostelen, en vóór zijne hemelvaart zeide Hij hun: „Gaat „en onderwijst alle volken, hen doopende in den naam des „Vaders, en des Zoons en des H. Geestes.... wie geloofd „zal hebben en gedoopt zal wezen, die zal zalig zijn; maar „die niet geloofd heeft, zal verdoemd worden" [2]). Al konden we in de Evangeliën geen enkel leerstuk aanwijzen, deze plaats zou volstaan; want als de Apostelen gezonden werden om te onderwijzen, zullen zij ook wel geweten hebben, wàt zij onderwijzen moesten; en eene leer, op welker verwerping de verdoemenis gesteld wordt, moet wel eene zeer bepaalde leer wezen. „Hierna klom de Zaligmaker „ten Hemel, en Hij zit," zegt de evangelist Marcus, „aan „de regterhand Gods". Waarlijk, wij zien Hem aan de regterhand Gods zitten, nu op dit oogenblik; wie toch beschermt zijn Stedehouder, onzen innig geliefden Pius IX? Wie houdt het geloof staande in de wereld? Wie straft

---

1) 1 Cor. XV, 6.
2) Math. XXVIII, 19; Marc. XVI, 16.

de ongeloovige wereld met de grootste ramp hier op aarde, met oorlog en geruchten van oorlogen? Moeten wij ons hier niet herinneren aan het bedreigende woord, dat Christus voor den Hoogen Raad der Joden sprak?

Menig Katholiek zal hier vragen: hoe is het mogelijk, dat Dr. Pierson in de H. Schrift noch de godheid van onzen Zaligmaker, noch zelfs een enkel leerstuk vindt uitgesproken? Hij heeft toch oogen om te lezen!

— Wij Katholieken kunnen ons moeijelijk in de Protestantsche wereld verplaatsen. Wij hebben de gave des geloofs, en worden, als wij de H. Schrift lezen, bijgelicht door de leer der Kerk; wij weten wat wij in de H. Schrift vinden moeten, en dátzelfde zien wij telkens uit de woorden, in hun natuurlijken zin genomen, als een bloem uit haren knop opgroeijen; wat de H. Schrift ons niet leert, wordt ons door de Overlevering aangevuld; wat in de H. Schrift duister is, wordt ons door het onfeilbaar leergezag verklaard.

Geheel anders gaat het bij de Protestanten. Wie kan hun verzekeren, dat de Bijbel het woord Gods is? Niemand, en we zien dan ook, dat tegenwoordig bijna alle Protestanten de goddelijke ingeving der H. Schrift verwerpen. Wat moet verder gebeuren? Daar zij hun oor sluiten voor de leer der Kerk, moet langzamerhand hun geloof verkwijnen en wegsterven; dan vinden zij in de H. Schrift leerstellingen en feiten vermeld, die met het verstand niet te vatten zijn. Wat daarmeê begonnen? Eerst getracht, of die leerstellingen niet als bloot verstandelijke waarheden kunnen opgevat, of die wonderen niet als gewone voorvallen kunnen verklaard worden. Moeten daarvoor de woorden al te veel worden verwrongen, dan verklaart men dat gedeelte van de H. Schrift voor onecht. Een

sprekend voorbeeld vinden we in Dr. Pierson. Christus zegt; „Ik ben *de waarheid*" [1]); wij verstaan dit: Mijn oneindig volmaakte Vader kent zich zelven, en spreekt die kennis uit in één enkel woord: dat *Woord*, *de Waarheid* ben *Ik*.

Wat maakt Dr. Pierson er van? „De waarheid dat „ben *ik*, ik, het levend wezen van vleesch en bloed, dat „thans voor u staat." Dollemanspraat! Dr. Pierson schijnt het zelf te gevoelen, en laat dan ook aanstonds volgen: „Naar mijne overtuiging is het niet waarschijnlijk dat „Jezus dit beroemde woord ooit heeft uitgesproken." Hij schijnt het/ geheele Evangelie van Joannes, waarin ook al te duidelijk van Christus' godheid gesproken wordt, voor onecht te houden. Wat van de drie andere Evangeliën overblijft, zal niet veel wezen; want volgens Dr. Pierson, kennen we uit de drie eerste Evangeliën het onderwijs van Jesus slechts bij benadering.

Wat heeft heeft hij uit de Evangeliën geleerd over den persoon des Zaligmakers? „Hij [Jezus] is, gelijk in hunne „mate alle waarachtige kinderen Gods het zijn, de levende „openbaring van waarachtigen zielenadel, enz." Ziedaar den Eeniggeboren Zoon Gods verlaagd tot een bloot menschelijk persoon; maar hierbij blijft het niet: onze goddelijke Zaligmaker is verder „de tegenstander der Phariseeën, „die in oogenblikken van zuiver-menschelijke overspanning „zich tot harde spreuken laat verleiden." Ziedaar Christus verlaagd tot een zondig mensch; en dien zondigen mensch noemt Dr. Pierson den grooten Meester op godsdienstig gebied. Neen, Dr. Pierson, een zondig mensch, die zich zelven de onzondigheid toeeigent: („Wie van u zal mij

---

[1]) Joan. XIV, 6.

„van zonde overtuigen?"); [1]) een gewoon mensch, die zichzelven voor God uitgeeft, en zich als God laat vereeren en aanbidden — die is geen groote Meester, maar een meesterlijke bedrieger of een zinnelooze.

Geen wonder, dat rondom zulk een Meester al wat ongeloovig en slecht is, zich verzamelt: „in de kerk der „toekomst zal ruimte wezen voor de adelaarsvlugt van een „Johannes en voor de struikelingen van een Petrus, voor „den onwrikbaren hervormer van Genève en voor den „geslingerden denker van Port-Royal, voor den Trinitari„schen Athanasius en voor den Unitarischen Parker." Verbeeld u, al dat volkje (Joannes, Petrus en Athanasius natuurlijk niet medegerekend) te zien zamenstroomen naar den tempel „der onbezoedelde menschelijke natuur," waar Dr. Pierson aan elk den broederlijken handdruk geeft, en allen voorgaat in de aanbidding van God als den „bekleed„der van de leliën en den onderhouder van de vogelkens."

Neen, Dr. Pierson! op ons, en wij hopen op vele orthodoxe Protestanten behoeft gij niet te wachten: uw uitgestoken broederhand druppelt ons van de vochtige kou des doods! Wij zijn van uwe verdaagzaamheid niet gediend!

Wij Katholieken willen geene andere verdraagzaamheid dan die, waarbij het bestaanbaar is, de ongeloovigen buiten de Kerk te sluiten, even als wij de krankzinnigen verwijderen uit de burgerlijke maatschappij.

Wij kennen geen anderen Leermeester in de verdraagzaamheid, dan Hem, die gezegd heeft: „bemint uwe „vijanden, doet wel aan degenen, die u haten, en bidt „voor degenen, die u vervolgen en lasteren" [2]); maar

---

[1]) Joan. VIII, 46. [2]) Matth. V, 44.

die óók verklaard heeft: „als iemand de Kerk niet hoort, „hij zij u als een heiden en tollenaar" [1]). Wij kennen geen ander Toonbeeld van verdraagzaamheid dan Hem, die zeide, de Zoon Gods te zijn, en voor die verklaring zich tot den kruisdood veroordeelen liet, maar dien smartelijken dood onderging, om de geheele wereld, om zelfs Zijne moordenaren van den eeuwigen dood te verlossen.

Hoever zulk eene liefde onze zwakke krachten ook te boven gaat, wij zullen, gesterkt door de genade, ze trachten te beoefenen jegens allen, zelfs jegens degenen, die zich niet slechts aan het geloof vergrijpen, maar ook aan het gezond verstand, en dan nog glinsteren van ingenomenheid met hun eigen wonderbaarlijke verlichting.

---

1) Matth. XVIII, 17.

VERSCHEIDENHEDEN.

EENE HUWELIJKSINZEGENING VAN ARMEN.

De Amerikaansche schrijver Hawthorne, die eenige jaren consul der Vereenigde Staten te Liverpool is geweest, heeft in *The Atlantic Monthly* een artikel geplaatst over de ellende in Engeland, hetwelk door de *Revue Britannique* van Junij ll. met eene enkele verzachtende aanmerking is overgenomen.

In die beschrijving trof ons vooral eene door hem bijgewoonde inzegening van huwelijken tusschen armen, welke wij aanstonds mededeelen, na hem eerst met een enkel woord over de groote armoede in het rijke Engeland te hebben gehoord.

Hawthorne verklaart, dat hij met opzet de stadskwartieren der armen, als iets betrekkelijk nieuws voor hem, van nabij heeft gadegeslagen, en spreekt dus als ooggetuige. Zulk eene verregaande haveloosheid en morsigheid, als hij daar zag, had hij nog niet ontmoet. Vrouwen in afzigtelijke lompen zitten er in kroegen te zamen te drinken en te lagchen. Mannen drinken er totdat ze dronken zijn, of zoolang zij nog een halven *penny* hebben. De meeste dier drankhuizen geven ook gelegenheid om te slapen! In den omtrek zijn een aantal pandjeshuizen, en het wemelt er van oudkleêrenkoopers, die er aan vensters en deuren hunne lappen en lompen in den wind laten fladderen. De bevolking is er digt op elkaâr gepakt in enge, vuile, benaauwde vertrekken, en leeft, zoo 't weder het slechts eenigzins gedoogt, altijd op straat. Men moet het dan ook gezien hebben om het te kunnen gelooven, hoe allerakeligst die verblijven zijn. Allerlei typen van bedelaars schieten er als spookgestalten op den voorbijganger toe.

Dit zijn slechts enkele trekken uit de vele bladzijden, welke Hawthorne aan de stadswijken der armen wijdt; en nog heeft hij, naar hij verklaart, er niet alles van durven zeggen. Hij zag ook die groote inrigtingen, waar de armen op kosten van den Staat onderhouden worden; één er van nam hij bijzonder naauwkeurig op. Naar den afkeer oordeelend, dien zelfs de armsten voor het *Almshouse* toonen, had hij het zich als een zeer akelig verblijf voorgesteld, maar was zeer getroffen over het uitnemend goede voorkomen dier inrigting. Het scheen hem toe, dat er eene volmaakte orde, voldoend voedsel en eene goede behandeling was. Hij moet er evenwel bijvoegen, dat hij zich bij dat bezoek in gezelschap bevond van personen van hoogen raug en beiderlei geslacht, en de hoofdbestuurder daarom wel niet alles zal gezegd en getoond hebben. Dit echter had hem pijnlijk aangedaan, dat hij nergens, in geene enkele zaal, een vergenoegd gelaat had aangetroffen. De kinderen vooral zagen er ongezond en ongunstig uit; ook waren zij bijna allen, zoo niet allen, onecht, en velen hadden afzigtelijke ziekten. Evenzeer hinderde het hem, dat er bij allen waar zij kwamen, zulk eene gemaakte, gedwongen weêrhouding en stilte was. Schijnbaar scheen men vreedzaam bij elkaâr; doch van nabij gezien, hadden zij slechts een masker voor, en speelden zij comedie voor den directeur en de bezoekers die hij rondleidde.

Na deze weinige opmerkingen uit Hawthorne's langere beschrijving der armenhuizen, komen we met hem op eene Anglikaansche inzegening van huwelijken tusschen armen.

Eens, verhaalt hij, werd ik bij toeval getuige van huwelijken onder de arme klasse in Engeland, en dit schouwspel deed mij levendig aan. Ik bezocht de oude, sombere kathedraal van Manchester, waar ik het kurieuse beeldhouwwerk der koorstallen wilde bezigtigen. De vrouw van den koster, die mij zoude rondleiden, verzocht mij met een eigenaardigen glimlach, in het schip te willen wachten, totdat de plegtigheid der armen-huwelijken zoude geëindigd zijn; want de armen maakten juist van den paaschtijd gebruik om kosteloos te trouwen. Ik ging dan zitten, terwijl de Anglikaansche predikant en zijn assistent voor het altaar verschenen, en een groot aantal omstanders, door eene zijdeur ingekomen, zich door elkaâr in het heiligdom plaatste. Die menigte bestond uit

armen die hun huwelijk kwamen vieren in kostumen, zooals ik die in de huisvestingen der ellende gezien en hierboven beschreven heb. De mannen hadden kleederen aan vol gaten, of kielen van hun dagelijksch werk bemorst; de vrouwen poogden hare gewone lompen onder kale omslagdoeken te verbergen; zij hadden geen van beiden eenig gebruik hoegenaamd van spons, schuijer, zeep of iets dergelijks gemaakt; aller trekken droegen gelijkelijk de kenteekenen van veel gebrek en lijden; geen spoor van maagdelijk gevoel bij de bruiden, geen spoor van voldoening en geestkracht bij de aanstaande echtgenooten: 't was als het uitwerpsel en overschot van het menschelijk geslacht, door ik weet niet welk een ongelukswind zamengevoerd om er een onrein geheel van te maken. Van weêrszijden had ieder hunner de zonderlinge en onnoozele berekening gemaakt, dat hij zijne eigene ellende zou verligten, met die bij de ellende van een ander te voegen en aldus te vermenigvuldigen.

Alle paren stonden tegelijk op, en, om het werk te bespoedigen, trouwde de predikant hen in massa; hij rigtte slechts eenige plaatsen uit zijn ritueel tot afzonderlijke paren, en paste het overige op het gansche gezelschap toe; wat hem de moeite bespaarde van telkens op nieuw te beginnen [1]). Na de expeditieve formaliteit van den zegen over den ganschen troep, hetgeen in de kerk eene algemeene vrolijkheid wekte, betrokken de jonggehuwden hunne zolders, kelders of afdaken in de open lucht, waar zij hunne wittebroodsweken en het overige van hun leven zouden doorbrengen. Die knaphandige manier scheen hun te bevallen; de Anglikaansche predikant glimlachte met alle statigheid; zijn assistent en de de pedel lachtten en spotten hardop, terwijl de kostersvrouw zich evenmin inhield; doch ik voor mij, al ben ik volstrekt geen vijand van het burleske, ik verklaar dit voor een der treurigste tooneelen welke ik ooit heb bijgewoond.

---

[1]) De Amerikaansche schrijver heeft niet begrepen, dat de predikant juist naar " *The Form of Solemnization of Matrimony* " te werk ging; dat slechts weinige formulen tot de afzonderlijke paren te rigten zijn, en de gebeden met den zegen over allen te zamen kunnen geschieden.

BIJBELSCHE BIJDRAGEN

VOOR DE GESCHIEDENIS DER VERDRAAGZAAMHEID.

Aan een misschien wat te schertsend-ironiesch artikel, voorkomende in het *Münchener-Sonntagsblatt*, ontleenen wij, met eenige wijziging, het volgende:

„Reeds ten tijde van Adam was de duivel in het Paradijs geduld; „in volle vrijheid doorliep hij den schoonen hof van Eden en „redeneerde over vrij onderzoek, over gewetensdwang en het „onthoudingsgebod. In de derde generatie zien wij in de gemengde „huwelijken van de kinderen Gods met de dochters der menschen „de gepersonifiëerde verdraagzaamheid. In Noë's tijd had de ver„draagzaamheid zich reeds zóó ver uitgebreid, dat, behalve acht „Ultramontanen, het geheele menschelijke geslacht uit dezulken „bestond, die protesteerden tegen het vasten, het bidden en het coe„libaat en zij werden 120 jaren geduld. Door den zondvloed scheen „de verdraagzaamheid met wortel en al uitgeroeid te zijn, maar zij „was bestand tegen de proef. Het volk Gods wilde wel Jehova „maar ook andere goden laten leven en danste voor gouden kal„veren; Salomon decreteerde vrijheid van godsdienst voor alle „eerediensten, voor Molochieten, Beëlzebubianen, aanbidders van „de Egyptische krokodil- en hondenkoppen, vereerders van Phi„listijnsche visschen- en vossenstaarten.

„Maar tegenover deze voorloopers van onze apostels der ver„draagzaamheid, stelt de Bijbel ook andere voorbeelden. Moses, „Phineës, Samuel, David en anderen lieten in hunne bekrompene „onverdraagzaamheid de menschen straffen, die afgoderij pleeg„den, God lasterden, den Sabbath ontheiligden en dergelijke „dingen bedreven, die men nu doen kan en tevens de regtscha„penste man der wereld blijven. In het Nieuwe Testament gaf „Judas het voorbeeld van echte humaniteit in zijne liefde jegens „de armen en van eene zoo liberale gezindheid, dat hij omging „met menschen van de meest verschillende kleur en zelfs met de „vijanden van zijn meester, maar hij werd het leven te gaauw moê „om nog een echt-liberaal Evangelie te kunnen schrijven. Petrus

„kwam, wel is waar, met het onverdragelijk dogma van het alleen-„zaligmakend geloof aan den verrezen Christus voor den dag, maar „gelukkig had hij onder zijne toehoorders slechts Romeinsche dom-„pers en onwetende Bedouïnen, geen moderne theologen noch „vrijgeesten, noch vrienden der hervorming. Paulus heeft zeker in „Spanje Jesuïtische beginselen opgedaan, want hij maakte overal „Proselieten, verzamelde geld, om het naar Rome op te zenden, „predikte tegen andersdenkenden, had den zilversmid Demetrius „te Ephese bijna van zijn brood beroofd, stoorde te Corinthe den „confessionelen huisvrede en vermat zich een man te excommuni-„ceren. Zelfs de Apostel der liefde, Joannes, heeft andersden-„kenden ketters genoemd, en verbood, met hen omgang te houden.„

STRIJD TEGEN SPURGEON.

De welbekende Baptistische predikant Spurgeon, van wien we meermalen gewaagden, heeft van den kansel een hard woord tegen de Anglikaansche leeraars uitgebragt. Na gezegd te hebben, dat de symbolische boeken der Anglikaansche kerk duidelijk het leerstuk der wedergeboorte door den doop behelzen en voorhouden, heeft hij openlijk de leeraars dier kerk van oneerlijkheid en dubbelhartigheid beschuldigd, daar zij dit leerstuk onderteekenen zonder er aan te gelooven, en dat alleen om voordeelige posten te kunnen bekleeden.

Die openlijke uitval maakte eene groote opschudding, niet enkel onder de Anglikaansche leeraars, maar ook onder zijne eigene Baptistische ambtgenooten. Een dezer, vroeger zelf Anglikaansch predikant, thans een der meest geachte hoofden zijner sekte, Baptiste Noël, was een der eersten, die het voor zijne voormalige ambtsbroeders opnam. In een zeer gematigden brief deed hij zien, wat er al onbillijks, zoo naar den inhoud als naar den vorm, in Spurgeon's beschuldigingen voorkomt, en maakte hem tevens de grondbeginselen van het Evangeliesch Verbond indachtig. Spurgeon werd er niet door overreed, en antwoordde in twee brieven. In

den eersten doet hij een beroep op het publiek voor de waarheid zijner beweringen; in den tweeden, aan [het comité van het Evangeliesch Verbond gerigt, neemt hij zijn ontslag als lid dier vereeniging. De twist is nog in vollen gang; reeds bij de vijftig antwoorden zijn er aan den zoo gevierden volksredenaar gevolgd; en bij den heftigen strijd, die er sedert lang tegen de rationalistische Zevenmannen, de schrijvers der *Essays and Reviews* [1], en hunnen niet minder ongeloovigen geestverwant, Colenso [2], gaande is, heeft zich deze nieuwe beweging gevoegd, welke niet weinig de aandacht van het godsdienstig publiek in Engeland trekt.

WAARSCHUWING VOOR DE OUDERS,

DIE HUNNE KINDEREN NAAR DE GEMENGDE STAATS-SCHOLEN MOETEN ZENDEN.

In het algemeen Handelsblad van Woensdag den 16 November ll. vinden wij in een overzigt van den toestand van het onderwijs de volgende niet te verachten waarschuwing: „ De gemengde school „ is ons dierbaar, omdat zij in het gemoed onzer jeugdige burgers „ de *zaden van verdraagzaamheid* zal strooijen. — De gemengde „ school moet in dat opzigt „ [namelijk *in het verschil van godsdienst*] „ veel goeds doen. Door haar zullen de scherpe lijnen, die „ het verschil in godsdienstige rigting nog maar al te zeer te „ voorschijn roept, langzamerhand verdwijnen, door haar zal het „ welligt met der tijd *mogelijk* worden het volk op de hoogte te „ brengen van onze staatswetten, die *geen onderscheid van godsdienst* „ kennen, en het is voornamelijk daarom, dat wij een voortdurend „ overwigt toewenschen aan de openbare school boven de bijzon„ dere school, die zeker het best geschikt is om de scherpe lijnen „ steeds scherper en scherper te maken. „

---

[1]) Zie *de Katholiek*, Dl. XLIII, bl. 321 vv.
[2]) Zie *de Katholiek*, Dl. XL, bl. 65 vv.

Zietdaar het doel, waartoe de gemengde school misbruikt wordt: HET VOLK [dus ook het Katholieke volk] OP DE HOOGTE TE BRENGEN VAN ONZE STAATSWETTEN, DIE GEEN ONDERSCHEID VAN GODSDIENST KENNEN. De gemengde school moet dus dienen om de onverschilligheid omtrent de godsdienst te bevorderen: *een verfoeijelijk systeem, vooral in strijd met het natuurlijk licht der rede*, gelijk onze H. Vader zegt in zijne Encycliek van 9 Nov. 1846. Wij smeeken alle Katholieke ouders, om met alle kracht tegen dat groote gevaar, waaraan de gemengde school hunne kinderen blootstelt, te strijden; dat zij waken, om het Katholieke geloof levendig te houden in de harten hunner kinderen, en ze wel doordringen van de waarheid: dat er maar ééne waarheid, één waar geloof ter zaligheid zijn kan.

DE OUDSTE GLAS-SCHILDERING.

Sedert de negende eeuw vinden we in plaats der bonte gordijnen of tapijten, waarmede men vroeger de kerkvensters plagt te behangen, gekleurde glazen gebezigd, waaruit de vensters nu werden zamengesteld, welke daardoor op het tapijtwerk van weleer bleven gelijken. Zulke glazen liet Paus Leo III, omstreeks het jaar 800, voor de St. Pieters-kerk vervaardigen, Benedictus III in 856 voor de Kerk der H. Maria in Trastevere. Maar van eigenlijke *glasbeschildering* leest men eerst tegen de elfde eeuw, en waarschijnlijk behoort de eer van de uitvinding dier kunst aan Duitschland. Het oudste berigt vindt men dienaangaande in een brief, door den abt Gozbertus van Tegernsee in Beijeren aan graaf Arnold geschreven in 999 of 1000. Tegen dit getuigenis ten voordeele der Duitschers heeft men vroeger aangevoerd, dat die brief niet spreekt van eigenlijk *schilderwerk*, en de bedoelde woorden ook gemakkelijk van enkel *gekleurde* glazen, zoo als er reeds vroeger bestonden, kunnen verstaan worden, zoodat de aanspraak der Franschen op de eer dier uitvinding niet zoo verwerpelijk moest geacht worden, dewijl

de Chroniek van den H. Benignus, uit het laatst der elfde eeuw, ten duidelijkste vermeldt, dat zich in de kerk van dien heilige te Dyon reeds toen een oud venster bevond met *voorstellingen uit het leven der H. Paschasia.* Maar onlangs heeft de Archivaris Theod. Herberger in zijn geschrift: *„Die altesten Glasgemälde in Dome zu Augsburg"* zoo al niet volstrekt zeker, dan toch zeer waarschijnlijk gemaakt, dat de vijf boven-vensters van het middelschip in den Augsburgschen Dom uit den aanvang der elfde eeuw dagteekenen en tevens het alleroudste bekende glas-schilderwerk zijn. Zij zijn ongetwijfeld vervaardigd door de kunstenaars en werklieden van Tegernsee, die, zoo als bovengemelde brief van den abt Gozbertus vermeldt, met zóó veel bestellingen overladen waren, dat zij niet aan alle voldoen konden. Die vijf glas-schilderijen zijn de afbeeldselen van Moses, David, Oseë, Daniël en Jonas. Kugler wilde ze, wegens vermeende gelijkenis met de beelden, voorkomende in den *Hortus deliciarum* van Herrard von Landsperg, naar de twaalfde eeuw verplaatsen, maar Herberger bewijst voldingend, dat die gelijkenis in het geheel niet bestaat, dat veeleer de glas-schilderingen van Augsburg verwant zijn met miniaturen uit de *elfde* eeuw, dat de kleederdragt der beelden tot den aanvang dierzelfde eeuw behoort, en dat die geschilderde ramen van gelijktijdige dagteekening zijn als het oudste gedeelte van den Augsburgschen Dom, van het *eind* namelijk *der tiende eeuw"* [1]).

SPROKKELINGEN.

WIE IS DE SCHRIJVER VAN „DEN MONDSTOPPER?" — Op deze vraag moet geantwoord worden met eene onderscheiding, die niet altoos in 't oog is gehouden.

Een boekje, getiteld: *„Den Katolijken mondstopper"* is geschreven door Theodorus Mensingh, geboortig van Deventer, opvolger van

---

[1]) Aldus Hefele, in de *Kirchenschmuck*, Jahrg. 1862.

Henricus Hemsinck, als pastoor te Oldenzaal, naderhand in St. Catharina te Utrecht, eindelijk (of welligt te gelijker tijd) van Jutphaas en eenige omliggende dorpen (1664).

Maar de onder dien naam veel meer bekende en gelezene *„ Oprechten Schriftuerlycken Rooms-Catholyken Mondstopper „* is het werk van Christiaan van der Meulen of Vermeulen (zich noemende C. Molina), geboortig van Utrecht, kapellaan en naderhand pastoor te Soeterwoude en omliggende plaatsen. In 1655 en 1658, wegens zijn geloofs-ijver uit het land gebannen, trok hij naar Rees in het Kleefsche, en stierf als kanunnik en pastoor te dier plaatse in Julij 1668. Het bovengenoemde werkje is zeven maal vóór 's mans dood gedrukt en in 1725 verscheen daarvan de veertiende uitgaaf te Antwerpen bij van Soest. Er bestaat nog een ander geschrift van hem (tegen den predikant Cabeljauw), onder het pseudoniem van Pieter Broekland.

Missie te magheracloone. — Den 17 Julij werd door de Paters Passionisten eene missie te Magheracloone in Ierland gesloten. Gedurende drie weken waren 22 priesters dag aan dag met biechthooren bezig; 25,000 Ieren zijn in dien tijd tot de H. Tafel genaderd. Bij het sluiten dier heilrijke oefeningen vernieuwden 40,000 personen hunne doopbeloften en ontvingen den Apostolischen zegen.

Vrije engelsche kerk. — Hoe de zoogenaamde moderne rigting ook in Engeland toeneemt, blijkt mede uit de stichting eener „vrije Anglikaansche kerk„. Te Hackney, eene voorstad van Londen, hebben de nieuwgezinden een eigen kerkgebouw, dat vooral bestemd is „voor zulke leden der Engelsche kerk, die „hunne adhaesie niet meer kunnen geven aan hare formulieren en „hare tucht afkeuren.„ Naar men berigt, telt zij reeds vele predikanten, die zich van de nationale kerk hebben afgescheiden. Daar, als hier, zijn predikanten de „voorgangers„ ook in het ongeloof.

Russische manier van preken. — Tot nog toe mogten de Russische geestelijken geene eigene preken houden, maar moesten die eenvoudig uit boeken voorlezen, welke door de regering waren

voorgeschreven. Alleen in buitengewone gevallen mogt men van dien regel afwijken. Thans echter moet, ingevolge een nieuw voorschrift der regering, elke pope, *die in de theologie gestudeerd heeft*, jaarlijks tot zijn 50e jaar *zes* door hem zelven vervaardigde preken houden; doch van zijn 50e tot zijn 60e jaar slechts *drie;* boven dien leeftijd is hij van die verpligting ontslagen. In Rusland schijnen ook schismatieke geestelijken te zijn, die *niet gestudeerd* hebben, en dienvolgens verpligt zijn, hun gansche leven de geëikte regeringspreken voor te dragen.

Zou het voor de goê gemeente, mag men thans wel vragen, niet te wenschen zijn, dat het heirleger van predikanten, die al hun geloof ijverig *weggestudeerd* hebben, door eenigen maatregel van dien aard zoo niet onschadelijk, dan toch minder ergerlijk konde gemaakt worden?

DE VEROORDEELING

VAN

Dr. FROHSCHAMMERS GESCHRIFTEN,

DOOR HEM ZELVEN BEANTWOORD.

(*Vervolg en slot van blz.* 82.)

Het tweede punt van Dr. Frohschammer's veroordeeling, hetwelk wij thans gaan behandelen, is het eigenlijke wat bedoeld, waarom gestreden wordt. De onbeperktheid van den menschelijken geest tot het kennen der waarheid, welke onbeperktheid in het eerste punt van 's Pausen schrijven veroordeeld is, moet slechts tot bewijs dienen, om tot de vrijheid en zelfstandigheid der wetenschap tegenover het kerkelijk gezag te kunnen besluiten. De zoogenaamde nieuwere wijsbegeerte, welke hare beginselen en methode aan het Pantheïstische stelsel ontleent, vindt zich, gelijk Dr. Frohschammer's veroordeeling en die van anderen genoegzaam aanwijst, dikwerf in strijd met de kerkelijke leer; daarom tracht zij te bewijzen, dat zij als wijsbegeerte

vrij is en vrij moet zijn van alle kerkelijk gezag; dat zij met het kerkelijk gezag niets te maken heeft, zich zelfstandig moet ontwikkelen en de Kerk zich met haar niet moet bemoeijen.

„Hierin", zegt het Apostoliesch schrijven, „wijkt zijne „leer van de Katholieke waarheid af: dat hij ten tweede „aan de menschelijke rede zulk eene volle *vrijheid* van „gevoelen [meening] en van altijd alles te durven toe„staat, dat er de regten, de pligt en het gezag der Kerk „zelve geheel door opgeheven worden" (bl. 261).

En... „nu heerscht er in genoemde schriften deszelfden „auteurs nog eene andere meening, welke ten eenen „male tegen de leer en den zin der Katholieke Kerk „aandruischt. Hij toch geeft zulk eene *vrijheid* aan de „wijsbegeerte, dat het geene vrijheid der wetenschap meer, „maar eene volstrekt verwerpelijke, niet te dulden onge„bondenheid der wijsbegeerte te heeten is" (bl. 267).

En verder nog: „Daarbij gaat dezelfde schrijver in „zijn hevigen en vermetelen strijd voor de *vrijheid*, of „liever teugellooze ongebondenheid der wijsbegeerte zóó „ver van zonder den minsten schroom te beweren, dat „de Kerk niet slechts de wijsbegeerte nooit moet teregt „wijzen, maar zelfs hare dwalingen gedoogen, en het „aan haar overlaten, dat zij zich zelve verbetere; waaruit „volgt, dat de wijsgeeren noodzakelijk in die vrijheid der „wijsbegeerte deelen, en ook zij zelven van alle wet „ontslagen worden" (bl. 268).

Zietdaar het ware woord; men wil *van alle wet ontslagen zijn* en streeft naar *absolute* vrijheid in de wetenschap. Men zoekt niet vrij te zijn van dwaling; maar men wil regt en vrijheid hebben om te twijfelen, te ontkennen, te dwalen; ja zelfs dien twijfel, die ontkenning

en die dwaling voor waarheid uit te geven zonder door eenig gezag hierin gehinderd te worden.

Hoe kan de Kerk zoo iets dulden? Zij, die de zending om te leeren heeft ontvangen van Hem, die van zich zelven getuigde: „*ik ben de waarheid*"; zij, die steeds bezield is met den Geest der waarheid, die haar alle waarheid, de geheele waarheid leert.

„Wie ziet niet in", zegt de Paus, „hoezeer deze „meening en leer... te verwerpen, af te keuren en vol„strekt te veroordeelen zijn? Immers de Kerk moet „*krachtens hare goddelijke instelling* én het pand des „goddelijken geloofs onverminderd en ongeschonden aller„vlijtigst bewaren, én voor het heil der zielen met allen „ijver aanhoudend waken, en dus met de hoogste zorg „weren en verwijderen al wat tegen het geloof strijden, „of het heil der zielen op welke wijze ook in gevaar „brengen kan. Daarom heeft de Kerk *uit de magt haar „door haren goddelijken Stichter toevertrouwd* niet alleen „het regt, maar vooral ook den pligt, niet om alle dwa„lingen te dulden, maar om ze te bannen en te veroor„deelen, indien de ongeschondenheid des geloofs en het „heil der zielen zulks vorderen; en op iederen wijsgeer, „die een Zoon der Kerk wil wezen, en ook op de wijs„begeerte rust de pligt, nooit tegen te spreken, wat de „Kerk leert, en te herroepen, waaromtrent de Kerk hen „vermaant. De tegenovergestelde meening noemen en „verklaren wij voor dwaling en ten hoogste smadelijk „voor het geloof, voor de Kerk en haar gezag" (bl. 268 en 269).

Even duidelijk als de veroordeeling, omschrijft het Apostoliesch schrijven ook den pligt van wijsgeer en wijsbegeerte.

„Nooit toch zal het den wijsgeer, en evenmin der „wijsbegeerte, vrijstaan, om of iets te zeggen, wat strijdt „met hetgeen de goddelijke openbaring en de Kerk leert; — „of iets daarvan in twijfel te trekken, omdat hij het niet „begrijpt; — of de beslissende uitspraak niet aan te „nemen, welke het kerkelijk gezag over eenige tot nu „toe vrijgelaten gevolgtrekking der wijsbegeerte goed- „vindt te doen" (bl. 268).

De wijsgeer en de wijsbegeerte zijn dus onderworpen en afhankelijk van het kerkelijk gezag in zooverre zij:

1°. niets mogen leeren wat strijdt tegen de leer der goddelijke openbaring en der Kerk;

2°. niets van diezelfde leer mogen betwijfelen, omdat men het niet begrijpt; en —

3°. zich moeten onderwerpen aan de beslissende uitspraak van het kerkelijk gezag over eenige wijsgeerige gevolgtrekking.

Overigens laat de Kerk de wijsbegeerte vrij, „om, „even als andere wetenschappen, van hare beginselen „of methode en van hare gevolgtrekkingen gebruik te „maken" (bl. 267).

Wat antwoordt nu Dr. Frohschammer, na deze veroordeeling gelezen en overwogen te hebben, in zijne voordragt *Ueber das Recht der neuern Philosophie gegenüber die Scholastik?* Heeft hij ook dit niet geleerd? Is ook hier *misverstand* oorzaak zijner veroordeeling?

O neen, men heeft hem goed begrepen en ook hij heeft goed begrepen; doch daar hij niet gezind is, om zich te onderwerpen, antwoordt hij van de hoogte zijner cathedra:

„Mijne heeren! *Men* vordert, (Es wird die Forderung „gestellt,) dat de philosophie, als wetenschap, slechts

„zulke resultaten mag verkrijgen en leeren, welke het „kerkelijk gezag billijkt, en zij, de wetenschap der „philosophie zelve, moet zich aan dit gezag onderwerpen, „niet slechts persoonlijk de philosoof. Dit laatste, zoo „heb ik aangenomen, is mogelijk en heeft eenen zin, „dewijl de philosoof als zelfbewuste persoon wel gelooven „en weten in zich vereenigen kan, — wat daarentegen „de philosophie, als wetenschap, niet kan, daar zij slechts „weten en systeem van weten is en zijn kan, overeen- „komstig haar begrip. Iedere onderwerping, ieder bevel „is daar hinderlijk en verderfelijk voor de wetenschap. „En als de Kerk onderwerping vordert van de wetenschap, „dan heeft ook de Staat het regt die te vorderen.... „en alle wetenschap gaat daarbij ten gronde. Zal alzoo „wetenschap in het algemeen en philosophie in het bij- „zonder bestaan, dan moet zij zelfstandig zijn, hare „eigene wetten slechts volgend, niet van vreemde magt „gegevene, gedicteerde wetten en resultaten" (blz. 12 en 13).

Dr. Frohschammer houdt dus vol, dat de wijsbegeerte zich aan geen gezag mag en kan onderwerpen, zonder daarbij ten gronde te gaan, en wel om drie redenen: vooreerst omdat zij, als wetenschap, slechts weten (wissen) en systeem van weten (wissenssysteem) is;

vervolgens, omdat iedere onderwerping, ieder bevel hinderlijk en verderfelijk voor de wetenschap is;

eindelijk, omdat als de Kerk onderwerping van de wetenschap vordert, ook de Staat regtens die kan vorderen.

Vóór wij deze drie redenen, welke zoo duidelijk de onmagt *der wijsbegeerte*, of wilt gij liever, van haar orgaan, om haar regt te handhaven aantoonen, eenigzins toelichten, is het nuttig, dat wij eerst onderzoeken,

waarom door D^r^. Frohschammer onderscheid gemaakt wordt tusschen philosoof en philosophie; zoodat de philosoof zich wel, maar de philosophie zich niet aan eenig gezag kan onderwerpen.

Onze geachte lezers gelieven wel op te merken, dat de pantheïstische philosoof gewoon is alles niet van de reële, werkelijke zijde, maar van de ideale zijde te beschouwen en zich in nevelen gehuld boven de werkelijkheid te verheffen; hij vindt daarbij zoo zeer zijn vermaak in abstractie en abstraheeren, dat hij gewoon is zijne abstracties voor de werkelijkheid aan te zien en uit te geven.

Als hij dan van wijsbegeerte spreekt, verdwijnt voor hem de wijsgeer; ja de wijsbegeerte zelve lost zich voor hem op in het meer abstracte: wetenschap. Hij staat dus toe, dat de wijsgeer, *persoon zijnde*, zich kan onderwerpen; maar de wijsbegeerte, *geen persoon zijnde*, kan zich niet onderwerpen.

Doch de mensch en ook de menschelijke geest kan niet leven van doode abstractie; wil hij zijne abstracties genieten, dan moet hij ze levend maken, en de verbeelding wordt te hulp geroepen om het doode ligchaam te bezielen. Zoo dan, terwijl voor ons, eenvoudige geesten, wijsbegeerte slechts abstractie zonder werkelijk leven is, schijnt voor den pantheïstischen wijsgeer de wijsbegeerte leven en organisme te bezitten; gelijk de Kerk, gelijk de Staat, aan welke zij absoluut wordt tegenovergesteld. Aan haar wordt *zelfstandigheid*, *vrijheid*, *eigene organisatie* toegeschreven; zij moet zorgen voor *haar eigen bestaan*; *hare hoogste organen* zijn Universiteit en Academie enz. (aldus D. Frohschammer, bl. 13 en 14).

Wat anders is dat alles dan abstractie, nevelen om den geest te verblinden, de waarheid te verbergen en het

angstige geweten van den wijsgeer door schijn te misleiden? Waar toch is die *zelfstandige*, *vrije*, *geheel georganiseerde* wetenschap te vinden?

Indien hier door philosophie de *goddelijke Wijsheid* moet verstaan worden, dan kunnen wij begrijpen, dat zij zelfstandig, vrij, onafhankelijk van ieder gezag wezen moet, ja verheven boven de Kerk, die zich als de nederige dienares der *goddelijke Wijsheid* erkent en van Haar hare zending om te leeren ontvangt. Doch philosophie is niet eene *goddelijke*, maar eene menschelijke wetenschap; zij is niet de *absolute* wetenschap, maar, gelijk alle andere wetenschappen, een weten van iets, namelijk de wetenschap *der hoogste oorzaken*; zij is niet de *ééne* en *éénige* wetenschap, maar zoo veelvuldig, als er velen zijn, die ieder op hunne wijze iets weten van het al, daar niemand alles weet; vooral is zij niet de *levende* wetenschap, heeft bijgevolg ook geene organen, door welke zij spreekt. Alleen de goddelijke wijsheid of rede heeft zich de Kerk tot haar orgaan verkoren, om door en in haar aan allen *alle* waarheid te leeren (Joan. XVI, v. 13).

Doch het is zeer eigenaardig aan het pantheïstiesch stelsel, dat het al het eindige tot abstractie, tot God maakt en dan de afhankelijkheid, welke uit het leven voortspruit, ontkent.

Als wij dit nu in aanmerking nemen, wordt het klaar en duidelijk, hoe de eerste reden, waarop Dr. Frohschammer de vrijheid van alle gezag voor de wijsbegeerte wil gronden, voor hem allergewigtigst is en het pleit beslist: „philosophie, als wetenschap," zegt hij, „is slechts weten „en systeem van weten". Begrijpt gij het niet? Philosophie is voor Dr. Frohschammer eene zóó zuivere abstractie, dat zij aanstonds vervliegt zoodra men haar met de wer-

kelijkheid in aanraking brengt; het is het *zuivere weten* zonder iets wat geweten wordt, zonder iemand, die weet. Geeft gij aan de philosophie iets te weten, maakt gij haar tot het weten van iemand, dan gaat zij ten gronde, dan houdt zij op *de wetenschap* te zijn.

Laten wij Dr. Frohschammer zich in zijne abstractie verblijden; dalen wij af uit de nevelen, waarin de wijsgeer zich aan ons poogt te onttrekken en keeren wij tot de werkelijkheid terug.

Zuiver weten bestaat niet; iedere wetenschap is weten van iemand en weten van iets. Als weten van iemand is philosophie het weten van de natuurlijke rede, *scientia rationis naturalis*; als weten van iets is zij de wetenschap der hoogste oorzaken: *scientia altissimarum causarum*. Daarenboven kan de wetenschap niet absoluut voor zich zelve leven, zij kan niet alleen weten en systeem van weten blijven; maar hangt af van een hooger doel, waarvoor zij bestaat, zij moet zich volmaken door de daad.

Als wetenschap der rede hangt zij af van God, die de rede geschapen en ook aan de rede hare plaats in de orde heeft aangewezen; als wetenschap der hoogste oorzaken hangt zij af van de geheele bestaande orde der dingen, die zij niet, gelijk de goddelijke Wijsheid, door Wie alles gemaakt is, voortbrengt, maar slechts kent en wel in hare hoogste oorzaken. En daar nu de *hoogste oorzaken*, geheim zijnde, niet gekend worden zonder goddelijke openbaring, is de philosophie vooral verpligt zich aan het goddelijk gezag te onderwerpen. En wat is het groote doel? Is het niet hetzelfde wat de mensch heeft, namelijk in dit leven God te dienen en Hem naamaals eeuwig te aanschouwen? Kent zij dat doel uit zich zelve, of wordt het haar kenbaar gemaakt?

Doch de eenvoudige waarheden van den Catechismus schijnen van de wijsgeeren reeds lang vergeten te zijn.

Willen wij dus niet met de pantheïstische wijsgeeren iedere wetenschap tot een deel of zijde der goddelijke Wijsheid zelve maken, dan zijn wij wel genoodzaakt te besluiten tot de afhankelijkheid der wetenschap van het hoogere, door God ingestelde gezag der Kerk en aan te nemen, dat de Kerk weinig vordert, als zij wil:

1°. dat geene wetenschap iets mag leeren, wat strijdt tegen de leer der goddelijke Openbaring en der Kerk:

2°. dat geene wetenschap iets daarvan mag betwijfelen;

3°. dat iedere wetenschap zich aan de beslissende uitspraak van het kerkelijk gezag moet onderwerpen [1]).

„Maar", zegt Dr. Frohschammer, „iedere onder-„werping, ieder bevel is hinderlijk en verderfelijk voor „de wetenschap" (zie boven, bl. 197).

Wij zouden geneigd zijn om te meenen, dat die zoo denkt niets begrijpt noch van de wetenschap, noch van het tot ons heil ingestelde kerkelijke gezag. De gansche geschiedenis is daar, om ons te leeren, wat de menschelijke rede tot de kennis der waarheid aan het kerkelijk gezag te danken heeft; hoe door hetzelve de wetenschap steeds bevorderd en gevormd is geworden.

Het is hier de plaats niet, om al het heilzame, wat de rede van het kerkelijk gezag ontvangt, te vermelden; een enkel punt te herinneren, zal wel niet overbodig zijn.

---

[1]) Het spreekt van zelf, dat wij ook deze afhankelijkheid niet wederom absoluut moeten nemen, er is niets absoluuts in de eindige orde. Onder de wetenschappen hebben den eersten rang die de deugd ten doel hebben, vervolgens die het schoone, en op de derde plaats, die het nuttige zoeken. Naarmate eene wetenschap hooger in rang is, hangt zij meer van de godsdienst af.

Het is eene zeer oude spreuk, in onze dagen nog even waar: het is menschelijk te dwalen. Nu voor de wetenschap is niets zoo hinderlijk, zoo verderfelijk als de dwaling; hoe gelukkig dan voor haar, indien zij een wegwijzer mag bezitten, om haar voor dwaling en afwijking te behoeden. Wee aan de menschelijke rede en wetenschap, zoo zij van het regte pad afwijken en misleid door de flikkeringen eener valschelijk dusgenoemde wetenschap, in den doolhof der dwaling verdwaald geraken. Wie zal ze op den regten weg terugvoeren, indien zij niemand als zich zelve hebben, niemands leiding willen aannemen? Tot zulken wanhopenden toestand zou de nieuwere wijsbegeerte ons willen voeren door ons den eenigen onfeilbaren wegwijzer te ontnemen.

Want die wegwijzer en geleider is het door God zelven aangestelde, door Gods geest verlichte kerkelijk gezag met de zending: „*Gaat en onderwijst alle volken.... „leert hen onderhouden, wat ik u bevolen heb..... Die ge- „loofd zal hebben en gedoopt zal zijn zal zalig worden; „die niet geloofd zal hebben zal veroordeeld worden*" (Matt. XXVIII, 19; Marc. XVI, 16). Dezen te volgen is haar behoud, hare vrijheid, hare voltooijing.

De menschelijke rede kan dwalen in de kennis der waarheid, in het gebruik dier kennis en in het zekere bezit of de zekerheid. In alle drie gevallen komt het kerkelijk gezag de menschelijke rede te hulp.

1. Dat gezag deelt ons de natuurlijke en bovennatuurlijke waarheden met onfeilbaarheid mede; het stelt de geheele waarheid en niets dan waarheid aan onze rede voor. Wij behoeven nu niet meer langs moeijelijke en onzekere wegen met onze rede naar de waarheid te zoeken, vol angst en onzekerheid, of wij die ooit zullen vinden;

het goddelijk gezag stelt ons aanstonds in het bezit der waarheid, opdat wij ons met te meer ijver op de kennis en wetenschap der waarheid zouden kunnen toeleggen en tot het begrip, voor zoover het mogelijk is, zouden komen. Hoe kan dat hinderlijk en verderfelijk zijn, langs den eenvoudigsten weg iemand in het bezit te stellen van hetgeen hij zoekt; opdat hij zijnen tijd nuttiger aan het genot daarvan zoude besteden? Maar de hoogmoedige rede wil de waarheid door zich zelve bezitten!

2. Dat gezag der Kerk bewaart de rede voor het misbruiken van hare vermogens. Ons weten heeft een grens, en de ondervinding leert helaas! hoe noodlottig het overschrijden van die grenzen is. Van daar de vermaning des Apostels: „*om niet hooger van zich te denken, dan „het behoorlijk is te denken, maar te denken met bescheiden„heid*" (Rom. XII, 3.). Van het kerkelijk gezag leert de rede, wat zij kan en wat zij niet kan, welke de grenzen zijn van hare vermogens, gelijk wij reeds gezien hebben; van het kerkelijk gezag kan zij leeren, dat wetenschap geen doel is van den mensch, slechts middel tot hooger doel, en dat de wetenschap eens zal vernietigd worden, om voor eene volmaaktere kennis te wijken; door het kerkelijke gezag wordt zij gewaarschuwd en bewaard voor den zoo noodlottigen hoogmoed, het begin van alle zonden, door de mededeeling der goddelijke liefde; „*scientia inflat, caritas autem aedificat*" (1 Cor. VIII, 1).

Waar is hier het hinderlijke en verderfelijke? Leert de geschiedenis dan niet, dat de menschelijke rede door haren eigen weg te gaan en door zich te onttrekken aan het goddelijk gezag dwaasheid geworden is? „*dicentes se „esse sapientes, stulti facti sunt*" (Rom. I, 22). Welk eene waarschuwing voor den Christelijken wijsgeer!

3. Wat de wetenschap vooral zoekt is zekerheid. Wetenschap zonder zekerheid is geen wetenschap, het is meening, gevoelen. Men zal mij wel willen toestemmen, dat een eindige geest, op zich zelven beschouwd, slechts eindige zekerheid kan hebben; eindige zekerheid, ofschoon voor den menschelijken geest *voldoende*, heeft altijd *eenige* onzekerheid of liever duisternis in zich; immers de laatste grond der zekerheid is de natuur zelve. Boven die duisternis der eindige zekerheid poogt de rede zich te vergeefs door zich zelve te verheffen; het baat niet, of men aan den geest „*een „vermogen van onmiddellijke waarneming*, even als de zin„nen het vermogen zijn van zinnelijke waarneming" toeschrijft en dat vermogen *Vernunft* noemt; aan de natuur is niets te veranderen, de rede kan zich door zich zelve niet boven zich zelve verheffen. Daartoe behoeft zij de hulp der goddelijke Openbaring en het hoogere licht des geloofs, hetwelk haar door het kerkelijk gezag wordt medegedeeld. Het goddelijk geloof alleen geeft aan de rede *volkomen* zekerheid; op de hoogte des geloofs verheven, kan de rede zich zelve overzien; in dat hoogere licht der goddelijke Openbaring wordt alles onbeschrijfelijk veel klaarder en duidelijker, en verdwijnt alle twijfel en onzekerheid.

Wie, die gelooft in God, één in wezen en drievuldig in personen, twijfelt nog aan het bestaan van God, onderscheiden van de wereld? wie, die gelooft, dat de Zoon Gods, de tweede persoon der H. Drieëenheid, is mensch geworden, twijfelt nog, of God, onderscheiden van de wereld, toch in de wereld is? Wie, die dagelijks de wonderen der goddelijke barmhartigheid aanschouwt en in zich zelven ondervindt, twijfelt nog aan wonderen in de natuur? En wie, die gelooft, dat de Christus de Zoon van God is, twijfelt nog, of Hij Zijn ligchaam, voor ons

ter dood gegeven, weder in heerlijkheid met zich vereenigd heeft?

O neen, er is voor de wetenschap niets verderfelijks, niets hinderlijks in het goddelijk gezag der Kerk; zonder zich te verzoenen met de Katholieke Kerk is voor de wetenschap geene voltooijing mogelijk.

Zoo hebben dan ook de Katholieke geleerden, in München vergaderd, te regt besloten: [1])

„1. Zich innig aan te sluiten aan de geopenbaarde „waarheid, welke in de Katholieke Kerk geleerd wordt, „is eene gewigtige en noodige voorwaarde voor de voort- „gaande ontwikkeling eener ware en omvattende speculatie „in het algemeen en voor het overwinnen der tegenwoordig „heerschende dwalingen in het bijzonder."

„2. Voor ieder, die op het standpunt van het Katholiek „geloof staat, is het gewetenspligt, zich in alle zijne „wetenschappelijke onderzoekingen aan de dogmatische „uitspraken van het onfeilbaar gezag der Kerk te onder- „werpen."

„Deze onderwerping onder het gezag is geenzins in „strijd met de passende en noodige vrijheid der wetenschap."

Ook zij zien er niets hinderlijks noch verderfelijks voor de wetenschap in, zich aan het kerkelijk gezag te onderwerpen.

De heer Frohschammer heeft nog een derde tegenbedenking: „als de Kerk onderwerping van de wetenschap „vordert, heeft ook de Staat regt die te vorderen."

Wat moeten wij op zulke valsche gevolgtrekking antwoorden? Weet Dr. Frohschammer niet, dat Kerk en

---

[1]) Zie het goedkeurend schrijven van Z. Heiligheid bl. 59 van het vorige deel.

Staat niet hetzelfde zijn, noch dezelfde regten hebben, en dat de wetenschap in eene geheel andere betrekking staat tot de Kerk dan tot den Staat? De pantheïstische dwaling, die alles gelijk stelt, met den maatstaf der identiteit meet, en geen afhankelijkheid, geen levende orde kent, toont zich hier weder duidelijk. De *nieuwere* wetenschap kent dan geen onderscheid meer tusschen de onmiddelijk door God ingestelde Kerk en den middelijk door God bestaanden Staat! hoe kan zij anders van het meerdere tot het mindere besluiten en aan den Staat een regt willen toekennen, dat het Kerkelijk gezag *krachtens goddelijke instelling* vordert? Immers *uit hare goddelijke instelling*, *uit de magt haar door haren goddelijken Stichter toevertrouwd*, gelijk het Apostoliesch schrijven nadrukkelijk zegt, ontspruit voor de Kerk het regt en den pligt, om alle dwalingen te bannen en te veroordeelen (boven, bl. 195).

Nu weten wij wel, dat Dr. Frohschammer zijne vergoding (indien men het zoo noemen mag) van de wetenschap zoo ver drijft, dat hij aan de wetenschap *een goddelijk regt* toekent en zegt, dat „de wetenschap een „oorspronkelijk aangeboren regt op zelfstandigheid heeft, „een natuur- en goddelijk regt, wat haar niet mag ontnomen worden" (bl. 13), en zal hij welligt des te meer aan den Staat dat goddelijk regt willen toekennen; maar te vergeefs zal hij pogen te bewijzen, dat aan den Staat en aan de wetenschap gezegd is, wat de Zoon Gods, de eeuwige Wijsheid, aan de Kerk gezegd heeft: „*Gelijk de „Vader mij gezonden heeft, zoo zende ook ik u*" (Joan. XX, 21); en: „*Aan mij is gegeven alle magt in hemel en op aarde! „Gaat dan en onderwijst alle volken* (Matt. XVIII, 18, 19). Het is die *goddelijke zending*, welke de H. Vader hier

doet gelden, krachtens welke Hij alle dwalingen, door wie zij ook mogten verkondigd worden, veroordeelt.

Met dit antwoord zouden we kunnen volstaan. Doch zoude er zooveel verkeerds in zijn, indien wij ook den Staat eenig gezag over de wetenschap toekennen, al gaat de wetenschap van Dr. Frohschammer daarbij ten gronde?

Evenmin voor den Staat als voor de Kerk is de wetenschap pure abstractie, of, gelijk Dr. Frohschammer zegt, niets dan „wissen und wissenssystem." De wetenschap immers, vooral in onze dagen, maakt de wetten, waarvan de Staat leeft, waardoor hij zich beweegt en welke zijn hoogsten bloei of zijn ondergang zullen bewerken. Wie weet daarenboven niet, dat het weten steeds de regel is van het doen, gelijk het verstand de regel is van den wil, en dat deugd niets anders is dan de waarheid doen? Schrijft nu de wetenschap aan den Staat valsche beginselen voor, die in de wetten de regel worden van zijn doen, dan gaat niet de wetenschap, maar de Staat zelf daarbij ten gronde. Is het dus voor den Staat niet van het hoogste belang om de wetenschap te bewaken en het verkondigen van beginselen, die voor zijn bestaan verderfelijk zijn, te beletten, al geschiede het in naam der wetenschap?

Wanneer zal men toch weder inzien, dat er in de eindige orde niets absoluut is en men niet het eene deel van het geheel absoluut tegenover het andere kan stellen? Orde veronderstelt onderlinge afhankelijkheid, opdat alle krachten tot het ééne groote doel te zamen werken.

En moge nu eene valsche staatkunde de wetenschap geheel vrijlaten, om haar te gebruiken tegen de Kerk en zich ook absoluut te kunnen constitueren; de Kerk zelve, haar goddelijk regt gedachtig, zal nimmer toelaten, dat de wetenschap zich van haar gezag vrij verklare.

Wij zien dus, hoe nietig en valsch de gronden zijn, waarop Dr. Frohschammer de vrijheid der wetenschap van het kerkelijk gezag tracht te verdedigen. Waarvan hij haren hoogsten bloei verwacht, daarvan kan niets dan bederf voortkomen. Dr. Frohschammer zelf is een waarschuwend voorbeeld, hoe te groote vrijheid den wetenschappelijken man op dwaalwegen voert en hem stellingen, die van de Katholieke leer, en dat is de waarheid, afwijken, als zoo vele onomstootelijke waarheden doet omhelzen.

Waartoe echter behoeven wij naar Duitschland te gaan, om de verderfelijke gevolgen van de vrijheid der wetenschap te zien, terwijl wij die dagelijks onder onze oogen hebben? Wat baat aan de moderne theologen al hunne zoogenaamde wetenschappelijkheid? Zij blijkt tot niets nuttig te zijn, dan om alle waarheid, die nog beleden werd, te verwerpen en te vernietigen; terwijl men zich en anderen tracht te vrede te stellen met de meening, dat men *dat alles* voor zijne zaligheid kan ontberen en vrede zal vinden in het ongeloof. Of hun geest inderdaad rust vindt in het ongeloof, beslisse hun eigen geweten, de menigvuldige aarzelingen en twijfelingen zouden ons aan iets geheel anders doen denken.

Neen! de mensch heeft, om tot de *volle* kennis der waarheid te komen, niet genoeg aan zijne eindige rede, hij heeft ook behoefte aan het gezag, en in de bestaande orde aan het goddelijk gezag der Openbaring. Want, zoo zegt de H. Thomas (*Summa phil. I, c.* 4) [1]) „het „menschelijke geslacht zoude, indien, om God te kennen, „alleen de weg der rede openstond, in de grootste duister-

---

1) „Remaneret igitur humanum genus, si sola rationis via ad „Deum cognoscendum pateret, in maximis ignorantiae tenebris.„

„nis van onwetendheid verblijven"; en in zijne *Summa Theologica* (II, 2 q. a. 4.) [1] „het is noodzakelijk voor „den mensch te ontvangen door middel van geloof niet „slechts wat boven de rede is, maar ook wat door de „rede kan gekend worden." Onder alle wetenschappen heeft de wijsbegeerte, de wetenschap der wetenschappen, vooral behoefte aan de voorlichting van het geloof. Wat kan zij, de wetenschap der hoogste oorzaken, alleen met de rede begrijpen van de wereldorde, gelijk die bestaat; van die wereld, waarin God afgedaald is en waar Hij, de Oneindige, zich zoo innig met den mensch vereenigd heeft, om den mensch tot de bovennatuurlijke orde te verheffen en na het verlies weder daarin te herstellen? Het provinciaal concilie van Keulen (1860) schrijft alzoo te regt aan de professoren der wijsbegeerte voor, „dat zij hunne „oogen nooit van het licht der Openbaring moeten afwen„den, opdat zij niet, te veel wijs in hun eigen oogen, „van de waarheid afdwalen" (bl. 138). [2])

Dien wèg heeft onze H. Vader dan ook duidelijk willen aanwijzen: de rede kan uit zich zelve, uit hare natuurlijke beginselen de bovennatuurlijke waarheid en orde noch kennen, noch begrijpen, noch zekere wetenschap daarvan bezitten; zij behoeft daartoe de goddelijke Openbaring en het licht des geloofs, door de Kerk medegedeeld. Diezelfde rede of wetenschap moet zich onderwerpen aan het goddelijk gezag der Kerk; zij mag niets

---

1) „Necessarium est homini accipere per modum fidei non solum „ea quae sunt supra rationem, sed etiam ea quae per rationem „cognosci possunt."

2) „Qui philosophiam tradunt, a revelationis lumine numquam „oculos avertant necesse est, ne, nimium sibi sapientes, a veritate „aberrent."

leeren, wat met de goddelijke Openbaring en de leer der Kerk strijdt; zij mag die niet betwijfelen en moet het beslissend oordeel der Kerk onderworpen aannemen. Zóó is in het kort de klaar uitgesproken waarheid, welke ons verkondigd wordt, en die zich daaraan houdt, zal zich er wèl bij bevinden.

KERKELIJK VEERE.

(*Vervolg van blz.* 101.)

II.

Veere, oudtijds meestal „Campvere", of in openbare stukken „Ter vere", en door Melis Stoke „De vere" [1]) geheeten, was oorspronkelijk niets meer dan een *veer* op het Noord-Bevelandsche dorp *Campen*, dat in 1170 reeds was bedijkt, maar ten jare 1530 jammerlijk verdronk. 't Was slechts een klein en onbeduidend veer, want de schorren van Walcheren strekten zich daar ver naar zee uit, zelfs langs Noord-Beveland en Schouwen; en de geul, die langs Camperland liep, was zeer smal en kon slechts een kleine visschersboot naar zee doorlaten. Naast den veerman hadden zich daar eenige visschers nedergezet, en waren gevolgd door eenige landbouwers, die

1) B. VII, vs. 57.

de zandige gronden trachtten te ontginnen. En zoo was Veere maar een „arm hieken", gelijk men plagt te zeggen, toen graaf Floris IV die streek bezocht en zich daar een ridderveste wilde bouwen. Omstreeks 1234 was het groot en sterk kasteel voltooid, en ontving den naam van Magdalon, ter eere van 's graven echtgenoot, Machteld [1]). Spoedig werd Magdalon het uitverkoren verblijf der vorsten, en de vaste woonstede der graven van Zeeland, vooral van Willem II, Floris V en Jan I, zoodat de oudste keuren van Zeeland, door Floris, momboir van Holland, in 1260 te Veere verleend, van dit kasteel zijn uitgegaan [2]). Geen wonder dus, dat het arme veer of „hieken", op den dijk gebouwd, door de onmiddelijke nabijheid van het grafelijk slot spoedig tot een dorp aangroeide, en van den vorst een klein kapelleken verkreeg [3]). Deze kapel stond aan de kleine baai of het „weelken", zoo als het heette, vlak over de tegenwoordige Kapelstraat, op eene hoogte, van waar men een ver gezigt in zee had. Men had de gewoonte, op die plek naar de terugkomst der zeevisschers uit te zien; en waarschijnlijk door dat men daar eens *gaauw* ging *kijken*, was deze kapel al spoedig onder geen anderen naam bekend dan „Kyckgau".

---

1) Anderen willen, dat Magdalon door Machteld zelve is gebouwd na den dood van Floris IV, en derhalve eerst tien jaren later. *Tegenw. Staat v. Zeeland.* Dl. II, blz. 174.

2) Zoo ook de latere keuren van Floris V, gedagteekend: Campvere in Walcheren des Maendags na St. Maertensdag 1290. Van Boxhorn. Dl. II, blz. 88.

3) Van Reygersbergh zegt, dat het vóór 1332 was gebouwd; wij meenen echter, dat het minstens 60 of 70 jaren vroeger moet gesticht zijn. Immers in 1332 begon men de parochiekerk te bouwen, omdat — gelijk alle geschiedschrijvers aanteekenen — de kapel te klein was geworden voor de Veerenaars.

Daar is ons van haar niets bekend, dan alleen dat er twee wekelijksche H. H. Diensten, namelijk des Maandags en Zaturdags, gefundeerd waren; en „in het kapel„leken dat op de hauen plach te staen, mogt zes dagen „te weke loff gesongen worden door den schoolmeester „deser stede met zes kinderen ten minste, gefondeert „door Joos Cornelis Geertsz." [1]).

In 1551 was zij reeds afgebroken [2]), want later komt er in de rekeningen der parochie-kerk een hoofdstuk voor „van den dienst, die men plach te doene in „de Capelle op de hauene, die men nu doet op „Sinte-Annen autaer, als men de voorsz. Capelle afge„broken heeft" [3]).

Toen in 1720 een groot gedeelte der gemetselde kaai instortte, kwamen door dit „grondbraaksel" zoo als de Zeeuwen het noemen, de grondslagen van „Kyckgau", bloot. De geleerde sekretaris van Veere, J. Ermerins, heeft den platten grond doen afteekenen, en zegt, dat de lengte der kapel was binnenwerks 32, en de breedte 16 voet. Welke voeten hier bedoeld worden, kunnen wij niet zeggen, maar wij geven zijne afteekening op vergroote schaal hier weder.

Tijdens het verblijf van Floris V op Magdalon, droeg Wolfaert van Borsselen, gelijk wij reeds verhaald hebben [4]), Zandijk aan gravin Beatrix op, om het van haar als een onversterfelijk leen terug te bekomen. 't Is meer dan waarschijnlijk, dat Veere, als op den dijk gebouwd zijnde, daaronder behoorde, of althans eenigen

---

1) Uit eene aanteekening, medegedeeld door J. Ermerins. Dl. II.
2) *Tegenw. Staat v. Zeeland.* Dl. II, blz. 184.
3) MS. Stadh. Veere.
4) Blz. 85.

KAPEL KYCKGAU.

(13e Eeuw.)

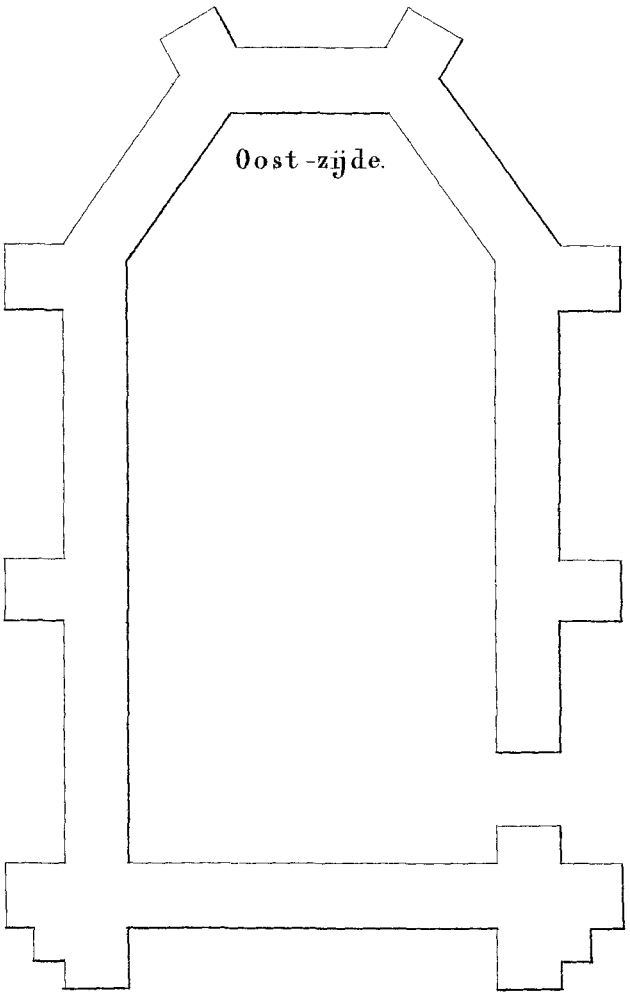

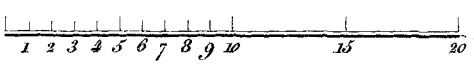

tijd daarna door graaf Jan aan Wolfaert is geschonken; immers toen heer Wolfaert I den 1sten Augustus 1296 te Delft jammerlijk werd vermoord, voerde hij de titels van Ridder der orde van Sint-Jacob (door graaf Floris V in 1290 ingesteld) en heer van de polders van Noord-Walcheren, Zandijk en *het dorpje van der Vere* [1]).

Na den dood van graaf Floris V in 1296, vertrok heer Wolfaert van Borsselen met twee bemande koggen naar Engeland, om den nieuwen graaf, Jan I, van daar af te halen, en bragt hem te Veere binnen. Magdalon was het voortdurend verblijf van den landsheer, en van daar uit werden Holland en Zeeland bestuurd. Toen de graaf in het volgende jaar zijne bruid Elisabeth, dochter van koning Eduard, uit Engeland herwaarts overbragt, landde de gansche vloot weder te Veere aan; en de beide kasteelen, Magdalon en Sandenburg, vierden lange en prachtige feesten. Wolfaert van Borsselen was in alles de voogd en de raadsman des jongen vorsten, en schijnt den magtigsten invloed op hem en op zijn regeringsbeleid gehad te hebben; want reeds in hetzelfde jaar, den 30n April, bezegelde graaf Jan eenen brief, waarbij hij „ghelovet Heren Wolferde van Borsselen onzen ge-„trouwen Man bij onsen Kerstelyken trouwen, ende „bi onsen Eed..... dat wi doen sullen, ende werken „sullen in allen sticken bi Heeren Wolferde rade, ende „boven al doen, dat hi ons raed, ende hier bi so hevet „hi ons wedre gelovet Kerstenleker trouwe, ende bi „sinen Ede..... dat hy onse ende onse orbare raden sal, „ende doen sal in alle saicken na sinen vijf sinnen, „ende na sine macht.... ende ware dat sake dat hi in rede

---

1) J. Ermerins, *Eenige Zeeuwsche oudheden.*

„came.... iof omme dat hi die ghene van ons weret, die „onsen lieven Heere onsen vader jammerlike vermoort „hebbe — so geloven wi, dat wi hem bi al sulken „trouwen, alse voorsz staet in dese lettere, hem te hel- „pene, te versekere, ende te radene, ende staende te „houdene jegens elken man", enz. [1]).

De zetel der regering was dus te Veere, en de eerste staatsdienaar was heer Wolfaert; voeg hierbij het krijgsgewoel, dat het verblijf des graven noodzakelijk moest omringen, zoowel als het aanzienlijk gevolg van Magdalon en Sandenburg: en het kon niet uitblijven, of Veere moest als met den dag in omtrek, aanzien en welvaart toenemen. Daarenboven, het Veersche zeegat werd steeds wijder en dieper, zoodat er spoedig meer schepen uit zee op de schoone en veilige ree voor het dorp kwamen ankeren. Een rijk Veerenaar rustte zelf weldra eenige schepen uit, om overzeeschen handel te drijven, en mogt zijn wagen met een gunstig gevolg bekroond zien. Koophandel en zeevaart namen nu in korten tijd zóó zeer toe, dat Veere genoegzaam de eenige plaats was, die Zeeland aan verre gewesten kenbaar maakte [2]). De kapel was te klein, en Zandijk te gering geworden voor de in voorspoed toenemende Veerenaars; waarom men in 1332 eene kerk begon te bouwen, die in 1348 was voltooid. Paus Clemens VI heeft haar tot parochie-kerk verheven, en gunsten en aflaten verleend aan allen die haar bezochten en begiftigden [3]).

De elkander opvolgende heeren van Borsselen bleven

---

[1]) J. Ermerins, Dl. II.

[2]) *Tegenw. Staat v. Zeeland.* Dl. II, blz. 240. *Walchersche Arcadia.* Dl. II, blz. 212.

[3]) Reygersbergh. Dl. II, blz. 148; Boxhorn. Dl. I, blzz. 216 en 249.

voortdurend de hooge gunst genieten van de volgende graven, en werden met een menigte van voorregten beschonken, zoowel voor hen persoonlijk, als voor Veere, waarvan zij zich voortaan de *heeren* gingen noemen. Zoo mogten de van Borsselens en hunne vrienden niet in Veere noch in den polder om schulden bekommerd worden, tenzij met 's graven oktrooi [1]). Keizerin Margariet ging eindelijk nog verder en gaf „die veste ter vere, arve ende „ambacht ende renten die daer binnen ghelegen sijn, teenen „rechten arve leene hem ende sijne nacomelinghen van ons „te houdene ende van onsen nacomelinghen." [2]) Vier jaren later heeft hertog Willem van Beijeren die schenking bevestigd [3]), zoodat nu Veere en Zandijk, zoowel als Magdalon en Sandenburg onder één heer waren gekomen, en wel onder den heer, die de magtigste en aanzienlijkste van Holland en Zeeland was, en den grootsten invloed had op het bestuur dezer landen. Wolfaert III deed zich aanstonds gelden als heer van Veere, vaardigde nog in

---

1) Vidimus (door burgem. en weth. van Veere, 3 Dec. 1564) van een privilegie, door graaf Willem van Henegouwen, Holland en Zeeland verleend aan Wolfaert II van Borsselen, Donderdags na Sint-Valentijn 1338. MS. Stadh. Veere.

2) Vidimus (door den Abt van Sint-Bernard op de Scholt in Brabant, bisdom van Kamerijk [St. Bernaerds-abdij te Antwerpen aan de Schelde], 18 Mei 1358) van den leenbrief van Keizerin Margariet aan heer Wolfaert III. Maandags na Sint-Mattheus 1346 MS. Stadh. Veere. F. van Mieris, *Groot Charterboek.* Dl. II, blz. 329.

3) *Confirmatie van Hertoge Willem van Beijeren,* 14 Januarij 1350 MS. Stadhuis Veere. Aldaar berust ook een klein kwarto boekje in fraaijen Franschen band, getiteld: *Ordonantiën der stad Veere*, en bevattende 134 bladen beschreven perkament. De „tafele van „dese boucke" geeft onder anderen ook aan: „iij. *Tgoede leen „vander Veere verleent by vrouwe Margriete de keyserinne,*" en „v. *Confirmatie van hertoghe W.m van Beijeren.*" Beide zijn oudere en betere afschriften dan de hier aangehaalde vidimussen.

hetzelfde jaar eene verordening uit op den watermolen [1]), en was er terstond op bedacht om de inwoners van dorpelingen tot poorters te verheffen [2]). Hij begon dan ook met de stad aan de landzijde te ommuren, en met gemetselde torens en poorten te versterken, waarvan hij de kosten zelf droeg [3]).

In 1349 verleende hertog Willem aan Veere vrijdom van tol door al de landen van de grafelijke kroon, waardoor Veere in den rang der groote steden trad [4]). Het was dus natuurlijk, dat bij de gestadige verheffing der stad en bij den steeds toenemenden handel over zee, Wolfaert IV er ernstig aan dacht om Veere ook aan den zeekant te versterken en rondom te bemuren. Daartoe evenwel was het verlof van den graaf noodig; en dat werd hem aanvankelijk geweigerd. Het schijnt echter, dat heer Wolfaert reeds daaraan begonnen was, maar door den naijver van Middelburg, dat met leede oogen naast zich eene stad zag verrijzen, die het spoedig in aanzien en bedrijvigheid voorbijstreefde, daarin werd belet. Hoe dit zij, 't is zeker dat hertog Albrecht van Beijeren, den 17ⁿ Maart 1358 (ouden stijl), besliste: „voirt van ter Vere te „vesten is ons segghen, dat dat sal bliven staen als het „nu staet, ter tyt toe, dat wy 't wel beraden sijn, ende „wi der kinder betoech vande Vere daer of ghesien heb-

---

1) Donderdags na Sint-Victor 1346. MS. Stadh. Veere.

2) Van Reygersbergh. D. I, blz. 39.

3) Dit blijkt uit den kwijtbrief van Wolfaert van Borsselen voor die van Veere, over L. 248 gr. vls. aan de versterking der stad door hem besteed. Zondags na Sint-Gertrudis 1348. MS. Stadhuis Veere.

4) Vidimus door deken en kapittel van Oud-munster te Utrecht. Sint-Barbara 1388. Verleend Donderdags na Sint-Valentijn 1349. MS. Stadh. Veere.

„ben" [1]). Maar de graaf kon het niet lang tegenhouden, want voor geheel Walcheren werd het noodig, dat de voornaamste zeestad, waar dagelijks zoo veel schepen van alle landen binnen vielen, ook versterkt en beveiligd werd. De zesde heer van Veere, Hendrik II van Borsselen, voltooide dan ook het werk zijns broeders in 1390, en omringde de stad met wallen en grachten. In 1402 was Veere alzoo eene volmaakte en sterke stad, die haar eigen bestuur en een stedehuis bezat, waarvoor in 1403 de klokken zijn gegoten [2]). Als eene groote zeldzaamheid kunnen wij vermelden, dat de stadsrekeningen van Veere van af het jaar 1402 tot het jaar dat wij nu tellen, zijn bewaard gebleven, ieder jaar afzonderlijk in een netten band gebonden. Van het stadhuis vinden wij voor 't eerst melding gemaakt in de rekeningen van 1410, waarin voorkomt: „Opten groten vastelauont verdroncke opter stede huus „te wijn ēn te bier doe mȳ vrou daer was. vj gr." [3]) Ook de kerk was weder te klein geworden, en men begon den bouw van eene nieuwe kerk, die alle anderen van Holland en Zeeland zou overtreffen [4]).

Vooral onder Hendrik III werden er vele en groote schepen te Veere gebouwd en uitgeklaard, daar, bij het steeds wijder worden van 't zeegat, de handel op Spanje, de Oostzee, Schotland, Noorwegen en Denemarken verbazend toenam. Dit had ten gevolge, dat de stad van tijd tot tijd zeer voordeelige verbindtenissen aanging met andere zeehavens en koopsteden, ten gerieve harer schepen

---

1) v. Mieris, *Groot Charterboek.* D. III, blz. 83.
2) J. Ermerins. Dl. I.
3) MS. Stadh. Veere.
4) Van Boxhorn, blz. 247.

en koopmanschappen. Zoo ontving zij, den 12n Mei 1438: „Iren van beloeftenisse van die van Antwerpen van nyet „te beletten oft becommeren die vander Vere voor de „schade an dien van Antwerpen gedaen bij die van „Holland ende Zeeland" [1]). Koning Eduard schonk haar, den 2n Mei 1462, het voorregt, dat de Veerenaars in alle steden en havens van Engeland mogten laden en lossen, mits betalende drie penningen van elk pond sterling, dat zij in Engeland verhandelden [2]); tien jaren later hernieuwde hij dat privilegie [3]), toen ook heer Hendrik IV een zelfde privilegie schonk aan de Engelschen, die te Veere kwamen laden en lossen [4]); en 10 Oktober 1465 werd van het stadhuis openbare afkondiging gedaan van een „Octroy „van Louis par la grace de Dieu roy de france, opt „verzoek van Hendrik van Borsele heere vander Vere, „gegeven desselfs subjecten, borgerie ende jnwoonders „van zijnen stadt, landt ende Heerlyckheyt vander Vere, „om te wesen exempt vant droit d'ambeine van represalien, „te mogen vry uitgaen met hunne waeren en coopman- „schappen die sy tot bordaux niet en connen vercoopen „en debiteren, vry van alle lasten boven degene die van „outs daer op hebben gestaen, en omme haer processen „te mogen afdoen binnen scheepsboort" [5]).

Niemand heeft misschien tot Veeres grootheid en welvaart meer toegebragt dan de laatstgenoemde heer Hendrik IV van Borsselen, die teregt de grootste en de

---

1) Vidimus door burgem. en schepn. 3 Decemb. 1564. MS. Stadhuis Veere.

2) MS. Stadh. Veere.

3) 22 Decemb. 1472. Vidimus van den abt van Middelburg, gedateerd 31 Januari 1472. MS. Stadhuis Veere.

4) 8 Februari 1472. MS. Stadh. Veere.

5) MS. *Roode Boek*, blz. 17. Stadhuis Veere.

gelukkigste der Veersche heeren genoemd wordt. Hij was de bijzondere vriend van hertog Philips van Bourgondië, die hem in het kapittel op Sint-Andreas 1445 ridder van het gulden vlies sloeg, tot opperhoutvester van Holland benoemde [1]), hem 300 gemeten lands schonk ten bate zijner stad, die om uitbreiding vroeg [2]), en eindelijk bij opene brieven van 25 Maart 1452 hem verkocht de steden, landen en heerlijkheden van Vlissingen, West-Kapelle en Domburg voor 12,000 kroonen [3]). Ook Karel de Stoute overlaadde hem met bewijzen van gunst en toegenegenheid, en had reeds in 1451 met een aanzienlijk gevolg op Sandenburg vertoefd, om een kind van heer Hendrik ten doop te houden; waarover wij aangeteekend vinden: „Item bet̄ van dat de Heer̄ van Charloys, van Cruningen, „die van der Goes, en̄ meer ander verteerden doe men „tkint kersten dede, jn diveerschen plaetsen en̄ heer„bergen, al tzamen gherekent iij L, vj Schel̄, x gr̄" [4]). Doch niet alleen was de stoffelijke welvaart der stad het voorwerp van 's heeren Hendriks ijver; de luister der H. Godsdienst, het eeuwig heil der poorters lagen hem nog naauwer aan 't harte, en vonden hem even onvermoeid als milddadig. In 1450 vertrok hij met zijn zoon, den graaf van Bouchain, ter bedevaart naar de graven der HH. Apostelen Petrus en Paulus, maar nam eerst op het stadhuis een hartelijk afscheid van de regering, met de belofte, van zijnen poorters bijzonder in het gebed te zullen gedachtig zijn. „Item vertiert ende betaelt vp ter stede huus „doe Dicendaechs 's noens ende 's auons als mijn Heer

---

1) 1420.
2) 20 April 1439, na Paschen. MS. Stadhuis Veere.
3) Van Boxhorn. Dl. II, blz. 230.
4) Reken. 1451. MS. Stadh. Veere.

„vertrac te Rome, waart tzamen ix Schell̄ gr̄" [1]). Tien jaren later kocht hij vele erven en landerijen van de zusters Tertianen, die buiten Veere plagten te wonen, en stichtte daarvan een klooster voor de Clarissen, bouwde nog een tweede klooster in O. L. Vrouwepolder voor de Regulieren, die uit Oud-Arnemuiden kwamen vlugten voor de doorbraak, en begiftigde ook de „oude nonnen" te Amsterdam met zijne bezittingen „binnen den Ban „van Amsterveen an die nieuwe Meer". Toen Karel de Stoute Dinant belegerde, streed zijn trouwe vriend en raadsman, heer Hendrik IV van Borsselen, aan zijne zijde, en bragt veel bij tot de verovering der stad. Maar als de rijke buit der Waalsche vesting zou gedeeld worden, vroeg de heer van Veere niets dan de kostelijke relikwie van de H. Perpetuus, en eenige sieraden voor zijne parochiekerk [2]). Nu had hij nog slechts éénen wensch: de nieuwe parochie-kerk was voltooid, behalve het priesterkoor; maar de oude kerk, die aan de oostzijde tegen de transept nog stond, gaf met haar drie beuken overvloedige ruimte voor een gestoelte van kanunniken; weinige jaren vóór zijnen dood stichtte hij dan ook een kollegie van kanunniken en begiftigde het rijkelijk.

Zijn zoon en opvolger, Wolfaert VI, was gehuwd met eene Schotsche prinses, Maria, de zuster van koning Jacobus I, en trad in de voetstappen zijns grooten vaders. Ook hij werd geroemd om zijne godsvrucht en om zijn ijver voor de Kerk, en was de vriend van bisschoppen en prelaten. Hij was tegenwoordig bij de inhuldiging van David van Bourgondië als bisschop van Utrecht, en

---

1) Reken. 11 Febr. 1450. Stadh. Veere.
2) Van Reygersbergh. Dl. II, blz. 239.

ontving den kerkvoogd van Luik op Sandenburg, om zijnen zoon ten doop te houden. De stadsrekening heeft daar aanteekening van gehouden met de woorden: „Item be„taelt tot Dierick Jansz, van dat dair verteert was van „des Bisscops van Ludich Hofmr en Dieners als hij hier „mijns Heeren kint van Bouchem quam heffen, als blijct „by een cedel hier ouergelevert xvj schell gr." [1]) Op de bruiloft van zijne erfdochter was ook heer Claes van Adrichem, 31ste abt van Egmond, als gast aangezeten, en werd op zijn bevel door de stad onthaald, als blijkt uit den post: „den Abt van Egmond geschonken by „beuele van mynen Heere iiij poortkannen wijn facit iiij „schell gr." [2]) Karel de Stoute droeg op hem de vriendschap over, die hij zoo innig voor zijnen vader gevoeld had, werd nogmaals peetoom van een zijner kinderen, en sloeg hem ridder bij de belegering van Sint-Truijen. Ook de dolfijn van Frankrijk was, tijdens zijn verblijf in de Nederlanden, innig aan Wolfaert gehecht geworden, zoo zelfs, dat hij bij zijn vertrek naar Frankrijk, om als Lodewijk XI den troon zijns vaders te beklimmen, hem drong, de reis mede te maken en hem in de eerste dagen zijner regering van goeden raad te dienen.

Dat alles moest van grooten invloed zijn op den bloei en den voorspoed der stad, die door een aantal van vreemdelingen, zeelieden, handelaars, heeren, ridders en vorsten bijna dagelijks werd bezocht, en vaak lang hen mogt herbergen. In 1475 begon men het nieuwe en schoone stadhuis te bouwen, dat nog in aanzien is; en het vierjarig peetekind van den bisschop van Luik

---

1) 1470. MS. Stadh. Veere.
2) Reken. 1481. MS. Stadh. Veere.

legde den eersten steen; maar de stad stopte het jongske het drinkgeld in de hand, dat het onder den steen moest leggen voor de werklieden. Immers wij lezen: „Mijnen „Heeren Heeren Loys van der Veere, dat hy leyde „onder den eersten steen vander stede Huys ter Metse- „laers behouf iiij schell. xi gr." [1]) Een eigen zegel gebruikte de stad reeds van het jaar 1461. [2]) Maar vooral de handel was het voorwerp van Wolfaerts bemoeijing. Door bemiddeling zijns schoonbroeders, koning Jacobus I. wist hij de Schotsche kooplieden naar Veere te lokken, en schonk hun vele vrijheden en voorregten, zoodat zij weldra deze stad als hunne eigene stapelplaats beschouwden, hier een eigen huis „het Schotsche Cour" bouwden en een eigen kapellaan onderhielden. In 1501 kreeg Veere eene wacht van den grafelijken tol binnen zijne muren, en zag in 1504, toen Brugge en Sluis begonnen te kwijnen, de rijkgeladen schepen van de hanzesteden en het Zwin op de rede ankeren; zoodat er menigwerf wel zestig groote zeeschepen op één dag uit- en inkwamen [3]) Vier jaren later werd het ook door de schepen met suiker van de Kanarische eilanden en vooral uit de Oostzee bezocht [4]).

In Junij 1515 verscheen een vloot van 8 Deensche oorlogschepen op de reede van Veere, om Prinses Isabella

---

1) Reken. 1475. MS. Stadh. Veere.

2) Het wapen is een blaauw veld, waarop men in goud de afbeelding ziet van den Kampveerschen en den kruid-toren; tusschen beiden ligt een gouden kogge. Uit de torens komen twee naakte wildemannen, met gouden knodsen op den schouder en groene mirtenkransen om het hoofd, te voorschijn. In het midden hangt het oude wapen der heeren van Borsselen van Veere, zijnde een zwart veld met dwarschen zilveren balk.

3) Van Reygersbergh. Dl. II, blz. 223.

4) Ald. blz. 246.

van Oostenrijk, de bruid van den koning der drie Noordsche rijken, Christiaan II, af te halen. De Zeeuwsche vloot deed haar uitgeleide onder het bevel van den admiraal Philips van Bourgondië, denzelfden die in 1516 den bevelhebbersstaf nederlegde, om den kromstaf van Utrechts kerke op te nemen [1]). Dit verschafte den Veerenaars al spoedig een privilegie van koning Christiaan voor hunne visscherij [2]), hetwelk in 1523 nog aanmerkelijk werd vergroot [3]).

De erfdochter van Heer Wolfaert VI, Anna, huwde met Philips van Bourgondië [4]), en bragt aldus de heerlijkheid van Veere over in dat vorstelijk geslacht; terwijl het geslacht der van Borsselens bleef voortbestaan door heer Paulus, die de Bastaard wordt genoemd, en het kasteel Magdalon had verkregen. Men meent dat deze laatste door den koning van Schotland met de heerlijkheid van Lauderdale in Schotland is begiftigd, waarom hij den naam van Magdalon veranderde in dien van Laterdale. Dit is zeker, dat hij zich heer van Schellach en Laterdale noemde, en dat voortaan het kasteel van Veere alleen onder de laatste benaming voorkomt [5]).

Nu ging Veere allengs den hoogsten trap van grootheid en aanzien bereiken. De hooge jurisdictie was haar door hertog Philips van Oostenrijk [6]) reeds geschonken;

---

1) Ald. blz. 288.

2) Sint-Mattheus 1519. MS. *Roode Boek*, blz. 74. Stadh. Veere.

3) 15 Mei 1523. MS. Stadh. Veere.

4) Zijn vader was Antoine van Bourgondië, bastaard van Philippe le Bon bij Jolla Pralla. v. Mieris, *Nederl. Vorsten*. Dl. I, blz. 78.

5) J. Ermerins, *Zeeuwsche Oudheden*.

6) 18 November 1497. Vidimus van burgerm. en schepn. gedateerd op 3 Decemb. 1564. MS. Stadh. Veere.

hare wallen moesten meermalen worden uitgelegd en werden met nieuwe torens versterkt, terwijl eene bezetting Spanjaarden haar voor vreemd geweld van buiten beveiligde. Koophandel en zeevaart namen nog steeds toe, en Schotten en Noormannen, Franschen en Britten, Duitschers en Spanjaarden ontmoetten elkander op de markt te Veere. Sandenburg zoowel als Laterdale vertoonden eene magt, een aanzien en een rijkdom, als geen andere ridderveste doen mogt. De koning van Engeland vertoefde daar meermalen, zoowel als de graaf van Holland en Zeeland; ook de ongelukkige koning van Denemarken, uit zijn rijk gevlugt, kwam hier hulp en bescherming vragen. Karel V verbleef hier gaarne en langen tijd; want hij vond er steeds de keur van den Hollandschen en Zeeuwschen adel vergaderd, en de uitstekendste geleerden en kunstenaars van zijn tijd vereenigd, waaronder in de eerste plaats onze groote Erasmus moet genoemd worden. Vooral onder de beide volgende heeren, Adolf en Maximiliaan van Bourgondië, mogt Veere fier het hoofd om hoog heffen; want beiden schenen het zich ten levenstaak gesteld te hebben, hunne goede stad in eer en aanzien te doen stijgen, ook zelfs ten koste van hun eigen rijkdom en grootheid. Veere werd door keizer Karel tot een markiezaat verheven [1]); maar de heeren van Veere hadden zich verarmd en in schulden gestoken, door het gedurig uitbreiden en versterken der stad, door hunne gulle gastvrijheid voor de grootste en magtigste vorsten, en ook door de vele hooge bedieningen en gewigtige zendingen, die zij gedurig op

1) In 1555, vóór zijn vertrek naar Spanje, om de trouwe diensten te beloonen van heer Maximiliaan, die bij zijnen afstand tegenwoordig was.

zich namen ten hunnen koste. Na Maximiliaans dood [1]) werd het markiezaat van Veere een twistgoed tusschen de erven en de schuldeischers, tot dat koning Philips, die de laatste gast op Sandenburg was geweest, in 1567 [2]) vergunning gaf, het in 't openbaar te verkoopen. Achtervolgens werden nu Philips en prins Willem van Oranje door aankoop markiezen van Veere.

Na deze kronijk, waarin wij het arme „hieken" tot eene magtige en rijke koopstad hebben zien opgroeijen, keeren wij op onze schreden terug, om het *kerkelijk* Veere breedvoeriger te behandelen.

---

[1]) 4 Juni 1558.

[2]) 17 Juli. Dit octrooi berust niet op het Archief van Veere, maar is door J. Ermerins afgeschreven in 1781, toen het aan Mr. Wilhelm Schorer, Oud-burgemeester en Raad der stad Veere, toebehoorde.

(*Wordt vervolgd.*)

EENE SEQUENTIA

VAN DEN

H. WILLIBRORDUS.

In Dr. Theodor Wiedemann's *Oesterreichische Vierteljahrschrift für katholische Theologie* vonden we Jahrg. 1863, I Heft, bl. 56 v. eene *Sequentia de S. Willibrordo*, medegedeeld door Dr. F. X. Kraus, van Trier. We lezen daar, dat het voor ons niet onbelangrijke stuk genomen is uit een membraan-handschrift der keizerlijke Bibliotheek te Parijs, *Suppl. lat.* 605 fol. 71 r. „De „codex, het *officium* eener onder den titel van den H. Wil„librord gewijde kerk, is waarschijnlijk uit de abdij van „Echternach herkomstig, en naar de opgave van den ge„schreven *Catalogue des Suppléments latins* in de twaalfde „eeuw bewerkt."

Genoemd kwartaalschrift geeft de *Sequentia*, denkelijk naar het MS., in 55 regels gesplitst; blijkbaar echter is zij geheel in hexameters, al zijn ze niet van de fraaiste, gesteld. Slechts een paar regels waren, om overal die versmaat te hebben, even om te zetten. Ook zullen we ettelijke verbeteringen van den tekst aangeven, waarvan er ons een paar door een reeds gedrukt fragment derzelfde *Sequentia* aan de hand werden gedaan. In het *Nederlandsch Archief voor Kerkelijke geschiedenis* namelijk, heeft wijlen de Leidsche hoogleeraar N. C. Kist, Dl. IX,

bl. 40, eenige woorden van de acht eerste verzen overgenomen, zooals hij ze op eene in zijn bezit gekomen strook perkament gevonden had. Dit zeer oude perkament, door bindershand deerlijk verminkt, heeft aan den eenen kant een aantal namen van weldoeners der abdij van Oostbroek; aan de andere zijde, onder een gebed voor overledenen, die versgedeelten met de oude noten er boven. Prof. Kist noemt dit fragment „*Vigilie*" en brengt het in verband met hetgeen hij het „*Memorieboek*" dier abdij heet. Wij vermoeden, dat eenvoudig de open plaatsruimte van het immers zoo kostbare perkament uitgelokt heeft, om daar het lofgedicht op den H. Willibrordus te schrijven en te bewaren. Gelukkiger dan de Leidsche hoogleeraar in 1849, kunnen wij thans het geheel dier *Sequentia* mededeelen.

„Wat eindelijk, schreef hij t. a. p., bl. 47, de *Vigilie* „betreft van welke een geschonden brokstuk, met bijge„voegde muziek, in noten, slechts op ééne lijn gesteld, „hier voorkomt, klinkt wel het: „doni septemplicis auctor," „en „hac locupletatus Wilbrortus," mij eenigzins bekend „in de ooren; maar het is mij niet gelukt het geheel „ergens weêr te vinden. Slechts bleek mij, dat zij evenmin „genomen is, uit het: *Cantuale Trajectensis Diocesis „scholasticis pueris n̄o minus utile qm necessariū ja dudū „superuacuis sublatis et quibusd. magis necessariis resti„tutis, recognitū ac diligenti cura Impressum Goude in „domo collaciois sci Pauli Apostoli Anno domini* „MCCCCCXXIIIJ. 4°. waar, (fol. 144) ook een Hymnus op „het feest van Willebrord voorkomt; — als uit Alcuini, „*Liber de vita et rebus gestis S. Willibrordi carmine con„scriptum;* in Canisii *Lect. antiq.*, ed. J. Basnage, Tom. „II. P. I. p. 463 sqq."

Wij geven dan eerst het fragment door Prof. Kist in het *Archief* opgenomen; daarna het geheel naar het Parijsche handschrift, met de gezegde aanteekeningen en eene vrije berijming. Men zal ligtelijk opmerken, dat deze *Sequentia* reeds een enkel Leonijnsch of rijmend halfvers heeft, en er eenige streving naar rijm in uitkomt. Overigens is met de lofverheffing van den H. Geest, als Gever aller gaven, zeer eigenaardig het levensoverzigt van den H. Willibrordus verbonden.

De geschonden regels op de achterzijde van het perkament zijn:

nor doni septemplicis auctor.
qui scīficas tibi quosvis. Qui ce
m munera donas. Per que sunt
cupletes. Hac locupletat⁹ Wilbrort
Hic prius ē notus mundo quā
uit⁹ ante sue matri sub oromate
annis major se robore mentis.

Men vindt deze versgedeelten in de acht eerste regels van het hier volgend geheel weder:

Sit tibi laus et honor * 1) doni septemplicis auctor,
qui spiras ubi uis qui sanctificas * tibi quos uis.
qui coelos ornas et septem * munera donas.
per quem sunt omnes sancti * facti locupletes,
ac 2) locupletatus Wilbert * 3) est gente Britannus.

1) Het * geeft de splitsing in het Oostenrijksche kwartaalschrift aan.

2) Het fragment heeft *hac* met de aspiratie, gelijk later tweemaal het geheel: *harenis* (*arenis*), vers 20 en 26.

3) Het fragment heeft hier: *Wilbrort*; het geheel heeft later, vers 16: *Willibrord*; wat voor de versmaat *Wilbrord* of *Wilbrort* moet wezen.

hic prius [1]) notus mundo * quam conditus, ortus.
cognitus ante suae matri * sub aromate [2]) lunae
in teneris annis maior se * robore mentis
cognatos, patriam patriarcha * reliquit ut Abraham [3]).
10. in cosmi partes exul * uenit boreales.
est in pontificem delectus, * missus in urbem,
in dominatricem mundi * totius et arcem.
est et apostolicus [4]) coelesti * flamine doctus,

---

[1]) Uit het fragment voor het metrum hier in te voegen: *est*.

[2]) Dit woord geeft blijkbaar geen gepasten zin; *oromate* in het fragment is fautief aldus geschreven, en wijst op *oramate*, van ὄραμα, *gezigt*; zoo is twee regels later *cosmi* naar κόσμος gevormd. Ten overvloede vonden we onze gissing bevestigd in Mone's *Lateinische Hymnen des Mittelalters*, waar Dl. III, bl. 562 eene andere *Sequentia* op den H. Willibrordus uit de XVe eeuw, naar een HS. van St. Gall, wordt medegedeeld. Daar leest men:

Hunc coelitus delapsa
enitens notavit luna,
quae ejus matri visa
est per coeleste ὄραμα.

De geleerde Mone teekent er bij aan, dat het HS. «*horoma*» heeft, alsook de toevoeging: «*Notkeri sequentia*». Hij zelf noemt het: «*troparium*»; hetwelk, evenals *sequentia*, den dichtzang achter het *Graduale* in de H. Mis beteekent.

[3]) Lees zamengetrokken: *Abram*. Hetzelfde voorbeeld van den aartsvader vindt men aangehaald in een lofzang op den H. Willibaldus uit een HS. van de XIIe eeuw:

exulavit patriarcham imitatus Abraham.

Mone, t. a. p., bl. 561.

[4]) *Apostolicus*, gelijk meermalen, bij uitnemendheid van den Paus, als opvolger van het hoofd der Apostelen op den Apostolischen Stoel. Aldus ook: «*beatissimus apostolicus*» in het eerste responsorie der derde nocturn in een oud Officie van den H. Willibrordus, hetwelk de zeer verdienstelijke hoogleeraar W. Moll naar een HS. uit de XIIe eeuw als «Bijlage» heeft medegedeeld in zijne *Kerkgeschiedenis van Nederland vóór de Hervorming*, Dl. I, bl. 522 vv.

quis, cuius meriti, quid * uellet, quare ueniret.

15. sit tibi doxa, decus, nostrum * paraclyte pignus.

est Willibrord [1]) unctus tibi * praesulis ordine functus.

est appellatus Clemens, donis cumulatus

est nactus sedem Trajecti in pontificali.

in uirtute tua gessit miranda stupenda [2]).

Dat is echter slechts het eigen gezongen gedeelte der Metten en Lauden, zonder de Lessen en Hymnen. Onwillekeurig viel ons oog daar op enkele misstellingen, als o. a.: „*super Magnificat*: de zang „van het *Magnificat* moest aan deze antifoon voorafgaan." De bedoelde antifoon wordt én *vóór* én *na* het *Magnificat* gebeden. Hetzelfde geldt voor de noot bij: „*Super Benedictus*", in de Lauden. — Verder: „*Invitatorium*.... Venite exultemus: Begin van „Ps. 94, die bij den eersten vesper steeds als voorbereidingszang „werd gebezigd." Voor: „bij den eersten vesper" is te lezen: „bij „de Metten". — Nog staat voor het eerste *responsorie* der eerste nocturn, alsmede voor het tweede *responsorie* der derde nocturn verkeerdelijk: „*Antiph.*" Dit tweede responsorie: *A Deo praeclectus* wordt in de tweede vespers ter plaatsaanduiding aldus herdacht: „Post *respons.* A Deo praeclectus"; hierbij is deze toelichting gevoegd: „Zie de *vierde* antifoon *in tertio nocturno.*" Doch alleen ingevolge de gezegde misstelling (van *antifoon* voor *responsorie*), kon de verwijzing aldus geschieden, wijl nocturnen van Heiligen nooit meer dan *drie* antifonen hebben. — In de antifoon bij het *Magnificat* der tweede vespers leest men: „*odoris flagrantia*", met de noot: „het HS. heeft: „*fraglantia*"; zeker moet het *odoris fragrantia* wezen, gelijk het o. a. herhaaldelijk voorkomt in *Alcuini de vita S. Willibrordi Liber II.* Men vergelijke Gen. XXV, 27.

Dergelijke onnaauwkeurigheden echter zijn, vooral in onderwerpen van dien aard, den onkatholieken hoogleeraar volstrekt niet euvel te duiden.

[1]) De versmaat vordert: *Wilbrord.*

[2]) Met vers 17—19 hebben we ons voor het metrum eene kleine omzetting veroorloofd. Dr. Kraus geeft ze aldus:

est appellatus Clemens, donis
cumulatus in pontificali.
est nactus sedem Trajecti
in uirtute tua
gessit miranda stupenda.

dulcifluum siccis fontem * produxit harenis.
barbariem Frisiae lustravit * lumine uitae.
indomitam gentem uerbo * domuit Walichrensem.
est ictus gladio nec laesus * sanguine fuso.
martyr, apostolus est, con-*fessor, uirgoque, uates.
est Epternacum sibi sortitus * polyandrum,
claret ubi signis, quot harenis * quot mare guttis.
hujus pro meritis de [1]) mentibus * insere nostris.
sis rector, fautor, summi * carismatis auctor.

Dat is in eenigzins vrije berijming:

U lof en eer, die Bron van zeven gaven zijt!
Die ademt waar Gij wilt en wie Gij wilt U wijdt!
Gij die de heemlen siert, Uw zevenvoude stralen
Op al de Heil'gen, en op Wilbrord neêr deedt dalen,
Zoo rijk door U bedeeld; hij, telg uit Britschen stam,
Der wereld eer bekend dan hij ter wereld kwam,
Toen hem zijn moeder als een maanschijf neêr zag varen.
Door geestkracht zich te groot, verlaat hij, jong van jaren,
Als vader Abraham, en maag en vaderland,
En komt als vreemdeling aan 's werelds noorderstrand.
Tot bisschop werd hij dra gekozen, en gezonden
Ter Stedenmeesteres en burg der wereldronden,
Waar de Opperpriester reeds door hooger licht vernam:
En wie, met wat verdienste en welk een doel hij kwam.
U lof en eer, o Pand en Trooster, ons gegeven!

---

1) *de* geeft geen zin, en zal wel *te* moeten wezen. Het slot is, evenals de aanhef, en in 't midden vers 15, weder zeer gepast tot den H. Geest gerigt.

Gezalfd is Willibrord, ten bisschopsrang verheven.
En Clemens nu genoemd; met gaven rijk belaân,
Is hij ten bisschopsstoel van Utrecht opgegaan.
Hier werkt hij in Uw kracht veel wond're zegeningen;
Hij deed in 't dorre zand de zoete bron ontspringen;
Hij droeg het levenslicht door 't woeste Friesland voort;
Hij temt 't ontembaar volk van Walch'ren met zijn woord.
Door 't zwaard geraakt, schoon niet gedeerd, is hij te roemen
Als martelaar; hij is apostel, maagd te noemen,
Belijder en profeet. Waar te Epternach hij rust,
Straalt hij van wond'ren, als er zand is aan de kust,
Of dropp'len in de zee. Daal, Bron van d' opperzegen!
Om zijn verdienste in ons, en heilig onze wegen.

MEDEGEDEELDE CORRESPONDENTIE.

Geachte Vriend!

Dezer dagen las ik in de „*Gids*" van October 1864, eene recensie van een boekje, getiteld: „*Het feest te „Wolfhezen*, 14 Julij 1864, door mevrouw Elise van „Calcar." Daaruit bleek mij, dat mevrouw in vermeld geschriftje ook een woord sprak over Kevelaar.

Dit nu maakte mij, niet gewoon, dergelijke boekjes

te lezen, toch verlangend, eens te weten, wat daarin wel van Kevelaar gezegd werd. Want, zooals ge weet, beste vriend! ben ik een voorstander van Kevelaar. Ik las het dus en dacht daarbij dadelijk aan u. Zeker omdat ons gesprek, toen ik de laatste maal de eer had, eenige uren in uw — mij altijd zoo aangenaam en nuttig — gezelschap door te brengen, onder anderen ook geloopen had over de Kevelaarsche bedevaart. En nu ik het boekje uitgelezen heb, begin ik weer van voren af aan; maar met de pen in de hand, om u deelgenoot te maken van mijne gewaarwordingen. Er staan inderdaad zeer curieuse zaken in vermeld.

Mevrouw begint met de verzekering te geven, dat zij van hare prilste jeugd af — en natuurlijk zeer ten goede — een geheel buitengewoon kind was. Zij zegt: „Tot de levendigste herinneringen uit mijne kinderdagen „behooren de eerste [reeds de eerste?] verhalen van „groote volksfeesten." En dat kinderhart werd vervuld met den wensch, „dat er ook onder ons dergelijke groot„sche bijeenkomsten nog mogten bestaan." Maar, helaas! zij moest het betreuren, dat „de Godgewijde feesten der „kinderen Israëls, de feesten der Grieken, Romeinen „en Germanen, die, hoe ongelijksoortig dan ook in aard en „vorm, toch allen [voor een kind!] gedachten van groot„heid en verhevenheid ademden," zij moest het betreuren, „dat al deze heerlijkheid voorbij was gesneld." En reeds vroeg ontwaakte in haar een voorgevoel, „dat er „in volksfeesten een hooge beteekenis lag."

Maar, wat geweldig hinderlijk is, daar komt nu een allerondeugendste referent in de „*Gids*" openlijk en dood eenvoudig de verzekering geven: „van dit alles en wat „er meer volgt is natuurlijk geen woord waar." Wat

zal het mensch vreemd opgezien hebben toen zij dat las? Maar ik lees voort. Mevrouw gaat zich nu bewegen op het „gebied" der groote volksfeesten. Zij zal ons zeggen: 1. wat het Evangelie; 2. wat het Christendom; 3. wat de Kerk op dat gebied heeft te weeg gebragt.

„Het *Evangelie* [altijd in Protestantschen zin] heeft „welligt op geen gebied grooter omwenteling te weeg „gebragt dan op dat der openbare feesten." Moet ik hier door omwenteling: afschaffen, en door openbare feesten: feesten van godsdienstigen aard verstaan, dan ben ik het volkomen met mevrouw eens.

„Het *Christendom* gaf den rijken zin en de beteekenis „der schoone Joodsche feesten vereenvoudigd en beknopt „terug in eenige weinige symbolische handelingen met de „meeste soberheid gekozen." Als ik dit wèl begrijp, dan geeft alzoo het Christendom juist dat, (echter zeer beknopt) wat de Joden reeds hadden, te weten: rijken zin en beteekenis. Maar, in 's hemels naam, zijn wij dan nu dáárdoor den Jood vooruit? Ik was altijd van meening, dat het goddelijk, gezegend Christendom den mensch, in waarheid, in wezenlijkheid, datgene gaf, wat de Jood slechts in teeken en zinnebeeld bezat.

„De *Kerk* schenkt nieuwe feesten, waarin alle christen- „volken kunnen deelen." Volkomen waar, indien mevrouw door *Kerk:* de Katholieke Kerk, en door nieuwe feesten: feesten bedoelt zooals die behooren te zijn. Uit hetgeen zij zegt blijkt echter geen van beiden. Integendeel, door *Kerk* schijnt zij iets te bedoelen, waarvan ik geen denkbeeld heb; en dat de feesten, reeds in de eerste eeuwen, volstrekt niet waren, zooals die behoorden te zijn, dat zegt zij duidelijk. Want „de wereld werd niet alleen „als eene vooorbijgaande woonstede erkend, maar als

„een vijandig land aangemerkt, welks ondergang met „verlangen te gemoet werd gezien, en waar men dus geen „vrolijke feesten had te vieren." En toen die wereldverachtende rigting van den geest der eerste eeuwen zich allengs „oploste in versmelting van Kerk en wereld, [NB. eene rigting, die zich oplost in versmelting] toen „scheen de smaadheid des kruizes verloren bij de schit„terende heerlijkheid der luisterrijke kerkfeesten." En toen nu die „versmelting van kerk en wereld" had plaats gehad — het is toch droevig — toen werd het nog veel erger. „Lang worstelden toch de heidensche volksfeesten „met de Christelijke feest- en heilige dagen en in de „middeleeuwen bereikte deze ongerijmde vermenging „den hoogsten top van den karikatuurvorm en de ont„aarding." Zoodat er tot dus verre geene feesten op de wereld gevierd werden zooals die hadden behooren te zijn. Wèl beschouwd, kon dat ook niet anders; want om zulke feesten te vieren, daartoe waren de volken nog niet rijp. Het goddelijke zaad „bereikte stervende zijn opstandings„kracht niet" dan in het hervormingstijdvak, „nu eerst „zouden de volken rijp worden voor een gansch eigenaardig „feest houden." En zal dan nu eindelijk de zegevierende uitroep: „de kerk schenkt nieuwe feesten!" in vervulling gaan? Men zou dat verwacht hebben, niet waar? Het is echter niet zoo. Mevrouw zal u dat duidelijk maken. Zij zegt: „Nog zijn er in de gebruiken, aan onze Christelijke „feestdagen verbonden, enkele sporen van de feesten onzer „heidensche voorouders te ontdekken, die [?] te hardnekki„ger zich staande kunnen houden bij de weinige populaire „schraalheid en sombere naaktheid van onze Protestant„sche kerkfeesten." En die Protestantsche kerkfeesten zijn ook strikt genomen geene feesten. Mevrouw bewijst dit.

„Deze toch zijn van zoo streng geestelijke natuur, dat „de zinnelijke mensch er gedurig tegen in verzet komt „en menig vorm [boven waren het slechts „enkele sporen"] „van het oude heidenfeest als aanvulling van het ontbre- „kende in het Christenfeest blijft aanhouden." Het ontbrekende wordt dus aangevuld met menig vorm uit het heidendom. Waar ontbreekt, daar moet, zoo mogelijk, worden aangevuld. Dat spreekt. Maar waarom toch zouden de Protestanten liever aanvullen met „menig vorm" uit het heidendom dan met datgene, wat de Katholieke Kerk in rijke verscheidenheid aanbiedt? — Volgen wij verder mevrouw's redenering. Zij gaat zeer geleidelijk voort. Eerst zeide zij: nog *enkele* sporen te ontdekken; vervolgens verklaart zij: nog *menig* vorm van het heidendom in de Protestantsche Christenfeesten te zien, en komt eindelijk tot de eenvoudige waarheid, welke zij niet dan schroomvallig en zeer bedektelijk uitspreekt, dat het Protestantisme eigenlijk niets aanbiedt wat niet van heidenschen oorsprong is — dan eene.... preek. Nu redeneert zij weder ruiterlijk voort en bewijst, dat eene preek geen feest is. Hoor slechts: „Feestvreugde is niet enkel uit te „drukken in *redevoeringen*. De spreker moge zijn hart „lucht geven in zijne bezielde taal; de feestgenooten zijn „niet voldaan met *luisteren* alleen, of altijd gezind bij „dit lijdelijk aandeel in de feestviering te berusten..... „Wij stuiten hier dus op een aandrift, die om leiding „vraagt, maar ze tot nog toe niet vond." Het Protestantisme schenkt dus geene feesten, zoo als die voor een Christenmensch behoorden te zijn. Ik ben het met mevrouw eens, en zeg met haar: „Zoo staat het dan in onze dagen „met de openbare feestviering: [onder de Protestanten] ter „eene zijde hoogst abstracte, en daardoor zeer doodsche

„ en eenvormige kerkfeesten, waarbij al de feestelijkheid al-
„ leen door woorden moet worden uitgedrukt: ter andere
„ zijde zeer zinnelijke, verwilderde volksvermaken, zonder
„ eenigen zin of smaak." Mevrouw verklaart dan ook, dat zij altijd is „ uitziende naar eenige ongezochte hervorming „ op dit gebied."

En wees verzekerd, vriend! als het gelukt, dan zal dat hervormen al weder — trouwens het Protestantisme vermag niets anders — in afschaffen bestaan; en bepaaldelijk te beginnen, want er is niet veel keus meer, met iets, dat, volgens mevrouw, ook al van heidenschen oorsprong is, met „ Engelsche plumbpudding op Kersmis en ons krentenbrood „ met eijeren op Paschen". Nu, wat de pudding betreft, de Engelschen zullen die affaire wel op denzelfden voet blijven continuéren, en mevrouw van Calcar te Wassenaar heen laten praten; maar uwe hulp roep ik in om ons krentebrood met eijeren in bescherming te nemen; want dat vind ik een gezond en smakelijk voedsel.

Beste vriend! indien ik u soms al verveel, wees dan zoo goed, dat in vertrouwen — ik wil het zelf liever niet hooren — aan mijn' brief te zeggen, en, ten bewijze dat het ernst is, er uw pijp maar meê aan te steken. Zoo niet, lees dan door. Wij zijn nu al aan bl. 9 van het boekje, waar mevrouw ons zegt, dat zij zoo bijzonder ingenomen was met „ de onlangs [in November 1863] „ gevierde volksfeesten;" dat waren echte feesten, daar bij was „ voor hoofd en hart, voor geest en zinnen. En wat „ deze feesten zoo bij uitnemendheid wel deed slagen, was „ de echtheid, de waarheid van de feestvreugde. Bij die „ feesten behoefde men niet in het ledig om te grijpen; „ er was reine, echte feeststof — en dit is de eerste voor-„ waarde van een waar feest — de grondstof moet rijk,

„schoon, deugdelijk wezen, dan alleen kan het feest natuur-
„lijk, wezenlijk en vruchtbaar zijn." Zou mevrouw hiermede nu willen zeggen, dat het Protestantisme aan volslagen gebrek lijdt van echtheid en waarheid van rijke, schoone, deugdelijke grondstof? Zou dat de reden zijn, waarom het geene ware feesten schenkt? Moet daarom het Protestantsche volk nog altijd in het ledig omgrijpen? Wel verbazend! daar is dan nog al iets aan te vullen!

Vervolgens begint mevrouw met, wat de titel van het boekje vermeldde, het feest te Wolfhezen. Dat men het den naam had gegeven van *Zendingfeest*, deed haar wel eenigzins vreemd opzien, wijl toch niet ter harer kennis was gekomen, dat er op dat gebied zoo rijke stof tot groote en algemeene vreugde te vinden was. Naar aanleiding van dien, gevoelt zij zich dan ook geroepen, om aan genootschappen voor in- en uitwendige zendingen een' wenk te geven; maar ook niet meer dan een wenk, want dat gebied ligt buiten het bestek harer bijzondere werkzaamheid. Indien echter het weinige wat zij van die genootschappen zegt, waarheid is, en ik heb alle reden, het er voor te houden, dan zal het velen in den lande niet meê vallen.

Mevrouw begint met de gemoedelijke verklaring: „er is op
„dit gebied meer wat mij met ernstige bekommering dan met
„vreugde vervult". Zij verzekert, dat wie met onbevangen blik het zendingwerk gadeslaat, zal moeten erkennen, dat de middelen, die worden aangewend, niet tot het heerlijke doel leiden, dat men zich had voorgesteld. Zij wil dan ook nu de waarheid eens onder de oogen treden, en alle zelfbedrog afwerpende, zal men elkander den blinddoek afrukken. Kom aan! „om het hooge gewigt der zaak," [mevrouw spreekt] „moest men de uitnemendste uit de uit-
„nemenden uitzenden;" maar wat doet men? „Zeer onbedui-

„dende, onervaren menschen ziet men aan het werk ge-
„steld, die dan ook bitter weinig uitrigten." En dan vervolgt mevrouw uit de volheid des gemoeds: „welke zendelin-
„gen zenden wij uit? wie melden zich aan om zendeling
„te worden? Ik heb vele knapen gekend die deze keus
„deden, maar uit welke drangredenen? Was het altijd
„zuivere liefde voor het Godsrijk? Wie wat dieper zag
„ontdekte iets anders: de een was te traag om een ambacht
„te leeren, de andere te hoovaardig om knecht te zijn en
„werd liever „Mijnheer", bij schier allen was het jeugdige
„opwinding en illusie. Doch al deden zij die keuze niet
„uit ijdele verwaandheid en geestelijken overmoed, al was
„het in eenvoud des harten, al was het uit heiligen ijver
„voor de zaak — waar was de aanleg, de capaciteit ge-
„ëvenredigd aan de hoogheid en den omvang der taak?
„Waar waren de geestesgaven, die de echtheid der god-
„delijke roeping staafden? Laat de uitkomst spreken,
„laten de vruchten getuigen. Zeg niet: „er melden zich
„geen jongelingen van goeden huize of grooten aanleg
„aan, en dus moeten wij wel aannemen wat ons voor-
„komt". Neen, neen! — zend liever in tien jaren geen
„enkelen zendeling uit, dan een dozijn jongelingen, die,
„blijkens hun gansche wijze van zijn, meer voor huisknechts
„dan voor missionairs zouden voldoen. Lees, als gij ge-
„duld hebt, onze eentoonige, onbeduidende zendelingsbe-
„rigten, met tijdingen van de aankomst of het verhuizen van
„den zendeling, van de gelukkige bevalling zijner vrouw,
„van de ziekte of dood van zijn kindje, soms met opgave
„van het aantal gedoopten en eenige gemoedelijke ont-
„boezemingen — en ik vraag u: zouden wij met de
„Evangelisatie onder de Heidenen wel in het regte spoor
„zijn?" — Antwoord: neen mevrouw! zelfs niet op den

regten *weg*. Zend de uitnemendste uit de uitnemenden, en het geeft nog niets. De heidenen houden van feesten, en ware feesten kunt ge niet geven.

Met de inwendige zending (van evangelisten die onder de Christenen bij de huizen rondgaan) is het ook niet beter gesteld. Het komt mevrouw voor, dat „de ongewone drang „om te werken, om te handelen, hier evenzeer een ver„keerde en wel dezelfde noodlottige rigting neemt." Tot staving daarvan wordt aangevoerd: „Hoeveel ziekelijks „openbaart zich hier. O, de nood der onkundige schaar „is wel groot, de duisternis die over duizende naam„Christenen ligt is stik donker; maar het onhandig in„grijpen in zulke toestanden blijft daarom hoogst beden„kelijk. De geschiktheid voor dit werk komt zelden voor „en is eene buitengewone gave. Waar ze niet is, laat „ze zich door geenerlei hulpmiddeltjes aanvullen. Hoe is „het mogelijk dat vele weldenkenden zoo onberaden „meeloopen kunnen met ieder buitenlander bij voorkeur, „die zich hier opdoet? Wat moet er komen van het werk „van rondreizende Duitschers, die een ziekelijk piëtisme „onder landvolk en stedelingen kweeken, het einde der „wereld als zeer nabij aankondigen, de zieken zeggen „gezond te maken en voorgeven de gave der profetie en „der talen te bezitten, hoewel hun taal bitter krom en „gebrekkig is?"

Ja vriend, wat moet er van komen? Ik heb zulk een' waarlijk beklagenswaardig evangelist gekend, vroeger een oppassend man, die aan elk, wie het hooren en niet hooren wilde, *het evangelie ging verkondigen*, zijne zaken geheel verwaarloosde, eindelijk broodgebrek leed en voor zijn' oven, dien hij vol steenen geladen had, nederknielend, al biddende uitriep: „de

„Heere zal spreken en deze steenen zullen brood worden." Thans woont er in mijne nabijheid een ander, die dagelijks, ten einde zijn gebed te doen, naar het bovenste gedeelte van zijn huis klimt, om, boven al het aardsche en vergankelijke verheven, „digter bij den Heere" te zijn. Het strekke ten bewijze, dat mevrouw van Calcar niet te veel heeft gezegd!

Ik heb u verlof gegeven, geachte vriend! om, zoodra ik u verveelde, dit papier in brand te steken; maar nu mij het schrijven begint te vervelen, behoud ik mij het regt voor, er uit te scheiden en u beleefdelijk te groeten. *Hanc veniam petimusque, damusque vicissim.* Mag ik nu vernemen, dat in vertrouwen aan mijn' brief gezegd is: dat hij vooreerst het vuur nog niet zien zal, dan, maar dan ook alléén schrijf ik u meer; want ik ben nog in lang niet uitgepraat. [1]) Vaarwel!

t. t.

N. N.

---

1) Met genoegen berigt de Redactie, dat reeds een tweede brief van N. N. aan denzelfden geachten vriend haar ter openbaarmaking is toegezegd.

VERSCHEIDENHEDEN.

DE KATHOLIEKE KERK IN ZWITSERLAND.

Onze H. Vader, Paus Pius IX, die reeds in zoo vele landen de kerkelijke hiërarchie hersteld of geregeld heeft, schonk voor weinige maanden ook aan de stad Geneve eenen bisschop in den Hoogw. Heere Mermillod. Mgr. Mermillod is een der uitstekendste kanselredenaars van Europa; men hoorde hem te Weenen, Parijs, Rome even gaarne als in de Lieve-Vrouwe-kerk te Geneve, als in de kathedraal van Freiburg in Uechtland. Groot zijn zijne verdiensten in al hetgeen de opwekking van het Katholieke leven te Geneve betreft, waar hij bijna achttien jaren werkzaam is, en heel het Katholieke Zwitserland heeft den zegen van zijnen arbeid gevoeld.

Mgr. Mermillod werd tot bisschop van Hebron (*i. p. i.*) benoemd en ontving het gebied van Geneve niet als eigen diocees; dit blijft bij het bisdom van Freiburg. Zelf noemt hij zich „hulpbisschop" van den Hoogw. Heere Marilley, bisschop van Freiburg. Niet van regeringswege is Mgr. Mermillod als bisschop verlangd, maar zijne benoeming is uit eigen beweging van Pius IX uitgegaan, die zijn voornemen, bij breve van 6 Junij jl., aan den bisschop van Freiburg kenbaar maakte. Mgr. Marilley, een der heldhaftigste kampvechters voor de vrijheid der Kerk, is nog geenszins afgeleefd, maar arbeidt nog krachtig in den wijngaard des Heeren. Hij heeft in den loop dezes jaars in honderd pastorijen van het kanton Freiburg de bisschoppelijke visitatie gehouden, meestal tweemaal daags gepreekt, aan 9000 geloovigen het H. Vormsel toegediend, en aan 40,000 Katholieken de H. Communie uitgereikt. Ook is zijn bisschoppelijk bestuur een der vruchtbaarste in Zwitserland; hij bouwde schoone en groote kerken in Geneve, Bern, alsmede in de kantons Neuchatel en Waad, en gaf eene nieuwe inrigting aan het seminarie voor priesters en het collegie.

Dat onze H. Vader daarbij toch eenen zending-bisschop te Geneve plaatste, moet uit een hooger gezigtspunt beoordeeld worden.

Geneve, de oude stad der Allobrogen, later eene der aanzienlijkste steden van het Bourgondische, vervolgens van het Duitsche rijk, had gedurende de middeleeuwen bisschoppen die groote magt in de stad bezaten. De bisschoppelijke regering maakt de grootste historische en nationale instelling van Geneve uit. In de XVI^de^ eeuw is die aloude geestelijke betrekking tot de stad ontbonden; Pius IX nu heeft in onze dagen eene verbinding tusschen het Geneve der middeleeuwen en dat van heden in eenen voor onzen tijd geschikten vorm hersteld, en de Geneefsche Katholieken met nieuwe banden aan hunne dierbare vaderstad en de groote nationale overleveringen vastgehecht. — Geneve werd in de XVI^de^ eeuw door Calvijn het middenpunt van het Hervormde kerkgenootschap; men noemde die stad de metropool van het Calvinisme, en het Calvinistische Rome. Heden is het getal Katholieken en Onkatholieken in het kanton Geneve nagenoeg gelijk; zelfs hebben daar de eersten eene kleine meerderheid; het voegde, dat er in zulk eene stad een hooge waardigheidsbekleeder der Kerk verbleef.

Het kanton Geneve telt onder 83,000 inwoners nagenoeg 43,000 Katholieken, en de Katholieke bevolking neemt door vreemdelingen, die zich daar komen vestigen, en door bekeeringen aanhoudend toe. De stad is bij uitstek gunstig gelegen, als in het mindenpunt van Europa, aan den voet van het Alpenland en aan den toegang van verscheidene hier uitloopende dalen. Geneve is reeds lang een geliefd zomerverblijf voor vreemden, en komt in den laatsten tijd ook voor het winterseizoen meer in de mode; men heeft berekend, dat daar thans gemiddeld 30,000 vreemdelingen leven. Zij heeft dan ook vele voorregten boven alle andere Zwitsersche steden: Geneve is niet enkel de rijkste stad, zij telt bij de vijftig millionairen, maar overtreft ook allen in geestbeschaving.

Niettemin wordt Geneve, gelijk van algemeene bekendheid is, van buiten door vele gevaren bedreigd, en inwendig verdeeld en door partijen verscheurd; meer dan ooit is het in deze dagen noodig, de Geneefsche Katholieken aan hun vaderland te hechten. Mgr. Mermillod is uitnemend geschikt om de groote en moeijelijke

kerkelijke zending in de oude metropool van het Calvinisme te leiden; om aan de zoo verschillende Katholieke persoonlijkheden, welke daar uit geheel Europa tezamenkomen, een vast middelpunt te geven en aan hunne belangen te voldoen; om de geesten en harten te bevredigen en de Katholieken sterk te houden in het geloof, in de liefde en gehechtheid aan de Kerk en hun vaderland.

Het maakte een magtigen indruk, toen bisschop Mermillod den 25n October jl. den kansel van Notre-Dame te Geneve beklom en voor eene tallooze vergadering over dit onderwerp preekte: Wat is een bisschop? Wat beteekent een bisschop te Geneve? „Mijne „komst brengt vrede", riep hij uit: „*ad immolandum veni*, ik ben „gekomen, om mij voor u op te offeren; ik kom van Rome, met „de blijde boodschap op de lippen, de handen druppelend van „zegen, het hart overstroomend van liefde." Het tweede deel versloeg al de opwerpingen zijner wederpartij. Grootsch was het slot zijner rede; waarna hij den zegen gaf aan geheel Geneve, aan Katholieken en Protestanten, aan geloovigen en ongeloovigen. Getroffen en blijde knielde de vergadering neder onder de hand welke den zegen van Pius IX bragt, en ieder dankte uit den grond zijns harten den onsterfelijken Paus, die aan de Katholieken van Geneve zoo groot eene gunst geschonken had.

De bevolking van Zwitserland bedraagt naar de volkstelling van 10 December 1860: 2,534,242. Katholieken telt men thans: 1,100,000, welke door vijf inlandsche en de twee Italiaansche bisschoppen van Como en Milaan bestuurd worden. De vijf bisschoppen zijn: de bisschop van Basel, die te Solothurn resideert; zijn diocees heeft 389 parochiën; de bisschop van Chur, met 149 parochiën; de bisschop van Geneve-Lausanne, te Freiburg residerend; zijn diocees heeft 145 parochiën; de bisschop van St. Gall, met 99 parochiën; de bisschop van Sion of Sitten, met 107 parochiën. Bij het bisdom van Como zijn 185, bij het aartsbisdom van Milaan 55 parochiën ingelijfd. Sedert 1579 bestaat er te Luzern eene pauselijke nuntiatuur. Het getal wereldgeestelijken in het Katholieke Zwitserland wordt in de eene telling als bijna 2300, in de andere als 2500 opgegeven. In achttien of twintig koorheerstiften leven bij de derdehalf honderd personen. Door de

opheffing van ruim veertig kloosters in 1841 en 1847, vindt men in Zwitserland bij de honderd exconventuelen verspreid. Men telt er in de vier en dertig Capucijnen-kloosters even over de 300 paters en broeders; onder de Benedictijnen-kloosters is Einsiedeln het voornaamste; verder zijn er ook Franciskanen en schoolbroeders; het aantal leden zal in de twee en veertig mannenkloosters wel verre over de 500 beloopen. Ruim honderd jaren geleden, in 1761 gaf eene statistiek voor Zwitserland op: 1082 Capucijnen; 722 Cistersiënsen; 643 Benedictijnen, 187 Minderbroeders, 142 Dominikanen, enz. — Er zijn in Zwitserland vele vrouwenorders, als Augustinessen, Benedictinessen, Cistersiënessen (200), Praemonstreitinnen, Ursulienen, Franciskanessen, Capucinessen, Visitandienen, en verschillende congregaties van Liefdezusters, te zamen vijf en zestig eigenlijke nonnenkloosters, kleinere huizen niet medegerekend.

Maria-Einsiedlen wordt jaarlijks door omstreeks 300,000 pelgrims bezocht.

Sedert de XVIe eeuw is er als een Hervormd en een Katholiek Zwitserland; de vlakte is Gereformeerd geworden, het Alpenland is grootendeels aan het oude geloof getrouw gebleven. Zijn er in de laatste eeuwen wel niet vele grootsche gestalten of verschijnselen aan te wijzen, die zich verre boven hunnen kring verhieven en een magtigen invloed op het godsdienstige leven uitoefenden: het is nog altoos een schoon gezigt, dat daar sinds aloude tijden in het Katholieke Zwitserland een vroom volk woont, hetwelk eenvoudig, opregt en trouw het geloof zijner vaderen is toegedaan, en zijn geloof door zijne zeden eert [1]).

Overigens gaat het kerkelijk leven in het Katholieke Zwitserland in de laatste zestien jaren krachtig vooruit [2]).

---

[1]) Mörikofer, *Bilder aus dem kirchlichen Leben der Schweiz.*

[2]) Zie *der Katholik*, laatste aflevering.

TREFFEND GETUIGENIS

OVER DE KATHOLIEKE KERK.

Voor twintig jaren legde een onkatholiek geleerde deze opmerkelijke verklaring over de inwendige kracht der Katholieke Kerk af: „Wel hebben de gezagvoerders der Katholieke Kerk reeds dikwerf op de puinen van den ondergeganen tempel harer heerlijkheid gezeten, en weemoedig de glorie van vervlogen tijden herdacht; maar immer heeft de volgende tijd den tempel en den Stoel des hoogepriesters weder opgerigt. Men kon het pausdom in zijne wereldlijke heerschappij breken; de Katholieke Kerk bleef, en heeft altijd hare beginselen, zoo in het dogma als in den inwendigen vorm, tegen alle aanslagen gehandhaafd en weder opgezet. Inderdaad: het rijk van geestelijke magt is het meest grootsche verschijnsel in de geschiedenis der menschheid, de triomf van geestelijke belangen boven alle wereldlijke magt en louterstoffelijke strevingen des levens. Maar daarom dan juist ook is de innigste grondslag van dit wonderbare gebouw, de leer, de naauwkeurigste overweging hoogst waardig, en dubbel gewigtig voor hen die buiten haar staan. Want de Katholieke gemeenschap was toch vroeger, en lang genoeg, niet maar bloot de heerschende partij, maar de eenige die als zoodanig de gezamentlijke belijders van Christus omvatte: uit haar zijn alle andere stelsels, gelijk zij thans op het gebied der Christelijke belijdenissen naast elkaâr staan, gevormd, en zonder uitzondering in hunne ontwikkeling, zoo historiesch als dogmatiesch, van hunne betrekking tot het Katholieke stelsel afhankelijk. Het Katholieke stelsel heeft ook nu nog de meeste belijders; zij staan nog als Kerk vast genoeg; ja, zij zien zich nog altijd als de alleen ware Kerk aan; en beschouwen alle andere partijen enkel als afvalligen en ketters. En inderdaad, deze Kerk heeft niet alleen de grootste stormen van binnen en van buiten doorgestaan: zij heeft en oefent ook nu nog de grootste heerschappij over de vele millioenen harer belijders uit" [1]).

---

[1]) *Symbolik der heiligen apostol. kathol. romischen Kirche.* Von W. H. D. E. Köllner. Hamburg, Perthes. 1844. Voorrede, IX en X.

Had de onkatholieke Köllner, die dit in 1844 schreef, eerst nog aanschouwd, wat de Kerk in de volgende twintig jaren heeft geleden en doorstreden, en al de levenskracht gezien, welke zij in dien tijd allerwegen en op allerlei wijze ontwikkelde en nog ontwikkelt: wat zou hij dán wel in zijn regtschapen gevoel over „dat boven alles grootsch verschijnsel in de geschiedenis der „menschheid", over „dat rijk van geestelijke magt" over dien „triomf op alle wereldsche magt en bloot-stoffelijke belangen en „najagingen" gezegd hebben! Waarlijk, we mogen met den profeet spreken: Glorierijke dingen roemt men van u, stad Gods! *Gloriosa dicta sunt de te, civitas Dei.* Ps. LXXXVI, 2.

SPROKKELINGEN.

KERKELIJK STATISTIEK. — Volgens de opgave van den Eerwaarden H. J. Neter in zijne uitvoerige Statistiek der Kerk, waarvan het eerste deel verschenen is, heeft Europa 112 aartsbisdommen, 498 bisdommen, 14 apostolische vikariaten en 1 apostolische prefektuur, te zamen 625 grootere kerkdistrikten, dat is voor elk, gemiddeld 230,000 Katholieken. Daar er in Europa omstreeks 262,500 priesters zijn, geeft dit één priester op 550 leeken, en door elkaâr 420 priesters op elk grooter distrikt of dioeces.

Naar den ritus zijn er in Europa 601 Latijnsche, 21 Grieksche, 2 Armenische bisdommen; van de Grieksche zijn er 9 in Oostenrijk, 7 in Griekenland en de Iönische eilanden, 5 in Rusland; van de Armenische 1 in Oostenrijk en 1 in Turkije.

Het aantal bisdommen is: in Frankrijk 86; in Oostenrijk met Venetië 75; in Spanje 59; in Ierland 28; in Duitschland zonder Oostenrijk 27; in Rusland en Polen 20; in Portugal 19; in Europeesch Turkije 17; in Engeland en Schotland 16; in België 6; in Holland, Zwitserland en Griekenland 45.

KERKELIJK BERIGT UIT AUSTRALIË. — Uit Melbourne, eene schier Europesche havenstad in Australië, werd onlangs gemeld, dat er te Rome aanvrage is gedaan om niet minder dan tien bisschoppen en honderd priesters; de bisschoppen deels voor nieuw te vormen diocesen, deels ter aanvulling der openstaande zetels van Armidale, Goulburn en Adelaide. Men weet, dat er in het laatste twaalftal jaren duizenden en duizenden Europeanen, vooral uit Britannië, naar Australië zijn getogen, om in dat nieuwe „goudland" hun geluk te beproeven.

VLUGSCHRIFTEN. — Op de jongste Algemeene Katholieke vergadering te Wurzburg is, gelijk we meldden [1]), eene vereeniging in 't leven geroepen tot verspreiding van tijdige vlugschriften. Zij vindt allerwege in Duitschland veel bijval. In weinige weken was het getal vaste inschrijvers tot 6000 geklommen. Van Dr. Friedrich's geschrift: „*Huss, een vijand der Duitschers*", reeds vóór de zamenstelling dier vereening verschenen, werden 8000 exemplaren geplaatst. Dagelijks komen er nieuwe bestellingen in. Verschillende vereenigingen, de boekhandelaars en de geestelijkheid trekken zich die heilrijke onderneming meer en meer aan. Niet weinige degelijke schrijvers hebben bepaaldelijk hunne medewerking toegezegd, en zich met belangrijke onderwerpen naar de behoeften onzer dagen belast.

---

[1]) Zie *de Katholiek* van Aug. jl., bl. 115 vv.

BEDENKINGEN

OVER DEN

VERMEENDEN VOORRANG DER PROTESTANTSCHE

BOVEN DE

KATHOLIEKE STATEN.

De kwestie, die wij hier bespreken, is niet nieuw, zelfs voor ons vaderland niet. Reeds sedert vele jaren en bij herhaling hebben Protestantsche schrijvers, wij mogen met regt zeggen, gedweept met het thema: de landen, waar het Katholicisme heerschend is, zijn achterlijk en arm in beschaving, in welvaart, in wetenschap, in bekwame en uitstekende mannen; zij staan ver achter die staten, waar het Protestantisme in den geest des volks is doorgedrongen, de wetten bezielt en voorzit in de aanzienlijke vergadering van universiteits-professoren en alles beslissende diplomaten. Italië, Spanje, Oostenrijk en somtijds ook Frankrijk worden aangehaald als onwederlegbare bewijzen voor den hoogst nadeeligen invloed van het Katholicismus op kunst, vooruitgang en wetenschap; Pruissen daarentegen, Engeland, Amerika, ziedaar model-staten onder elk opzigt;

hier bewondert men de vrijheid der *republiek*, dáár het nooit geëvenaarde *self-government*, ginds de zegenrijke en krachtdadig werkende militaire *bureau-cratie*, die van een klein vorstendom eene groote mogendheid gemaakt heeft, terwijl in al die rijken de handel en industrie, wetenschap en beschaving, rijkdom en genot des levens gestegen zijn tot eene hoogte, die verbazing wekt en geen wedergâ vindt in de geschiedenis. In de Katholieke landen heerscht armoede, in de Protestantsche weelde; dáár achterlijkheid; hier vooruitgang; dáár ultramontaansche domperij, hier verlichting; dáár onderdrukking en bijna volkomene vernietiging van alle vrijheid in denken en in handelen, hier emancipatie van de rede en van den wil en de vrijheid uit het den mensch onteerende dwangjuk van autoriteitsgeloof en priesterslavernij. En wee hem, die het durft bestaan, tegen die holle phrasen en onbewezene stellingen een protest in te leggen; hij wordt als een duisterling en domper-ridder, die zijne oogen sluit voor het heldere licht der middagzon, die noch zijn eeuw, noch zijn tijd wil begrijpen, door alle vrijdenkers en zoogenaamde verlichten, door alle gehuurde publicisten en geëmancipeerde wijsgeeren uit de maatschappij der verlichte negentiende eeuw verbannen naar de dikke duisternis des middeneeuwschen nachts, om onder de ijzeren hand van Rome's dwingeland te boeten voor de verachting, waarmede hij het schitterend licht onzer eeuw bejegende.

De redenen, die de Protestantsche schrijvers voor de grootheid, waarop de Protestantsche landen staan zouden, opgeven, zijn verschillend, doch loopen allen op de stelling uit, dat het Katholicisme alle veerkracht, alle zelfstandigheid in den mensch doodt, terwijl het Protestantisme die helpt, ondersteunt en verhoogt. Onlangs nog voerden

een Schot en een jeugdig Schotsch priester, die zich „een „minnaar der waarheid" noemde, eene kleine twistrede over de vraag, of de grootheid van Engeland aan zijn hoogen eerbied en groote zorg voor den Bijbel moest toegeschreven worden of niet. Een zekere kunstenaar namelijk, Barker, had een groot artistiek werk vervaardigd, waarin hij door zijne teekeningen de grootheid van Engeland voorstelde als gevolg van zijne hooge achting voor den Bijbel. De Schotsche priester meende daartegen als tegen eene onware voorstelling te moeten opkomen, doch werd ook wederkeerig tegengesproken door een ander inwoner van Schotland, wiens waarheidsgevoel zulk een protest niet kon dulden.

Wij nemen hier de argumenten der beide strijdvoerders over, maar voegen daaraan eenige opmerkingen toe, die zeker de kwestie niet in haren geheelen omvang behandelen, maar toch, naar wij meenen, onze lezers genoegzaam in staat zullen stellen om te beoordeelen, wat er waar is in de bewering, dat het Protestantisme de rijken groot maakt, het Katholicisme ze daarentegen ten gronde rigt. Een ieder zal tevens gemakkelijk het gezegde, met inachtneming van het verschil van omstandigheden, op andere landen kunnen overbrengen en zóó veralgemeenen, wat we vooral ten opzigte van Engeland in het midden brengen.

De „minnaar van waarheid" zet voorop als onomstootbare stellingen, „dat Christus nooit aan zijne volgelingen „tijdelijken voorspoed noch wereldsch geluk beloofd heeft. „Integendeel: Christus zegt met klare woorden, dat zijn „koningrijk niet van deze wereld is, dat het erfdeel eens „Christens is: te lijden, dat zijn geluk bestaat in armoede „van geest, zijne volmaaktheid in alles te verkoopen en

„de opbrengst den armen te geven. Een nederig gevoel „moet ons derhalve bezielen, zoo wij zien, dat andere „volkeren, die evenveel achting en eerbied voor den „Bijbel als Engeland getoond hebben, niet die hoogte „bereikt hebben, waarop ons vaderland staat. Wilde men „het aangehaalde argument doen gelden, hoe dan de „grootheid van het heidensch Romeinsch keizerrijk, van „het afgodiesch Babylon uit te leggen? deze rijken kenden toch den Bijbel niet, en waren grooter dan thans „Engeland is."

Hierin heeft de schrijver volkomen gelijk en wordt hij ondersteund door den bekenden Baine, [1]) die met naïve kracht vraagt: „welk verband is er toch tusschen „eene schoone ijzergieterij en de openbaring Gods? in welke „betrekking staat de zedeleer en de goddelijke waarheid met „eene spinnerij?" Met andere woorden: kwam Gods Zoon op deze wereld, om ons te leeren, hoe handel te drijven, hoe op alle mogelijke wijze geld te verzamelen, hoe rijk te worden en aanzien te verwerven? Werd hij te Bethlehem geboren, om ons te leeren, stoombooten te bouwen, spoorwegen aan te leggen, kanonnen te gieten en fabrieken op te rigten? Waren tijdelijke magt en wereldsche bezittingen een gewigt geweest, dat op de weegschaal der waarheid had moeten gelegd worden, gewis de Romeinen zouden nooit Christenen geworden zijn. Tijdelijke voorspoed, materiële vooruitgang kan alzoo onmogelijk gelden als bewijs, dat het eene of andere land de waarheid bezit, het ware Evangelie huldigt; en de grootheid van een rijk kan op geenerlei wijze gelden als het gevolg van den

---

1) Regter in Californië; in zijn werk: *On the harmonious relations between Divine Faith and Natural Religion.*

eerbied der inwoners voor den Bijbel: een rijk kan uitmunten in eerbied voor de H. Schrift en toch materiëel arm zijn; een ander kan den Bijbel verwerpen en evenwel in grooten welstand verkeeren. Neen, aan de grootheid van het eene of andere rijk liggen andere, dikwijls natuurlijke oorzaken en soms ook toevallige omstandigheden ten gronde, die nimmer uit het oog mogen verloren worden. Dit denkbeeld zweefde ook „den min-„naar van waarheid" voor den geest, als hij voor reden van Engelands grootheid opgaf: „hetzij in staatkunde of „in handelsondernemingen, hetzij in het bezit van koloniën „of in zijn inwendig bestuur is Engelands grootheid het „gevolg of wel van de onvermoeide volharding, trouw „en onderdanigheid van het Angel-Saksiesch karakter, „of wel van de voordeelige ligging des eilands, of wel „van zijn rijkdom in delfstoffen, of wel van al deze „oorzaken te zamen genomen."

Uit deze woorden van den schrijver blijkt duidelijk, dat hij de grootheid van Engeland als bewezen aanneemt. Wij dingen hierop voor het oogenblik niets af, maar vragen of er nog geene andere oorzaken voor die *materiële* grootheid van Engeland zijn te vinden, die onder *moreel* opzigt dit rijk tot schande verstrekken? Engeland is, dit kan door niemand ontkend worden, in de laatste zestig jaren in magt en rijkdom verbazend vooruitgegaan, maar door welke middelen? Is zijn handel niet uitgebreider geworden door dat het wederregtelijk vele eilanden in bezit heeft gehouden, die het gedurende de oorlogen van de Fransche republiek en van het keizerrijk voorgaf, voor zijne regtmatige bezitters te zullen bewaren? Heeft Engeland geene onnoemelijke schatten verdiend door den menschen-moordenden handel in opium?

heeft het zijne koloniën niet uitgebreid door veroveringen op weerlooze Indianen ten koste van stroomen bloeds? En zelfs de natuurlijke, door den schrijver aangegevene, oorzaken hebben der *morele* grootheid van Engeland meer schade aangedaan dan dat zij der *materiële* gebaat hebben. De opbrengsten der mijnen hebben aan Engeland verbazende schatten opgeleverd, en toch al die schatten hebben de weelde slechts doen toenemen, maar de armoede niet verminderd; de ligging des lands heeft het tegen elken vijandigen inval verdedigd en het sterk gemaakt, maar het bestuur des lands tevens euvelmoedig en uittartend; het eigenaardige karakter der Engelschen, uit Saksers, Denen en Noormannen zamengesmolten, is volhardend en vastberaden, maar niet alleen in het goede, ook in het kwade; men denke slechts — om een enkel voorbeeld te noemen — aan het uitzuigen van het ongelukkige Ierland door de Protestanten, aan het aanstoken van de revolutie op het vaste land door de Engelsche diplomaten. Wij hebben voor een oogenblik aangenomen, dat Engeland groot en magtig is, en zonder twijfel, het is magtig in groote en talrijke schepen; zijn gebied is het uitgestrektste van de geheele wereld; zijn handel overschaduwt dien van elk ander land; maar het is ook groot, ontzaggelijk groot in verwaandheid, in onwetendheid, in armoede. Geen rijk telt zoo veel broodeloozen, die elk oogenblik in wanhopige woede kunnen opstaan tegen een gezag, dat hen verstoot; in geen staat van Europa sterven zoo velen den hongerdood; nergens, onder een beschaafd volk, worden zoo vele onwetenden gevonden voor wie zelfs het bestaan van een God, zou men zeggen, een nooit gehoorde waarheid is. Zoo wij derhalve uit het gezegde eene gevolgtrekking moeten maken, zouden wij

beweren: Engeland staat niet zoo hoog als men het wil doen voorkomen, en de grootheid die het nog bezit, is althans gedeeltelijk een gevolg van oorzaken, die het land tot oneer verstrekken.

Wij mogen het den „minnaar van waarheid" niet euvel duiden, veeleer moeten wij het in hem prijzen, dat hij in zijne vaderlandsliefde, eene deugd die ook hare verpligtingen heeft, den sluijer die de schande van zijn vaderland verbergt, vol eerbied onaangeroerd heeft gelaten en daardoor minder krachtig in zijne verdediging is gebleven; maar wij, door geene banden aan Engeland verbonden, mogen dien sluijer opligten en Engelands schande door een elk doen verafschuwen.

Evenwel bleef het protest van den „minnaar der waar-„heid" tegen de valsche voorstelling van Barker niet onbeantwoord. Een ander inwoner van Schotland trok daartegen te velde, en om den redacteur van het dagblad, waarin hij zijne repliek liet opnemen, niet lastig te vallen met zijne eigene beschouwingen, schreef hij eene plaats over uit Macaulay's geschiedenis van Engeland, verplaatste tevens de kwestie geheel op historiesch terrein en veralgemeende den strijd door te beweren: het Katholicisme rigt de rijken ten gronde, het Protestantisme maakt ze groot. De woorden van Macaulay zijn de volgende:

„Van den tijd af, toen de barbaren het Westersche „keizerrijk vernietigden, tot aan de herleving der letteren, „was de invloed van de Kerk van Rome, in het alge-„meen, voordeelig voor de wetenschap, beschaving en „een geregeld bestuur. Maar het doel dier Kerk ge-„durende de laatste drie eeuwen was geen ander dan „om de vlugt van den menschelijken geest te verhin-

„deren. Elke vooruitgang, die gemaakt werd in vrijheid,
„wetenschap, rijkdommen en bedrijven des levens, was
„haar een doorn in het oog en in omgekeerde verhouding
„met hare magt. De schoonste en vruchtbaarste gewesten
„van Europa zijn onder haren invloed tot armoede,
„staatkundige slavernij en intellectuële verlamming ver-
„vallen, terwijl de Protestantsche landen, eenmaal zoo
„onvruchtbaar en woest, dat zij tot een spreekwoord waren
„geworden, door inspanning en vlijt herschapen zijn
„in lusthoven en zich kunnen beroemen op een lange
„lijst van helden en staatsmannen, van wijsgeeren en
„dichters. Een elk die weet, wat Italië en Schotland voor
„honderd jaren waren en wat zij nu zijn, zal door vergelijking
„der streken rondom Rome en Edinburgh kunnen oor-
„deelen, waartoe de heerschappij des Pausen voert. Het
„verval van Spanje, eens het magtigste rijk, tot de laagste
„diepte, de opkomst van Holland, ten spijt van natuurlijke
„nadeelen, tot eene hoogte welke nooit eenig gemeenebest
„bereikt heeft, leeren hetzelfde. Alwie van een Katholiek
„vorstendom in Duitschland naar een Protestantsch, van
„een Katholiek kanton in Zwitserland naar een Protes-
„tantsch, van een Katholiek graafschap in Ierland naar
„een Protestantsch reist, bevindt, dat hij van een lageren
„trap van beschaving naar een hoogeren is overgegaan.
„Aan de overzijde van den Atlantischen Oceaan geldt
„hetzelfde. De Protestantsche Vereenigde-Staten laten het
„Katholieke Mexico, Peru en Brazilië verre achter zich.
„De Katholieken van Nieuw-Canada zijn werkeloos,
„terwijl het land rondom in eene voortdurende beweging
„zich bevindt met Protestantsche bedrijvigheid en onder-
„nemingszucht. De Franschen hebben eene levendigheid
„van geest en kracht van wil getoond, die hun met regt

„den naam van een groot volk verworven hebben. Maar „deze schijnbare uitzondering bevestigt, zoo wij ze goed „onderzoeken, onzen regel; want in geen Katholiek land „heeft de Katholieke Kerk, gedurende vele eeuwen, zoo „weinig invloed uitgeoefend als in Frankrijk."

Zegevierend en voor geen teregtwijzing bevreesd roept de Schotsche schrijver uit: „Zal de „minnaar van waarheid" „tegenover zulk een gezag nog durven ontkennen, dat „het Woord Gods de bron is der morele en sociële groot- „heid van Engeland? Ik ben niet zulk een enthusiast „om te zeggen, dat Engeland aan den Bijbel alléén zijne „grootheid te danken heeft; óók aan zijne ligging als „eiland, aan zijn goed en degelijk bewind moet ze ge- „deeltelijk toegeschreven worden. Maar waaraan is het „zijn goed bestuur verschuldigd? uit welke bron ontspringt „die trouw en volharding van het Angel-Saksiesch ka- „rakter, waarvan mijn tegenstander spreekt? Wij ant- „woorden alleen: *aan den Bijbel, uit de H. Schrifluur.*"

De beschuldigingen, door Macaulay in deze woorden aan de Katholieke Kerk voorgeworpen, zijn menigvuldig en grof, maar wij voegen er bij, niettegenstaande de achting die wij voor den schrijver als historicus koesteren: ze zijn onwaar en valsch. Wij herinneren nogmaals, dat het ons doel geenszins is om in het breede al de ongerijmd- heden te wederleggen, die nu door den eene dan door den andere ten opzigte van den zoogenaamden verderfe- lijken invloed der Katholieke Kerk en van het Katholicismus op wetenschap en beschaving verkondigd worden. Het korte bestek van een artikel zou daarvoor niet toereikend zijn; een lijvig boekdeel zou moeten gevuld worden; ook hebben voortreffelijke geleerden [1]) en zelfs onpartijdige

1) Het doet ons genoegen, hier te kunnen verwijzen naar het

Protestanten dit ondankbaar veld reeds vroeger bearbeid, en wij kunnen het niet loochenen, met eene volharding en waarheidsliefde, die boven allen lof verheven zijn. Wij willen echter enkele bedenkingen tegen de aangehaalde beschuldigingen in het midden brengen, niet zoo zeer om het Katholicismus te verdedigen als wel om de partijdigheid van Macaulay — wij gebruiken het zachtste woord — in het licht te stellen.

Macaulay geeft toe, dat de Katholieke Kerk vóór de zestiende eeuw de wetenschap hoogschatte en haar invloed op de letteren gunstig mag genoemd worden. En inderdaad, het zou ook al zeer moeijelijk zijn om te beweren, dat zij, die overal zoo veel mogelijk scholen stichtte, bibliotheken verzamelde, universiteiten in het leven riep, aan de wetenschap en hare verbreiding vijandig geweest was.

Maar helaas! eensklaps, bij het begin eener nieuwe eeuw, verandert de Kerk van oordeel. Wat zij vroeger gekoesterd, met onvermoeide liefde verzorgd en geleid heeft, verwerpt en veroordeelt zij nu. Het heldere licht, dat zij zelve ontstoken, overal verspreid, altijd aangewakkerd heeft, tracht zij uit te dooven en de wereld tot den tijd terug te voeren, toen barbaarschheid en onwetendheid het menschdom in een poel van ellende gedompeld hadden. Welk schrikwekkend spook moet haar verschenen zijn, dat zij nu alle scholen wil sluiten, door haar zelve gesticht, alle boeken en bibliotheken, die hare eigene kinderen onder afmattend nachtwaken overgeschreven en ten koste van ongehoorde moeite verzameld hebben, verbranden wil, dat zij nu alle universiteiten

---

belangrijke werk van Dr. W. J. F. Nuijens: *Het Katholicisme in betrekking met de beschaving van Europa*, alsmede naar *de Katholiek*, Dl. XXVII, blzz. 300. vgg. en Dl. XXXIV, blzz. 169. vgg.

wil opheffen, die weleer haren trots uitmaakten en eene eerste plaats in hare belangstelling innamen. Wat heeft haar aangezet om nu zich vijandig te toonen aan de wetenschap, die haar zulke belangrijke diensten bewezen heeft? Waarom is nu — zooals Macaulay beweert — haar voornaamste doel om de vlugt van den menschelijken geest aan banden te leggen? De genoemde schrijver geeft daarvoor geene enkele reden op en hij handelt daarin voorzigtig; wie immers kan voor iets wat niet bestaat eene reden aangeven?

Neen, dezelfde Kerk, die de universiteiten van Oxford en Cambridge, van Bologna en Padua, van Parijs en Toulouse, van Weenen en Freiburg, van Salamanca, van Leuven en zoo vele anderen gesticht heeft, zorgt voortdurend en ook nu met gespannen belangstelling voor het onderrigt van elke klas van personen. Waar voor jaren nog geen scholen waren, heeft zij ze opgerigt; waar de staat of onwillig of in zijne middelen te zwak was, heeft zij hare vermogende hulp geleend en datgene weten tot stand te brengen, waarvoor anderen terugdeinsden. Zij alleen bezit een heerleger van mannen en vrouwen, die met opoffering van alle gemakken des levens zich aan de moeijelijke taak des onderwijs hebben toegewijd, om het kind zoodra het voor eenig onderrigt vatbaar is, de eerste beginselen der wetenschap mede te deelen, het allengs van trap tot trap in het heiligdom der wetenschap in te leiden en de jongelingen tot geleerden voor elken stand in de maatschappij te vormen. Het Protestantisme kan zich niet beroemen op duizendtallen van mannen en vrouwen, wier levenstaak het onderrigt van anderen is. Allen die met de beschuldiging dweepen, dat de Katholieke Kerk vijandig is aan de ontwikkeling

en den vooruitgang van den menschelijken geest, zijn zich zeer goed van de onwaarheid hunner bewering bewust en weten zeer wel, dat geen Katholiek land, waar het onderwijs vrij en voor de Katholieken door geene beperkende maatregelen belemmerd is, in ware en degelijke wetenschap onderdoet voor een Protestansch land. Maar — en dit juist prikkelt de woede der verlichten aan — de Katholieke Kerk duldt geen afwijken van de waarheid, wil noch kan zich laten medeslepen door den stroom van de moderne wetenschap, die alle positieve godsdienst en Christelijke zedeleer vernietigt. Zij verlangt ontwikkeling, maar eene ontwikkeling die geen ontkenning is der openbaring; die niet vol hoogmoed zich ten hemel verheft, om God van Zijn troon te sleuren en zich zelve als God te laten aanbidden. Is dáárom het Katholicisme aan de wetenschap vijandig, dan nemen wij de beschuldiging volgaarne aan; zij is dan geen smaad, maar eene eer, geen laster, maar een lof.

Eene andere beschuldiging, welke Macaulay tegen het Katholicisme inbrengt, is: dat het de rijken, waar het heerschend is, ten gronde rigt of althans in magt en aanzien doet verminderen. Wij zullen geenszins ontkennen, dat eenige Katholieke staten vroeger grooteren invloed uitoefenden op de aangelegenheden van Europa, magtiger waren en zich meer konden doen gelden dan in onze eeuw. Maar heeft elk rijk niet eene eeuw van opkomst, van bloei en verval gehad? Zijn de rijken, onverschillig welke godsdienst zij beleden, niet altijd aan wisseling van toestanden en verandering onderhevig geweest? Kan men de geschiedenis openslaan, zonder op elke bladzijde daarvan overtuigende voorbeelden te vinden? Het heidendom heeft Rome, dat onder Augustus

zijn hoogste toppunt van grootheid bereikt had, niet voor den ondergang kunnen behoeden; het Arianisme heeft het rijk van Theodorik den Groote, die schier geheel Italië beheerschte, niet kunnen verdedigen tegen de Grieksche keizers; het Byzantijnsche keizerrijk bezweek, ofschoon het zich van de Katholieke Kerk had afgescheiden; Zweden, dat eens Duitschland voor zijne magt deed beven, is tot zijne vorige magteloosheid terug vervallen, niettegenstaande het Protestantsch was. Gelijk alzoo deze rijken vervallen of vernietigd zijn, terwijl zij zich op alle wijzen vijandig aan het Katholicisme betoond hebben, strijdt het ook tegen het gezond verstand evenzeer als tegen de geschiedenis, het verval van dezen of genen Katholieken staat aan het Katholicisme toe te schrijven. Andere oorzaken, andere aanleidingen moeten gezocht worden, doch vooral de inwerking van God, „die de teugels van alle koning-„rijken bestuurt en al de harten in Zijne hand houdt, „terwijl Hij nù eens de driften der menschen beteugelt, „dàn weder haar een vrijen loop laat en daardoor het „geheele menschelijk geslacht in beweging brengt. „Wil Hij veroveraars opwekken? Hij doet den schrik „voor hen uitgaan en boezemt aan hen en hunne „soldaten eene onverwinnelijke stoutmoedigheid in. Wil „Hij wetgevers doen opstaan? Hij zendt hun den geest „van wijsheid en voorzigtigheid en bewerkt, dat zij de „rampen van den staat voorkomen en de grondslagen „der openbare rust leggen. Hij kent de menschelijke „wijsheid, die van eene of andere zijde altijd kortzigtig is; „Hij verlicht ze, strekt hare gezigtspunten uit, maar laat „ze ook op andere tijden aan hare eigene zwakheid „over en beschaamt ze door haar zelve. Zoo oefent God „zijne vreesselijke oordeelen uit volgens de regels Zijner

„eeuwig onkrenkbare regtvaardigheid." [1]) In deze woorden ligt de laatste en diepste oorzaak van de opkomst en het verval der rijken. Dit sluit echter niet uit, dat nog andere, of zedelijke, of godsdienstige, of natuurlijke oorzaken werkzaam zijn; maar op de lange lijst dier oorzaken kan het Katholicisme nooit gebragt worden.

Het Katholicisme leeft; als levend ligchaam moet het werkzaam zijn en zijne werking is voortdurend dezelfde; het beschaaft namelijk den mensch, het verlicht den geest, en waar zulks noodig is, verbreekt het met onweerstaanbare kracht de kluisters, die den redelijken mensch in zijne ontwikkeling en in zijne vrijheid belemmeren. Het Katholicisme heeft gedurende al de eeuwen van zijn bestaan de ware beschaving aangebragt; het woord alleen van *civilisatie* bewijst het: dit toch wordt bij de oude Latijnsche schrijvers niet gevonden, maar alleen in de oude perkament-boeken der monniken, die het eerste dit woord gebruikt hebben, doordat zij op ingeving der Kerk, dat idée begrepen, opgevat en voor het idée gestreden hebben. En al het goede, dat het begrip van *civilisatie* in zich sluit, is door de Kerk aan de maatschappij geschonken. Zij heeft de wetenschap en ontwikkeling van den menschelijken geest bevorderd; zij heeft de industrie, door Dante eene dochter Gods genoemd, nooit in hare uitbreiding verhinderd, maar slechts getracht, ze aan de eeuwige wetten Gods ondergeschikt te maken; zij heeft de ware vrijheid, zoowel de openbare als de persoonlijke, niet alleen verkondigd, maar ook bevorderd; en het is wel zeker: Engeland zou zich op zijn hooggeroemd *self-government* niet kunnen verheffen, als de bisschoppen van Engeland en

---

[1]) Bossuet, *Discours sur l'histoire universelle.* Chap. VIII.

de Katholieke baronnen het palladium van Engeland's vrijheid, de „*Magna Charta*", den koning niet hadden afgeëischt; „alles", zegt Guizot in zijne *Histoire de la civilisation*, „was gevallen onder voorregten en privile-„giën; de Kerk alleen protesteerde".

De Kerk ook heeft de gewetensvrijheid tegen elken aanval gehandhaafd en „door het onderscheid tusschen „geestelijke en wereldlijke magt" — dezelfde Guizot zegt het — „te verkondigen, het hoogste goed, de vrijheid „van geweten, gered".

Zij heeft insgelijks de echte humaniteit, de liefde voor allen, aangekweekt en bevorderd, zoodat al de handelingen der *hedendaagsche philantropie* in geen vergelijk kunnen komen met hetgeen de Christelijke *charitas* in het leven heeft geroepen.

Dit leven der Kerk, werkzaam en uitermate vruchtbaar, is haar wezenlijk, noodzakelijk leven; zonder dat is zij dood, of althans gelijk aan een gegalvaniseerd ligchaam. Maar tegen een lijk worden geene wapenen gewet, noch strijd gevoerd; men gaat het met afschuw voorbij en bekommert er zich niet om. Geene instelling, geene vereeniging echter wordt met zoo veel verbittering en hardnekkigheid aangevallen als de Katholieke Kerk. Haar invloed moet dan wel groot, de inwerking van het Katholicismus moet dan wel krachtig zijn, als alle partijen een verbond hebben aangegaan, om die eeuwenheugende en toch altijd jeugdige instelling te bestrijden.

Spanje is diep vervallen en bezit schier geene schaduw meer van die grootheid, door welke het vroeger ver boven alle rijken zich verhief. Is het Katholicisme daarvan de oorzaak? Maar onder Isabella en Ferdinand was het land ook Katholiek en misschien nog meer Katholiek gezind

dan nu; toen Karel de vijfde het bewind voerde, was ook de Katholieke godsdienst die van al de bewoners; en het Katholicisme der 15de en 16de eeuw was toch hetzelfde als dat der 18de en 19de.

Het is derhalve ongeschiedkundig en onredelijk, den val van Spanje aan het Katholicisme te wijten, daar zijne geschiedenis bewijst, dat een staat groot en magtig zijn kan, al huldigt en belijdt hij de Katholieke godsdienst. Neen, natuurlijke oorzaken hebben Spanje van het toppunt zijner vorige grootheid doen afdalen; wij zullen slechts eenige noemen, om te duidelijker te doen zien, dat het verval van dit rijk veeleer toe te schrijven is aan het loslaten van de echt Katholieke beginselen dan aan het vasthouden van hetgeen in overeenstemming was met den geest des Christendoms.

Spanje verviel na Philips den tweede, en vrij spoedig nadat het door zijne grootheid de bewondering van geheel Europa had opgewekt. De groote toevoer van zilver en goud uit de nieuwe wereld en de opeenstapeling dier metalen verhoogde den prijs van alle waren en deed het loon van den arbeid zoo hoog stijgen, dat de industrie met die van het buitenland niet meer kon wedijveren; de fabrieken kwijnden, terwijl de invoer der Indische producten en de uitvoer van inlandsche fabricaten naar de pas ontdekte landen door wettelijke verordeningen op menigvuldige wijze belemmerd werden. Het land verarmde alzoo, ondanks het bezit van goud- en zilverstaven. Even verderfelijk werkte het bezit van uitgestrekte goederen in ééne hand, en het alle wilskracht uitdoovende hofleven, waar de edele karakters der Aragonische en Castiliaansche ridders verstompt en ontzenuwd, voor elke inspanning onbekwaam gemaakt werden en slechts zin hadden voor

lage eerzucht en laffe vleijerij. Voegen wij hierbij, dat de echte krijgsmansgeest en opofferende bereidvaardigheid van Spanje's inwoners allengs ontaardde in onwilligheid om zich aan het gezag te onderwerpen, in zucht naar onafhankelijkheid, en eindelijk oversloeg tot opstand en revolutie, dan behoeven wij ons niet te verwonderen, dat Spanje, voor weinige jaren nog zoo groot, kort na den dood van Karels zoon veel van zijn aanzien en magt verloren had.

Wij zullen de aangehaalde woorden van Macaulay niet verder bespreken; wat wij over Spanje gezegd hebben, is meer dan voldoende om een elk, die wil nadenken, te overtuigen, dat het Katholicisme evenmin doodend voor den welstand en de magt der rijken is als het Protestantisme die bevordert. Zelfs eenige Protestantsche staten bevinden zich niet op zulk een hoogen trap van grootheid, als eenige schrijvers zich verbeelden; andere zijn ook van groot klein geworden of zijn in den loop der drie laatste eeuwen geheel verdwenen. Men verlieze ook vooral niet uit het oog, dat, om eene vergelijking te kunnen maken tusschen een Protestantsch en een Katholiek land, alle omstandigheden, van aard en aanleg der inwoners, van ligging en uitgebreidheid des grondgebieds, van hulpmiddelen en rijkdom van den grond, van nabijheid en invloed der omliggende rijken, dat al die omstandigheden gelijk moeten zijn, en dan eerst make men de balans op, wat in een Katholiek, wat in een Protestantsch land tot stand gebragt is. Geen Katholiek zou zich over die uitkomst behoeven te schamen, misschien zou geen Protestant er op kunnen roemen. Het is geen ongewoon verschijnsel, dat partijzucht en vooringenomenheid dáár voordeelen, ginds nadeelen zien, terwijl onpartijdigheid en een grondig, gemoedelijk en waarheidlievend onderzoek moet bekennen,

dat de voorrang toekomt aan hetgeen verguisd is, dat het hoog geroemde moet achtergesteld worden.

Wij zijn, onze lezers hebben het genoegzaam opgemerkt, slechts verwerender-, niet aanvallenderwijze in deze bladzijden te werk gegaan. Het eenvoudig, ongekunsteld blootleggen der waarheid en der feiten is den Katholieken genoeg, omdat zij voor die waarheid strijden, wier helder licht een ieder in de oogen schittert, die niet door zijne dwaling verblind is. Wat het Katholicisme gedurende tien eeuwen was, is het ook in de laatste drie eeuwen gebleven. — Maar zijn licht is uitgegaan, wordt soms beweerd. — Ja, even als de zon, wanneer de nacht valt. Men ontsteekt dan kleine lichten, bleeke schijnsels, die zelfs hen, welke ze dragen, in het donkere laten. Neemt het Katholicisme weg, en wat komt er voor in de plaats? Laten vrij de Protestanten het beproeven om door bijbels en traktaatjes, meer toch kunnen zij niet geven, de beschaving en den vooruitgang te brengen in de wildernissen van Amerika, China, Australië of waar ook; zij zullen zien, dat hun eeredienst daartoe magteloos is, terwijl de geschiedenis hun leert, dat het Katholicisme verschillende landen, die met tientallen kunnen opgenoemd worden, beschaafd heeft, dat het Katholicisme de bron is van echte deugd en van ware beschaving. — Maar als gij de Katholieke Kerk bemint en volgt, roepen de Protestanten, gaat gij vijf of zes eeuwen terug. — Wij integendeel zeggen hun: als gij die Kerk, hare instellingen, hare wetenschap, hare beschaving, hare ontdekkingen verzaakt, gaat gij niet *vijf of zes*, maar *twintig* eeuwen terug: naar het *heidendom*.

KERKELIJK VEERE.

(*Vervolg van blz.* 225.)

III.

Zooals wij reeds hebben opgemerkt, werd de kleine kapel in het begin der veertiende eeuw te klein voor de inwoners van het dorp Veere; [1]) en daar heer Wolfaert III was begonnen met muren en poorten aan de landzijde te bouwen, om de hoofdplaats zijner heerlijkheid tot den rang der steden te verheffen, werd het ook passend, dat de poorters niet langer bij de dorpers behoefden ter kerke te gaan, maar dat zij eene eigene gemeente mogten uitmaken. In 1332 legde men de grondslagen voor de nieuwe kerk, die aan de H. Maagd Maria zou worden toegewijd, onder den titel van O. L. Vrouw ter Sneeuw.

Het werd een ruim gebouw, met drie beuken, uit Zeeuwsche moppen in eenvoudigen spitsbogen-stijl opgetrokken. Ofschoon de kerk wel vroeger moet voltooid zijn geweest, werd zij eerst in 1348 door Paus Clemens VI, die toen te Avignon zetelde, tot parochiekerk verheven, en met vele aflaten en gunsten verrijkt voor allen die haar zouden begiftigen of bezoeken. [2]) Ik vermoed, dat

---

1) *Walch. Arc.* Dl. II, blz. 212.

2) Aldus van Reygersbergh. Dl. II, blz. 148; Boxhorn. Dl. I, blzz. 216, 249. In de *Historia Episcop.* P. IV, fol. 27, lezen wij: „Clemens Pontifex VI Avenione sedem habens, largis eam „indulgentiis ac spiritualibus donis ditavit;" maar ook deze geeft, evenmin als een der oudere kronijken, de bron aan, waaruit men dat geput heeft. De Bulla heb ik dan ook nergens kunnen vinden, ook niet in het Bullarium.

er drie altaren hebben gestaan, en dat de H. Dienst door een pastoor en kapellaan werd waargenomen. Overigens is van de geschiedenis dezer kerk volstrekt niets bewaard gebleven, noch van de priesters die het H. Dienstwerk daarin hebben volbragt.

Bij den aanvang der 15de eeuw was ook deze kerk weder te klein; maar de rijke en steeds in voorspoed toenemende Veerenaars, gerugsteund door heer Wolfaert V, verlangden nu eene nieuwe kerk te bezitten, zoo als er in Holland of Zeeland geen tweede kon aangewezen worden. [1]) Het moest een kruiskerk zijn van den schoonsten vorm, in den zuiversten stijl en uitmuntende door den rijkdom harer beeldhouw-werken. Men deed de beroemdste bouwmeesters naar Veere komen, om het grootsche plan te ontwerpen, en meermalen was de heer van Sandenburg met de regering op het stadhuis vergaderd, om plannen en bestekken te bespreken. Eindelijk in het jaar 1405 was men daarmede gereed, en zou er met den opbouw worden aangevangen, want wij lezen in de stadsrekeningen van dat jaar: „Item verdroncke mit minen jonc„heer en mit den Gerechte op de Stedehuys, doen die „ordinancie gemaect was van den nyen kercken vj. gr." [2])

Ten westen van de oude parochiekerk, zoodat de transept vlak tegen haar aanleunde, zou de nieuwe worden opgetrokken, zoodat men later het priesterkoor zou aanbouwen, waar nu nog voorloopig de oude kerk bleef staan, ten einde de uitoefening der godsdienst niet te onderbreken. In 1435 was de kerk zóó ver voltooid, dat men de oude kon verlaten om de nieuwe te betrekken. Nu

---

1) *Walch. Arc.* t. a. p.
2) MS. Stadh. Veere.

opende men den muur, die beide kerken van elkander scheidde, en gebruikte de oude parochiekerk als priesterkoor, zoolang het ontworpen koor nog niet zou zijn afgebouwd, wat echter nooit geschied is. Ook de toren was niet voltooid, maar stond daar in zijn vierkant, slechts weinig hooger dan het dak der kerk, en had nog maar een derde bereikt van de hoogte, die hem was toegedacht; doch het Sakraments-torentje, geheel met lood bekleed, stak zijne spits uit de twee omgangen glinsterend omhoog. Boxhorn getuigt daarvan: „Ende „'t ware den voornoemden tooren, met het oostersche „eynde van de kercke, waren voltoyt ende opghemaeckt, „na de resolutien ende modellen daer van in den be„ginne ghenomen, soude soo schoone, groote, ende çier„lijcke cruyskercke wesen, alsser in 't Nederlandt niet „te vinden, ofte te sien is: doch is niet te min soo „treffelijcken kercke, alsser in Zeelandt niet wordt ghe„vonden, niet alleene om haer uytnementheyt, van ghe„bouw, haer treffelijck aensien, maer oock om de groote „konste die de selve verciert." [1]) Zij is geheel van witten arduinsteen opgetrokken, de gemetselde gewelven van het middenschip rusten op veertien heele en twee halve kolommen van hardsteen, met gebeeldhouwde kapiteelen; de boogen der zestien kapellen, die de zijbeuken omringen, rusten weder op zestien hardsteenen kolommen; terwijl vier torentrappen van witten arduinsteen, twee aan de oostzijde en twee in den toren, naar de gallerijen en gewelven voeren. De groote boog in den toren, de hoofdingang der kerk, was kunstig uitgehouwen, en bijna vier Ned. ellen diep, terwijl zijne opening, die aan

1) Blzz. 247 en 248.

den buitenmuur des torens tien Ned. ellen hoogte en wijdte telde, zich vernaauwde tot op vijf ellen bij den ingang der kerk. Wij hebben de kerk zelve naauwkeurig opgemeten, en hare afbeelding, met behulp eener bekwame en bevriende hand op het papier gebragt, wordt hierbij den lezer aangeboden [1]).

Te gelijk met de kerk werd ook aangelegd „de Cys„terne, by den burghers genaemt de Fonteyne, veel „honderden vaten groot, ghemaeckt van ghelijcken witten „arduynsteen, boven plat, ghedeckt met loodt, staende „over de straten, bezuyden de voorschreven kercke, in „'twelck staet een extraordinairen diepen ende wijden put, „uyt den grondt opghemetselt met witten arduynsteen, „waer in alle het Hemels water, vallende op de voornoemde „kercke, met verscheyden looden, buysen ende canalen, „onder de aerde doorgaende in werdt geleyt, tot dienste „ende gherief vande burgherye, die 'tselve door by„sondere kranen uyt den voorsz. put weten te tappen; „zijnde dese drie [2]) seer konstighe, treffelijcke, ende „gherieffelijcke wercken; daer door vele meesters, ende „liefhebberen, soo in Perspective als Architecture, soo „uyt Hollandt, Brabant, Vlaenderen, Vranckryck, „Italien, als andere landen, expresselijck binnen de Stadt „van der Vere zyn ghekomen, om tselve Portael, Boghe „ende Cysterne te aenschouwen. Ende als sy de selve „ghesien hadden, bekenden: dat sy verwondert waren, „dat sulcken werck met menschen handen konde ghedaen „werden, ende dat alsulcken meester verdiende een „eeuwighduerende lof." [3])

---

1) De getallen geven de Nederlandsche ellen op.
2) De boog, het portaal en de fontein.
3) Boxhorn, t. a. p.

KOLLEGIALE KERK VAN O.L.VROUWE.

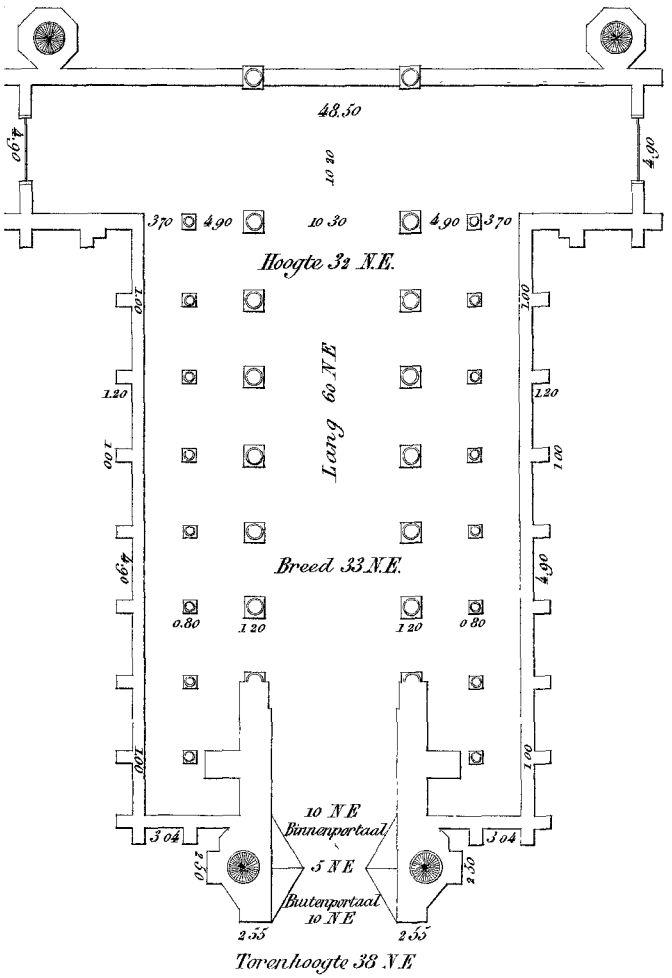

Fig 1

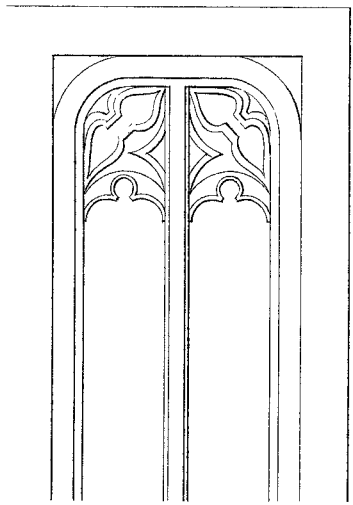

Fig. 2.

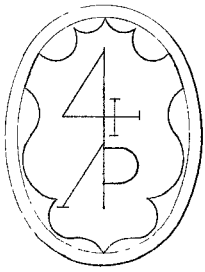

In 1437 kwam bisschop Rudolf van Utrecht te Veere, om de kerk en de nieuwe altaren te konsakreren. 't Was niet alleen feest in de kerk en op het kasteel van den heer van Borsselen, maar ook in de gansche stad: men hield maaltijd op het gemeentehuis, gaf openbare vreugdespelen op de markt, en schonk den bisschop van stadswege een gedeelte der reiskosten terug, terwijl de kerk het overige betaalde. „Item ghegheuen den Biscop die „hier die kercke en die outaers wiede van coste bouen „tander dat die kercke gaf — XIX Sch. gr." [1])

Vooral de godvruchtige heer Hendrik IV bragt veel bij tot de verdere voltooijing en versiering der prachtige kerk, en was allen ten voorbeeld in het doen van groote opofferingen. Zoo plaatste hij een groot geschilderd raam met Heiligen-beelden, waaronder men las:

Heer Hendrik, Heer deser stede,
Dese glasen maecken dede
Admirael Generael des Koningsryckx
Is hy op die zee van Vranckryckx.
Mcccclvj men doen schreef
Jan de Boelaer dit werck bedreef. [2])

Hiermede sluit volkomen wat wij in datzelfde jaar in de Stadsrekeningen vinden aangeteekend: „Item gegh en „betaelt Jan die Kokelaer van mijns Heeren glas veynster „jndie kercke ter Vere iiij ℔ x Sch. gr. Ende syn soene „te drinckgelde xxviij gr. fac tsamen iiij ℔ xij Sch. „iiij gr." [3])

In 1456 was men op nieuw in de kerk voor heer Hendrik aan den arbeid, want daar werd hem van stadswege in rekening gebragt: „Item gegeuen H. Zeger

---

1) Stadsrek. 1437. MS. Stadh. Veere.
2) Van Reygersbergh. Dl. II, blz. 215.
3) 1446. MS. Stadh. Veere.

„ēn Willemot te teergelde ēn te drinckgelde jn de kercke „iiij Sch. vj gr." [1]).

Maar in 1479 zou er weder een belangrijk werk ondernomen worden, misschien wel het uitkappen der kapiteelen of het verder voltooijen van de galerijen en het portaal. Meester Antony Kelderman, steenhouwer uit Mechelen, werd met de uitvoering daarvan belast, en trof daarover met den heer van Veere en het kerkbestuur de volgende overeenkomst.

„Vp ten xiij dach van Decembry anno xiiij^{c} lxxix. „Soe is gemaict een voirwarde tusschen heer Wolfert „van Borsselen, heer vander Vere, ende meester Jacob „Jansz. ende Rombout Hanneman als Kerckmeesters der „kercke vander Vere, van der selue kercke wegen an „d'een zijde, ende meester Antonis Kelderman Steenhouder „van Mechelen werckmeester an d'andere zijde, in den „manieren hier nae gescreuen. Te wetene, dat die selue „meester Anthonis aengenomen heeft voirt te ordineren „die nyen Kercke ter Veere ende meester dair of te „zijn, die last van den wercken te dragen mit al tguendt „dat de werckmeester van der Kercke schuldich is te „doen; dair af hebben sal voir zijn dachhuyre ij schell. „groten sdaechs, ende die dachgelden sullen ingaen als „hy ontboden wesende om hier ter Veere te comme van „huys trect om herwert te comen; ende voirt sal hy „hebben van de seluen kerckmeesters te wedden ij ℔ „x schell. gr. v̄ls tsjairs, also lange als hy meester vanden „wercke zijn sal. Ende hier af heeft die selue meester „Anthonis den behoirlicken eedt gedaen, die hem bi den „Scout vander Veere gestaeft was, der Kercke proffyt

1) Stadsrek. MS. Stadh. Veere.

„te doene ende al dat een goet werckmeester schuldich „is van doene nair zijn besten weete ende verstande. „Actum ēn in oirconde der waerheyd mijn handteyken „hier onder gestelt ter bede van meester Anthonis ende „kerckmeesters voirn. ende het geregistreert xx Decembris „anno lxxix voirsz.

a. d. Ridder." [1])

Het uurwerk van de kerk werd in 1481 weggenomen en in den toren van het Stadhuis geplaatst, terwijl twee nieuwe en zware klokken met vele kleinere, een volmaakt klokkenspel uitmakende, in den. kerktoren werden gehangen. De stad betaalde voor werkloon aan „Jacob „de slotemaker van thuyrwerck vanden kercktoorn te „halen ēn vpten toorn vpt stedeh̄ te stellen metten schijuen „ēn poleyen ēn andere haken, rollen ēn ijzerwerc daer „toe dienen̄ al tsm̄ jn een soē gerekent belopen̄ xxxij „schell. gr." [2]) De nieuwe groote klok was van zulk een zwaar geluid, dat zij te Zierikzee kon gehoord worden. [3])

De klokkenist of „Baingnerman" moest nu alle dagen des morgens ten zeven ure de klok luiden, en „alle Hooch- „dagen ēn alle duplicia composita, ēn alle saterdage te „loue baingneren ende alle liedekens op die clocken „speelen." [4])

Met toestemming der vrouw van Veere, Anna van Borsselen, sloten de kerkmeesters, den 17ᵉ Maart 1512, weder eene overeenkomst met den bouwmeester Rombout Kelder-

---

1) MS. Stadh. Veere. Aldus medegedeeld door J. Ermerins. Het stuk moet zeker verloren zijn geraakt, want wij hebben het niet meer op het Stadhuis kunnen wedervinden.

2) Stadsreken. 1481. MS. Stadh. Veere.

3) A. Uytterschout, *Rym-Kronyk v. Zeeland*, blz. 43.

4) Kerkerekeningen van verscheidene jaren. MS. Stadh. Veere.

man, ter verdere voltooijing van de kerk, op dezelfde voorwaarden als die met wijlen zijn overleden vader bepaald waren [1]). Maar in 1536 verrijkte men de reeds zoo fraaije kerk met een prachtig koperen hek, dat het koor afscheidde van het middenschip, en met nog andere koperen hekken tot afsluiting der kapellen. Daar werd 11,781 pond koper aan gebruikt [2]), en de kunst van het werk overtrof alles wat men van dien aard nog gezien had. Onder het stellen van het werk had een ongeluk plaats bij de groote kraan, waar het koper werd ontscheept: een werkman geraakte onder een zwaar stuk metaal en brak het been; maar het werd op stadskosten gezet en genezen. „Betaelt duer de ordonnañ van Burg „ēn Scepēñ Mr. Benedictus om te cureren des mans „been, dat gebroken was onder de crane jnt besich wesen „vander kercke werck IX Schell gr." [3]). Waarschijnlijk liepen de kosten van dit groot en prachtig werk hooger dan het kerkbestuur wel had vermoed, zoodat men zich genoodzaakt zag, geld ter leen te vragen. De fortificatie bood zich gewillig aan, en schoot twee honderd pond voor. [4]). Dit was evenwel slechts een wederdienst, want in 1533 had de fortificatie „geleent van de Kercke viij $^{1}/_{2}$ „voet orduyn, reyn gemeten van meester henrick der „stadt metselaer, noch XX voeten dobbel ecksteen, ende „noch v stucken rauw steen, tsamen geestimeert by

---

1) J. Ermerins. Dl. II.

2) Dit getal ponden werd in 1572 opgegeven, toen „deze over-„tolligheden" — gelijk J. Ermerins ze noemt — te gelde werden gemaakt, tegen 20 schellingen de 100 pond. Het geheele hek bragt dus op 118 ℔ vls.

3) Stadsrek. 1536. MS. Stadh. Veere.

4) Stadsrek. 1537. MS. Stadh. Veere.

„mr. Henrick voorsz." [1]) Ook moet dat geld spoedig zijn teruggeven, want in 1546 leende de kerk op hare beurt aan de fortificatie 200 Karolus-gulden, en in 1548: „Noch geleent vander kercke vander Vere, boven de „ij^{c} gulden vander seluer kercke a^{0} xlvj geleent, die „noch onbetaelt sijn, noch hondert ende vyftich pont „$\overline{gr}$. vlaems." [2]) Toen er vroeger reeds groote kosten gemaakt moesten worden aan de fontein tegenover de kerk „totter gemeente behouff, daeran de fortificatie „contribueert ende myn Heere elck een derdepart," betaalde de kerk ook een derde gedeelte der aanzienlijke som [3]); en eenige jaren later de helft „vander reparatie „vander biercaije nv onlancx nyeu gemaect." [4])

Het schoonste kunstwerk evenwel moest nog afgeleverd en gesteld worden door den beroemden beeldhouwer en schrijnwerker, mr. Adriaen Roman, die reeds zooveel prachtigs had afgeleverd voor de O. L. Vrouwe-kerk te Antwerpen en voor de Sint-Jans-kerk in Gent, alwaar hij woonde. Het arduinen portaal zou aan de binnenzijde der kerk met gebeeldhouwd wagenschot worden bekleed. In 1560 was het voltooid, en verhief zijn kunstige torentjes, met lof- en beeldwerk versierd, statig in de hoogte. Het was verdeeld in twee verdiepingen, waarvan de eerste de groote deuren met eenige tafereelen uit de levens der Heiligen bevatte, terwijl de tweede in drie groote cirkels de geboorte, de verrijzenis en de hemel-

---

1) Stadsrek. 1533. MS. Stadh. Veere.

2) Stadrek. van 1546 en 1548. MS. Stadh. Veere.

3) Stadsrek. 1543. MS. Stadh. Veere.

4) In 1551 honderd Karolus-gulden en in het volgende jaar nog 32 ℔, 14 schell. iiij gr. Stadsrekening van die twee jaren. MS. Stadh. Veere.

vaart des Heeren te aanschouwen gaf. Een dergelijk portaal moet in deze landen niet te vinden zijn geweest. Immers Boxhorn getuigt dat het was „een treffelyck „ende konstich portael, staende binnen aen den uytganck „vande kercke in 't westen, ende ghemaeckt van waghen- „schotten houte, twee stagien hooghe, daer van de Phrijse „aen den opperkant van den blaeuwen arduynen dorpel „hoogt is ses en twintig voeten, [1]) behalven de Pyra- „miden ende het bovenwerck daer op noch staende. Aen „welck Portael te sien is een ongelooflijcke konste, so „in de Colommen, Pedestalien, Arketrauen, Phrijsen, „Regulen ende Ovalen, als andere wercken, verwonderens „waerdich. Hier en boven hoort ghedacht te werden, „ende verdient gheen minderen lof in het oordeel van „de konstverstaende liefhebbers, het geestich beeldtwerck, „staende in die opperste stagie. Want van vooren, ende „ter zyden, werd in çierlijcke ronden, naer de proportie, „vertoont de gheboorte Christi, sijne verrijsenisse, ende „Hemelvaert, als andere Historien; in welck beeldtwerck „soo inder personagien, ordonnantien, als verheventheyt, „te sien is soo een uytnemende konste, dat dierghelyck „Portael in Nederlandt niet meer ghetoont werdt. Tot „opmaeckinghe daer van is den konstrijcken Architect „ende Meester schrijnwerker, Adriaen Roman, uyt „Vlaenderen van gheboorte in dese stadt Vere ontboden; „waer aen hy by de naerkomelinghen een onsterflijcke „loff ende eere verdient heeft. Noch staet boven op het „Portael een Horologie, met speel en slachwerck ver- „sien, tot dienste der Kercke." [2])

---

1) Omstreeks 9 Ned. ellen. Overigens had het dezelfde afmetingen als het buitenportaal.

2) Blz. 248.

Behalve de altaren in het koor, telde men nog zestien altaren in de kapellen, die de zijbeuken omringden, en in lateren tijd aan de gilden toebehoorden en door dezen ook onderhouden en versierd werden. De vroegere heeren van Veere waren begraven in de kapel van het kasteel Sandenburg, maar sints de nieuwe kerk was gebouwd, verkozen zij, daarin een eigen grafkelder te bezitten. Nog lang wees men de plaats aan, waar heer Hendrik IV en zijne vrouw Joanna van Halewijn waren te ruste gelegd, want op den grafkelder las men:

„Hier ligt Edel ēn Mogende Heere, mijn Heere „Heinderik van Borssele, Heere vander Vere, Grave van „Grootvelt in Champagne, Heere van den Agger van „Vlissinge etc. Ridder, van den Ghulden Vliese, Ad„mirael van den Koning van Vrankrijk, ēn daer naer „van deze Nederlanden, Raed, Kamerling 's Hertogen „van Bourgoignen Philips en Charles. Obiit 1474. den „15 Maerte. Ende vrouw Johanne van Halewyn, Heer „Heindrickx wijf. Obiit 1467. den lesten Decembris." Later werd nog in het middenkoor geplaatst een prachtig gedenkstuk van Tavolensteen, waarop vergulde beelden van geharnaste ridders waren uitgehouwen onder een doorluchtigen deksteen, die op pilaren rustte, en waarop gebeiteld was: „chy gist Messsire Jean, Seigneur de „Bevere, Emblie, Asserwoude, Steenkercke & de Tour„nehem, qui trepasse le 24 d'Avril 1559." [1])

Van al het kostbare en kunstige werk, dat wij vermeld hebben, is niets meer overig dan eenige verminkte brokstukken, zooals de gebeeldhouwde kontraforten (Pl. II, fig. 1) aan den toren, die nog getuigen van den rijken bouw der kerk.

---

1) J. Ermerins. Dl. II.

De eerste middensteen van het portaal draagt het teeken van den bouwmeester, dat zóó diep is ingehouwen, dat het nog altijd duidelijk kenbaar is (Pl. II, fig. 2).

Het doet ons leed, geen volledíger beschrijving van Veere's groote en schoone O. L. Vrouwe-kerk te kunnen geven; maar de stormen des tijds, zoowel als de vernielende kracht des vuurs, en vooral de tegenwoordige bestemming van het gebouw hebben er zóóveel aan veranderd, vernield en verwoest, dat het niet meer dan 't vermolmende geraamte is van wat eenmaal Veere's roem en glorie was.

IV.

De kronijk- en geschiedschrijvers van Zeeland hebben veel gehandeld en zelfs veel getwist over het kapittel der O. L. Vrouwe-kerk te Veere, maar er nooit de ware geschiedenis van gekend. Wat Reygersbergh er van geboekt had, heeft Boxhorn nageschreven, om door Smallegange gevolgd te worden. Ook de *Historia Episcopatuum* en al de latere schrijvers hebben ons niets beters medegedeeld, en zelfs de Veersche sekretaris Ermerins dwaalt evenzeer, uit gebrek aan bescheiden. Allen beweren dat het kapittel is opgerigt ten jare 1472 door heer Hendrik IV, en dat er twaalf kanunniken zijn geweest. Nu zeggen sommigen, dat die twaalf kanunniken later uit de kerk van Veere naar de kapel van het kasteel Sandenburg zijn getrokken; terwijl anderen juist het omgekeerde vasthouden, en de kanunniken van Sandenburg naar Veere

doen verhuizen. [1]) Wij vinden ons in de gelegenheid gesteld van de ware geschiedenis voor het eerst mede te deelen.

Op het Provinciaal Archief van Zeeland, dat in eenige vertrekken van de oude abdij bewaard wordt, en hoogst belangrijk is door den rijkdom zijner charters uit het grafelijk tijdvak, zoowel als door de uitgebreidheid zijner latere bescheiden, berust het proces-verbaal, of de acte der oprigting van een kapittel in de Maria-kapel van het kasteel Sandenburg. Daaruit blijkt, dat Paus Paulus II de parochiekerk van Veere tot een kollegiale heeft verheven, en daarin, op verzoek van heer Hendrik IV van Borsselen, een kollegie van 12 kanunniken heeft opgerigt, welk getal van 12 tot 24 kanunniken zou vermeerderd worden, zoodra de heer van Veere daartoe de noodige vaste inkomsten had aangewezen. Vermits nu Paus Paulus II in Augustus 1471 reeds overleden was, moet deze verheffing en stichting tusschen 1464 en 1471 gesteld worden. Het was den heer van Borsselen ernstig gemeend, het getal kanunniken tot 24 te brengen; want uit genoemd charter blijkt al verder, dat er in 1484 reeds zeven van dat tweede twaalftal waren aangesteld, en aldus 19 kanunniken in de kerk van Veere de dienst verrigtten. In genoemd jaar wenschte heer Wolfaert VI de nog ontbrekende vijf kanunniken daarbij te voegen, maar vroeg tevens aan Paus Sixtus IV, om de kapel van zijn kasteel

---

1) „Canonici tamen primitus residebant in Sandyck, pago Verae, „sub Verensi Dynasta, vicino.„ *Hist. Episc*, P. IV, fol. 27. Hier wordt heer Hendrik II als stichter aangegeven, terwijl het Hendrik IV was. De schrijver beroept zich ter bevestiging van het verhaalde op Jac. Torrius in *Relat. Rom.* De la Torre is in 1656 te Rome geweest, en heeft daar zijn verslag over onze Missie ingediend. Hij zal dus ook uit de oudere kronijken hebben geput.

Sandenburg insgelijks tot kollegiale kerk te verheffen, en daarin het laatste twaalftal kanunniken als een kapittel te vestigen. De Paus gaf zijne toestemming en benoemde Guillermus Walteri, deken der Sint-Katharina-kerk te Brielle tot regter en uitvoerder (judex et executor) in deze zaak. In de kerk te Veere bleef een kapittel van twaalf kanunniken; de zeven laatst benoemden gingen over naar de kapel van Sandenburg en vormden met vijf nieuw aangestelde kanunniken een tweede en geheel afgescheiden kapittel. De deken van het Veersche kapittel was tevens pastoor van de stad, terwijl de deken van het Sandenburgsche kapittel pastoor werd der bewoners van de adelijke veste. Aan den heer van Veere was het collatie-regt van beide kapittels voorbehouden; de voorstelling van een nieuwen deken geschiedde door hem aan den Paus, die van een kanunnik aan het kollegie van deken en kanunniken zelve. Dezelfde voorregten en gunsten, welke het eerste kapittel van bisschop David van Bourgondië had ontvangen, werden ook aan het tweede geschonken; de goederen en inkomsten werden gelijkmatig verdeeld, en ook de lasten moesten gelijkelijk gedragen worden.

Ziedaar dus het geheim ontsluijerd, dat men gelijktijdig kanunniken van de O. L. Vrouwe-kerk te Veere en van de kapel van Sandenburg aantreft. Wij zijn de kennismaking met dat charter geheel verschuldigd aan de beleefdheid van den archivaris van Zeeland, den heer J. P. van Visvliet, wiens geleerdheid door zijn ijver wordt geëvenaard, maar door zijne dienstvaardigheid nog wordt overtroffen [1]). Wij zullen den volledigen tekst

---

1) Wij spreken hier uit langdurige ondervinding. Gedurende de

van dit tot nog toe onuitgegeven stuk hier laten volgen, na vooraf nog te hebben opgemerkt:

1°. het is niet het originele stuk, maar eene kopie, geschreven op een perkamentenvel ter grootte van 35 vierkante palmen. Het schrift komt overeen met dat der gewone handschriften van het laatst der 15de eeuw; en daar kan wel geen redelijke twijfel aan zijn, of het behoort tot denzelfden tijd van het origineel;

2°. het bevat twee acten, namelijk een Bulla van Paus Sixtus IV, en de processale uitspraak van Guillermus Walteri, den deken;

3°. aan het slot der processale uitspraak ontbreekt de dagteekening; en bij het afschrijven van den datum der Bulla is kennelijk het woord *octuagesimo* vergeten. Vermits er echter is bijgevoegd, dat het is geschied in het 13de jaar van Paus Sixtus IV, die in 1471 den Pauselijken zetel beklom, zoo kan hier geen twijfel bestaan. Daarenboven getuigt een notaris, aan den voet van het stuk, dat hij onder de vouw van het origineel het jaartal 1484 in cijfers heeft gezien.

Universis et singulis reverendissimis ac reverendis in christo patribus et dominis, dominis dei et apostolice Sedis gratia presentibus et futuris Patriarchis, Archiepiscopis, Episcopis, ac venerabilibus et circumspectis necnon religiosis viris tam cathedralium eciam Metropolitanensium ac collegiatarum ecclesiarum, quam Monasteriorum quorumvis ordinum, aliorumque locorum quorumque Capitulis, conventibus, Collegiis et ordinariis, omni-

twee jaren, dat wij wekelijks meermalen het Provinciaal Archief en de Provinciale Bibliotheek bezochten, hebben wij zóóveel hulpvaardigheid, vrijgevigheid en beleefdheid ondervonden, dat het inderdaad een genot was, en een leerrijk genot, daar zoo dikwijls te mogen vertoeven, en dat de herinnering daaraan ons altijd hoogst aangenaam zal blijven.

busque aliis et singulis quorum interest vel interesse poterit, quosque infrascriptorum tangit negotium seu tangere contigerit quomodolibet in futurum, communiter vel divisim, quibuscunque nominibus censeantur vel quacunque praefulgeant dignitate.

GUILLERMUS WALTERI, decanus ecclesie Sancte Katherine de Brielis, Traiectensis dijocesis, Judex executor ad infrascripta, unacum quibusdam aliis viris in hac parte collegis cum illa clausula: *Quatenus vos vel duo aut unus vestrum etc.* a Sede apostolica praefata specialiter deputatus, Salutem in domino, et presentibus fidem indubiam adhibere nostris huiusmodi ijmmo verius apostolicis firmiter obedire mandatis: litteras Sanctissimi in christo patris et domini nostri domini Sixti pape quarti, eius vera Bulla plumbea cum cordula canapis more Romane curie impendente, bullatas sanas et integras, non viciatas non cancellatas, nec in aliqua sui parte suspectas, sed omni prorsus vitio et suspicione carentes, nobis per providum virum Magistrum Thomam Strabonis, decretorum doctorem, dijocesis Cameracensis procuratorem, et nomine procuratorio Illustris et potentis domini Wolfardi de Borsalia, de Bouchain, de Grandiprato, Comitis opidi de Veris, Castri de Zandenburch etc,, domini principalis in dictis literis apostolicis nominati, de Sue procurationis quadam auctentica literam ipsius domini Wolfardi Comitis, sigilli rotundi de cera rubea cum cauda perganinea appensione munita, debitam atque cum effectu promptam fidem facientem, coram Notario publico et testibus infrascriptis, presentatas Nos cum ea qua decuit reverentia noveritis recepisse tenoris subsequentis:

> SIXTUS episcopus, servus servorum dei, dilectis filiis, de Veris et de Brielis ac de Zierickzee, Traiectensis dijocesis ecclesiarum decanis, Salutem et apostolicam benedictionem: Inter cetera cordis nostri desiderabilia, illa intensis desideriis affectamus, ut ubique locorum maiestas Altissimi in gratiarum benedictionibus collaudetur et cultus sui gloriosi nominis amplietur, ac pia vota fidelium que ad divini nominis exaltationem et ipsorum fidelium animarum salutem prodire, et singularem deo dicatarum personas in ecclesiis collegiatis presertim de novo erigendis, quietem et tranquillitatem tendere conspicimus, ut ipsi altissimo

devotum valeant reddere famulatum, opem et operam impendimus efficaces. Sane dudum, postquam pro parte quondam Henrici de Borsalia, domini temporalis opidi de Veris, Traiectensis dijocesis, felicis recordationis Paulo pape Secundo predecessori nostro expositum fuerit, Quod venerabilis frater noster David Episcopus Traiectensis parochialem ecclesiam beate Marie de Veris, que de jure patronatus prefati Henrici erat, ex certis tunc expressis causis in collegiatam ecclesiam erexerat, Et idem Henricus sufficientem dotem pro duodecim canonicatibus et totidem prebendis pro duodecim canonicis eiusdem ecclesie assignaverat, Et tam ipse Episcopus quam etiam tunc Archidijaconus ecclesie Traiectensis Rectorem et canonicos aliasque personas ipsius erecte ecclesie ab omni dominio et superioritate suorum officialium exemerant, et alia tunc expressa fecerant: Idem Paulus predecessor certis tunc judicibus suis literis dedit in mandatis, ut ipsi vel duo aut unus eorum ecclesiam beate Marie huiusmodi cum insignibus collegialibus ac decanatu, qui inibi dignitas principalis et curata existeret, et ad quem totius parrochie cura pertineret, necnon duodecim canonicatibus et totidem prebendis pro duodecim canonicis, qui inter se omnes facerent, quorum unus decanus et aliorum caput erit, insignirent, necnon prefato Henrico suisque successoribus duodecim alios canonicatus et totidem prebendas pro duodecim aliis canonicis in eadem erecta ecclesia, si et postquam ad hoc sufficientes redditus pro dote assignassent, ordinandi et erigendi licentiam concederent, ac eis jus patronatus et presentandi personas ijdoneas, tam ad decanatum quam omnes et singulos canonicatus erectos, erigendos huiusmodi, ea prima vice et quotiens illos vacare contingeret, resignarent, et quod presentatio ad huiusmodi decanatum eidem Paulo et successoribus Romanis pontificibus pro tempore existentibus, per Henricum Baronem et successores fieri deberet, quodque ad illam ab eisdem Paulo et successoribus, ad canonicatus autem et prebendas presentandi a decano et capitulo ex tunc erecte ecclesie perpetuis futuris temporibus provisionem obtinerent, Cura vero parochianorum eiusdem opidi ad ipsum decanum pertineret, Ipsique decanus et canonici in eadem ecclesia beate Marie

continue residere tenerentur, possentque dum in eadem ecclesia residerent omnium aliorum beneficiorum suorum fructus redditus et proventus cum ea integritate, cotidianis distributionibus dumtaxat exceptis, percipere cum qua illos perciperent si in aliis beneficiis predictis residerent, et ad residendum in aliis ecclesiis sine beneficiis huiusmodi minime tenerentur, nec ad id a quoquam inviti compelli possent; ac si decanus et canonici ab eadem ecclesia absque patroni pro tempore existentis licentia et consensu se absentirent lapso unius mensis spatio, a die huiusmodi absencie decanatu et canonicatibus et prebendis eo ipso absque aliqua alia monitione privati existerent, liceretque Henrico et successoribus patronis predictis alios presentare, qui ut prefertur institui debentur; eisdem quoque decano et capitulo ut omnibus et singulis privilegiis indultis honoribus et insigniis, quibus Maioris et sancti Salvatoris ac beate Marie Traiectensis necnon Sancti Livini in Zierixeee dicte dijocesis ecclesiarum capitula eius apostolica vel alia quavis concessis potiuntur et gaudent ac potiri et gaudere possent, in futurum ad eorum instar pariformiter et absque ulla differentia, sine tamen eorum preiudicio uti et gaudere, et quaecunque utilia honesta et juri consona statuta et ordinationes edere, ac illa publicare, et per eos ad quos spectaret observari facere, ac eis concedere quod eis gaudere possent, necnon canonicos et alias personas ipsius erecte ecclesie beate Marie delinquentes, usque ad privationem inclusive, alias tamen iuxta canonicas sanxiones monere et punire libere et licite valerent, perpetuo statuere, decernere, concedere et ordinare procurarent. Et deinde postquam litere ipse, ac omnia et singula in eis contenta, quoad primos duodecim canonicatus et prebendas suum erant sortita effectum, certos tunc expressos judices sive conservatores, qui prefatis decano et capitulo efficacis defensionis presidio assistentes, non permitterent, eosdem decanum et capitulum super quibusvis castris, villis, locis, terris, domibus, possessionibus, juribus, jurisdictionibus, fructibus, censibus, redditibus et proventis dicte ecclesie ac nonnullis aliis bonis mobilibus et immobilibus, spiritualibus et temporalibus, ad decanum et capitulum ac

ecclesiam de Veris huiusmodi spectantibus, a certis tunc expressis et quibusvis aliis indebite molestari ac cum certis aliis etiam tunc expressis clausulis et facultatibus eisdem decano et capitula deputavit. Ac postmodum et capitulum ac ecclesiam de Veris huiusmodi cum capellanis, vicariis et suppositis, nec non choralibus, servitoribus ac personis, in dicta ecclesia de Veris pro tempore existentibus, cum eorum bonis et juribus, que tunc possidebant et in posterum possent adipisci, ab omni jurisdictione, potestate, correctione, visitatione et dominio prefati Davidis, etiam tunc suorum successorum qui essent pro tempore. Episcoporum Traiectensium et aliorum ordinariorum, judicum necnon Archiepiscoporum eorumque Officialium quorumcunque, ac alias etiam sub certis modis et formis exemit et liberavit. Postmodum vero nos dicti Henrici comitis supplicationibus inclinati, de Nissa per unum de Biggenkercke per duas ecclesias parochiales, necnon tres portiones parochialis ecclesie de Cluetingen, per quatuor solitas gubernari rectores dicte dijocesis, qui de jure patronatus predicti comitis existunt, cum omnibus juribus et pertinentiis suis eidem ecclesie de Veris, seu illius mense capitulari, sub certis modo et forma ac conditionibus et modificationibus tunc expressis, perpetuo uniri, annecti et incorporari mandamus, prout in ipsius Pauli predecessoris nostri ac diversis nostris inde confectis literis, quarum tenores et effectus, ac si de verbo ad verbum presentibus inserercntur, haberi volumus pro expressis, plenius continetur. Cum autem, sicut exhibita nobis nuper pro parte dilecti filii nobilis viri Wolfardi etiam de Borsalia, de Bouchain et de Grandiprato Comitis, et dicti opidi de Veris moderni domini, ac eiusdem Henrici nati, peticio continebat, erectio predicta ac omnia et singula premissa, que ad primos duodecim canonicatus et prebendas huiusmodi suum sortita fuerint effectum, et si capella eiusdem beate Marie virginis extra muros castri de Zandenburch praefate dijocesis, que dicto castro satis contigua, et honeste ac decenter edificata, et in qua nonnulle capellanie perpetue cum cimiterio existunt, in collegiatam ecclesiam, adinstar ipsius ecclesie de Veris, cum similibus privilegiis, concessionibus, prerogativis, indultis, confir-

matoribus, honoribus, oneribus et exemptionibus, eidem ecclesie de Veris concessis, erigeretur, et dicti duodecim posteriores canonicatus et prebende, quorum septem ex nunc in ecclesia de Veris huiusmodi instituti sunt, et alii quinque instituendi et creandi, in capella predicta, postquam in collegiatam ecclesiam foret erecta pro duodecim canonicis, qui omnes inter se capitulum facerent, et quorum unus decanus et aliorum caput esset, crearentur et instituerentur, ex hoc in ipsa capella in collegiatam ecclesiam erigenda, divini cultus succederet incrementum. Quare pro parte dicti Wolfardi nobis fuit humiliter supplicatum, ut capellam ipsam, in qua nonnulla ipsius Wolfardi progenitorum defunctorum corpora sepulta iacent, et ad quam ipse Wolfardus et eius impresentiarum uxor ac eorum tota familia magnum gerit devotionis affectum, et in qua divina celebrantur officia, in collegiatam ecclesiam, ad instar ipsius ecclesie de Veris, ac cum omnibus et singulis privilegiis, concessionibus, prerogativis, indultis, honoribus, oneribus, statutis, ordinationibus, confirmatoribus, et exemptionibus, ac aliis clausulis eidem ecclesie de Veris concessis, et in singulis literis predictis contentis, erigere, necnon dictos duodecim posteriores canonicatus et prebendas in dicta capella, postquam in collegiatam ecclesiam erecta fuerit, pro duodecim canonicis, ex nunc videlicet septem predictos, et postquam ijdem Wolfardus pro aliis quinque canonicatibus et prebendis sufficientes redditus assignaverit, quinque alios canonicatus et totitem prebendas creari et erigi, ac dictos septem, iam in dicta ecclesia de Veris erectos et creatos, eximere in dicta ecclesia de Veris, extingui et supprimi, et ad dictam capellam in collegiatam ut prefertur ecclesiam, cum eorum dote transferri, necnon tam pro septem transferendorum quam quinque erandorum et erigendorum canonicatuum et prebendarum eorum pinguiori dote, quartam in Cluetingen huiusmodi cuius sex, alteram in Elwoutsdijck cuius duarum parochialium ecclesiarum portiones, ac in Cleeuwerskercke necnon in Sloten quarum quinque et in Aemsterveen cuius trium ecclesias parochiales ac tres perpetuas capellanias in eadem capella quarum duarum, necnon pro decani ipsius erigende capelle

ratione decanatus cotidianis distributionibus personatum de Dousa cuius duarum et pro illius grossis fructibus de Zandijck cuius quinque et de novo Vlissinghes parochiales ecclesias dicte dijocesis cuius decem marcharum argenti fructus, redditus et proventus secundum realem existimationem valorem annuum non excedent et quod in Cleeuwerskercke ac in Sloten et in Aemsterveen parochiales ecclesie et altera portio ecclesie in Elwoutsdijck ac capellanie et personatus huiusmodi de iure patronatus dicti Wolfardi existunt, eidem mense capitulari ipsius erigende capelle perpetuo uniri, annecti et incorporari mandare, atque sibi in premissis oportune providere, de benignitate apostolica dignaremur. Nos itaque, qui divinum cultum ubique, nostris potissime temporibus, intensis desideriis vigere affectamus, dicti Wolfardi assertis, dilectorum filiorum decani et capituli dicte ecclesie de Veris expressum ad id accedere consensum, pium et laudabile propositum in hac parte plurimum commendandum, [1]) ac de premissis certam notitiam non habendum, [2]) huiusmodi supplicationem discretioni vestre per Apostolica scripta mandamus: Quatenus vos vel duo aut unus vestrum vocatus qui fuerit evocandus, de premissis omnibus et singulis, ac eorum circumstantiis universis, auctoritate nostra vos diligenter informetis, et si per informationem huiusmodi premissa fore vera, et [?] experitis [3]), capellam predictam in collegiatam ecclesiam, ad instar ipsius ecclesie de Veris, cum omnibus et singulis collegialibus insigniis ac similibus privilegiis, concessionibus, literis, praerogativis, honoribus, oneribus, statutis, ordinationibus, confirmatoribus, exemptionibus et indultis, in singulis literis predictis contentis, decano et capitulo ecclesie de Veris huiusmodi concessis, erigere, necnon decanatum, qui inibi dignitas sit principalis, et cui ipsius Wolfardi ac pro tempore existentium dominorum eorumque coniugum ac familiarum domesticorum et aliorum incolarum et habitatorum dicti Castri presentium et futurorum animarum cura immineat, ac dictos duodecim posteriores canonicatos ac prebendas, quorum septem erecti

1) commendantes? 2) habentes? 3) reperitis?

et alii quinque creandi sunt in dicta ecclesia de Veris, in dicta capella, postquam, ut prefertur, in collegiatam ecclesiam erecta fuerit, videlicet septem erectos, qui et alii quinque, postquam creati fuerint, ut prefertur, omnes inter se capitulum faciant et quorum unus decanus et aliorum caput existat, eximere. Et postquam idem Wolfardus pro aliis quinque creandis canonicatibus et totidem prebendis predictis sufficientes redditus resignaverit, quinque alios canonicatus pro totidem canonicis creare et erigere, et quatenus iam forsan in dicta ecclesia de Veris creati vel erecti forent, illos extinguere et suppimere in illa, et ad dictam capellam erigendam transferre, necnon tam pro eorundem creatorum quam aliorum creandorum et erigendorum canonicatuum et prebendarum dote, de mensa capitulari dicte ecclesie de Veris pro eorum totali parte, seu quota bonorum dicte mense plenam dotem eisdem septem erectis in illorum primeva erectione datam et assignatam, necnon tres portiones ecclesie de Cluetingen huiusmodi dicte mense de Veris incorporatas cum omnibus iuribus et pertinentiis suis ab eadem mensa de Veris separare, et illas cum eisdem iuribus, redditibus et proventis universis mense capitulari dicte capelle, postquam in ea capitulum fuerit erectum, applicare et incorporare, Necnon ultra premissa [pro] ipsorum singulorum duodecim posteriorum canonicatuum et prebendarum pinguiori dote, quartam in Cluetingen et alteram in Elwoutsdijck portiones, necnon in Cleeuwerskercke ac in Sloten ac in Aemsterveen ecclesias et tres capellanias ac pro ipsius erigende capelle decani cotidianis distributionibus personatum de Dousa et [pro] grossis fructibus eiusdem decani de Zandijck et novo Vlissinghes ecclesias huiusmodi eidem mense erigende capelle reservata, cum congrua portione pro perpetuis ipsarum ecclesiarum vicariis, de qua ipsi congrue vivere possent, cum omnibus iuribus et pertinentiis suis perpetuo unire, annectere et incorporare. Ita quod simul vel successive cedentibus vel decedentibus quarte et alterius in Ellewoutsdijck portionum, et ecclesiarum uniendarum rectoribus, ac personatus et capellaniarum huiusmodi possessoribus sive illarum alias quomodolibet demittentibus, liceat decano et capitulo dicte

erigende ecclesie per se vel alium seu alios corporalem portionum et singularum ecclesiarum ac personatus, necnon capellaniarum uniendarum iuriumque et pertinentium eorundem possessionem propria auctoritate apprehendere, ac illarum fructus [et] redditus in suos et dicte mense, ac eorundem portionum ecclesiarum persouatus et capellaniarum, ut prefertur, usus et utilitatem convertere et perpetuo retinere, dijocesani loci et cuiusvis alterius licentia minime requisita. Et nichilominus postquam dicta capella in ecclesiam collegiatam, et in ea decanatus et septem primo et successive alii quinque canonicatus et prebende erecti fuerint, tam decanatus quam duodecim posteriorum canonicatuum et prebendarum predictorum ius personatus, et presentandi personas ijdoneas ad illos ea prima vice et quotiens illi deinceps vacaverint, dicto Wolfardo et suis successoribus dominis dicti castri de Zandenburch imperpetuum eadem auctoritate reservare; Quodque decanatus ad sedem apostolicam, canonicatuum vero et prebendarum huiusmodi institutio ad ipsos decanum et capitulum dicte erigende ecclesie pertineat, statuere et ordinare. Et insuper quod ipsi decanus et singuli canonici dicte erigende ecclesie huiusmodi et alii beneficiati eiusdem in eadem erigenda ecclesia residendo, fructus, redditus et proventus quorumcunque aliorum suorum beneficiorum ecclesiasticorum, cum cura et sine cura, quae [in] quibusvis ecclesiis sive locis pro tempore obtinebunt, alias iuxta formam et tenorem indulti eiusdem, decano et capitulo dicte ecclesie de Veris concessi, percipere, necnon omnibus et singulis aliis privilegiis, prerogativis, favoribus, honoribus, oneribus, insigniis, literis, concessionibus, confirmatoribus, libertatibus, exemptionibus et indultis, quibus decanus et capitulum ecclesie de Veris huiusmodi potiuntur et gaudent, seu uti, potiri et gaudere poterint quo-[qua-] libet in futurum pariformiter absque ulla differentia, sive in corum preiudicio uti, potiri et gaudere. Ac quaecunque utilia, honesta et juri consona statuta et ordinationes facere possint concedere; Et nichilominus resignationes quarte et alterius in Elwoutsdijck portionum et ecclesiarum ac personatus ac capellaniarum huiusmodi uniendorum, ab illorum rectoribus et eos ob-

tinentibus vel eorum procuratoribus, ad hoc ab eis specialiter constitutis, Si eas ad effectum unionis eiusdem in vestris aut alicuius vestrum manibus simul aut successive sponte et libere facere voluerint, auctoritate nostra hac vice duntaxat recipere et admittere. Necnon ne ipsi rectores et obtinentes resignantes ut prefertur, ex eorum resignatione minimum detrimentum patiantur, pensiones annuas, de quibus resignantes ac decanus et capitulus erigende ecclesie huiusmodi inter se concordaverint, super fructibus et proventis portionum, ecclesiarum, personatus et capellaniarum pro tempore resignatorum huiusmodi eisdem resignationibus quoad vixerint vel eorum procuratoribus, ad hoc ab eis specialia mandata habentibus, annis singulis ac terminis et locis sub sententiis censuris et penis, ad id per vos de partium earundem consensu statuendis, efficaciter persolvendas respective reservare, constituere et assignare dicta auctoritate curetis, facientes eisdem resignantibus, iuxta reformationis, constitutionis et assignationis earundem, si illas feceritis, tenorem de pensionibus huiusmodi integre responderi. Et insuper eisdem decano et dicte erigende ecclesie in premissis omnibus et singulis efficacis defensionis presidio assistentes, non permittatis eos contra presentium ac privilegiorum, concessionum et exemptionum predictorum tenorem indebite molestari, faciatisque eos omnium et singulorum privilegiorum, praerogativarum, favorum, honorum, insigniorum, literarum, exemptionum, concessionum, confirmatorum et indultorum ac aliorum iurium et pertinentium ad dictam ecclesiam erigendam pertinentium pacifica possessione gaudere, contradictores per censuram ecclesiasticam, appellatione postposita, compescendo, invocato ad hoc si opus fuerit auxilio brachii secularis, non obstantibus constitutionibus et ordinationibus apostolicis, ac statutis et consuetudinibus tam de Veris quam dicte ecclesie erigende pro tempore factis, etiam si illa iuramento, confirmatione apostolica vel quavis firmitate alia roborata sint vel roborari contingat, nec non omnibus illis que tam ydem Paulus predecessor in suis quam nos in nostris singulis literis predictis volumus non obstare, contrariis quibuscunque, aut si aliqui super provisionibus sibi

faciendis de huiusmodi vel aliis benificiis ecclesiasticis in illis partibus speciales vel generales dicte Sedis vel legatorum eius literas impetraverint, etiam si per eas ad inhibitionem, reformationem et decretum vel alias quolibet sit processum, quas quidem literas et processus habitos per easdem et quaecunque inde secuta ad ipsos portiones, ecclesias et personatum ac capellanias volumus non extendi, sed nullum per hoc eis quoad assecutionem beneficiorum aliorum preiuditum generari, seu si decano pro tempore existenti et capitulo erigende ecclesie huiusmodi vel quibusvis aliis communiter vel divisim a dicta sit Sede indultum, quod ad solutionem pensionis alicuius minime tencantur, et ad id compelli aut quod interdici, suspendi vel excommunicari non possint per literas apostolicas non facientes plenam et expressam de verbo ad verbum de indulto huiusmodi mentionem et quibuslibet aliis privilegiis, indultis et literis apostolicis generalibus vel specialibus quorumcunque tenorum existant per que presentibus non expressa vel totaliter non inserta effectus earum impediri valeat quo [modo] libet vel differri, et ex [de?] quibus quorumque totis tenoribus debeat in nostris literis fieri mentio specialis. Attente quoque providentes ne in resignationibus si fiant, aliqua pravitas interveniat seu etiam corruptela. Preterea cum decanus et capitulum ecclesie de Veris huiusmodi pro recognitione gratiarum ab eadem Sede receptarum duos florenos Renenses in signum percepte libertatis et exemptionis singulis annis pro censu camere apostolice in festo Petri et Pauli apostolorum unam unciam auri puri solvere tencantur, volumus quod postquam erigenda capella erecta et alia premissa facta fuerint ut prefertur, illius decanus et capitulum, sicut partem bonorum et fructuum mense capitularis ecclesie de Veris huiusmodi accipient, ita et partem onerum perferant, medietatem census predicti, ita quod ipsi decanus et capitulum ecclesie de Veris et eorum successores ad ipsius census medietatem duntaxat sunt obligati, solvere tencantur. Alioquin ipsius erigende ecclesie [erectio?] et illius personarum [personatus annexio?] nullius sit roboris vel momenti. Et insuper irritum decrevimus et inane si secus super hiis a quoquam quavis auctoritate scienter vel ignoranter contigerit attemp-

tari. Datum Rome apud sanctum Petrum anno incarnationis dominice millesimo quadringentesimo [octuagesimo] quarto, quarto ydus May, pontificatus nostri anno tertio decimo.

POST QUARUM QUIDEM literarum apostolicarum presentationem et receptionem nobis et per nos ut premittitur factas, fuimus per prefatum Thomam procuratorem propterea nomine quo supra procuratorio coram nobis comparentem debita cum instantia requisiti: quatenus sibi citationem legitimam contra et adversus omnes et singulos contra easdem primum factas literas excipere seu se opponere pretendentes, aut ad illas vel in illis contenta interesse habere velle putantes ac in prae et infra scriptis vocari debentes, ad Majoris Traiectensis necnon ecclesie beate Marie de Veris, Traiectensis dijocesis, ecclesiarum ac capelle, dicto castro contigue, in ipsis literis mentionate, valvas aliaque loca ad hoc apta et ydonea, ne de prae et infrascriptis ydem vocandi aut iuteresse quomodolibet sperantes ignorantiam aliqualiter pretendere possint seu valeant, sibi partique sue predicte in forma consueta decerni et concedi, et alias easdem literas iuxta ipsarum formam et tenorem excqui instanter postulavit. Quaquidem citatione per nos ut decebat decreta et concessa in termino in ea praefixo et assignato per eundem Thomam procuratorem ut supra coram nobis iudicialiter comparentem unacum executione rite et legitime factis, etiam coram nobis in iuditio reproductis et citatorum in illa contentorum nemine comparente neque quidquid verbo aut in scriptis contra literas primum factas aut contenta in illis huiusmodi dicente sive excipiente aut causam cur ad supra et infra scripta minime procedere deberemus, si quam fortasse haberent rationabilem allegante, necnon contumacia accusata, Et in eorum contumaciam ad executionem literarum contentorum et aliorum premissorum instanter procedi ulterius petito, Necnon eodem eiusmodi assignato termino, ne ipsi sic citati excusationem aliquam pretendere in futurum aut quomodolibet allegare valeant, ex nostro officio, certis ex causis animum nostrum ad id moventibus, ad tertium alium ulteriorem terminum competentem prorogato et assignato ad diem videlicet et horam infrascriptos, Quibus adveniente eodem Magistro Thoma procuratore nomine predicte similiter coram nobis in judicio mpa rente, et pretactorum non comparentium citatorum contu-

maciam accusante ipsosque contumaces reputari, et in eorum contumaciam ad ulteriorem literarum et in eis contentorum predictorum executionem et effectum procedi, instanter petente, primitus tamen per eum ad informandum animum nostrum de et super omnibus et singulis in dictis literis apostolicis expressis, narratis et contentis ac pro illorum verificatione atque iustificatione nonnullis instrumentis publicis et literis auctenticis aliisque scripturis, juribus et munimentis debitis signis subscriptionibus ac sigillis munitis et roboratis factis realiter et in scriptis similiter coram nobis exhibitis et productis, Nos tunc Guillermus, decanus, judex et executor prefatus, dictos citatos non comparentes licet sufficienter et debite expectatos reputavimus merito prout erant exigente iustitia contumaces et in ipsorum contumaciam, quia nobis ex deductis et productis ut premittitur aliisque coram nobis in hac materia habitis, propositis et allegatis, de dictis narratis, expressis et contentis in literis antedictis legitime constitit et constat, ipsasque literas et in ea contenta vidimus et comperimus veritate fulciri, attendentes ipsius Magistri Thome procuratoris peticionem fore iustam, Ac volentes, ut tenemur, mandata apostolica nobis potissime directa reverenter execui, nobis assistentibus probis, iurisperitis, per nos propterea vocatis pluribus viris notabilibus, pro tribunali, in domo inhabitationis nostro solito ad huiusmodi causam audiendum et ius reddendum sedentibus, christi prius nomine invocato, per nostram ordinationem et decretum desuper cum dictis nobis assistentibus per prius deliberatione matura et de corum consilio et assensu, auctoritate apostolica nobis commissa et qua fungimur in hac parte, Capellam beati Marie virginis sitam extra et prope muros predicti castri de Zandeburch antedictam, eiusdem Traiectensis dijocesis, de qua in dictis literis apostolicis fit mentio, in collegiatam ecclesiam ad instar ecclesie beate Marie de Veris supradicta cum omnibus et singulis collegialibus insigniis ac similibus privilegiis, concessionibus, literis, prerogativis, honoribus, oneribus, statutis, ordinacionibus, confirmatoribus, exemptionibus et indultis in singulis literis apostolicis venerabilibus viris dominis decano et capitulo dicte ecclesie in Veris concessis erigendam, necnon decanatum qui inibi dignitas sit principalis et cui ipsius Wolfardi ac pro tempore existentis domini eorumque coniugum et familiarum domesti-

eorum et aliorum incolarum et habitatorum dicti castri presentium et futurorum animarum cura immineat, Ac duodecim canonicatus et prebendas de quibus in dicta ecclesia de Veris creandis certis iudicibus delegatis auctoritate apostolica fuit concessa facultas, quorum iam in eadem ecclesia de Veris septem creati et alii quinque creandi sunt in dicta capella, sic ut prefertur, per nos in collegiatam ecclesiam erecta, videlicet dictos septem erectos, qui, et alii postquam creati fuerint, omnes inter se capitulum faciant et quorum unus Decanus et aliorum caput existat, exnunc reservata *tibi* [?; facultate?] nobis et nostris in hac parte collegis alios quinque huiusmodi canonicatus et quinque prebendas, sufficienti illorum dote assignata, creandi et erigendi, pro totidem canonicis creandum et erigendum et quatenus iam in ecclesia de Veris predicti creati et erecti forent vel existant, illos extinguendum et supprimendum in illa, ac ad dictam capellam sic per nos in collegiatam ecclesiam ut pretangitur transferendum, Necnon tam pro eorundem creatorum quam aliorum creandorum et erigendorum canonicatuum et prebendarum dote de mensa capitulari ecclesie de Veris antedicte pro eorum totali parte seu quota bonorum dicte mense, plenam dotem eisdem septem in eorum primeva fundatione datam et assignatam, ac tres portiones ecclesie de Cluctingen eiusdem Traiectensis dijocesis predicte mense de Veris incorporatas cum omnibus iuribus et pertinentiis suis ab eadem mense de Veris separandum, et illas cum eisdem iuribus, fructibus, redditibus et proventis universis mense capitulari dicte per nos erecte ecclesie applicandum et incorporandum, Necnon ultra premissa pro illorum singulorum posteriorum duodecim canonicatuum et prebendarum pinguiori dote, alteram portionem in Elwoutsdijck per Michaëlis Miede et quam Livinus in sepe dicta per nos erecta obtinere solebat capellaniam per ipsius Livini discretorum virorum liberas resignaciones nostris manibus per prefatum Magistrum Thomam eorum ad hoc procuratorem specialiter constitutum de suc procurationis mandato coram nobis promptam et debitam fidem faciente quodam auctentico instrumento publico factas, et in Aemsterveen, et alias duas capellanias in dicta per nos erecta ecclesia fundatas ad collationem sive dispositionem et presentationem domini comitis pertinentes et ad presens ob non factam de illis, port ultimam illarum vacationem, collationem

sive dispositionem, ut assertur, ac pro ipsius per nos modo premisso erecte ecclesie decani distributionibus cotidianis, personatum de Douza ratione sui decanatus et pro ipsius decani grossis fructibus de Zandwijck ecclesias pretacte Traiectensis dijoecesis in literis primum factis huiusmodi designatas, per venerabilis viri domini Cornelii de Cluetingen illorum ultimo possessoris per eundem Magistrum Thomam procuratorem, ad hoc ut supra potestate debita suffultum, in manibus nostris etiam ut supra sponte et libere factas resignationes vacantes respective prefate mense capitulari capelle sive per nos sicuti predicitur erecte ecclesie cum omnibus honoribus et pertinentiis suis perpetuo uniendum annectendum et incorporandum,

Ita quod liceat dictis decano et capitulo respective huiusmodi per nos erecte ecclesie, per se vel alium seu alios, cedentibus vel decedentibus simul vel successive aliarum portionum et ecclesiarum in huiusmodi primum factis literis designatarum [possessoribus], illarum possessionem propria auctoritate apprehendere et illarum fructus [in suos] dicteque noviter erecte ecclesie mense ac portionum ecclesiarum earundem [usus et utilitatem] convertere, dyocesani loci aut alterius licentia minime requisita; volumus autem ex fructibus ecclesiarum per nos unitarum huiusmodi pro illarum perpetuis vicariis earum solita onera supportantibus ex qua congrue vivere [possint] portionem condecentem reservari et etiam consignari, recepto etiam ab eodem Thoma procuratore per cum propterea eius manibus suo pectore appositis, solemniter prestito corporali iuramento in suorum principalium animas, quod in pretactis resignationibus non intervenit fraus vel aliqua pravitas, Et nichilominus tam decanatus quam canonicatuum et prebendarum per nos ut premittitur creatorum jus patronatus et presentandi personas ijdoneas ad illos, ea prima vice et quotiens illi deinceps vacaverint, dicto Wolfardo et suis successoribus dominis dicti castri imperpetuum predicta auctoritate reservandum, quodque decanatus ad nos et Sedem antedictam, canonicatuum vero et prebendarum huiusmodi institutio ad capitulum huiusmodi denuo pertineat, statuendum et ordinandum, Et insuper quod ipsi decanus et singuli canonici eiusdem ultimo erecte ecclesie et alii beneficiati in ipsa per nos erecta ecclesia residentes, fructus, redditus et proventus suorum quorumcunque beneficiorum, percipere, ac omnibus et singulis,

privilegiis, insigniis, honoribus, exceptionibus, conservatoribus et indultis ac aliis iuxta earundem primum factarum et singularum dictis decano et capitulo ecclesie de Veris concessarum apostolicarum literarum formam et tenorem, uti, potiri et gaudere, ac quecunque honesta et iuri consona statuta et ordinationes facere possint, concedendum duximus, prout tenore presentium eadem auctoritate ereximus, creavimus, extinximus, suppressimus, transtulimus, separavimus, applicavimus, incorporavimus, univimus, annexímus, reservavimus, statuimus, ordinavimus et concessimus, prout erigimus, creamus, extinguimus, supprimimus, transferimus, separamus, applicamus, incorporamus, unimus, annexamus, reservamus, statuimus, ordinamus et concedimus.

QUE OMNIA et singula necnon primum factas literas et hunc nostrum processum ac in eo contenta huiusmodi vobis omnibus et singulis, quibus presens noster processus dirigitur communiter vel divisim intimamus, insinuamus et notificamus et ad vestram et cuiuslibet vestrum notitiam deducimus et deduci volumus per presentes, vosque et quoslibet vestrum, similibus auctoritate et tenore, requirimus et monemus primo, secundo, tertio et peremptorie ac vobis et vestrum cuilibet in virtute Sancte obedientie et sub penis infrascriptis distincte praecipientes mandamus: quatenus infra novem dies, postquam pro parte dictorum dominorum decani et canonicorum erecte per nos ecclesie predicte seu alterius eorundem desuper fueritis requisiti seu alter vestrum fuerit requisitus, immediate sequentes, quorum novem dierum tres pro primo, tres pro secundo et reliquos tres dies vobis universis et singulis supradictis pro tertio et peremptorio termino et monitione assignamus, fructus, redditus et proventus quorumcunque beneficiorum ecclesiasticorum, quos ipsos ultimo dictos decanum et canonicos et quemlibet ipsorum pro tempore obtinere contigerit, [cum ea integritate] distributionibus cotidianis duntaxat exceptis, cum qua illos perciperent et haberent si in beneficiis ipsis personaliter residerent seu quilibet eorum prout ipsos respective tangere poterit, residerent, eisdem dominis decano et canonicis in dicta eorum per nos erecta ecclesia residentibus et cuilibet eorum vel ipsorum legitimo procuratori ab eis vel altero eorundem sufficiente mandato fundato ministretis et ministrari sine contradictione et difficultate quibuslibet debitis et consuetis beneficiorum eorundem supportetis

oneribus [faciatis]. Nec eosdem dominos decanum et canonicos aut eorum aliquem in dicta eorum erecta ecclesia residentes, ad residendum in huiusmodi aliis ecclesiis sive locis aliquatenus compellatis vel molestetis seu compelli aut molestari, sed eos omnium et singulorum privilegiorum, exemptionum et indultorum ad ipsos et dictam eorum ecclesiam pertinentium, non permitten[te]s ipsos indebite molestari, pacifica possessione gaudere faciatis juxta primum factarum et aliarum pretactarum huinsmodi literarum apostolicarum continentiam et tenorem. QUOD SI FORTE premissa omnia et singula non adimpleveritis, mandatisque et monitioni nostris huiusmodi, ijmo verius apostolicis, non parueritis cum effectu, Nos in vos omnes et singulos supradictos qui culpabiles fueritis in praemissis, et generaliter in contradictores quoslibet et rebbelles ac impedientes ipsos dominos decanum, capitulum et canonicos aut alterum ipsorum vel procuratorem eorum antedictum super praemissis in aliquo, seu quominus ciusmodi fructus, redditus et proventus sibi ministrentur, omniaque alia et singula praemissa suum debitum consequantur effectum ac eos seu alterum ipsorum impedientes, dantes auxilium, consilium vel favorem, publice vel occulte, directe vel indirecte, quovis quesito colore vel ingenio, cuiuscunque dignitatis, status, gradus vel conditionis existant, exnunc prout extunc et e converso, singulariter in singulos, novem dierum canonica monitione premissa, excommunicationis, in capitula vero, conventus et collegia quecunque in hiis, quod absit, delinquentes [suspensionis] a divinis, et in quorumcunque delinquentium et rebellium ecclesias, monasteria et capellas aliaque loca interdicti ecclesiastici sententias ferimus in hiis scriptis et etiam promulgamus. Vobis vero dominis patriarchis, archiepiscopis et episcopis prefatis duntaxat, quibus ob reverentiam vestrarum pontificalium dignitatum deferimus in parte, si contra premissa vel eorum aliquod feceritis, per vos aut submissas personas, publice vel occulte, directe vel indirecte, quovis quesito colore, exnunc prout extunc et [e] contra, pretacta novem dierum monitione canonica precedente, ingressus ecclesiarum interdicimus in hiis scriptis. Si vero huiusmodi interdictum per alios novem dies, dictos novem dies immediate sequentes, sustinueritis, vos in eisdem, simili canonica premissa monitione, suspendimus a divinis. Verum si prefati interdicti et suspensionis sententias per alios novem dies, dictos decem octo dies proxime subsequentes, animis,

quod absit, sustinueritis induratis, vos exnunc prout extunc et e converso, huiusmodi debita monitione premissa, in huiusmodi scriptis, simili excommunicationis sententia, auctoritate et tenore predictis, [innod]amus.

CETERUM cum ad executionem premissorum ulterius faciendam, nequeamus quoad presens vacare, Universis et Singulis dominis Abbatibus, prioribus, prepositis, decanis, Archidiaconis, scolasticis, cantoribus, custodibus, sacristis, tam cathedralium quam collegiatarum canonicis, parochialiumque ecclesiarum rectoribus, earundem plebanis, viceplebanis, capellanis, curatis et non curatis, ceterisque presbiteris, clericis, notariis et tabellionibus publicis quibuscunque, per dictorum dominorum patriarcharum, Archiepiscoporum, Episcoporum et quorumcunque aliorum locorum jurisdictiones, provincias, civitates et dijoceses ac alibi ubilibet constitutis et eorum cuilibet in solidum, super ulteriorum premissorum [executione] facienda committimus plenarie vices nostras donec illas duxerimus revocandas, quos et eorum quemlibet in solidum eisdem auctoritate et tenore requirimus et monemus primo, secundo [tertio] et peremptorie, coniunctim et divisim, ac eis et eorum cuilibet in virtute sancte obedientie et sub excommunicationis pena, quam in eos et quemlibet eorum, nisi infra sex, postquam pro parte dictorum dominorum decani, capituli et canonicorum pretacte ultimo erecte ecclesie aut alterius ipsorum fuerint super hoc requisiti seu eorum alter fuerit requisitus, [dies] immediate sequentes, quos dies [ipsis] et eorum cuilibet pro omni dilatione [terminoque] legitimo et peremptorio et monitione canonica assignamus, fecerunt seu fecit, quod eis committimus et mandamus, dicta monitione premissa, exnunc prout extunc et e contrario ferimus in hiis, districte precipientes mandatum, quatenus ipsi et eorum singuli sic requisiti aut requisitus, ita quod in hiis exequendis unus alterum non expectet seu pro alio se excuset, ad vos omnes et singulos supradictos [et ad Ecclesias,] personas [que] quibus et loca alia de quibus ac ubi, [quando] et quotiens expedierit seu requisitio ut prefertur facta fuerit, personaliter accedatis seu accedat et literas et processus huiusmodi, ac in illis contenta quecunque vobis et aliis coniunctim vel divisim legant, intiment, insinuent et procurent fideliter publicari, ac de dictis fructibus, redditibus et proventis predictis, supportatis oneribus, decano et capitulo et

canonicis predictis et cuilibet eorum integre responderi ac illis ministrari ut premittitur secundum literarum et processuum eorundem formam, eosdem decanum et capitulum, privilegiis, indultis et aliis predictis quiete gaudere faciant et procurent, nec eos [eorum?] quemquam propter non residentiam in suis beneficiis aliis a predicta noviter erecta ecclesia vel alias nullatenus molestari permittant seu permittat contra premissorum tenorem.

Et generaliter [dicti Subdelegati nostri] omnia alia nobis commissa in hac parte exequantur, iuxta primum factarum literarum et processus huiusmodi continentiam, ita quod ydem subdelegati nostri nichil in preiuditium eorundem dominorum decani, capituli et canonicorum erecte denuo ecclesie huiusmodi, aut quicunque alius, attemptare valeat seu quidquam immutare in proeessibus per nos habitis et sententiis latis huiusmodi absolvendo vel suspendendo; in ceteris vero que eisdem decano, capitulo et canonicis vel eorum alterius [alicui?] nomine [nocere?] possent, potestatem omnimodam denegamus. Et si contingat nos super premissis in aliquo pro cedere, de quo nobis reservamus potestatem, non intendimus propterea commissionem nostram huiusmodi in aliquo revocare, nisi de hoc specialem fecerimus mentionem; per processum aut [em] huiusmodi nostrum non intendimus nostris preiudicare collegis, quominus [in] hoc negotio procedere possint, presenti processu suo in robore mansuro. Propterea prefatas literas et processum nostrum huiusmodi volumus penes dictos ultimo decanum, capitulum et canonicos manere, et non per vos aut aliquem vestrum seu quemvis alium quomodolibet detineri. Contrarium vero facientes prefatis nostris sententiis, prout in hiis scriptis late sunt, ipso facto volumus subiacere; mandamus tamen copiam fieri de premissis cum petentibus et habere debentibus, petentium sumptibus et expensis; absolutionem vero omnium et singulorum qui prefatas nostras sententias aut earum [aliquam] incurrerint seu incurrerit quoqno modo, nobis vel superiori nostro tantummodo reservamus.

In quorum omnium et singulorum [fidem] et testimonium premissorum, presentes literas sive presens publicum instrumentum, huiusmodi nostrum processum in se continentes sive continens, exinde fieri, per notarium publicum infrascriptum subscribi et publicari mandavimus, sigillique nostri jussimus et fecimus ap-

pensione communiri. — Datum et actum Brielis in domo habitationis nostre predicte, nobis inibi in loco nostro ad iura reddendum pro tribunali sedentibus sub anno a nativitate domini.... & Sic subscriptus repp[er]i. Et quia ego Johannes Jacobi presbiter Traiectensis dijocesis publicus imperialis notarius, premissis omnibus et singulis dum sic ut premittitur agerentur et fierent, una cum prenominatis testibus interfui, ea sic fieri vidi et in notis [notam?] sumpsi. Ex quo propterea hoc presens publicum instrumentum confeci et in hanc publicam formam redegi, signoque et nomine meo solitis unacum supradicti Willermi, decani, judicis, sigilli appensione signavi et subscripsi in fidem corundem premissorum requisitus et rogatus.

Collationata cum copia principali per me Hugonem Wittonis notarium, concordat de verbo ad verbum.

Ego Gherardus Notarius premissus comperi annum incarnationis domini et testes sub plica processus, et hoc cum cifcris, videlicet 1484.

(Wordt vervolgd.)

DE JONGSTE ENCYKLIEK

VAN

PAUS PIUS IX.

Nu de jongste Encykliek van onzen H. Vader algemeen verspreid en besproken is, moeten, dunkt ons, vooral twee dingen de aandacht trekken: de regtmatige blijdschap, ja eerbiedige bewondering, waarmede dat woord door de trouwe kinderen der Kerk ontvangen is; en daartegenover: de bitterheid en onredelijke smaad, waarmede, op enkele uitzonderingen na, onkatholieken en ongeloovigen het Apostoliesch schrijven hebben bejegend. Daar moeten dan wel gewigtige, brandende levensvragen des tijds in behandeld zijn, dat allen zoo opmerkzaam naar die ééne stem luisterden, en de wereld zich dadelijk als in twee legerscharen heeft gesplitst: de eene, om den eerbiedwaardigen grijsaard dankbaar toe te juichen; de andere, om hem zwijgend, maar kwaadaardig aan te grijnzen, of hem uit alle magt weder hun: „Weg met „hem!" toe te krijschen. Maar wát dan heeft de Paus gedaan? Zijn spreken toch blijkt eene daad, de daad van een „magthebbende" geweest te zijn.

De Paus heeft eenvoudig, als 's Heeren plaatsbekleeder en hoogste vertegenwoordiger op aarde, het woord zijns goddelijken Meesters voor Pilatus herhaald: Christus' rijk is niet uit deze wereld;... 't is niet van hier; maar toch Koning is Christus geboren, en daartoe in de wereld ge-

komen, om der waarheid getuigenis te geven. Al wie uit de waarheid is, hoort Zijne stem [1]).

Dat woord heeft Pius IX, na zooveel andere Pausen, andermaal luide doen weerklinken. Al wie uit de waarheid is, heeft die stem gehoord en aangenomen, en was verheugd; verheugd juist dáárom, wijl der waarheid openlijk getuigenis is gegeven; en wel dezer alomvattende, troostende waarheid: Er bestaat op aarde een rijk, waarvan een menschgeworden God, Christus, de onzigtbare, maar vertegenwoordigde Koning is; een rijk, dat wel in de wereld, doch niet uit of van deze wereld, maar van hoogere orde en eene blijvende stichting van dien Godmensch is. Die openlijke getuigenis werd door Pius afgelegd in de hagchelijkste tijdsomstandigheden. Beroofd als hij, de Paus-Koning, is, gewelddadig en verraderlijk beroofd van het beste deel der erfgoederen van den H. Petrus, moet hij door de offerpenningen der geloovigen in de behoeften van zijn uitgebreid bestuur voorzien; duizenden vijanden dreigen hem openlijk, duizenden in 't geheim; hij wist vooruit, wat nieuwe vijanden en gevaren zijn getuigenis hem zoude berokkenen, hem welligt de laatste bescherming, zoo zij thans nog eene bescherming heeten mag, doen verliezen; hij wist ook uit vroeger ondervinding, met wat boosaardigen spot zeer velen zijne woorden zouden ontvangen en misduiden [2]). En zie! die schijnbaar zwakke, verlaten grijsaard toont zich verre boven alle aardsche vreeze en belangen verheven. Van de hoogte zijns heiligen zetels de geestelijke behoeften en gevaren

---

1) Verg. Jo. XVIII, 36 v.

2) *De Tijd*, *N.-C.*, heeft opmerkelijke voorbeelden van zinsverdraaijingen, valsche vertalingen en uitleggingen, vooral uit de 80 stellingen, geleverd.

der gansche wereld opmerkend, laat hij, zijner zending altijd gedachtig, vol majesteit, in de kalmste verzekerdheid, zijne leerende, bestraffende en veroordeelende stem hooren, en handhaaft al die zegenrijke waarheden, welke in onze dagen, tot groot nadeel zoo der wereldlijke als geestelijke maatschappij, op het hevigst met woord en daad en op allerlei wijze worden bestreden. Tegelijk liet hij het oog op de laatst verloopene tijden gaan, en herinnert in 't kort, welke dwalingen hij reeds in de negentien jaren zijner opperherderlijke regering veroordeeld heeft.

Dát is het, die rustelooze vaderzorg, die onbezweken moed en kracht, die kalme majesteit, die onwrikbare zekerheid, dat is het, wat de kinderen der Kerk niet enkel met eene regtmatige blijdschap, maar tevens met eene eerbiedige bewondering voor hunnen H. Vader vervult. Dát heeft op nieuw, tegenover de duizenderlei verblindende drogredenen en nimmer rustende aanvallen eener valsche, ongeloovige wetenschap, hen in hun dierbaar geloof bevestigd, hunne hoop verlevendigd, hunne liefde verhoogd. Er *is* ja! de Heer zij geloofd! en er *blijft* een rijk van den Godmensch op aarde, dat naar zijn hooger oorsprong ons allen opleidt naar hooger doel: zijn onvergankelijk rijk in den hemel. Aan dien goddelijken Koning der koningen en Heer der heerscheren [1]) heeft de gansche wereldmaatschappij, heeft de staat, het gezin, heeft ieder boven alles te gehoorzamen. De staat, die uit God is, moet zich wel degelijk aan de godsdienst, die hem moet heiligen, laten gelegen zijn, des noods zijne hulp verleenen tegen de schenders der goddelijke majesteit. Waar een uitgedrukte wil, eene wet en ordening van den Opper-

---

1) I Tim. VI, 15.

koning is, kan geene algeheele vrijheid van geweten, geene volslagen bandeloosheid veroorloofd zijn; dat is „*waanzin*"! daar kan geen bloote volkswil, geene stoffelijke kracht en geweld, daar geen voldongen feit zoo maar regt en wet wezen.

Is, gelijk men wil, voor de wereldlijke maatschappij de godsdienst volstrekt onverschillig, dan wordt immers van zelf eigenbelang en verzadiging der hartstogten aller eenig en hoogste doel; en men begrijpt, dat voor zulke aardschgezinden de verloochening van zich zelven en het streven naar geestelijke volmaaktheid een gedurig verwijt en eene dwaasheid is. Kloosterlingen, die dit naar hunnen staat bijzonder doen, moeten daarom geweerd; geene aalmoes mag meer in 't openbaar voor Christelijke doeleinden gevraagd, geen dag meer openlijk aan de dienst van God en zijne Heiligen gewijd worden. Dat alles heeft, naar de moderne leer, de tijdelijke magt te keeren of te regelen.

Kortom: men wil de godsdienst uit den *staat* verbannen, en derhalve ook uit het *gezin*. Niet aan den menschgeworden God en Koning, die allen heeft vrijgekocht, maar aan den zich opdringenden algod van den staat behoort het gezin; de staat wil dus de gansche opvoeding aan zich trekken en regelen; weg derhalve met geestelijke orden en vereenigingen, die zich op eene godsdienstige vorming en opleiding van geest en hart toeleggen; op de eerste plaats zoekt men dan ook de jeugd van ongodsdienstige beginselen te doortrekken en te bederven.

Zóó hoog voert men de staatsalmagt op, dat, gelijk beweerd wordt, kerkelijke wetten zonder de sanctie van den staat niet verpligten; ook mag hij vrijelijk over kerkelijke goederen beschikken. Zijn gezag gaat alzoo boven

dat der Kerk; aan wie men zelfs het regt ontzegt, om verderfelijke genootschappen en snoode verbindtenissen van geheime zamenzweerders tegen alle orde te veroordeelen, of schenders harer wetten ook met tijdelijke straffen te bedwingen. Men wil der Kerk, wier goddelijk gezag men loochent, geen eigen, van den staat onderscheiden, onafhankelijk bestaan toegekend, men wil, met één woord, het rijk van Christus uit de wereld verwijderd hebben.

Over al die punten geeft de jongste Encykliek bepaalde beslissing en onderrigting. Verder wijst zij ook nog hen nadrukkelijk te regt, die beweren, dat men den Apostolischen Stoel alleen op het punt van geloof en zeden gehoorzaamheid verschuldigd is. Zij waarschuwt allen tegen de velerhande slechte boeken en geschriften, en inzonderheid tegen de snoode onverlaten die Christus' godheid durven bestrijden.

Hiermede verbindt de H. Vader eene teedere lofbetuiging aan de bisschoppen die zich met allen ijver tegen zoo groot eene goddeloosheid hebben verheven, en in alles hun moeijelijk ambt zoo waardig vervullen; en laat er op volgen, hoe zij den geloovigen toch aanhoudend moeten inprenten, wat de ware godsdienst voor den mensch, wat zijne bestemming en geluk is; wat het ware heil is en der volken en der vorsten, die hunne magt ontvingen niet voor een wereldlijk bestuur alleen, maar bijzonder ook om het hoogere rijk van den Koning der koningen, om zijne Kerk te beschermen.

Dan, als eene algemeene, openbare, eenparige erkenning en belijdenis van Gods opperheerschappij en 's menschen eigen onvermogen, vraagt de Vader aller geloovigen aller vereenigd smeekgebed in deze ongelukkige tijden;

en dit gebed zoo rein en vurig, zoo dringend mogelijk tot Jesus' liefdehart, en aangeboden in vereeniging met Jesus' Moeder, met den vorst der apostelen, Petrus, en zijnen medeapostel Paulus, en alle Heiligen. Ter meerdere opwekking ontsluit hij ook de geestelijke schatten der Kerk. Zoo, in zijne bezorgde liefde, maant de H. Vader op velerlei wijze al zijne kinderen weder dringend aan, om zich boven de aardsche belangen te verheffen, en hart en oog op de hemelsche goederen te vestigen.

Al wie uit de waarheid is, hoort dit woord, in den naam van Christus, in zijn gezag en magt, door zijnen plaatsbekleeder uitgesproken. Dat daarentegen al wie niet uit de waarheid is, hier Christus' stem niet hoort, laat zich ligtelijk begrijpen. Maar onredelijk noemden en noemen wij den spot en smaad, waarmede zoovele nieuwe Herodessen den Heer in zijnen hoogsten vertegenwoordiger bejegenen. Dit is niet wel anders dan door hunnen boozen hartstogt en haat te verklaren. Al die schrijvers en sprekers, die zoo hoog opgeven van vooruitgang, van verlichting en beschaving, die alleen de wijsheid in pacht schijnen te hebben, moesten toch, wilden zij redelijk handelen, 's Pausen Encykliek uit het ware oogpunt beoordeelen, en bedenken: dat hij voor zich spreekt als zigtbare vertegenwoordiger van het onzigtbare Hoofd der Kerk, van Christus, den Godmensch, haren Stichter, die in Petrus tot al zijne opvolgers sprak: „Weid mijne „lammeren, weid mijne schapen!" [1]) Indien zij dit wilden bedenken en een greintje regtschapen gevoel hadden, zouden zij den man moeten bewonderen, die in *zijne* omstandigheden den moed heeft om aldus voor zijne over-

[1]) Jo. XXI, 16 v.

tuiging op te komen, zonder eenige vrees, zonder eenig menschelijk opzigt of aanzien van personen. Nu bewijst hun onredelijke spot evenzeer de geheimzinnige magt van het gesproken, door hen gevreesde woord, als hun onvermogen daartegen, en komt hunne gemeenheid van houding en taal slechts te verachtelijker uit, tegenover de meer dan menschelijke majesteit van zulk een persoon en zulk een getuigenis. Niet wij zullen nu verder al die aan Joden en heidenen verkochte marktschreeuwers, al die Joodsche en heidensche truffelvoerders tuchtigen; bij zeldzame uitzondering, heeft zich, behalve een meer geloovig blad, ook een sociale demokraat opgedaan, die bij al zijnen haat tegen Rome, nog verstand en regtschapenheid genoeg bezat, om het grootsche in de daad van Pius IX niet voorbij te zien en zijne bespotters te bestraffen.

Het eerst bedoelde blad, de Pruissische *Kreuz-Zeitung*, geeft een zeer verstandig woord te lezen. Het beschouwt den Paus als den hoogsten vertegenwoordiger van het gezagsbeginsel, en noemt zijne Encykliek met allen lof „een moedig protest tegen den antichristelijken vooruit„gang." Die antichristelijke vooruitgang is der Protestantsche *Kreuz-Zeitung* geene overwinning of zegepraal op de waarheid zelve, maar veeleer de nederlaag van de autoriteiten, aan wie het was toevertrouwd de waarheid te verdedigen, maar die, uit zwakheid of ongenoegzaamheid, aan hare zending niet hebben beantwoord.

Het andere, een ultra-revolutionair blad, de *Sociale Demokraat* van Berlijn, laakt het in de zoogenaamde liberale bladen, dat zij den spot drijven met de Pauselijke Encykliek, en bewijst, dat „des Pausen onverschrok„kenheid tegenover de geheele moderne maatschappij be-

„wondering verdient, in plaats van hoon en smaad." Natuurlijk moet volgens den socialen demokraat het Pausdom eenmaal zwichten voor de moderne beschaving; maar 't is hem toch „het toppunt en ideaal niet alleen van het „kerkelijk leven, maar van het autoriteitsgeloof, van het „gezag zelf in geheel Europa. Tegenover het Pausdom „met zijne diep-aangelegde grondslagen en zijne onver- „biddelijke gevolgelijkheid, zijn Protestantsche orthodoxie, „koningschap en behoudstelsels van allerlei aard niet meer „dan verbleekte kopijen en nietsbeteekenende naäperijen." „Het Pausdom, en het Pausdom alleen, zegt hij nog, „kan ten volle de taal van het gezag voeren, en dat is „eervol, niet berispelijk, wanneer het daartoe den moed „heeft." Hij geeft toe, dat het Pausdom de vijand is der moderne beschaving, maar moet het toch afkeuren, dat de zwakke, ongevolgelijke middenpartijen op minachtende en honende wijze spreken over een document, dat zoo onmiskenbaar den stempel draagt van onverzettelijke overtuigingskracht. „Zonder stoffelijke magt staat het Pausdom „daar te midden van vijandige elementen, de gevaren die „het omringen trotserend, op gevaar af van zelfs de laatste „beschermende bajonet te zullen verliezen. Zóó heeft het, „met al den trots van zijn duizendjarig [?] verleden, eener „vijandige wereld, zonder aanzien van persoon, het ana- „thema naar het hoofd geslingerd. Waar vonden de zwakke „middenpartijen den moed en de inwendige kracht om zich „te midden van dreigende gevaren tot zulk eene taal te „verheffen?" — Eer aan den demokraat voor zijne rondborstige hulde?

„Al wie uit de waarheid is," zeide de Heer, „hoort „mijne stem"; „wie u hoort", sprak Hij van zijne ge-

zanten, „hoort Mij, wie u versmaadt, versmaadt Mij" [1]); hooren wij dan nu, als uit de waarheid, als trouwe kinderen der Kerk, het treffende voor de waarheid afgelegde getuigenis met allen eerbied aan.

VENERABILIBUS FRATRIBUS PATRIARCHIS, PRIMATIBUS, ARCHIEPISCOPIS ET EPISCOPIS UNIVERSIS, GRATIAM ET COMMUNIONEM APOSTOLICÆ SEDIS HABENTIBUS.

PIUS PP. IX.

Venerabiles fratres, salutem et Apostolicam benedictionem! Quanta cura ac pastorali vigilantia Romani Pontifices Praedecessores Nostri, exsequentes demandatum sibi ab ipso Christo Domino in persona Beatissimi Petri Apostolorum Principis officium, munusque pascendi agnos et oves, numquam intermiserint universum Dominicum gregem sedulo enutrire verbis fidei, ac salutari doctrina imbuere, eumque ab venenatis pascuis arcere, omnibus quidem ac Vobis praesertim compertum exploratumque est, Venerabiles Fratres. Et sane iidem Decessores Nostri augustae catholicae religionis, veritatis ac justitiae assertores et vindices, de animarum salute maxime solliciti, nihil potius unquam habuere, quam sapientissimis suis Litteris et Constitutionibus retegere et damnare omnes haereses et errores, qui Divinae Fidei nostrae, catholicae Ecclesiae doctrinae, morum honestati ac sempiternae hominum saluti adversi, graves frequenter excitarunt tempestates, et christianam civilemque rempublicam miserandum in modum funestarunt. Quocirca iidem Decessores Nostri Apostolica fortitudine continenter obstiterunt nefariis iniquorum hominum molitionibus, qui despumantes tamquam fluctus feri maris confusiones suas, ac libertatem promittentes, cum servi sint corruptionis, fallacibus suis opinionibus et perniciosissimis scriptis catholicae religionis civilisque societatis fundamenta convellere, omnemque virtutem ac justitiam de medio tollere, omniumque animos mentesque depravare, et incautos imperitamque praesertim juventutem a recta morum

[1]) Luc. X, 16.

disciplina avertere, eamque miseralibiter corrumpere, in erroris laqueos inducere, ac tandem ab Ecclesiae catholicae sinu avellere conati sunt.

Jam vero, uti Vobis, Venerabiles Fratres, apprime notum est, Nos vix dum arcano divinae providentiae consilio, nullis certe Nostris meritis, ad hanc Petri Cathedram evecti fuimus, cum videremus summo animi Nostri dolore horribilem sane procellam tot pravis opinionibus excitatam, et gravissima, ac nunquam satis lugenda damna, quae in christianum populum ex tot erroribus redundant, pro Apostolici Nostri Ministerii officio, illustria Praedecessorum Nostrorum vestigia sectantes, Nostram extulimus vocem, ac pluribus in vulgus editis encyclicis Epistolis et Allocutionibus in Consistorio habitis, aliisque Apostolicis Litteris praecipuos tristissimae nostrae aetatis errores damnavimus, eximiamque vestram episcopalem vigilantiam excitavimus, et universos catholicae Ecclesiae Nobis carissimos filios etiam atque etiam monuimus et exhortati sumus, ut tam dirae contagia pestis omnino horrerent et devitarent. Ac praesertim Nostra prima Encyclica Epistola, die 9 Novembris anno 1846 Vobis scripta, binisque Allocutionibus, quarum altera die 9 Decembris anno 1854, altera vero 9 Junii anno 1862 in Consistorio a Nobis habita fuit, monstrosa opinionum portenta damnavimus, quae hac potissimum aetate cum maximo animarum damno et civilis ipsius societatis detrimento dominantur, quaeque non solum catholicae Ecclesiae, ejusque salutari doctrinae ac venerandis juribus, verum etiam sempiternae naturali legi a Deo in omnium cordibus insculptae, rectaeque rationi maxime adversantur, et ex quibus alii prope omnes originem habent errores.

Etsi autem haud omiserimus potissimos hujusmodi errores saepe proscribere et reprobare, tamen catholicae Ecclesiae causa, animarumque salus Nobis divinitus commissa, atque ipsius humanae societatis bonum omnino postulant, ut iterum pastoralem vestram sollicitudinem excitemus ad alias pravas profligandas opiniones, quae ex eisdem erroribus, veluti ex fontibus erumpunt. Quae falsae ac perversae opiniones eo magis detestandae sunt, quod eo potissimum spectant, ut impediatur et amoveatur salutaris illa vis, quam catholica Ecclesia ex divini sui Auctoris institutione et

mandato libere exercere debet usque ad consummationem saeculi, non minus erga singulos homines, quam erga nationes, populos summosque eorum Principes, utque de medio tollatur mutua illa inter Sacerdotium et Imperium consiliorum societas et concordia, quae rei cum sacrae tum civili fausta semper extitit ac salutaris [1]). Etenim probe noscitis, Venerabiles Fratres, hoc tempore non paucos reperiri, qui civili consortio impium absurdumque *naturalismi*, uti vocant, principium applicantes, audent docere, „optimam societatis publicae rationem, civilemque progressum „omnino requirere, ut humana societas constituatur et gubernetur, „nullo habito ad religionem respectu, ac si ea non existeret, „vel saltem nullo facto veram inter falsasque religiones discrimine.“ Atque contra sacrarum Litterarum, Ecclesiae, Sanctorumque Patrum doctrinam, asserere non dubitant, „optimam esse con„ditionem societatis, in qua Imperio non agnoscitur officium coër„cendi sancitis poenis violatores catholicae religionis, nisi quatenus „pax publica postulet.“

Ex qua omnino falsa socialis regiminis idea haud timent erroneam illam fovere opinionem, catholicae Ecclesiae animarumque saluti maxime exitialem, a rec. mem. Gregorio XVI Praedecessore Nostro *deliramentum* appellatam [2]), nimirum „libertatem conscientiae et „cultuum esse proprium cujuscumque hominis jus, quod lege pro„clamari, et asseri debet in omni recte constituta societate, et jus „civibus inesse ad omnimodam libertatem, nulla vel ecclesiastica vel „civili auctoritate coarctandam, quo suos conceptus quoscumque „sive voce, sive typis, sive alia ratione palam publiceque manifes„tare, ac declarare valeant.“ Dum vero id temere affirmant, haud cogitant et considerant, quod *libertatem perditionis* [3]) praedicant, et quod, „si humanis persuasionibus semper disceptare sit libe„rum, nunquam deesse poterunt, qui veritati audeant resultare, „et de humanae sapientiae loquacitate confidere, cum hanc nocen„tissimam vanitatem quantum debeat fides et sapientia christiana „vitare, ex ipsa Domini nostri Jesu Christi institutione cognoscat“ [4]).

[1]) Gregor. XVI. Epist. Encycl. *Mirari.* 15 Aug. 1832.
[2]) Eadem Encycl. *Mirari.*
[3]) S. Aug. Epist. 105. al. 166.
[4]) S. Leo. Epist. 164. al. 133. § 2 edit. Ball.

Et quoniam ubi a civili societate fuit amota religio, ac repudiata divinae revelationis doctrina et auctoritas, vel ipsa germana justitiae humanique juris notio tenebris obscuratur et amittitur, atque in verae justitiae legitimique juris locum materialis substituitur vis, inde liquet, cur nonnulli, certissimis sanae rationis principiis penitus neglectis posthabitisque, audeant conclamare, „voluntatem populi, publica, quam dicunt, opinione vel alia ratione „manifestatam, constituere supremam legem, ab omni divino humano„que jure solutam, et in ordine politico facta consummata, eo „ipso quod consummata sunt, vim juris habere.„ Verum ecquis non videt, planeque sentit, hominum societatem, religionis ac verae justitiae vinculis solutam, nullum aliud profecto propositum habere posse, nisi scopum comparandi cumulandique opes, nullamque aliam in suis actionibus legem sequi, nisi indomitam animi cupiditatem inserviendi propriis voluptatibus et commodis? Eapropter hujusmodi homines acerbo sane odio insectantur Religiosas Familias, quamvis de re christiana, civili ac litteraria summopere meritas, et blaterant, easdem nullam habere legitimam existendi rationem, atque ita haereticorum commentis plaudunt. Nam, ut sapientissime rec. mem. Pius VI, Decessor Noster docebat „regularium abolitio „laedit statum publicae professionis consiliorum evangelicorum, „laedit vivendi rationem in Ecclesia commendatam tamquam Apos„tolicae doctrinae consentaneam, laedit ipsos insignes fundatores, „quos super altaribus veneramur, qui nonnisi a Deo inspirati eas „constituerunt societates [1]).„ Atque etiam impie pronunciant, auferendam esse civibus et Ecclesiae facultatem „qua eleemosynas chris„tianae caritatis causa palam erogare valeant,„ ac de medio tollendam legem „qua certis aliquibus diebus opera servilia propter „Dei cultum prohibentur„, fallacissime praetexentes, commemoratam facultatem et legem optimae publicae oeconomiae principiis obsistere. Neque contenti amovere religionem a publica societate, volunt religionem ipsam a privatis etiam arcere familiis. Etenim funestissimum *Communismi* et *Socialismi* docentes ac profitentes errorem, asserunt „societatem domesticam seu familiam totam suae

[1]) Epist. ad Card. de la Rochefoucault. 10 Martii 1791.

„existentiae rationem a jure dumtaxat civili mutuari; proindeque „ex lege tantum civili dimanare ac pendere jura omnia parentum „in filios, cum primis vero jus institutionis educationisque curan„dae.“ Quibus impiis opinionibus machinationibusque in id praecipue intendunt fallacissimi isti homines, ut salutifera catholicae Ecclesiae doctrina ac vis a juventutis institutione et educatione prorsus eliminetur, ac teneri flexibilesque juvenum animi perniciosis quibusque erroribus vitiisque misere inficiantur ac depraventur. Siquidem omnes, qui rem tum sacram, tum publicam perturbare, ac rectum societatis ordinem evertere, et jura omnia divina et humana delere sunt conati, omnia nefaria sua consilia, studia et operam in improvidam praesertim juventutem decipiendam ac depravandam, ut supra innuimus, semper contulerunt, omnemque spem in ipsius juventutis corruptela collocarunt. Quocirca nunquam cessant utrumque clerum, ex quo, veluti certissima historiae monumenta splendide testantur, tot magna in christianam, civilem, et litterariam rempublicam commoda redundarunt, quibuscumque infandis modis divexare, et edicere, ipsum Clerum „utpote vero utilique „scientiae et civilitatis progressui inimicum, ab omni juventutis „instituendae educandaeque cura et officio esse amovendum.“

At vero alii instaurantes prava ac toties damnata novatorum commenta, insigni impudentia audent Ecclesiae et hujus Apostoli Sedis supremam auctoritatem a Christo Domino ei tributam civilis auctoritatis arbitrio subjicere, et omnia ejusdem Ecclesiae et Sedis jura denegare circa ea quae ad exteriorem ordinem pertinent. Namque ipsos minime pudet affirmare „Ecclesiae leges non „obligare in conscientia, nisi cum promulgantur a civili potestate; „acta et decreta Romanorum Pontificum ad religionem et Ecclesiam „spectantia indigere sanctione et approbatione vel minimum assensu „potestatis civilis; constitutiones Apostolicas [1]), quibus damnantur „clandestinae societates, sive in eis exigatur, sive non exigatur „juramentum de secreto servando, earumque asseclae et fautores „anathemate multentur, nullam habere vim in illis orbis regionibus „ubi ejusmodi aggregationes tolerantur a civili gubernio; excom-

[1]) Clement. XII. „*In eminenti.*“ — Benedict. XIV. „*Providas „Romanorum.*“ — Pii VII. „*Ecclesiam.*“ — Leonis XII. „*Quo graviora.*“

„munication em a Concilio Tridentino et Romanis Pontificibus „latam in eos, qui iura possessionesque Ecclesiae invadunt et usur- „pant, niti confusione ordinis spiritualis ordinisque civilis ac po- „litici, ad mundanum dumtaxat bonum prosequendum; Ecclesiam „nihil debere decernere, quod obstringere possit fidelium conscien- „tias in ordine ad usum rerum temporalium; Ecclesiae jus non „competere violatores legum suarum poenis temporalibus coërcendi; „conforme esse sacrae theologiae, jurisque publici principiis, bono- „rum proprietatem, quae ab Ecclesia, a Familiis religiosis, aliisque „locis piis possidentur, civili gubernio asserere, et vindicare." Neque erubescunt palam publiceque profiteri haereticorum effatum et principium, ex quo tot perverse oriuntur sententiae, atque errores. Dictitant enim „Ecclesiasticam potestatem non esse jure „divino distinctam et independentem a potestate civili, neque „ejusmodi distinctionem et independentiam servari posse, quin ab „Ecclesia invadantur et usurpentur esentialia jura potestatis civilis." Atque silentio praeterire non possumus eorum audaciam, qui sanam non sustinentes doctrinam, contendunt „illis Apostolicae „Sedis judiciis, et decretis, quorum objectum ad bonum generale „Ecclesiae, ejusdemque jura ac disciplinam spectare declaratur, „dummodo fidei morumque dogmata non attingat, posse assensum „et obedientiam detrectari absque peccato, et absque ulla catholicae „professionis jactura." Quod quidem quantopere adversetur catholico dogmati plenae potestatis Romano Pontifici ab ipso Christo Domino divinitus collatae, universalem pascendi, regendi, et gubernandi Ecclesiam, nemo est qui non clare aperteque videat et ntelligat.

In tanta igitur depravatarum opinionum perversitate, Nos, Apostolici Nostri officii probe memores, ac de sanctissima nostra religione, de sana doctrina et animarum salute, Nobis divinitus commissa, ac de ipsius humanae societatis bono maxime solliciti, Apostolicam Nostram vocem iterum extollere existimavimus. Itaque omnes et singulas pravas opiniones ac doctrinas, singillatim hisce Litteris commemoratas, auctoritate Nostra Apostolica reprobamus, proscribimus atque damnamus, easque ab omnibus catholicae Ecclesiae filiis, veluti reprobatas, proscriptas atque damnatas omnino haberi volumus et mandamus.

Ac praeter ea, optime scitis, Venerabiles Fratres, hisce temporibus omnis veritatis justitiacque osores, et acerrimos nostrae religionis hostes, per pestiferos libros, libellos et ephemerides toto terrarum orbe dispersas populis illudentes, ac malitiose mentientes, alias impias quasque disseminare doctrinas. Neque ignoratis, hac etiam nostra actate, nonnullos reperiri, qui satanae spiritu permoti et incitati, eo impietatis devenerunt, ut Dominatorem Dominum Nostrum Jesum Christum negare, ejusque Divinitatem scelerata procacitate oppugnare non pavcant. Hic vero haud possumus, quin maximis meritisque laudibus Vos efferamus, Venerabiles Fratres, qui episcopalem vestram vocem contra tantam impietatem omni zelo attollere minime omisistis.

Itaque hisce Nostris Litteris Vos iterum amantissime alloquimur, qui in sollicitudinis Nostrae partem vocati, summo Nobis inter maximas Nostras acerbitates solatio, laetitiae et consolationi estis propter egregiam, qua praestatis religionem, pietatem, ac propter mirum illum amorem, fidem et observantiam, qua Nobis et huic Apostolicae Sedi concordissimis animis obstricti, gravissimum episcopale vestrum ministerium strenue ac sedulo implere contenditis. Etenim ab eximio vestro pastorali zelo expectamus, ut assumentes gladium spiritus, quod est verbum Dei, et confortati in gratia Domini Nostri Jesu Christi, velitis ingeminatis studiis quotidie magis prospicere, ut fideles curae vestrae concrediti „abstineant „ab herbis noxiis, quas Jesus Christus non colit, quia non sunt „plantatio Patris [1]).“ Atque eisdem fidelibus inculcare nunquam desinite, omnem veram felicitatem in homines ex augusta nostra religione ejusque doctrina et exercitio redundare, ac beatum esse populum, cujus Dominus Deus ejus [2]). Docete „catholicae Fidei „fundamento regna subsistere [3]), et nihil tam mortiferum, tam „praeceps ad casum, tam expositum ad omnia pericula, si hoc „solum nobis putantes posse sufficere, quod liberum arbitrium, „cum nasceremur, accepimus, ultra jam a Domino nihil quaera„mus, id est, auctoris nostri obliti, ejus potentiam, ut nos osten-

[1]) S. Ignatius M. ad Philadelph. 3.
[2]) Psal. 143.
[3]) S. Caelest. epist. 22 ad Synod. Ephes. apud Coust. p. 1200.

„damus liberos, abjuremus“ [1]). Atque etiam ne omittatis docere, „regiam potestatem non ad solum mundi regimen, sed maxime ad „Ecclesiae praesidium esse collatam [2]), et nihil esse quod civita„tum Principibus et Regibus majori fructui gloriaeque esse pos„sit, quam si, ut sapientissimus fortissimusque alter Praedecessor „Noster S. Felix Zenoni Imperatori perscribebat, Ecclesiam catho„licam .... sinant uti legibus suis, nec libertati ejus quemquam „permittant obsistere.... Certum est enim, hoc rebus suis esse „salutare, ut, cum de causis Dei agatur, juxta ipsius constitutum, „regiam voluntatem Sacerdotibus Christi studeant subdere, non „praeferre [3]).“

Sed si semper, Venerabiles Fratres, nunc potissimum in tantis Ecclesiae, civilisque societatis calamitatibus, in tanta adversariorum contra rem catholicam et hanc Apostolicam Sedem conspiratione tantaque errorum congerie, necesse omnino est, ut adeamus cum fiducia ad thronum gratiae, ut misericordiam consequamur, et gratiam inveniamus in auxilio opportuno. Quocirca omnium fidelium pietatem excitare existimavimus, ut una Nobiscum Vobisque clementissimum luminum et misericordiarum Patrem ferventissimis humillimisque precibus sine intermissione orent et obsecrent, et in plenitudine fidei semper confugiant ad Dominum Nostrum Jesum Christum, qui redemit nos Deo in sanguine suo, Ejusque dulcissimum Cor, flagrantissimae erga nos caritatis victimam, enixe jugiterque exorent, ut amoris sui vinculis omnia ad seipsum trahat, utque omnes homines sanctissimo suo amore inflammati, secundum Cor Ejus ambulent digne Deo per omnia placentes, in omni bono opere fructificantes. Cum autem sine dubio gratiores sint Deo hominum preces, si animis ab omni labe puris ad ipsum accedant, idcirco caelestes Ecclesiae thesauros dispensationi Nostrae commissos, Christi fidelibus Apostolica liberalitate reserare censuimus, ut iidem fideles ad veram pietatem vehementius incensi, ac per Poenitentiae Sacramentum a peccatorum maculis expiati,

---

[1]) S. Innocent. I epist. 29 ad Episc. conc. Carthag. apud Const. p. 891.

[2]) S. Leo Epist. 156 al. 125.

[3]) Pius VII. Epist. Encycl. „*Diu satis.*“ 15 Maii 1800.

fidentius suas preces ad Deum effundant, ejusque misericordiam et gratiam consequantur.

Hisce igitur Litteris auctoritate Nostra Apostolica omnibus et singulis utriusque sexus catholici orbis fidelibus Plenariam Indulgentiam ad instar Jubilaei concedimus intra unius tantum mensis spatium usque ad totum futurum annum 1865 et non ultra, a Vobis, Venerabiles Fratres, aliisque legitimis locorum Ordinariis statuendum, eodem prorsus modo et forma, qua ab initio supremi Nostri Pontificatus concessimus per Apostolicas Nostras Litteras in forma Brevis die 20 mensis Novembris anno 1846 datas, et ad universum episcopalem vestrum Ordinem missas, quarum initium „Arcano Divinae Providentiae consilio", et cum omnibus eisdem facultatibus, quae per ipsas Litteras a Nobis datae fuerunt. Volumus tamen, ut ea omnia serventur, quae in commemoratis Litteris praescripta sunt, et ea excipiantur, quae excepta esse declaravimus. Atque id concedimus, non obstantibus in contrarium facientibus quibuscumque, etiam speciali et individua mentione, ac derogatione dignis. Ut autem omnis dubitatio et difficultas amoveatur, earumdem Litterarum exemplar ad Vos perferri jussimus.

„Rogemus, Venerabiles Fratres, de intimo corde et de tota „mente misericordiam Dei, quia et ipse addidit dicens: misericor„diam autem meam non dispergam ab eis. Petamus et accipiemus, „et si accipiendi mora et tarditas fuerit, quoniam graviter offen„dimus, pulsemus, quia et pulsanti aperietur, si modo pulsent „ostium preces, gemitus, et lacrimae nostrae quibus insistere et „immorari oportet, et si sit unanimis oratio..... unusquisque oret „Deum non pro se tantum, sed pro omnibus fratribus, sicut Do„minus orare nos docuit" [1]). Quo vero facilius Deus Nostris, Vestrisque, et omnium fidelium precibus, votisque annuat, cum omni fiducia deprecatricem apud Eum adhibeamus Immaculatam sanctissimamque Deiparam Virginem Mariam, quae cunctas haereses interemit in universo mundo, quaeque omnium nostrum amantissima Mater „tota suavis est..... ac plena misericordiae..... omnibus sese „exorabilem, omnibus clementissimam praebet, omnium necessitates

[1]) S. Cyprian. Epist. 11.

„amplissimo quodam miseratur affectu“ [1]), atque utpote Regina adstans a dextris Unigeniti Filii Sui Domini Nostri Jesu Christi in vestitu deaurato circumamicta varietate nihil est, quod ab Eo impetrare non valeat. Suffragia quoque petamus Beatissimi Petri Apostolorum Principis, et Coapostoli ejus Pauli, omniumque Sanctorum Caelitum, qui facti jam amici Dei pervenerunt ad caelestia regna, et coronati possident palmam, ac de sua immortalitate securi, de nostra sunt salute solliciti.

Denique caelestium omnium donorum copiam Vobis a Deo ex animo adprecantes, singularis Nostrae in Vos caritatis pignus Apostolicam Benedictionem ex intimo corde profectam Vobis ipsis, Venerabiles Fratres, cunctisque Clericis, Laicisque fidelibus curae vestrae commissis peramanter impertimus.

Datum Romae apud S. Petrum die VIII Decembris anno 1864, decimo a Dogmatica Definitione Immaculatae Conceptionis Deiparae Virginis Mariae.

Pontificatus Nostri Anno Decimo nono.

PIUS PP. IX.

SYLLABUS

COMPLECTENS PRÆCIPUOS NOSTRAE ÆTATIS ERRORES QUI NOTANTUR IN ALLOCUTIONIBUS CONSISTORIALIBUS, IN ENCYCLICIS ALIISQUE APOSTOLICIS LITTERIS SANCTISSIMI DOMINI NOSTRI PII PAPÆ IX.

§ I.

PANTHEÏSMUS, NATURALISMUS ET RATIONALISMUS ABSOLUTUS.

I. Nullum supremum, sapientissimum, providentissimumque Numen divinum exsistit ab hac rerum universitate distinctum, et Deus idem est ac rerum natura et iccirco immutationibus obnoxius, Deusque reapse fit in homine et mundo, atque omnia Deus sunt et ipsissimam Dei habent substantiam; ac una eademque res est Deus cum mundo, et proinde spiritus cum materia, necessitas cum

[1]) S. Bernard. Serm. de duodecim praerogativis B. M. V. ex verbis Apocalyp.

libertate, verum cum falso, bonum cum malo, et justum cum injusto.

Alloc. *Maxima quidem* 9 Junii 1862.

II. Neganda est omnis Dei actio in homines et mundum.

Alloc. *Maxima quidem* 9 Junii 1862.

III. Humana ratio, nullo prorsus Dei respectu habito, unicus est veri et falsi, boni et mali arbiter, sibi ipsi est lex et naturalibus suis viribus ad hominum ac populorum bonum curandum sufficit.

Alloc. *Maxima quidem* 9 Junii 1862.

IV. Omnes religionis veritates ex nativa humanae rationis vi derivant; hinc ratio est princeps norma qua homo cognitionem omnium cujuscumque generis veritatum assequi possit ac debeat.

Epist. Encycl. *Qui pluribus* 9 Novembris 1846.

Epist. Encycl. *Singulari quidem* 17 Martii 1856.

Alloc. *Maxima quidem* 9 Junii 1862.

V. Divina revelatio est imperfecta et iccirco subjecta continuo et indefinito progressui qui humanae rationis progressioni respondeat.

Epist. Encycl. *Qui pluribus* 9 Novembris 1846.

Alloc. *Maxima quidem* 9 junii 1862.

VI. Christi fides humanae refragatur rationi; divinaque revelatio non solum nihil prodest, verum etiam nocet hominis perfectioni.

Epist. Encycl. *Qui pluribus* 9 Novembris 1846.

Alloc. *Maxima quidem* 9 Junii 1862.

VII. Prophetiae et miracula in sacris Litteris exposita et narrata, sunt poetarum commenta, et christianae fidei mysteria philosophicarum investigationum summa; et utriusque Testamenti libris mythica continentur inventa; ipseque Jesus Christus et mythica fictio.

Epist. Encycl. *Qui pluribus* 9 Novembris 1846.

Alloc. *Maxima quidem* 9 Junii 1862.

§ II.

RATIONALISMUS MODERATUS.

VIII. Quum ratio humana ipsi religioni aequiparetur, iccirco theologicae disciplinae perinde ac philosophicae tractandae sunt.

Alloc. *Singulari quadam perfusi* 9 Decembris 1854.

IX. Omnia indiscriminatim dogmata religionis christianae sunt objectum naturalis scientiae seu philosophiae; et humana ratio historice tantum exculta potest ex suis naturalibus viribus et principiis ad veram de omnibus etiam reconditioribus dogmatibus scientiam pervenire, modo haec dogmata ipsi rationi tamquam objectum proposita fuerint.

Epist. ad Archiep. Frising. *Gravissimas* 11 Decembris 1862.

Epist. ad eumdem *Tuas libenter* 21 Decembris 1863.

X. Quum aliud sit philosophus, aliud philosophia, ille jus et officium habet se submittendi auctoritati, quam veram ipse probaverit; at philosophia neque potest, neque debet ulli sese submittere auctoritati.

Epist. ad Archiep. Frising. *Gravissimas* 11 Decembris 1862.

Epist. ad eumdem *Tuas libenter* 21 Decembris 1863.

XI. Ecclesia non solum non debet in philosophiam unquam animadvertere, verum etiam debet ipsius philosophiae tolerare errores, eique relinquere ut ipsa se corrigat.

Epist. ad Archiep. Frising. *Gravissimas* 11 Decembris 1862.

XII. Apostolicae Sedis, Romanarumque Congregationum decreta liberum scientiae progressum impediunt.

Epist. ad Archiep. Frising. *Tuas libenter* 21 Decembris 1863.

XIII. Methodus et principia, quibus antiqui Doctores scholastici Theologiam excoluerunt, temporum nostrorum necessitatibus scientiarumque progressui minime congruunt.

Epist. ad Archiep. Frising. *Tuas libenter* 21 Decembris 1863.

XIV. Philosophia tractanda est, nulla supernaturalis revelationis habita ratione.

Epist. ad Archiep. Frising. *Tuas libenter* 21 Decembris 1863.

N.B. Cum rationalismi systemate cohaerent maximam partem errores Antonii Günther, qui damnantur in Epist. ad Card. Archiep. Coloniensem *Eximiam tuam* 15 Junii 1847, et in Epist. ad Episc. Wratislaviensem *Dolore haud mediocri* 30 Aprilis 1860.

§ III.

INDIFFERENTISMUS, LATITUDINARISMUS.

XV. Liberum cuique homini est eam amplecti ac profiteri

religionem, quam rationis lumine quis ductus veram putaverit.

Litt. Apost. *Multiplices inter* 10 Junii 1851.

Alloc. *Maxima quidem* 9 Junii 1862.

XVI. Homines in cujusvis religionis cultu viam aeternae salutis reperire aeternamque salutem assequi possunt.

Epist. Encycl. *Qui pluribus* 9 Novembris 1846.

Alloc. *Ubi primum* 17 Decembris 1847.

Epist. Encycl. *Singulari quidem* 17 Martii 1856.

XVII. Saltem bene sperandum est de aeterna illorum omnium salute, qui in vera Christi Ecclesia nequaquam versantur.

Alloc. *Singulari quadam* 9 Decembris 1854.

Epist. Encycl. *Quanto conficiamur* 17 Augusti 1863.

XVIII. Protestantismus non aliud est quam diversa verae ejusdem christianae religionis forma, in qua acque ac in Ecclesia catholica Deo placere datum est.

Epist. Encycl. *Noscitis et Nobiscum* 8 Decembris 1849.

§ IV.

SOCIALISMUS, COMMUNISMUS, SOCIETATES CLANDESTINAE, SOCIETATES BIBLICAE, SOCIETATES CLERICO-LIBERALES.

Ejusmodi pestes saepe gravissimisque verborum formulis reprobantur in Epist. Encycl. *Qui pluribus* 9 Novembris 1846; in Alloc. *Quibus quantisque* 20 April. 1849; in Epist. Encycl. *Noscitis et Nobiscum* 8 Dec. 1849; in Alloc. *Singulari quadam* 9 Decemb. 1854; in Epist. Encycl. *Quanto conficiamur moerore* 10 Augusti 1863.

§ V.

ERRORES DE ECCLESIA EJUSQUE JURIBUS.

XIX. Ecclesia non est vera perfectaque societas plane libera, nec pollet suis propriis et constantibus juribus sibi a divino suo fundatore collatis, sed civilis potestatis est definire quae sint Ecclesiae jura ac limites, intra quos eadem jura exercere queat.

Alloc. *Singulari quadam* 9 Decembris 1854.

Alloc. *Multis gravibusque* 17 Decembris 1860.

Alloc. *Maxima quidem* 9 Junii 1862.

XX. Ecclesiastica potestas suam auctoritatem exercere non debet absque civilis gubernii venia et assensu.

Alloc. *Meminit unusquisque* 30 Septembris 1861.

XXI. Ecclesia non habet potestatem dogmatice definiendi, religionem catholicae Ecclesiae esse unice veram religionem.

Litt. Apost. *Multiplices inter* 10 Junii 1851.

XXII. Obligatio, qua catholici magistri et scriptores omnino adstringuntur, coarctatur in iis tantum, quae ab infallibili Ecclesiae judicio veluti fidei dogmata ab omnibus credenda proponuntur.

Epist. ad Archiep. Frising. *Tuas libenter* 21 Decembris 1863.

XXIII. Romani Pontifices et Concilia oecumenica a limitibus suae potestatis recesserunt, jura Principum usurparunt, atque etiam in rebus fidei et morum definiendis errarunt.

Litt. Apost. *Multiplices inter* 10 Junii 1851.

XXIV. Ecclesia vis inferendae potestatem non habet, neque potestatem ullam temporalem directam vel indirectam.

Litt. Apost. *Ad Apostolicae* 22 Augusti 1851.

XXV. Praeter protestatem episcopatui inhaerentem, alia est attributa temporalis potestas a civili imperio vel expresse vel tacite concessa, revocanda propterea, cum libuerit, a civili imperio.

Litt. *Ad Apostolicae* 22 Augusti 1851.

XXVI. Ecclesia non habet nativum ac legitimum jus acquirendi ac possidendi.

Alloc. *Nunquam fore* 15 Decembris 1856.

Epist. Encycl. *Incredibili* 17 Septembris 1863.

XXVII. Sacri Ecclesiae ministri Romanusque Pontifex ab omni rerum temporalium cura ac dominio sunt omnino excludendi.

Allo. *Maxima quidem* 9 Junii 1862.

XXVIII. Episcopis, sine Gubernii venia, fas non est vel ipsas Apostolicas litteras promulgare.

Alloc. *Nunquam fore* 15 Decembris 1856.

XXIX. Gratiae a Romano Pontifice concessae existimari debent tamquam irritae, nisi per Gubernium fuerint imploratae.

Alloc. *Nunquam fore* 15 Decembris 1856.

XXX. Ecclesiae et personarum ecclesiasticarum immunitas a jure civili ortum habuit.

Litt. Apost. *Multiplices inter* 10 Junii 1851.

XXXI. Ecclesiasticum forum pro temporalibus clericorum causis sive civilibus sive criminalibus omnino de medio tollendum est, etiam inconsulta et reclamante Apostolica Sede.

Alloc. *Acerbissimum* 27 Septembris 1852.

Alloc. *Numquam fore* 15 Decembris 1856.

XXXII. Absque ulla naturalis juris et aequitatis violatione potest abrogari personalis immunitas, qua clerici ab onere subeundae exercendaeque militiae eximuntur; hanc vero abrogationem postulat civilis progressus, maxime in societate ad formam liberioris regiminis constituta.

Epist. ad Episc. Montisregal. *Singularis Nobisque* 29 Sept. 1864.

XXXIII. Non pertinet unice ad ecclesiasticam jurisdictionis potestatem proprio ac nativo jure dirigere theologicarum rerum doctrinam.

Epist. ad Archiep. Frising. *Tuas libenter* 21 Decembris 1863.

XXXIV. Doctrina comparantium Romanum Pontificem Principi libero et agenti in universa Ecclesia, doctrina est quae medio aevo praevaluit.

Litt. Apost. *Ad Apostolicae* 22 Augusti 1851.

XXXV. Nihil vetat, alicujus Concilii generalis sententia aut universorum populorum facto, summum Pontificatum ab Romano Episcopo atque Urbe ad alium Episcopum aliamque civitatem transferri.

Litt. Apost. *Ad Apostolicae* 22 Augusti 1851.

XXXVI. Nationalis concilii definitio nullam aliam admittit disputationem, civilisque administratio rem ad hosce terminos exigere potest.

Litt. Apost. *Ad Apostolicae* 22 Augusti 1851.

XXXVII. Institui possunt nationales Ecclesiae ab auctoritate Romani Pontificis subductae planeque divisae.

Alloc. *Multis gravibusque* 17 Decembris 1860.

Alloc. *Jamdudum cernimus* 18 Martii 1861.

XXXVIII. Divisioni Ecclesiae in orientalem atque occidentalem nimia Romanorum Pontificum arbitria contulerunt.

Litt. *Ad Apostolicae* 22 Augusti 1851.

§ VI.

ERRORES DE SOCIETATE CIVILI TUM IN SE, TUM IN SUIS AD ECCLESIAM RELATIONIBUS SPECTATA.

XXXIX. Reipublicae status, utpote omnium jurium origo et fons, jure quodam pollet nullis circumscripto limitibus.

Alloc. *Maxima quidem* 9 Junii 1862.

XL. Catholicae Ecclesiae doctrina humanae societatis bono et commodis adversatur.

Epist Encyclic. *Quibus pluribus* 9 Novembris 1846.

Alloc. *Quibus quantisque* 20 Aprilis 1849.

XLI. Civili potestati vel ab infideli imperante exercitae competit potestas indirecta negativa in sacra; eidem proinde competit nedum jus quod vocant *exequatur*, sed etiam jus *appellationis*, quam nuncupant, *ab abusu*.

Litt. Apost. *Ad Apostolicae* 22 Augusti 1851.

XLII. In conflictu legum utriusque potestatis, jus civile praevalet.

Litt. Apost. *Ad Apostolicae* 22 Augusti 1851.

XLIII. Laica potestas auctoritatem habet rescindendi, declarandi ac faciendi irritas solemnes conventiones (vulgo *Concordata*) super usu jurium ad ecclesiasticam immunitatem pertinentium cum Sede Apostolica initas, sine hujus consensu, immo et ea reclamante.

Alloc. *In Consistoriali* 7 Novembris 1850.

Alloc. *Multis gravibusque* 17 Decembris 1860.

XLIV. Civilis auctoritas potest se immiscere rebus quae ad religionem, mores et regimen spirituale pertinent. Hinc potest de instructionibus judicare, quas Ecclesiae pastores ad conscientiarum normam pro suo munere edunt, quin etiam potest de divinorum sacramentorum administratione et dispositionibus ad ea suscipienda necessariis decernere.

Alloc. *In Consistoriali* 1 Novembris 1850.

Alloc. *Maxima quidem* 9 Junii 1862.

XLV. Totum scholarum publicarum regimen, in quibus juventus christianae alicujus Reipublicae instituitur, episcopalibus dumtaxat seminariis aliqua ratione exceptis, potest ac debet attribui auctoritati civili, et ita quidem attribui, ut nullum alii cuicumque auctoritati recognoscatur jus immiscendi se in disciplina scholarum, in regi-

mine studiorum, in graduum collatione, in delectu aut approbatione magistrorum.

Alloc. *In Consistoriali* 1 Novembris 1850.

Alloc. *Quibus luctuosissimis* 5 Septembris 1851.

XLVI. Immo in ipsis clericorum seminariis methodus studiorum adhibenda civili auctoritati subjicitur.

Alloc. *Nunquam fore* 15 Decembris 1856.

XLVII. Postulat optima civilis societatis ratio, ut populares scholae, quae patent omnibus cujusque e populo classis pueris, ac publica universim Instituta, quae litteris severioribusque disciplinis tradendis et educationi juventutis curandae sunt destinata, eximantur ab omni Ecclesiae auctoritate, moderatrice vi et ingerentia, plenoque civilis ac politicae auctoritatis arbitrio subjiciantur ad imperantium placita et ad communium aetatis opinionum amussim.

Epist. ad Archiep. Friburg. *Quum non sine* 14 Julii 1864.

XLVIII. Catholicis viris probari potest ea juventutis instituendae ratio, quae sit a catholica fide et ab Ecclesiae potestate sejuncta, quaeque rerum dumtaxat naturalium scientiam ac terrenae socialis vitae fines tantummodo vel saltem primario spectet.

Epist. ad Archiep. Friburg. *Quum non sine* 14 Julii 1864.

XLIX. Civilis auctoritas potest impedire quominus sacrorum Antistites et fideles populi cum Romano Pontifice libere ac mutuo communicent.

Alloc. *Maxima quidem* 9 Junii 1862.

L. Laica auctoritas habet per se jus praesentandi episcopos et potest ab illis exigere ut incant dioecesium procurationem antequam ipsi canonicam a S. Sede institutionem et Apostolicas litteras accipiant.

Alloc. *Nunquam fore* 15 Decembris 1856.

LI. Immo laicum Gubernium habet jus deponendi ab exercitio pastoralis ministerii episcopos, neque tenetur obedire Romano Pontifici in iis quae episcopatuum et episcoporum respiciunt institutionem.

Litt. Apost. *Multiplices inter* 10 Junii 1851.

Alloc. *Acerbissimum* 27 Septembris 1852.

LII. Gubernium potest suo jure immutare aetatem ab Ecclesia praescriptam pro religiosa tam mulierum quam virorum profes-

sione, omnibusque religiosis familiis indicere, ut neminem sine suo permissu ad solemnia vota nuncupanda admittant.

Alloc. *Nunquam fore* 15 Decembris 1856.

LIII. Abrogandae sunt leges qua ad religiosarum familiarum statum tutandum, earumque jura et officia pertinent; immo potest civile gubernium iis omnibus auxilium praestare, qui a suscepto religiosae vitae instituto deficere ac solemnia vota frangere velint; pariterque potest religiosas easdem familias perinde ac collegiatas Ecclesias et beneficia simplicia etiam juris patronatus penitus extinguere, illorumque bona et reditus civilis potestatis administrationi et arbitrio subjicere et vindicare.

Alloc. *Acerbissimum* 27 Septembris 1852.

Alloc. *Probe memineritis* 22 Januarii 1855.

Alloc. *Cum saepe* 26 Julii 1855.

LIV. Reges et Principes non solum ab Ecclesiae jurisdictione eximuntur, verum etiam in quaestionibus jurisdictionis dirimendis superiores sunt Ecclesia.

Litt. Apost. *Multiplices inter* 10 Junii 1851.

LV. Ecclesia a Statu, Statusque ab Ecclesia sejungendus est.

Alloc. *Acerbissimum* 27 Septembris 1852.

§ VII.

ERRORES DE ETHICA NATURALI ET CHRISTIANA.

LVI. Morum leges divina haud egent sanctione, minimeque opus est ut humanae leges ad naturae jus conformentur aut obligandi vim a Deo accipiant.

Alloc. *Maxima quidem* 9 Junii 1862.

LVII. Philosophicarum rerum morumque scientia, itemque civiles leges possunt et debent a divina et ecclesiastica auctoritate declinare.

Alloc. *Maxima quidem* 9 Junii 1862.

LVIII. Aliae vires non sunt agnoscendae nisi illae quae in materia positae sunt, et omnis morum disciplina honestasque collocari debet in cumulandis et augendis quovis modo divitiis ac in voluptatibus explendis.

Alloc. *Maxima quidem* 9 Junii 1862.

Epist Encycl. *Quanto conficiamur* 10 Augusti 1863.

LIX. Jus in materiali facto consistit, et omnia hominum officia sunt nomen inane, et omnia humana facta juris vim habent.

Alloc. *Maxima quidem* 9 Junii 1862.

LX. Auctoritas nihil aliud est nisi numeri et materialium virium summa.

Alloc. *Maxima quidem* 9 Junii 1862.

LXI. Fortunata facti injustitia nullum juris sanctitati detrimentum affert.

Alloc. *Jandadum cernimus* 18 Martii 1861.

LXII. Proclamandum est et observandum principium quod vocant de *non-interventu*.

Alloc. *Novos et ante* 28 Septembris 1860.

LXIII. Legitimis principibus obedientiam detrectare, immo et rebellare licet.

Epist. Encycl. *Qui pluribus* 9 Novembris 1846.

Alloc. *Quisque vestrum* 4 Octobris 1847.

Epist. Encycl. *Noscitis et Nobiscum* 8 Decembris 1849.

Litt. Apost. *Cum catholica* 26 Martii 1860.

LXIV. Tum cujusque sanctissimi juramenti violatio, tum quaelibet scelesta flagitiosaque actio sempiternae legi repugnans, non solum haud est improbanda, verum etiam omnino licita, summisque laudibus efferenda, quando id pro patriae amore agatur.

Alloc. *Quibus quantisque* 20 Aprilis 1849.

§ VIII.

ERRORES DE MATRIMONIO CHRISTIANO.

LXV. Nulla ratione ferri potest, Christum evexisse matrimonium ad dignitatem sacramenti.

Litt. Apost. *Ad Apostolicae* 22 Augusti 1851.

LXVI. Matrimonii sacramentum non est nisi quid contractui accessorium ab eoque separabile, ipsumque sacramentum in una tantum nuptiali benedictione situm est.

Litt. Apost. *Ad Apostolicae* 22 Augustii 1851.

LXVII. Jure naturae matrimonii vinculum non est indissolubile,

et in variis casibus divortium proprie dictum auctoritate civili sanciri potest.

Litt. Apost. *Ad Apostolicae* 22 Augusti 1851.

Alloc. *Acerbissimum* 27 Septembris 1852.

LXVIII. Ecclesia non habet potestatem impedimenta matrimonium dirimentia inducendi, sed ea potestas civili auctoritati competit, a qua impedimenta existentia tollenda sunt.

Litt. Apost. *Multiplices inter* 10 Junii 1851.

LXIX. Ecclesia sequioribus sæculis dirimentia impedimenta inducere coepit, non jure proprio, sed illo jure usa, quod a civili potestate mutuata erat.

Litt. Apost. *Ad Apostolicae* 22 Augusti 1851.

LXX. Tridentini canones qui anathematis censuram illis inferunt qui facultatem impedimenta dirimentia inducendi Ecclesiae negare audeant, vel non sunt dogmatici vel de hac mutuata potestate intelligendi sunt.

Litt. Apost. *Ad Apostolicae* 22 Augusti 1851.

LXXI. Tridentini forma sub infirmitatis pœna non obligat, ubi lex civilis aliam formam præstituat, et velit hac nova forma interveniente matrimonium valere.

Litt. Apost. *Ad Apostolicae* 22 Augusti 1851.

LXXII. Bonifacius VIII. votum castitatis in ordinatione emissum nuptias nullas reddere primus asseruit.

Litt. Apost. *Ad Apostolicae* 22 Augusti 1851.

LXXIII. Vi contractus mere civilis potest inter christianos constare veri nominis matrimonium; falsumque est, aut contractum matrimonii inter christianos semper esse sacramentum, aut nullum esse contractum, si sacramentum excludatur.

Litt. Apost. *Ad Apostolicae* 22 Augusti 1851.

Lettera di S. S. PIO IX al Re di Sardegna, 9 Settembre 1852.

Alloc. *Acerbissimum* 27 Septembris 1852.

Alloc. *Multis gravibusque* 17 Decembris 1860.

LXXIV. Causae matrimoniales et sponsalia suapte natura ad forum civile pertinent.

Litt. Apost. *Ad Apostolicae* 22 Augusti 1851.

Alloc. *Acerbissimum* 17 Septembris 1852.

N. B. Huc facere possunt duo alii errores de clericorum coelibatu

abolendo et de statu matrimonii statui virginitatis anteferendo. Confodiuntur, prior in epist. Encycl. *Qui pluribus* 8 Novembris 1846, posterior in litteris Apost. *Multiplices inter* 10 Junii 1851.

§ IX.

ERRORES DE CIVILI ROMANI PONTIFICIS PRINCIPATU.

LXXV. De temporalis regni cum spirituali compatibilitate disputant inter se christianae et catholicae Ecclesiae filii.

Litt. Apost. *Ad Apostolicae* 22 Augusti 1851.

LXXVI. Abrogatio civilis imperii, quo Apostolica Sedes potitur, ad Ecclesiae libertatem felicitatemque vel maxime conduceret.

Alloc. *Quibus quantisque* 20 Aprilis 1849.

N.B. Praeter hos errores explicite notatos, alii complures implicite reprobantur, proposita et asserta doctrina, quam catholici omnes firmissime retinere debeant, de civili Romani Pontificis principatu. Ejusmodi doctrina luculenter traditur in Alloc. *Quibus quantisque* 20 April. 1849; in Alloc. *Si semper antea* 20 Maii 1850; in Litt. Apost. *Cum catholica Ecclesia* 26 Mart. 1860; in Alloc. *Novos* 28 Sept. 1860; in Alloc. *Jamdudum* 18 Mart. 1861; in Alloc. *Maxima quidem* 9 Junii 1862.

§ X.

ERRORES QUI AD LIBERALISMUM HODIERNUM REFERUNTUR.

LXXVII. Aetate hac nostra non amplius expedit, religionem catholicam haberi tamquam unicam status religionem, ceteris quibuscumque cultibus exclusis.

Alloc. *Nemo vestrum* 26 Julii 1855.

LXXVIII. Hinc laudabiliter in quibusdam catholici nominis regionibus lege cautum est, ut hominibus illuc immigrantibus liceat publicum proprii cujusque cultus exercitium habere.

Alloc. *Acerbissimum* 27 Septembris 1852.

LXXIX. Enimvero falsum est, civilem cujusque cultus libertatem, itemque plenam potestatem omnibus attributam quaslibet opiniones cogitationesque palam publiceque manifestandi conducere

ad populorum mores animosque facilius corrumpendos ac indifferentismi pestem propagandam.

Alloc. *Nunquam fore* 15 Decembris 1856.

LXXX. Romanus Pontifex potest ac debet cum progressu, cum liberalismo et cum recenti civilitate sese reconciliare et componere.

Alloc. *Jamdudum cernimus* 18 Martii 1861.

d. i.

AAN AL ONZE EERWAARDIGE BROEDERS DE PATRIARCHEN, PRIMATEN, AARTSBISSCHOPPEN EN BISSCHOPPEN, IN GENADE EN GEMEENSCHAP MET DEN APOSTOLISCHEN STOEL.

PAUS PIUS IX.

EERWAARDIGE BROEDERS, HEIL EN APOSTOLISCHEN ZEGEN.

Met hoeveel zorg en herderlijke waakzaamheid de Roomsche Opperpriesters Onze Voorgangers zich in het volbrengen van den pligt en het ambt om de lammeren en de schapen te weiden, hun in den persoon van den Gelukzaligen Petrus, den Vorst der Apostelen, door Christus den Heer zelven opgedragen, altijd beijverd hebben, om de gansche kudde des Heeren met de woorden des geloofs te voeden, van de heilrijke leer te doordringen en van de giftige weiden te weren, is aan allen en aan U inzonderheid, Eerwaardige Broeders, welbekend en gebleken. En voorzeker ging dien Voorgangers, verdedigers en handhavers der verhevene Katholieke godsdienst, der waarheid en regtvaardigheid, in hunne hooge bezorgdheid voor het heil der zielen, nooit iets meer ter harte, dan met hunne wijze Brieven en Constitutiën alle ketterijen en dwalingen bloot te leggen en te veroordeelen, die, met ons goddelijk Geloof, met de leer der Katholieke Kerk, met de goede zeden en het eeuwig geluk der menschen in strijd, menigmaal zware stormen veroorzaakt, en de Christelijke en de burgerlijke maatschappij op betreurenswaardige wijze bezoedeld hebben. Daarom ook hebben Onze Voorgangers zich aanhoudend met Apostolischen moed tegen de snoode aanslagen dier booze lieden verzet die

als de golven der wilde zee hunne eigene schandelijkheden opschuimend, en de vrijheid belovend, terwijl zij slaven zijn des verderfs, het er op toelegden, om door hunne bedriegelijke meeningen en allerverderfelijkste geschriften de grondslagen der Katholieke godsdienst en der burgerlijke maatschappij omver te halen, alle deugd en regtvaardigheid weg te ruimen, aller geest en gemoed te verderven, de onbedachtzamen en vooral de overvaren jeugd van de regte zedetucht af te brengen, haar jammerlijk te bederven, in de strikken der dwaling te voeren, en eindelijk aan den schoot der Katholieke Kerk te ontrukken.

Wij dan, gelijk U, Eerwaardige Broeders, van nabij bekend is, naauwelijks door een verborgen raad der goddelijke Voorzienigheid, en gewis zonder eenige verdiensten, op dezen Leerstoel van Petrus geplaatst, tot onze groote zielesmart den voorwaar verschrikkelijken storm, door zooveel slechte meeningen verwekt, en de zware, nooit genoeg te betreuren onheilen ziende, welke uit zooveel dwalingen voor het Christen volk voortvloeijen: Wij hebben, naar den pligt van Onze Apostolische Bediening, op het roemrijke voetspoor Onzer Voorgangeren, reeds toen Onze stem verheven, en bij verscheidene openbaar gemaakte Encyklieken, in het Consistorie gehouden Allocutiën en andere Apostolische Brieven, de voornaamste dwalingen van onzen droevigen leeftijd veroordeeld, uwe uitnemende Bisschoppelijke waakzaamheid opgewekt en alle Ons zoo dierbare kinderen der Katholieke Kerk dringend vermaand en aangezet, dat zij toch de besmetting van zulk eene gruwzame pest zouden schuwen en ontwijken. En bijzonder hebben Wij in Onze eerste Encyclick, den 9 November des jaars 1846 aan U geschreven, en in twee Allocutiën, de eene door Ons op den 9 December van het jaar 1854, en de andere op den 9 Junij van het jaar 1862 in het Consistorie gehouden, de gedrogtelijke monstermeeningen veroordeeld, welke vooral in dezen tijd tot groote schade voor de zielen en tot nadeel voor de burgerlijke maatschappij zelve heerschen, en niet enkel met de Katholieke Kerk, hare heilrijke leer en eerbiedwaardige regten, maar ook met de immerdurende natuurwet, door God in aller harten gegrift, en met de gezonde rede ten zeerste in strijd zijn, en waaruit schier alle andere dwalingen haren oorsprong hebben.

Ofschoon Wij geenszins verzuimd hebben, de voornaamste dwalingen van dien aard herhaaldelijk te veroordeelen en te verwerpen, vordert echter volstrekt het belang der Katholieke Kerk, het heil der door God Ons toevertrouwde zielen, alsook het welzijn der menschelijke maatschappij zelve, dat Wij andermaal uwe herderlijke bezorgdheid opwekken, om andere slechte meeningen, welke uit diezelfde dwalingen als hare bronnen voorschieten, ten onder te brengen. En die valsche en slechte meeningen zijn te meer te verfoeijen, wijl zij hoofdzakelijk ten doel hebben: voorcerst, om die heilrijke magt te belemmeren en weg te nemen, welke de Katholieke Kerk, krachtens de instelling en het bevel van haren goddelijken Stichter, vrijelijk tot aan de voleinding der eeuw zoowel jegens ieder mensch in 't bijzonder als jegens de natiën, volken en hunne Vorsten moet uitoefenen; en ten andere, om die wederkeerige gemeenschappelijkheid en overeenstemming van beraadslagingen tusschen de Priesterschap en het Rijksbewind op te heffen, welke zoo voor de godsdienst als den staat altijd zoo gelukkig en heilrijk is geweest [1]). Want Gij weet zeer wel, Eerwaardige Broeders, hoe er in dezen tijd niet weinigen gevonden worden, die het goddelooze en ongerijmde beginsel van het *naturalisme*, gelijk zij het noemen, op de burgerlijke zamenleving toepassend, durven leeren: „dat de beste regeling der publieke maat„schappij en de burgerlijke voorruitgang volstrekt vorderen, dat „de menschelijke maatschappij ingerigt en bestuurd worde zonder „eenige acht te slaan op de godsdienst, even alsof zij niet be„stond, of althans zonder eenig onderscheid tusschen de ware „godsdienst en valsche godsdiensten te maken." Zelfs aarzelen zij niet, tegen de leer van de H. Schrift, van de Kerk en de heilige Vaders, te beweren: „dat die maatschappij het best gesteld „is, waarin men aan den Staat den pligt niet toekent van de „schenders der Katholieke godsdienst door bepaalde straffen te „beteugelen, dan voor zooverre de openbare vrede het vordert." En in gevolge dat volstrekt valsche begrip van maatschappelijk bestuur, vreezen zij geenszins, die onware, voor de Katholieke Kerk en het heil der zielen zoo hoogst verderfelijke meening voor

[1]) Greg. XVI. Encykl. *Mirari.* 15 Aug. 1832.

te staan, door Onzen Voorganger Gregorius XVI, roemwaardiger gedachtenis, eene *„waanzinnigheid"* genoemd [1]): dat namelijk „de „vrijheid van geweten en godsvereering het eigen regt is van ieder „mensch, hetwelk in elke goed ingerigte maatschappij moet uit„geroepen en verzekerd worden; en dat de burgers het door geen „kerkelijk of burgerlijk gezag te beperken regt hebben tot allerlei „vrijheid, om hunne begrippen, van welken aard ook, hetzij bij „monde, of door den druk, of op andere wijze, openlijk en in „'t openbaar kenbaar te maken en te verkondigen." Terwijl zij dit ligtvaardig verzekeren, denken en bevroeden zij niet, dat zij de *vrijheid des verderfs* [2]) prediken, en dat, „zoo het aan de „menschelijke overtuigingen altijd vrij staat te redetwisten, er „nooit ontbreken kunnen die tegen de waarheid durven opkomen „en op de spreeklustigheid van menschelijke wijsheid vertrouwen, „terwijl het geloof en de Christelijke wijsheid uit de instelling „zelve van onzen Heer Jesus Christus weten, hoezeer zij die aller„schadelijkste ijdelheid moeten vermijden" [3]).

En wijl daar waar men de godsdienst uit de burgerlijke maatschappij verwijdert, waar men de leer en het gezag der goddelijke openbaring verwerpt, ook het ware begrip van regtvaardigheid en menschelijk regt verduisterd en verloren, en stoffelijke kracht gesteld wordt in de plaats van de ware regtvaardigheid en het wettige regt: zoo blijkt het, waarom eenigen, met volslagen voorbijzien en achterstelling van de zekerste beginselen der gezonde rede, luide durven roepen: „dat de volkswil, door de „publieke meening, gelijk zij het noemen, of op andere wijze ge„openbaard, de opperste, door geen goddelijk of menschelijk regt „gebonden wet uitmaakt; en in de politieke orde voldongen „feiten, dáárdoor alleen dat ze voldongen zijn, kracht van wet „hebben." Doch wie ziet en voelt niet duidelijk, dat de menschelijke maatschappij zonder eenigen band van godsdienst of ware regtvaardigheid, voorwaar geen ander doel kan hebben dan het vergaderen en ophoopen van schatten, en geene andere wet in

---

[1]) Dezelfde Encykliek *Mirari.*

[2]) H. Aug. Epist. 105, al. 166.

[3]) H. Leo Epist. 164, al. 133 § 2 edit. Ball.

hare handelingen kan volgen dan de teugellooze begeerlijkheid van eigen lusten en belangen te dienen? Daarom vervolgen soortgelijke lieden de kloosterorden met een bitteren haat, ofschoon zij zich jegens de godsdienst, den staat en de letteren hoogst verdienstelijk hebben gemaakt; en roepen op hoogen toon, dat zij geene wettige reden van bestaan hebben, en juichen aldus den leugenvonden der ketters toe. Want, gelijk zeer wijselijk Onze Voorganger Pius VI, roemwaardiger gedachtenis, leerde: „de opheffing der kloos„terlingen kwetst den staat der openbare beoefening van de Evan„gelische Raden; kwetst eene levenswijze, in de Kerk als met de „Apostolische leer overeenkomend, aanbevolen; kwetst de be„roemde stichters zelven, welke wij op onze altaren vereren en „die niet dan door Gods ingeving die vereenigingen hebben inge„steld" [1]). Verder nog luidt hunne goddelooze verklaring, dat men aan de burgers en de Kerk de magt moet ontnemen, „om „openlijk ter wille van de Christelijke liefde aalmoezen te geven"; en men de wet moet vernietigen, „waarbij om de dienst van God „op eenige bepaalde dagen slafelijke werken worden verboden"; en dit vorderen zij onder dit zeer bedriegelijk voorwendsel, dat gezegde magt en wet met de beginselen der beste staatshuishoudkunde strijden. En niet tevreden met de godsdienst uit de openbare maatschappij te verwijderen, willen zij haar ook uit de bijzondere gezinnen weren. Zij immers, die de zoo heillooze dwaling van het *Communisme* en het *Socialisme* leeren en belijden, beweren: „dat de huiselijke maatschappij, of het gezin, hare gansche „reden van bestaan enkel en allen aan het burgerlijk regt ont„leent; dat diensvolgens alle regten der ouders op de kinderen „alleen uit de burgerlijke wet voortvloeijen en van haar afhan„gen, en wel allereerst het regt, om voor het onderwijs en de „opvoeding te zorgen." En met die goddelooze meeningen en kuiperijen hebben die uiterst arglistige lieden hoofdzakelijk ten doel: de heilrijke leer der Katholieke Kerk geheel en al uit het onderwijs en de opvoeding der jeugd te verbannen, en de teedere en buigzame gemoederen der jongelieden met allerlei heillooze dwalingen en ondeugden jammerlijk te besmetten en te bederven.

[1]) Brief aan den Kardinaal de la Rochefoucault. 10 Maart 1791.

Allen toch die gepoogd hebben, zoo de Kerk als den Staat in verwarring te brengen, en de regte maatschappelijke orde om te keeren en alle goddelijke en menschelijke regten te vernietigen, hebben altijd, gelijk Wij hierboven te kennen gaven, al hunne snoode beramingen, inspanningen en bedrijvigheid vooral op het verschalken en bederven der onbedachtzame jeugd gerigt, en al hunne hoop op het bederf der jeugd gesteld. Daarom houden zij nooit op: de wereld- en ordes-geestelijken beiden, die, gelijk de zekerste gedenkteekenen der geschiedenis schitterend getuigen, van zoo groot nut voor de godsdienst, den Staat en de letteren zijn geweest, op allerlei afschuwelijke wijzen te teisteren; en te verkondigen: dat men aan de geestelijkheid, „als den waren en nuttigen „vooruitgang in wetenschap en beschaving vijandig, alle zorg en „taak in het onderwijs en de opvoeding der jeugd ontnemen moet."

Anderen weder de slechte en zoo dikwerf veroordeelde leugenvonden van nieuwgezinden herhalend, durven met schreeuwende onbeschaamdheid het door Christus den Heer verleende oppergezag van de Kerk en dezen Apostolischen Stoel aan de willekeur van het burgerlijk gezag onderwerpen, en de regten van die Kerk en dien Stoel loochenen omtrent datgene wat tot de uitwendige orde behoort. Zij toch schamen zich in 't minst niet, te verzekeren: „dat de wetten der Kerk niet in geweten verpligten, dan wanneer „zij door de burgerlijke magt afgekondigd worden; dat de akten „en dekreten der Roomsche Opperpriesters, op de godsdienst en „de Kerk betrekking hebbende, de bekrachtiging en goedkeuring „of althans de toestemming der burgerlijke magt behoeven; dat „de Apostolische constitutiën [1]), waarbij de geheime genootschappen, hetzij men er al of niet eenen eed tot geheimhouding in „vordert, veroordeeld, en hunne aanhangers en voorstanders met „den ban getroffen worden, niet van kracht zijn in die landen „waar de burgerlijke regering dergelijke vereenigingen toelaat; „dat de excommunicatie door het Concilie van Trente en de „Roomsche Opperpriesters tegen hen uitgesproken die de regten en „bezittingen der Kerk aanranden en overweldigen, op eene ver-

[1]) Van Clemens XII „*In eminenti*". Benedict. XIV „*Providas Romanorum*". Pius VII „*Ecclesiam*". Leo XII „*Quo graviora*".

„warring steunt van de geestelijke en de burgerlijke en politieke „orde, enkel en alleen ter najaging van wereldsch goed; dat de „Kerk niets moet vaststellen wat de gewetens der geloovigen „opzigtens het gebruik van tijdelijke goederen kan binden; dat „der Kerk het regt niet toekomt van de schenders harer wetten „met tijdelijke straffen te bedwingen; dat het met de beginselen „van de heilige godgeleerdheid en het publieke regt overeenkom„stig is, de goederen, welke in het bezit zijn van kerken, „kloosterorden, en andere godsdienstige plaatsen, der burgerlijke „regering toe te wijzen en te verzekeren." Daarbij blozen zij niet openlijk en in 't openbaar een grondstelling en beginsel der ketters te belijden, waarnit zooveel slechte gevoelens en dwalingen voortkomen. Immers zij herhalen gedurig: „dat de Kerkelijke magt „niet bij goddelijk regt van de burgerlijke magt onderscheiden en „onafhankelijk is; dat ook dergelijke onderscheiding en onafhan„kelijkheid niet te handhaven zijn, zonder dat de wezenlijke regten „der burgerlijke magt door de Kerk aangerand en overweldigd „worden." Ook kunnen Wij niet stilzwijgend den euvelmoed van hen voorbijgaan, die de gezonde leer niet verdragend, bevestigen: „dat men aan die oordeelvellingen en dekreten des Apostolischen „Stoels, waarvan het onderwerp tot het algemeene welzijn der „Kerk, hare regten en tucht verklaard wordt te behooren, zoo „het slechts geene leerstukken van geloof of zeden raakt, zonder „zonde en buiten eenige inboeting der Katholieke belijdenis, zijne „instemming en gehoorzaamheid kan weigeren." Hoezeer dit met het Katholieke leerstuk der door Christus den Heer zelven op goddelijke wijze aan den Roomschen Opperpriester verleende volmagt: van de gansche Kerk te weiden, te regeren en te besturen, in strijd is, zal wel ieder klaar en duidelijk inzien en begrijpen.

Wij dan, bij zulk eene verregaande verkeerdheid van bedorven meeningen, Onzen Apostolischen pligt wel gedachtig, en voor onze allerheiligste godsdienst, voor de gezonde leer en het heil der door God Ons toevertrouwde zielen ten hoogste bezorgd, Wij hebben gemeend, andermaal Onze Apostolische stem te moeten verheffen. Zoo dan, krachtens Ons Apostolisch gezag, verwerpen, veroordeelen en doemen Wij de slechte meeningen en leeringen, alle en ieder, in dit Schrijven afzonderlijk vermeld; en Wij willen

en bevelen, dat ze volstrekt door alle kinderen der Katholieke Kerk voor verworpen, veroordeeld en gedoemd zullen gehouden worden.

Buitendien weet Gij zeer wel, Eerwaardige Broeders, hoe in onze tijden de haters van alle waarheid en regtvaardigheid, en de hevigste vijanden onzer godsdienst de volken door verpestende boeken, libellen en over de gansche wereld verspreide dagbladen misleidend en boosaardig voorliegend, allerlei andere goddelooze leeringen verspreiden. Evenmin is het U onbekend, hoe er zich weder in dezen tijd eenigen hebben opgedaan, die door Satans geest gedreven en aangehitst, tot zulk een graad van goddeloosheid zijn gekomen, dat zij niet schromen, Onzen Heer en Heerscher Jesus Christus te loochenen, en met snoodaardigen moedwil zijne Godheid bestrijden. En hier moeten Wij U wel den hoogsten en welverdienden lof toebrengen, Eerwaardige Broeders, U, die geenszins verzuimd hebt, uwe bisschoppelijke stem met allen ijver tegen zoo groot eene goddeloosheid te verheffen.

U dan spreken Wij door dit Ons Schrijven weder met de innigste liefde toe, U, die geroepen om Onze zorg te deelen, Ons onder Onze groote bitterheden tot de hoogste verkwikking, blijdschap en vertroosting zijt, zoo door uwe uitstekende godsdienstigheid, godvruchtigheid, als door die verwonderlijke liefde, trouw en vereering, waarmede Gij zoo eenstemmig aan Ons en dezen Apostolischen Stoel verknocht, uwe moeijelijke bisschoppelijke bediening krachtdadig en vlijtig streeft te vervullen. Wij ja verwachten van uwen uitnemenden herderlijken ijver, dat Gij het zwaard des geestes, hetwelk het woord Gods is, opnemend, en versterkt in de genade van Onzen Heer Jesus Christus, dagelijks met verdubbelde inspanning steeds meer zult toezien, dat de aan uwe zorg toevertrouwde geloovigen „zich onthouden van de schadelijke „veldgewassen, welke Jesus Christus niet kweekt, wijl zij de „planting niet zijn des Vaders" [1]. En houdt nooit op, den geloovigen ook in te prenten, dat alle waar geluk voor de menschen uit onze verhevene gedsdienst, uit hare leer en beoefening voortvloeit, en dát volk zalig is, dat God tot zijnen Heer heeft [2].

---

[1]) H. Ignatius Mart. ad Philadelph. 3.

[2]) Psalm 143.

Leert, „dat de rijken bestand hebben door den grondslag van „het Katholieke Geloof" [1]), en „niets zoo doodelijk, zoo geneigd „ten val, zoo aan alle gevaren blootgesteld is, als dat wij, in „de meening, dat het ons genoeg is, bij onze geboorte een vrijen „wil te hebben ontvangen, verder niets meer van den Heer vra„gen; dat is, dat wij Onzen Maker vergetend, zijne magt af„zweren om ons zelven vrij te toonen" [2]). En verzuimt mede niet te leeren: „dat de koninklijke magt niet enkel tot het be„stuur der wereld, maar inzonderheid tot bescherming der Kerk „is verleend" [3]), en „er niets den Vorsten en Koningen der „staten tot grooter vrucht en glorie kan zijn, dan dat zij, gelijk „een andere Voorganger, de wijze en moedige H. Felix, aan „Keizer Zeno schreef, de Katholieke Kerk.... hare wetten laten „gebruiken, en niet toelaten, dat iemand hare vrijheid tegen„werke.... Zeker toch is het voor hunne eigene aangelegenheden „tot heil, dat zij, wanneer het Gods belangen geldt, gaarne, „naar zijne bepaling, hunnen koninklijken wil aan de Priesters „van Christus onderwerpen, en niet voortrekken" [4]).

Doch is het, Eerwaardige Broeders, altijd, dan zeker is het nu vooral noodig, dat wij bij zoo groote onheilen der Kerk en burgerlijke maatschappij, bij zulk eene zamenspanning der vijanden tegen de Katholieke zaak en dezen Apostolischen Stoel, en bij zulk eene opeenhooping van dwalingen, met vertrouwen tot den troon van genade gaan, om barmhartigheid te verwerven en genade in eene tijdige hulp. Daarom hebben Wij gemeend, de godsvrucht aller geloovigen te moeten opwekken, dat zij tezamen met Ons en met U den goedertierensten Vader der lichten en barmhartigheden onophoudelijk met de vurigste en nederigste gebeden bidden en smeeken, en in de volheid des geloofs altijd hunne toevlugt nemen tot Onzen Heer Jesus Christus, die ons Gode in zijn eigen bloed heeft vrijgekocht, en Zijn allerzoetst Hart, slagtoffer der brandendste liefde tot ons, dringend en gedurig ver-

---

[1]) H. Caelest. Epist. 22 ad Synod. Ephes. apud Coust. p. 1200.

[2]) H. Innocent. I Epist. 29 ad Episc. conc. Carthag. apud Coust. pag. 891.

[3]) H. Leo Epist. 156, al. 125.

[4]) Pius VII. Encykl. „*Diu satis*", 15 Mei 1800.

bidden, dat Hij door de banden zijner liefde alles tot zich trekke, en alle menschen, door zijne allerheiligste liefde ontvlamd, naar zijn Hart Gode waardig wandelen, in alles behagend, en vrucht dragend in alle goed werk. Daar echter ongetwijfeld de gebeden der menschen Gode aangenamer zijn, indien zij met geheel vlekkelooze zielen tot Hem naderen, zoo hebben Wij goedgevonden, de hemelsche schatten der Kerk, aan onze uitdeeling bevolen, met Apostolische mildheid voor de Christen geloovigen te ontsluiten, opdat zij te magtiger tot ware godsvrucht aangevuurd, en door het Sakrament der Boetvaardigheid van de smetten der zonden gezuiverd, hunne gebeden des te vertrouwelijker voor God uitstorten en zijne barmhartigheid en genade verwerven.

Zoo verleenen Wij dan bij dit Schrijven, door Ons Apostoliesch gezag, aan de geloovigen der Katholieke wereld, aan allen en ieder van beiderlei geslacht, een Vollen Aflaat bij wijze van Jubilé, gedurende den tijd van slechts één maand van het gansche jaar 1865 en niet langer; door U, Eerwaardige Broeders, en andere wettige Kerkoversten der plaatsen te bepalen; geheel naar wijze en vorm, als Wij bij het begin van Ons Opperpriesterschap verleend hebben bij Ons Apostoliesch Schrijven, in den vorm eener Breve op den 20 November van het jaar 1846 gegeven, en aan de gansche Bisschoppelijke Orde toegezonden, beginnend: „*Arcano Divinae Providentiae consilio*"; en met al dezelfde volmagten, door Ons bij dat Schrijven verleend. Wij willen nogtans, dat al wat in het gemelde Schrijven voorgeschreven is, onderhouden, en dat uitgenomen worde wat Wij verklaard hebben uitgenomen te zijn. En dat verleenen Wij, niettegenstaande al wat er tegen is, zelfs wat eene bijzondere en afzonderlijke vermelding en opheffing vordert. Ter wegneming echter van allen twijfel en moeijelijkheid, hebben Wij gelast, U een exemplaar van dat Schrijven te doen toekomen.

„Laat ons, Eerwaardige Broeders, uit het innigste van ons „hart en met geheel onzen geest Gods barmhartigheid vragen, „daar ook Hij zelf er bijgevoegd heeft: Ik zal mijne barmhar„tigheid van hen niet verwijderen. Laat ons vragen, en wij zullen „verkrijgen, en is er soms verwijl en vertraging in het verkrijgen, „omdat wij zwaar misdreven hebben, laat ons kloppen, wijl den-

„gene die klopt zal geopend worden, zoo slechts onze gebeden, „zuchten en tranen, waarmede men moet aanhouden en volharden, „aan de deur aankloppen, en zoo het gebed eenparig is..... en „iedereen God niet enkel voor zich zelven bidt, maar voor al de „broeders, gelijk de Heer ons geleerd heeft te bidden" [1]). Maar opdat God te gereeder Onze en Uwe en aller geloovigen gebeden en verlangens inwillige, laat ons daarom bij Hem de voorspraak inroepen van de Onbevlekte en allerheiligste Maagd en Moeder Gods Maria, die alle ketterijen in de gansche wereld ten onder gebragt heeft; die ons aller liefderijkste Moeder, geheel liefelijk „is,.... en vol barmhartigheid; die zich voor allen ligt te verbid-„den, voor allen hoogst goedertieren toont; zich over aller be-„noodigdheden met de uitgestrektste genegenheid ontfermt" [2]); en daar zij als Koningin aan de regterhand van haren Éénge-boren Zoon, Onzen Heer Jesus Christus, staat, in het met goud versierde gewaad, van verscheidenheid omgeven: zoo is er niets wat zij van Hem niet kan verkrijgen. Laat ons ook de voorbede verzoeken van den Gelukzaligen Petrus, den Vorst der Apostelen, van zijnen Mede-apostel Paulus en van alle Heilige Hemellingen, die reeds Gods vrienden geworden, tot het hemelsche rijk zijn gekomen, als gekroonden den zegepalm bezitten, en van hunne onsterfelijkheid verzekerd, voor ons heil bezorgd zijn.

U eindelijk den overvloed aller hemelsche gaven van God op het innigst toebiddend, geven Wij, ten onderpand van Onze bijzondere liefde tot U, van ganscher harte en met alle genegenheid den Apostolischen Zegen aan U zelven, Eerwaardige Broeders, aan al de Geestelijken, en geloovige Leeken, uwer zorg toevertrouwd.

Gegeven te Rome bij St. Pieter, den VIII^a^ December van het jaar 1864, het tiende sedert de Leerstellige Bepaling van de Onbevlekte Ontvangenis der Maagd en Moeder Gods Maria.

Van Ons Opperpriesterschap het Negentiende Jaar.

PAUS PIUS IX.

---

[1]) H. Cyprian. Epist. 11.

[2]) H. Bernard. Sermo de duodedecim praerogativis B. M. V. ex verbis Apocalyp.

KORTE OPGAVE

DER VOORNAAMSTE DWALINGEN VAN ONZEN TIJD, AANGEWEZEN IN DE CONSISTORIE-ALLOCUTIËN, DE ENCYKLIEKEN EN ANDERE APOSTOLISCHE BRIEVEN VAN ZIJNE HEILIGHEID PAUS PIUS IX.

---

§ I.

PANTHEÏSME, NATURALISME EN VOLSTREKT RATIONALISME.

I. Er bestaat geen opperst, alwijs en alvoorzienend goddelijk Wezen, van dit heelal onderscheiden, en God is hetzelfde als de natuur, en derhalve aan veranderingen onderhevig, en God wordt werkelijk in den mensch en de wereld; en alles is God en heeft de eigenlijke zelfstandigheid zelve van God; en eene en dezelfde zaak is God als de wereld, en diensvolgens de geest als het stof; de noodzakelijkheid als de vrijheid, het ware als het valsche, het goed als het kwaad, en het regtvaardige als het onregtvaardige.

Alloc. *Maxima quidem* van 9 Junij 1862.

II. Alle werking van God op de menschen en de wereld moet geloochend worden.

Alloc. *Maxima quidem* van 9 Junij 1862.

III. De menschelijke rede beslist alleen met algeheele terzijdestelling van God, over waar en valsch, over goed en kwaad; zij is zich zelve tot wet en uit hare eigene natuurlijke kraehten genoegzaam om voor het welzijn der menschen en volken te zorgen.

Alloc. *Maxima quidem* van 9 Junij 1862.

IV. Alle godsdienstwaarheden vloeijen uit de aangeboren kracht der menschelijke rede voort; van daar is de rede de allervoornaamste regel, waardoor de mensch de kennis aller waarheden, van welken aard ook, kan en moet verkrijgen.

Encykl. *Qui pluribus* van 9 Nov. 1846.

Encykl. *Singulari quidem* van 17 Maart 1856.

Alloc. *Maxima quidem* van 9 Junij 1862.

V. De goddelijke openbaring is onvolmaakt en daarom onderhevig aan een voortdurenden en onbepaalden vooruitgang, welke met den voortgang der menschelijke rede moet zamengaan.

Encykl. *Qui pluribus* van 9 Nov. 1846.

Alloc. *Maxima quidem* van 9 Junij 1862.

VI. Het geloof van Christus druischt tegen de rede aan; en de goddelijke openbaring is, wel verre van aan 's menschen volmaking bevorderlijk te zijn, haar zelfs schadelijk.

Encykl. *Qui pluribus* van 9 Nov. 1846.

Alloc. *Maxima quidem* van 9 Junij 1862.

VII. De profetiën en wonderen in de H. Schrift medegedeeld en verhaald, zijn verzinselen van dichters, en de geheimen des Christelijken geloofs zijn de slotsom van wijsgeerige navorschingen; en de boeken van het Oude en het Nieuwe Testament behelzen mythische vonden, en Jesus Christus zelf is een mythiesch verdichtsel.

Encykl. *Qui pluribus* van 9 Nov. 1846.

Alloc. *Maxima quidem* van 9 Junij 1862.

§ II.

GEMATIGD RATIONALISME.

VIII. Wijl de menschelijke rede met de godsdienst zelve gelijkstaat, daarom moet de godgeleerdheid op denzelfden voet als de wijsbegeerte behandeld worden.

Alloc. *Singulari quadam perfusi* van 9 Dec. 1854.

IX. Alle leerstukken der Christelijke godsdienst zijn zonder onderscheid het onderwerp van de natuurlijke wetenschap of de wijsbegeerte; en de bloot historiesch-gevormde menschelijke rede kan uit hare eigene natuurlijke krachten en beginselen tot de ware wetenschap over alle, ook de meer verborgene leerstukken geraken, zoo slechts die leerstukken aan de rede als onderwerp zijn voorgesteld.

Brief aan den Aartsbisschop van Freisingen *Gravissimas* van 11 Dec. 1862.

Brief aan denzelfde *Tuas libenter* van 21 Dec. 1863.

X. Daar de wijsgeer te onderscheiden is van de wijsbegeerte, heeft hij het regt en den pligt, zich aan een door hem zelven waar

bevonden gezag te onderwerpen; doch de wijsbegeerte kan noch moet zich aan eenig gezag onderwerpen.

Brief aan den Aartsbisschop van Freisingen *Gravissimas* van 11 Dec. 1862.

Brief aan denzelfde *Tuas libenter* van 21 Dec. 1863.

XI. De Kerk moet, wel verre van de wijsbegeerte ooit teregt te wijzen, hare dwalingen veeleer gedoogen, en het aan haar overlaten, dat zij zich zelve verbetere.

Brief aan den Aartsbisschop van Freisingen *Gravissimas* van 11 Dec. 1862.

XII. De dekreten van den Apostolischen Stoel en de Congregatiën van Rome beletten den vrijen vooruitgang der wetenschap.

Brief aan den Aartsbisschop van Freisingen *Tuas libenter* van 21 Dec. 1863.

XIII. De leerwijze en beginselen naar welke de oude scholastieke leeraars de godgeleerdheid beoefenden, voegen in 't minst niet aan de behoeften onzer tijden en den vooruitgang der wetenschappen.

Brief aan den Aartsbisschop van Freisingen *Tuas libenter* van 21 Dec. 1863.

XIV. Men moet de wijsbegeerte behandelen zonder eenige acht te slaan op de bovennatuurlijke openbaring.

Brief aan den Aartsbisschop van Freisingen *Tuas libenter* van 21 Dec. 1863.

NB. Met het stelsel van het Rationalisme hangen grootendeels de dwalingen zamen van Anton. Günther, welke veroordeeld worden in den Brief aan den Kardinaal-Aartsbisschop van Keulen: *Eximiam tuam* van 15 Junij 1847, en in den Brief aan den Bisschop van Breslau: *Dolore haud mediocri* van 30 April 1860.

§ III.

INDIFFERENTISME, LATITUDINARISME.

XV. Het staat ieder mensch vrij, die godsdienst te omhelzen en te belijden, welke iemand door het licht der rede geleid, voor waar houdt.

Apost. Schrijven *Multiplices inter* van 10 Junij 1851.

Alloc. *Maxima quidem* van 9 Junij 1862.

XVI. De menschen kunnen in elke godsdienst den weg des eeuwigen heils vinden en het eeuwig heil verkrijgen.

Encykl. *Qui pluribus* van 9 November 1846.

Alloc. *Ubi primum* van 17 Dec. 1847.

Encykl. *Singulari quidem* van 17 Maart 1856.

XVII. Men moet althans eene goede hoop hebben op het eeuwig heil van hen allen, die geenszins in de ware Kerk van Christus leven.

Alloc. *Singulari quadam* van 9 Dec. 1854.

Encykl. *Quanto conficiamur* van 10 Aug. 1863.

XVIII. Het Protestantisme is niets anders dan een verschillende vorm van dezelfde ware Christelijke godsdienst, waarin het, zoowel als in de Katholieke Kerk, gegeven is aan God te behagen.

Encykl. *Noscitis et Nobiscum* van 8 Dec. 1849.

§ IV.

SOCIALISME, COMMUNISME, GEHEIME GENOOTSCHAPPEN, BIJBEL-GENOOTSCHAPPEN, CLERICO-LIBERALE GENOOTSCHAPPEN.

Dergelijke verderfelijkheden zijn dikwerf en in de gestrengste bewoordingen verworpen: in de Encykliek *Qui pluribus* van 9 Nov. 1846; in de Allocutie *Quibus quantisque* van 20 April 1849; de Encykl. *Noscitis et Nobiscum* van 8 Dec. 1849; de Alloc. *Singulari quadam* van 9 Dec. 1854; de Encykl. *Quanto conficiamur moerore* van 10 Aug. 1863.

§ V.

DWALINGEN OVER DE KERK EN HARE REGTEN.

XIX. De Kerk is geene ware en volmaakte, geheel vrije maatschappij, en zij bezit geene eigene en blijvende, haar door haren goddelijken Stichter verleende regten; maar het komt der burgerlijke magt toe te bepalen, wat de regten zijn der Kerk, en wat de grenzen, binnen welke zij die regten kan uitoefenen.

Alloc. *Singulari quadam* van 9 Dec. 1854.

Alloc. *Multis gravibusque* van 17 Dec. 1860.

Alloc. *Maxima quidem* van 9 Junij 1862.

XX. De kerkelijke magt moet haar gezag niet uitoefenen zonder verlof en instemming der burgerlijke regering.

Alloc. *Meminit unusquisque* van 30 Sept. 1861.

XXI. De Kerk heeft de magt niet, om leerstellig te bepalen, dat de godsdienst der Katholieke Kerk de eenig ware is.

Apost. Schrijven *Multiplices inter* van 10 Junij 1851.

XXII. De verpligting, waardoor de Katholieke leeraars en schrijvers volstrekt gebonden zijn, bepaalt zich alleen tot datgene wat door het onfeilbaar oordeel der Kerk voorgesteld wordt als door allen te gelooven leerstukken des geloofs.

Brief aan den Aartsbisschop van Freisingen *Tuas libenter* van 21 Dec. 1863.

XXIII. De Roomsche Opperpriesters en de algemeene Conciliën zijn buiten de grenzen hunner magt gegaan, hebben zich de regten der Vorsten aangematigd, en hebben ook in het bepalen van zaken des geloofs en der zeden gedwaald.

Apost. Schrijven *Multiplices inter* van 10 Junij 1851.

XXIV. De Kerk heeft geene magt om dwang te gebruiken, noch eenige regtstreeksche of zijdelingsche tijdelijke magt.

Apost. Schrijven *Ad Apostolicae* van 22 Aug. 1851.

XXV. Buiten de magt met het episcopaat verbonden, is er eene andere, tijdelijke magt aan toegekend, door het burgerlijk bewind of uitdrukkelijk of stilzwijgend vergund, en daarom ook door het burgerlijk bewind, wanneer dit het goedvindt, te herroepen.

Apost. Schrijven *Ad Apostolicae* van 22 Aug. 1851.

XXVI. De Kerk heeft geen haar van nature eigen en wettig regt om te verkrijgen en te bezitten.

Alloc. *Nunquam fore* van 15 Dec. 1856.

Encykl. *Incredibili* van 17 Sept. 1863.

XXVII. De gewijde dienaars der Kerk en de Roomsche Opperpriester moeten volstrekt van alle zorg en heerschappij over tijdelijke zaken uitgesloten worden.

Alloc. *Maxima quidem* van 9 Junij 1862.

XXVIII. Het is den Bisschoppen, zonder vergunning der Regering, niet eens geoorloofd, de Apostolische Brieven af te kondigen.

Alloc. *Nunquam fore* van 15 Dec. 1856.

XXIX. De gunsten door den Roomschen Opperpriester toege-

staan, moeten voor ongeldig gehouden worden, zoo ze niet door de Regering zijn aangevraagd.

Alloc. *Nunquam fore* van 15 Dec. 1856.

XXX. De immuniteit van de Kerk en kerkelijke personen heeft haren oorsprong in het burgerlijk regt.

Apost. Schrijven *Multiplices inter* van 10 Junij 1851.

XXXI. De kerkelijke regtbank voor tijdelijke, hetzij burgerlijke of lijfstraffelijke regtszaken van geestelijken moet geheel worden opgeheven, zelfs zonder raadpleging en ondanks het verzet van den Apostolischen Stoel.

Alloc. *Acerbissimum* van 27 Sept. 1852.

Alloc. *Nunquam fore* van 15 Dec. 1856.

XXXII. Zonder eenige schending van het natuurregt en de billijkheid, kan men de persoonlijke immuniteit, waardoor geestelijken van den last der dienstpligtigheid en werkelijke krijgsdienst worden uitgenomen, afschaffen; de burgerlijke vooruitgang vordert die afschaffing, voornamelijk in eene maatschappij, die naar een regeringsvorm in vrijer zin is ingerigt.

Brief aan den Bisschop van Montreal *Singularis Nobisque* van 29 Sept. 1864.

XXXIII. Het behoort niet uitsluitend tot de kerkelijke magt van jurisdictie, om bij eigen, haar van nature toekomend regt de leering in zake van godgeleerdheid te bestieren.

Brief aan den Aartsbisschop van Freisingen *Tuas libenter* van 21 Dec. 1863.

XXXIV. De leer van hen die den Roomschen Opperpriester vergelijken bij een vrij vorst, wiens handeling zich over de gansche Kerk uitstrekt, is eene leer welke in de middeneeuwen is opgekomen.

Apost. Schrijven *Ad Apostolicae* van 22 Aug. 1851.

XXXV. Niets belet, dat door een besluit van eenig algemeen Concilie of door de feitelijke daad aller volken, het Opperpriesterschap van Rome's Bisschop en stad op een anderen Bisschop en eene andere stad worde overgebragt.

Apost. Schrijven *Ad Apostolicae* van 22 Aug. 1851.

XXXVI. De bepaling van een nationaal concilie laat geene verdere behandeling meer over, en het burgerlijk bestuur kan de zaak op dien voet afdoen.

Apost. Schrijven *Ad Apostolicae* van 22 Aug. 1851.

XXXVII. Men mag nationale Kerken instellen die aan het gezag van den Roomschen Opperpriester onttrokken en geheel van hem gescheiden zijn.

Alloc. *Multis gravibusque* van 17 Dec. 1860.

Alloc. *Jamdudum cernimus* van 18 Maart 1861.

XXXVIII. Tot de scheiding der Kerk in Oostersche en Westersche, hebben overmatige willekeurigheden der Roomsche Opperpriesters bijgedragen.

Apost. Schrijven *Ad Apostolicae* van 22 Aug. 1851.

§ VI.

DWALINGEN OVER DE BURGERLIJKE MAATSCHAPPIJ, ZOO IN ZICH ZELVE ALS IN HARE BETREKKINGEN TOT DE KERK BESCHOUWD.

XXXIX. De Staat bezit, als de oorsprong en bron van alle regten, een door geene grenzen omschreven regt.

Alloc. *Maxima quidem* van 9 Junij 1862.

XL. De leer der Katholieke Kerk is in strijd met het welzijn en de belangen der menschelijke maatschappij.

Encykl. *Qui pluribus* van 9 Nov. 1846.

Alloc. *Quibus quantisque* van 20 April 1849.

LXI. Aan de burgerlijke magt, al is zij ook in handen van een ongeloovig bewindvoerder, komt eene indirekte negatieve magt op godsdienstzaken toe; haar dan ook komt niet enkel wat men het regt van *Exequatur* noemt, toe, maar ook het regt wat men *beroep tegen misbruik* heet (*appel comme d'abus*).

Apost. Schrijven *Ad Apostolicaa* van 22 Aug. 1851.

XLII. Bij botsing der wetten van beide de magten, gaat het burgerlijk regt voor.

Apost. Schrijven *Ad Apostolicae* van 22 Aug. 1851.

XLIII. De leekemagt heeft de bevoegdheid, om plegtige overeenkomsten (konkordaten), aangaande het gebruik van regten welke tot de kerkelijke immuniteit behooren, met den Apostolischen Stoel aangegaan, zonder diens toestemming, ja zelfs ondanks zijn verzet, te verbreken, nietig te verklaren en te maken.

Alloc. *In Consistoriali* van 1 Nov. 1850.

Alloc. *Multis gravibusque* van 17 Dec. 1860.

XLIV. Het burgerlijk gezag kan zich mengen in zaken welke tot de godsdienst, de zeden en het geestelijk bestuur behooren. Van daar kan het oordeelen over de onderrigtingen, welke de herders der Kerk overeenkomstig hun ambt tot rigtsnoer voor de gewetens uitvaardigen; het kan zelfs beslissen over de toediening der heilige Sakramenten, en over de vereischte gesteltenissen om ze te ontvangen.

Alloc. *In Consistoriali* van 1 Nov. 1850.

Alloc. *Maxima quidem* van 9 Junij 1862.

XLV. Het geheele bestuur der openbare scholen, waar de jeugd van eenigen Christen Staat onderwijs ontvangt, kan en moet, enkel de bisschoppelijke seminariën onder eenig opzigt uitgenomen, aan het burgerlijk gezag toegekend worden, en wel in die mate, dat men aan geen ander gezag hoegenaamd, eenig regt toekent om zich in de schooltucht, in het bestuur der studiën, in het verleenen van graden, in de keuze of goedkeuring der leeraars te mengen.

Alloc. *In Consistoriali* van 1 Nov. 1850.

Alloc. *Quibus luctuosissimis* van 5 Sept. 1851.

XLVI. Ja zelfs in de seminariën voor geestelijken is de te volgen inrigting der studiën aan het burgerlijk gezag onderworpen.

Alloc. *Numquam fore* van 15 Dec. 1856.

XLVII. De beste regeling der burgerlijke maatschappij vordert, dat men de volksscholen voor alle kinderen uit elke volksklasse, en in 't algemeen alle openbare instellingen, voor de letteren, de hoogere wetenschappen en de opvoeding der jeugd bestemd, aan alle gezag, leiding, magt en inmenging der Kerk onttrekke, en geheel aan het goeddunken van het burgerlijk en politiek gezag onderwerpe, naar het welbehagen der bewindvoerders en de rigting van de algemeene meeningen des tijds.

Brief aan den Aartsbisschop van Freiburg *Quum non sine* van 14 Julij 1864.

XLVIII. Katholicken kunnen hunne goedkeuring hechten aan zulk eene opleiding der jeugd, welke van het Katholieke geloof en de magt der Kerk gescheiden is, en alleen op de wetenschap van het natuurlijke let en zich enkel, of althans hoofdzakelijk, bij het aardsche maatschappelijke leven bepaalt.

Brief aan den Aartsbisschop van Freiburg *Quum non sine* van 14 Julij 1864.

IL. Het burgerlijk gezag kan beletten, dat de Bisschoppen en de geloovige volken vrije en wederkeerige gemeenschap met den Roomschen Opperpriester hebben.

Alloc. *Maxima quidem* van 9 Junij 1862.

L. Het leekegezag heeft van zelf het regt om Bisschoppen voor te stellen en kan van hen vorderen, dat zij de zorg over de diocesen op zich nemen, voordat zij van den H. Stoel hunne aanstelling en Apostolische Brieven ontvangen.

Alloc. *Nunquam fore* van 15 Dec. 1856.

LI. Zelfs heeft de leekeregering het regt om Bisschoppen van de uitoefening hunner herderlijke bediening te ontzetten, en zij is niet gehouden, aan den Roomschen Opperpriester te gehoorzamen in hetgeen de oprigting van bisdommen en de aanstelling van Bisschoppen betreft.

Apost. Schrijven *Multiplices inter* van 10 Junij 1851.

Alloc. *Aberbissimum* van 27 Sept. 1852.

LII. De Regering kan op eigen gezag den ouderdom, gelijk die door de Kerk voor de klooster-professie zoo van vrouwen als mannen is voorgeschreven, veranderen, en aan alle kloostervereenigingen verordenen, dat zij niemand zonder haar verlof tot het afleggen van plegtige geloften toelaten.

Alloc. *Nunquam fore* van 15 Dec. 1856.

LIII. Men moet de wetten afschaffen, welke ter bescherming van de kloostervereenigingen, van dezer regten en bedieningen strekken; zelfs kan de burgerlijke Regering aan al diegenen hulp verleenen, die het aanvaarde kloosterleven willen verzaken en hunne plegtige geloften verbreken; evenzeer kan zij die kloostervereenigingen, zoowel als de collegiale kerken, en eenvoudige beneficiën, zelfs van patronaatsregt, geheel en al vernietigen, en dier goederen en inkomsten onder het beheer en de vrije beschikking der burgerlijke magt brengen en daaraan verzekeren.

Alloc. *Acerbissimum* van 27 Sept. 1852.

Alloc. *Probe memineritis* van 22 Januarij 1855.

Alloc. *Cum saepe* van 26 Julij 1855.

LIV. Koningen en vorsten zijn niet slechts aan de jurisdictie der Kerk ontheven, maar staan ook in het uitmaken van jurisdictiekwestiën boven de Kerk.

Apost. Schrijven *Multiplices inter* van 10 Junij 1851.

LV. De Kerk moet van den Staat, en de Staat van de Kerk gescheiden worden.

Alloc. *Acerbissimum* van 27 Sept. 1852.

§ VII.

DWALINGEN OVER DE NATUURLIJKE EN DE CHRISTELIJKE ZEDEKUNDE.

LVI. De zedewetten behoeven geene goddelijke bekrachtiging, en het is volstrekt niet noodig, dat de menschelijke wetten met het natuurregt overeenkomen, of van God verbindende kracht ontvangen.

Alloc. *Maxima quidem* van 9 Junij 1862.

LVII. De wijsbegeerte en de zedekunde, alsook de burgerlijke wetten, kunnen en moeten van het goddelijk en het kerkelijk gezag afwijken.

Alloc. *Maxima quidem* van 9 Junij 1862.

LVIII. Er zijn geene andere krachten te erkennen dan die in het stof zetelen, en alle zedelijkheid en eerzaamheid is te stellen in het opeenhoopen en vermeerderen van rijkdommen, hoe dan ook, en in het verzadigen zijner lusten.

Alloc. *Maxima quidem* van 9 Junij 1862.

Encykl. *Quanto conficiamur* van 10 Aug. 1863.

LIX. Het regt bestaat in het stoffelijk feit, en alle menschelijke pligten zijn een ijdele naam, en alle menschelijke feiten hebben kracht van regt.

Alloc. *Maxima quidem* van 9 Junij 1862.

LX. Het gezag is niets anders dan de slotsom van het getal en stoffelijke krachten.

Alloc. *Maxima quidem* van 9 Junij 1862.

LXI. De welgelukkende onregtvaardigheid van een feit doet niets te kort aan de heiligheid van het regt.

Alloc. *Jamdudum cernimus* van 18 Maart 1861.

LXII. Het beginsel van non-intervcntie moet uitgeroepen en gehouden worden.

Alloc. *Novos et ante* van 18 Sept. 1860.

LXIII. Men mag aan zijne wettige vorsten de gehoorzaamheid weigeren en zelfs tegen hen opstaan.

Encykl. *Qui pluribus* van 9 Nov. 1846.

Alloc. *Quisque vestrum* van 4 Oct. 1847.

Encykl. *Noscitis et Nobiscum* van 8 Dec. 1849.

Apost. Schrijven *Cum catholica* van 26 Maart 1860.

LXIV. Zoowel de schending van elken en den heiligsten eed, als onverschillig welke snood- en schanddaad, met de eeuwige wet in strijd, ze zijn niet alleen in 't minst niet af te keuren, maar zelfs volkomen geoorloofd en hoogst te prijzen, wanneer het uit liefde tot het vaderland geschiedt.

Alloc. *Quibus quantisque* van 20 April 1849.

§ VIII.

DWALINGEN OVER HET CHRISTELIJK HUWELIJK.

LXV. Het kan op geenerlei wijze toegestaan worden, dat Christus het huwelijk tot de waardigheid van een sakrament verheven heeft.

Apost. Schrijven *Ad Apostolicae* van 22 Aug. 1851.

LXVI. Het sakrament des huwelijks is slechts iets wat bij het kontrakt komt en hiervan gescheiden kan worden, en het sakrament zelf bestaat enkel in den huwelijkszegen.

Apost. Schrijven *Ad Apostolicae* van 22 Aug. 1851.

LXVII. Door het natuurregt is de band des huwelijks niet onverbreekbaar, en in verschillende gevallen kan de eigenlijk-gezegde echtscheiding door het burgerlijk gezag verordend worden.

Apost. Schrijven *Ad Apostolicae* van 22 Aug. 1851.

Alloc. *Acerbissimum* van 27 Sept. 1852.

LXVIII. De Kerk heeft de magt niet, om ontbindende huwelijksbeletselen in te voeren, maar die magt komt aan het burgerlijk gezag toe, door hetwelk de bestaande beletselen moeten weggenomen worden.

Apost. Schrijven *Multiplices inter* van 10 Junij 1851.

LXIX. De Kerk is in later eeuwen de ontbindende huwelijksbeletselen gaan invoeren, niet van een haar eigen regt, maar van dat regt gebruik makend, hetwelk zij aan de burgerlijke magt had ontleend.

Apost. Schrijven *Ad Apostolicae* van 22 Aug. 1851.

LXX. De Kanons der kerkvergadering van Trente, bij welke diegenen met het anathema worden getroffen, die de bevoegdheid der Kerk tot het invoeren van ontbindende huwelijksbeletselen durven loochenen, zijn of niet van leerstellige beslissing, of van die ontleende magt te verstaan.

Apost. Schrijven *Ad Apostolicae* van 22 Aug. 1851.

LXXI. De wijze, door de kerkvergadering van Trente [aangaande de huwelijksvoltrekking] bepaald, verbindt niet op straffe van ongeldigheid, waar de burgerlijke wet eene andere wijze voorschrijft, en wil, dat het huwelijk door deze nieuwe wijze van kracht zij.

Apost. Schrijven *Ad Apostolicae* van 22 Aug. 1851.

LXXII. Bonifacius VIII heeft het eerst verklaard, dat de geloftc van zuiverheid bij de wijding afgelegd, het huwelijk nietig maakt.

Apost. Schrijven *Ad Apostolicae* van 22 Aug. 1851.

LXXIII. Uit kracht van het louter burgerlijk kontrakt kan er tusschen Christenen een waar huwelijk bestaan; en het is valsch, dat óf het huwelijkskontrakt tusschen Christenen altijd een sakrament is, óf er in het geheel geen kontrakt is, zoo het sakrament wordt uitgesloten.

Apost. Schrijven *Ad Apostolicae* van 22 Aug. 1851.
Brief van Z. H. Pius IX aan den Koning van Sardinië, 9 Sept. 1852.
Alloc. *Acerbissimum* van 27 Sept. 1852.
Alloc. *Multis gravibusque* van 17 Dec. 1860.

LXXIV. Huwelijkszaken en huwelijksbeloften behooren van nature tot de burgerlijke regtbank.

Apost. Schrijven *Ad Apostolicae* van 22 Aug. 1851.
Alloc. *Acerbissimum* van 27 Sept. 1852.

NB. Hiertoe zijn twee andere dwalingen te brengen: over het afschaffen van het celibaat der geestelijken, en over den voorrang, aan den echtelijken staat boven den maagdelijken staat toe te kennen. De eerste is veroordeeld in de Encykl. *Qui pluribus* van 9 Nov. 1846, de tweede in het Apost. Schrijven *Multiplices inter* van 10 Junij 1851.

§ IX.

DWALINGEN OVER DE WERELDLIJKE VORSTENMAGT VAN DEN ROOMSCHEN OPPERPRIESTER.

LXXV. De bestaanbaarheid van het tijdelijke met het geestelijke rijk is een strijdvraag onder de kinderen van de Christelijke en Katholieke Kerk.

Apost. Schrijven *Ad Apostolicae* van 22 Aug. 1851.

LXXVI. De afschaffing van het burgerlijk bewind, hetwelk de Apostolische Stoel bezit, zou hoogst voordeelig zijn voor de vrijheid en het geluk der Kerk.

Alloc. *Quibus quantisque* van 20 April 1849.

NB. Buiten deze uitdrukkelijk aangewezen dwalingen, zijn er vele ingewikkeld veroordeeld in de voorstelling en aandringing der door alle Katholieken vastelijk te houden leer over de wereldlijke vorstenmagt van den Roomschen Opperpriester. Die leer wordt overvloedig voorgehouden in de Alloc. *Quibus quantisque* van 20 April 1849; in de Alloc. *Si semper antea* van 20 Mei 1850; in het Apost. Schrijven *Cum catholica Ecclesia* van 26 Maart 1860; in de Alloc. *Novos* van 28 Sept. 1860; in de Alloc. *Jamdudum* van 18 Maart 1861; in de Alloc. *Maxima quidem* van 9 Junij 1862.

§ X.

DWALINGEN OVER HET HEDENDAAGSCHE LIBERALISME.

LXXVII. Het is in dezen tijd niet meer dienstig, de Katholieke godsdienst, met uitsluiting van alle andere eerediensten, voor de eenige godsdienst van staat te houden.

Alloc. *Nemo vestrum* van 26 Julij 1855.

LXXVIII. Van daar is er loffelijk in eenige Katholieke landen bij de wet voorzien, dat zij die zich daar komen nederzetten, allen hunne eigene eeredienst openlijk mogen uitoefenen.

Alloc. *Acerbissimum* van 27 Sept. 1852.

LXXIX. Immers het is valsch, dat de burgerlijke vrijheid van elke eeredienst, alsmede dat de aan allen toegekende volmagt om zonder uitzondering alle meeningen en gedachten openlijk en in 't openbaar bekend te maken, strekt, om de zeden en den

zin der volken te ligter te bederven en de pest der onverschilligheid voort te planten.

Alloc. *Nunquam fore* van 15 Dec. 1856.

LXXX. De Roomsche Opperpriester kan en moet zich met den vooruitgang, het liberalisme en de nieuwere beschaving verzoenen en verstaan.

Alloc. *Jamdudum cernimus* van 18 Maart 1861.

MEDEGEDEELDE CORRESPONDENTIE

II.

Geachte Vriend!

Verlangend ziet ge reeds naar een volgend schrijven van mij uit! Welnu, ik verneem dat met genoegen. Ik zal dan ook woord houden en de pen opvatten. *Het feest te Wolfhezen* ligt voor mij en we zijn aan blz. 20. Mevrouw zegt daar: „Menschen die dit feest alleen door „het scheeve glas van het vooroordeel bezien „ hebben het „afkeurend een Kevelaarstogt genaamd. Men moet òf „Kevelaar en zijne bezoekers, òf Wolfhezen en zijn pu„bliek geheel niet kennen, om deze twee denkbeelden „te durven verbinden: en ik geloof niet dat er een enkel „punt van overeenkomst tusschen zulke verouderde bede„vaarten en deze nieuwe feesten bestaat, dan alleen de „groote schaar die er aan deel neemt, en de gelijkenis „is ook geen andere dan die, welke tusschen alle wegen „en straten bestaat, die vol zijn van een geregeld op-

„trekkende schaar." Ziedaar alles wat mevrouw goedvindt van Kevelaar te zeggen. En vóórdat ik er mijn oordeel over uitspreek, schrijf ik de regels uit de *Gids* voor u af, (Oct. 1864, blz. 199) die mijne aandacht op het boekje vestigden. Daar heet het: „Het Protestantisme „verloochent zich bij mevrouw van Calcar niet. „*Menschen „die het feest van Wolfhezen alleen door het scheeve (!) „glas van het vooroordeel bezien, hebben het afkeurend „een Kevelaarstogt genoemd. Men moet òf Kevelaar en „zijne bezoekers, òf Wolfhezen en zijn publiek* [waartoe „ook mevrouw van Calcar behoorde] *geheel niet kennen „om deze twee denkbeelden* [welke?] *te* DURVEN *ver- „binden.*" Dit *durven* is karakteristiek. Moet dan waar- „lijk de toekomstige opvoedster onzer nederlandsche „vrouwen ook al eenige korrelen wierook branden ter eere „van den Protestantschen eigenwaan? Waarin is Wolf- „hezen uitnemender dan Kevelaar? 't is waar, Wolfhezen „heeft zijn Potgieter gevonden. Maar Kevelaar? zouden wij „het vergeten dat weêrgâlooze: „*gelobt seijst du Marië!*?"

Dat *durven*, zegt referent, is karakteristiek; maar dat: „*bezoekers* van Kevelaar en *publiek* van Wolfhezen" wat zou dát zijn?

Waren wij er niet zoo aan gewoon, lieve vriend! we zouden er ons zeer over verwonderen, zoo driest, onberedeneerd weg den staf te zien breken over eene zaak, aan duizenden en duizenden brave en verstandige menschen dierbaar en heilig. Zoo, gelijk mevrouw doet, over Kevelaar te *durven* schrijven, en er zich dan, met onbegrijpelijke ligtzinnigheid, met een verachtend gezegde: „verouderde bedevaarten" maar af te maken, dat geeft mij het regt, haar te rangschikken onder die menschen, die Kevelaar slechts door het scheeve glas van het vooroordeel

bezien; want inderdaad vriend, elk regtschapen mensch die de geschiedenis van Kevelaar kent, hij moge er dan verder over denken zoo hij wil, zal met mij gevoelen, dat het eene zaak is, wel waardig om ernstig behandeld te worden. Ik zeg daar de geschiedenis; ja, de Kevelaarsche bedevaart heeft eene geschiedenis — zou dat voor mevrouw van Calcar ook al niets beteekenen? — van meer dan twee eeuwen. En nu ik de verzekering heb ontvangen, dat ik u in mijn vorigen niet verveeld heb, zoo wil ik het eens wagen, u een en ander uit die geschiedenis mede te deelen.

Kevelaar, thans een zeer welvarend dorp van het koningrijk Pruissen, met 2500 inwoners, was, nagenoeg vier eeuwen geleden, niets meer dan een gehucht, bestaande uit eenige armoedige huizen met een kapelletje, onder de bescherming van den H. Antonius, Abt, en behoorende tot de parochie van het nabij gelegen dorp Wees. Later werd de kapel te Keijlaer, welke aan den H. Hubertus was toegewijd, aan het gehucht toegevoegd en daarmede in 1472 tot eene eigene parochie van het aartsbisdom van Keulen verheven. In 1559, bij de oprigting der nieuwe bisdommen in de Nederlanden, werd Kevelaar, dewijl het tot het hertogdom Gelder behoorde, bij het bisdom van Roermond gevoegd; en door het Concordaat van 1801, hetwelk de opheffing van het bisdom van Roermond ten gevolge had, ging in het daarop volgende jaar Kevelaar tot het nieuw opgerigte bisdom van Aken over. Door de Pauselijke bul: „*De salute animarum*", van 16 Julij 1821, werd het bisdom van Aken weder opgeheven en kwam Kevelaar, toch niet vóór 1823, bij het bisdom van Munster, waar het thans nog toe behoort.

Schoon nu Kevelaar reeds in 1472 tot eene eigene

parochie was verheven, bleef het toch een onbeduidend vlek, en heeft de geschiedenis gedurende de volgende 170 jaren er niets bijzonders van te boek te stellen dan eene enkele treurige gebeurtenis, welke op den 1sten Augustus 1635 plaats had. Dien dag namelijk werden bij de 100 inwoners van het door de Croaten zoo vreeselijk geteisterde dorp, in de nabijheid der zoogenaamde schans, wreedaardig vermoord. Nog op den huidigen dag ziet men de godsdienstige bewoners van Kevelaar voor een steenen kruis, aan een landweg nabij het dorp, nederknielen en voldoen aan de uitnoodiging, welke er op uitgehouwen staat: „A° 1635 den eersten Augustus, „alzoo dezen dato verklaert, zijn hier op deze schans bie „de 100 menschen vermoort. Bidt voor de zielle, opdat „God haar in der eeuwigheid genadich zijn wil."

Deze verschrikkelijke gebeurtenis en de diepe wonde, daardoor aan deze kleine gemeente toegebragt, heeft gewis aan menig geprangd hart vrome beden en zuchten afgeperst; en de Algoede, die het geknakte riet niet afbreekt, maar het gebogene weder oprigt, zag ontfermend en met welgevallen op het diep bedroefde Kevelaar neder.

Zes jaren na dien ijselijken moord had er eene aller heugelijkste gebeurtenis plaats. 's Heeren raadsbesluit werd openbaar, dat Kevelaar was uitverkoren, om een plaats van genade te zijn, eene plaats, waar de goddelijke Verlosser aan de menschen, die zijne gezegende Moeder vereeren zouden, door hare voorspraak, de volheid zijner genade op eene geheel bijzondere wijze zou mededeelen. God is wonderbaar in zijne werken, en hetgeen ons gering en nietig toeschijnt, dat is bij den Oneindige, met betrekking tot den mensch, vaak groot in gevolgen en van onbesefbare waarde. In dien zin schrijft de

pastoor van Kevelaar, J. H. Krickelberg, de inleiding van zijn boekje: „*Geschiedkundige beschrijving van Kevelaar*", bij P. M. Voss aldaar (1842) in 't Hoogduitsch, en later (1855) in 't Hollandsch vertaald, uitgegeven.

En nu, geliefde vriend, ga ik u eerst beknopt mededeelen het eenvoudige verhaal van de gebeurtenis, die zulke verbazende en heilrijke gevolgen had en waaraan Kevelaar zijne beroemdheid te danken heeft.

Hendrik Buschmann, een onbemiddeld burger van Gelder, die met een kleinen handel voor zich en zijne vrouw het dagelijksch brood verdiende, en een vroom en deugdzaam leven leidde, kwam, even vóór het Kersfeest van 1641, van Wees over de Kevelaarsche heide, ter plaatse waar destijds een kruis stond, den voorbijganger tot een gebed uitnoodigende. Hier knielde de brave man neder, en in heilige gedachte verdiept, hoorde hij, zonder echter iemand te zien, eene stem, hem zeggende: „*Hier zult gij mij een kapelletje bouwen.*" Niet dan na verloop van eenigen tijd, toen hij voor de tweede en derde maal — zijne zaken voerden hem dikwijls langs dienzelfden weg — voor dat kruis weder biddend neêrgeknield, door dezelfde stem hetzelfde bevel gehoord had, nam hij het besluit, dagelijks iets van zijn kleine winst af te zonderen en daar een kapelletje te stichten, zooals men die, met een kruis of beeld er in, in Katholieke landen aan den openbaren weg vindt. In het daarop volgend voorjaar had Buschmann reeds eene kleine som bespaard, en kwam er eene gebeurtenis tusschenbeide, die hem niet weinig aanmoedigde om het genomen besluit met kracht door te zetten. Zijne vrouw namelijk, van verwondering opgetogen, vertelde hem: zij had eene verschijning gehad; hare kamer had zij helder

verlicht gezien, en daarin duidelijk een kapelletje met een Moedergods-beeld Het beeldje was juist zóó geweest als dat, hetwelk zij, eenigen tijd geleden, gezien had in handen van een soldaat uit Hessen, die, van een reisgenoot vergezeld, door Gelder was gekomen, en in last had, om twee papieren prentjes, afbeeldingen van het Moedergods-beeld te Luxemburg, aldaar steeds door een' grooten toevloed van pelgrims vereerd, te bezorgen aan den luitenant der kompagnie van kapitein Machewitz, die destijds te Kempen gevangen werd gehouden. Nu stond bij Buschmann de overtuiging onwrikbaar vast: dat hij door God geroepen was om een kapelletje te bouwen, en dat het beeldje, hem door zijne vrouw beschreven, er in moest worden geplaatst. Hij ging dan ook met nieuwen moed weder aan het werk, en zond zijne vrouw naar Kempen om zoo mogelijk in het bezit te komen van het bedoelde beeldje. Daar gekomen, vernam zij, dat die soldaat reeds vertrokken was; maar het gelukte haar, eindelijk toegang te krijgen tot genoemden luitenant, die, thans uit zijne gevangenis ontslagen, inderdaad in het bezit was gekomen van beide beeldjes. Op haar verzoek vertoonde hij haar die; maar slechts na lang bidden en smeeken, en na hare geschiedenis verteld te hebben, verkreeg zij een van de beide beeldjes. Hoogst verblijd spoedde zij zich met haren schat naar Gelder terug, om Buschmann deelgenoot harer vreugde te maken, in de blijde hoop, spoedig het kapelletje voltooid en het beeldje er in te zien. Intusschen werd dit alles in Gelder al spoedig bekend, en ontstond er een groote toeloop van menschen naar de woning van Buschmann, om het beeldje te zien en de geschiedenis uit zijn eigen mond te vernemen. Dit beviel echter Buschmann

volstrekt niet; daarom bragt hij het beeldje, op een houten tafeltje vastgehecht, in het Capucijner-klooster, waar men het tot de voltooijing van het kapelletje zou bewaren. De Eerw. Heer Joannes Schink, pastoor te Kevelaar, was door Buschmann van alles onderrigt geworden, en dorst de zaak niet langer op haar beloop te laten: tot driemaal toe had Buschmann zoo duidelijk die stem gehoord, dat wilde de brave, belanglooze man met eede bevestigen; de deugdzame vrouw Buschmann was door geene redeneringen van haar stuk te brengen, zij had alles zoo klaar en duidelijk gezien, op zulk eene zonderlinge wijze was zij in het bezit van het beeldje gekomen; dat alles deed den voorzigtigen pastoor besluiten, het bisschoppelijk gezag te Roermond te gaan raadplegen. Het besluit van daar was: „gaat deze zaak inderdaad „van God uit, dan zal zij ook wel de kenmerken harer „goddelijkheid met zich voeren." En genoemde pastoor plaatste in alle stilte met eigen hand op Zondag den 1sten Junij 1642, het beeldje, dat hij den vorigen dag uit het Capucijner-klooster had gehaald, in het toen voltooide kapelletje. En daar staat het nog; maar thans door welig geboomte omgeven, dat er de breede takken beschermend overheen welft, en door het vrolijke dorp, op een eerbiedigen afstand, als een cordon er om heen getrokken, veilig bewaard; terwijl die duizenden bunders barre heigronden in vruchtbare akkers herschapen zijn, waarop duizenden brave menschen, onder Gods zegen, het dagelijksch brood en den hemel verdienen. Ofschoon de pastoor van Kevelaar in stilte het beeldje op de bestemde plaats had gebragt, werd het echter spoedig alom bekend, en had dit al dadelijk een ongehoorden toeloop van menschen ten gevolge; en het duurde niet lang of

het geloof was algemeen, dat er, door Gods almagt op de voorbede van Maria, — zoo als weleer op haar verzoekend woord „zij hebben geenen wijn meer" — wonderen gebeurden. Dat er waarachtig wonderen geschiedden, daarvan was niemand méér overtuigd dan pastoor Schink: ontelbare, vroeger zoo onbuigzame en verstokte zondaren kwamen zich schreijende voor zijne voeten nederwerpen; diep gewonde harten werden door hem genezen, aan zielen, door afschuwelijke zonden vermoord, schonk hij het geestelijk leven terug; *en al het volk, dit ziende, werd verbaasd, en verheerlijkte God.* Van wijd en zijd werd de toeloop zoo groot, dat de pastoor met geene mogelijkheid meer bij magte was, in aller geestelijke behoeften te voorzien. De bisschoppelijke overheid zond hem dan ook aanstonds voorloopig twee priesters uit Roermond tot medehelpers, en de naburige pastoors zouden hem zoo veel mogelijk ook komen behulpzaam zijn. En op bisschoppelijk gezag kwam al dadelijk eene vereeniging tot stand, die bijzonder in last had, een waakzaam oog te houden op den gang der zaken te Kevelaar, en te doen wat er gedaan kon worden tot bekeering der zondaren en het heil der zielen. Aan het hoofd dier vereeniging stonden: de HoogEerw. Heer Balduinus de Gaule, vikaris-generaal van het bisdom Roermond, — twee kanunniken waren hem als assistenten toegevoegd — Hendrik Vos, pastoor en landdeken en Adriaan Meijgaerts, pastoor en prior van de Carmelieten te Gelder. Door deze vereeniging werd, reeds op den 22sten October 1643 de eerste steen gelegd van de kerk, thans te Kevelaar bekend onder den naam van: de groote kapel. Het werk ging vlug van de hand; binnen de twee jaar kon de kerk ten minste in gebruik worden

genomen. En in dien tusschentijd nam de toeloop van menschen nog ongeloofelijk toe, en waren den bestuurders der geestelijke zaken vele getuigenissen afgelegd en menig bewijsstuk ter hand gesteld van wonderbare genezingen, op de voorbede van Maria door Gods almagt gewrocht. Niemand echter kon noch wilde daarin eenige beslissing nemen; volgens de voorschriften der Kerk, dienaangaande in de kerkvergadering van Trente zoo duidelijk uitgedrukt, werden al die stukken tot onderzoek aan het bisschoppelijk gezag overgelegd. Te Roermond was en bleef de zaak steeds in ernstige overweging, tot het bisschoppelijk gezag eene diocesaan-synode uitschreef, waarin na verder onderzoek, eene beslissing zou kunnen genomen worden. Deze synode zou gehouden worden in October 1646, en wel in het klooster in der Weijden te Venlo. Men koos deze plaats, om des te nader bij Kevelaar te zijn en het daardoor de menigte der te hooren getuigen gemakkelijker te maken. Ongelukkig werd Venlo omstreeks dien tijd met een aanval der Hollanders bedreigd en was dit de oorzaak, dat men de synode verdaagde, en deze eerst gehouden werd op den 11ⁿ Februarij 1647. In deze merkwaardige vergadering namen zitting, en bekrachtigden, het daarin verhandelde, met hunne handteekeningen:

Ant. Bossman, Vicarius generalis, sede vacante.

Theod. Moeitz, officialis.

A. Strickers, pastor Nederwertensis et Decanus distr. Wert.

H. Vossius, Novae Ecclesiae pastor et archipresbyter Gelriensis.

Norbertus Beldenus, ecclesiae Erclensis pastor et archipresbyter.

Gerardus Pontanus, pastor Virsensis et archipresbyter regionis Crieckenbecanae.

J. van Aken, pastor Ruraemundensis et archipresbyter Montfordiensis.

Stephanus Canisius, Archipresbyter Falcoburgensis, pastor in Sohennen.

Henricus Sijbkens, pastor in Wanssum, districtus Kesselensis archipresbyter.

Fr. Martinus Puteanus, religiosus Praemonstratensis, pastor Venlonensis, Sacrae theologiae lector.

J. Brosche, pastor in Lottum.

Fr. Adrianus Meygaert, Carmelitarum prior Gelriae et civitatis pastor, ac S. theol. lector.

Fr. Leonardus A. Ruweel, prior Venlonensis et S. Crucis ordinis difinitor.

Fr. Joannes Bentinck, guardianus recoll. Venlon.

Fr. Aegidius Walravens, Fratrum min. recoll. guard. Ruraemundensium.

Fr. Theodorus van der Smitzen, Fr. minorum recoll. Hinsbergensium guardianus ac sacrae theologiae lector.

Fr. Guilielmus Timmermans, Fratrum minor. recoll. Ruraem. S. theologiae lector.

Fr. Jacobus Ghijselinck, Fratrum min. Ruraem. Sacrae theol. lector.

In absentia guardiani Frater Jac. Struijs, vicarius Wertensis.

Fr. Bartholomeus Moenen, S. Theol. lector Venlonae, Fr. Minorum recoll.

Antonius Peelen, med. doct.

Jacobus Pesch, med. doct.

J. van Winden, med. doct.

Franciscus Hals, med. doct.

De eerste onder de menigvuldige getuigen, die in deze plegtige vergadering werden gehoord, was onze Hendrik Buschmann. Hij verhaalde op de hem eigene, eenvoudige wijze, zijn wonderlijk wedervaren, en het gebeurde met het Moeder-Gods-beeldje, zóó gelijk ik het u hierboven schreef. Hij verklaarde voor den Alwetenden God, dat hij de waarheid sprak; en met het oog gevestigd op het kruisbeeld van den stervenden Godmensch, en de hand op het opengeslagen Evangelie, bevestigde hij zijn gezegde met eenen plegtigen eed: „Zoo waarlijk helpe mij „God Almagtig!"

Tal van getuigen werd vervolgens gehoord, veel in bijzonderheden onderzocht, alles rijpelijk overwogen en besproken; en de gansche vergadering, zonder eene enkele uitzondering, onderschreef als hare innige overtuiging, de verklaring: „Er zijn te Kevelaar, door Gods Almagt, „op de voorbede van Maria, waarachtige wonderen ge„schied." En hierdoor was dus als bewezen verklaard, dat het Gode behagelijk was, den Goddelijken Verlosser, in zijne H. Moeder, te Kevelaar bijzonder te vereeren en hare voorbede daar te gaan inroepen.

Niet lang daarna, den 2n Mei des jaars 1649, werd dan ook de nieuw gebouwde kerk te Kevelaar plegtig ingewijd door den Hoogwaardigen heer Joannes Sternenberg, suffragaan van het diocees van Munster. Joannes Stalen, kanunnik en pastoor te Rees, hield de feestrede Deze geleerde is de schrijver van het werk: „*Peregrinus ad* „*loca sancta*", nog hetzelfde jaar, te Keulen, door hem uitgegeven. Een boek, beste vriend, reeds daardoor merkwaardig, dewijl de schrijver ooggetuige was van wat hij vermeldt, en zijn werk in het licht verscheen, toen een ieder, ooggetuige als hij, indien hij tegen de

waarheid had gesproken, hem had kunnen logenstraffen; hetgeen niet geschied is.

Maar vriend! ik eindig. Deze brief is, dunkt mij, reeds lang genoeg. Ik heb u het ontstaan en het begin der Kevelaarsche bedevaart beschreven, en zeide bij het aanvangen daarvan, dat een ieder die Kevelaars geschiedenis kent, mijns bedunkens zal gevoelen, dat het eene zaak is, wel waardig, als men er toch over schrijven wil, met betamelijken ernst behandeld te worden. Dat ik daarin gelijk heb, zal nog méér blijken, als gij mij de eer gunnen wilt, het vervolg van Kevelaars geschiedenenis in een volgend schrijven u te mogen mededeelen. Maar geloof mij, vriend, als ik u in vertrouwen zeg, dat nu reeds, na dit weinige, mij de lust bevangt om mevrouw van Calcar, met den welmeenenden referent uit de *Gids*, toe te wenschen: „een weinig meer bescheiden-„heid," en haar toe te roepen: „Mevrouw, mevrouw! dat „scheeve glas, o, dat scheeve glas!"

En mogt u soms de lust bekruipen — gij staat bekend vriend, als daarvoor zeer vatbaar — om hetgeen ik schreef eens na te rekenen, dan zult gij, als de som niet uitkomt, mij verpligten, door mij aan te toonen waar de fout ligt. Maar neem dan de moeite om, behalve de bronnen die ik u in het voorbijgaan aanwees, ook nog na te slaan: Knippenbergh, *Historia Ecclesiastica Ducatus Geldriae, usque ad annum* 1700.

En nu, vaarwel! Met de meeste hoogachting,

t. t.

N. N.

VERSCHEIDENHEDEN.

EEN PROTESTANT

OVER PROTESTANTSCHE GODSDIENSTOEFENING.

Een, naar het schijnt, nog tamelijk geloovig Protestant, wiens bedoeling, gelijk hij zelf betuigt, het niet is, „slechts af te keuren", spreekt in het orthodoxe maandschrift: *de Vereeniging*, van October jl., over het „kerkgaan" der Protestanten, en stelt dit op zeer aanschouwelijke wijze zóó voor, dat men noodzakelijk tot de slotsom komt: Er is dan bij hen die zich aanbidders „in geest en waarheid" roemen, van eigenlijke godsvereering weinig meer dan eenige schijn slechts over! Wij begrijpen, dat van den eenen kant bij de streng-doorgezette leer: het geloof-alléén regtvaardigt, alle goed werk geloochend, alle uiterlijke eeredienst overbodig wordt; dat van den anderen kant bij de verloochening van de grondwaarheden des Christendoms: van de erfzonde, de menschwording van Gods Zoon, de verlossing, den offerdood, de verrijzenis, de hemelvaart des Heeren, ook de grondslag, het middenpunt der Christelijke eeredienst wordt weggenomen, en het louter vertoon is, dat men daar preken, psalmen en gezangen uitgalmt ter eere van een Christus die niet meer dan een bijzonder mensch en niet eens vrij van dwaling en zonde is. Maar als Protestant de algenoegzaamheid van het geloof-alléén te belijden; hierbij hoog op te geven: dat men God „in geest en waarheid" aanbidt, en dan die zoogenaamde ware godsvereering in een „kerkgaan" te stellen dat, zooals aangetoond wordt, niets oplevert dan een „gedachteloos gezang", een „geesteloos gebed", en eene preek zonder vrucht; dát noemen we tegenspraak onder alle opzigten en feitelijke logenstraffing der wijd uitgebazuinde Protestantsche innerlijkheid. Het heet ja, nog het alleen regtvaardigend geloof, doch er komen niet weinig uiterlijkheden bij; en juist zulke uiterlijkheden, die, niet ontspruitend aan een inwendigen grond, zonder eenige innerlijke

bezieling en leven zijn; een bloot vertoon alzoo van godsvereering, die immers alles behalve „geest en waarheid", geheel werktuigelijk, „gedachteloos", „geesteloos", onvruchtbaar is. Hooren we, met eenige bekorting, wat de bedoelde Protestant t. a. p., bl. 226—234, over het Protestantsche „kerkgaan" naar eigen ondervinding mededeelt.

Eerst klaagt hij in 't algemeen, dat de openbare godsvereering niet goed begrepen en te veel of alleen gesteld wordt in het *hooren eener preek*, terwijl hare voornaamste deelen: het *gezang* en het *gebed*, te zeer op den achtergrond staan. Dan gaat hij en *gezang*, en *gebed*, en het *preekhooren* elk afzonderlijk na; het eene zoowel als het andere verschijnt in een zeer ongunstig licht.

„Waarover heeft de dominé gepreekt?" Zietdaar het eenige, begint de schrijver, wat men gewoonlijk weten wil van iemand, die de kerk heeft bezocht. Als hij nu den tekst maar noemen kan, voldoet hij al vrij wel, en kan hij zich de schets herinneren, weet hij een paar volzinnen of gedachten weêr te geven: hij wordt aangemerkt als een uitstekend kerkganger, als een „goede hoorder".

't Is van algemeene bekendheid, zegt hij verder, dat „men om niets anders ter kerke komt, dan om eene preêk te hooren". Dat is niet goed te keuren en ook niet te beschouwen als „de Protestantsche opvatting van openbare godsvereering": op die wijze wordt de gemeente miskend, zij moet „niet slechts eene lijdelijke rol vervullen, niet slechts hooren: zij moet zelve handelend optreden." - - - „De gemeente komt in de eerste plaats bijeen om zelve iets te „doen; zoo zijn dus het gezang en het gebed de voornaamste „deelen der openbare godsdienstoefeningen, en is de predikatie, „hoe belangrijk ook en onmisbaar, aan deze twee ondergeschikt."

Maar, klaagt hij, die waarheid is al te weinig in het bewustzijn der gemeente doorgedrongen. „Men weet meestal niet, wat er is „gezongen. En het gebed? Maar wie kan dat onthouden?" De getrouwheid der opkomst wordt afhankelijk gemaakt van de gaven der predikers, die niet altijd groot zijn. Aan die verkeerde opvatting van het kerkgaan moet voor een groot gedeelte, verklaart de schrijver, de steeds afnemende belangstelling in onze openbare godsvereering geweten worden.

Hij toetst nu hare drie „bestanddeelen": *gezang*, *gebed*, en *preek*.

Wat het *gezang* betreft, dit laat veel te wenschen over: in weinig kerken, zelfs waar een orgel is, zingt men goed. Onze beoordeelaar eischt wel geen kunstmatig gezang maar *zuiver* toch behoort het te wezen. „Slechts enkele wijzen (Ps. 25, 42 en 84) worden nog „al vlot gezongen — dank zij der eindelooze herhaling — maar „hoe pijnlijk is die aarzeling, hoe voelbaar die daling, hoe hoorbaar „die enkele, afdwalende, krijtende stem, als eene meer ongewone „melodie wordt aangeheven."

Maar een bijna algemeen gebrek is: het te luide zingen, het *schreeuwen*. Hoeveel wordt hiermede bedorven! Hoe ontstemmend is het, als men den regel:

Ach, wanneer mijn oog eens breekt,

door honderd keelen zoo forsch mogelijk hoort uitgalmen, of de kerk dreunen voelt bij het aanheffen van:

Gelijk het gras is ons kortstondig leven.

Om niet te veel te noemen, wil de schrijver zwijgen „van het „langzaam tempo en den galm, waarmede meestal en waarmede „alles gezongen wordt". Zijn grootste grief echter is: dat men *gedachteloos* zingt. Belijdenis van zonden, het smeeken om verlossing, „de verheerlijking van God en den Heere Jezus", enz.: het wordt alles gezongen „met dezelfde stem en *in dezelfde* „*ongevoelige stemming*. Men denkt, terwijl men zingt, aan allerlei. „Het gezang is eene gewenschte verpoozing voor den een, eene „gelegenheid om zich te doen hooren voor den ander": *het komt niet uit het hart*, het hart moet leeren zingen.

De schrijver laat hier eene bekentenis volgen waarvan hij zeker de verre strekking wel niet inziet: „Het valt niet te ontkennen," zegt hij, „*dat onze kerk niet schijnt ontfangen te hebben de gave* „*van het kerklied*. Vele gezangen spreken niet tot het meest ge„voelig hart en *kunnen* haast ook niet gezongen worden. Daar „zijn ook Psalmen, die òf door de gemeente niet worden begre„pen, òf bepaald ongeschikt zijn, om door eene Christelijke ver„gadering te worden gezongen. Daar zijn ook leeraars, die in „dezen het onmogelijke van hunne toehoorders vorderen. Zoo „verzocht eens een predikant, die sprak over de verdeeling van

„des Heeren kleederen op Golgotha, dat de gemeente zou aan-„heffen, Ps. 22: 8 en 9. Het kwam zeker goed bij zijn tekst:

Mijn kracht is als een scherf van sap beroofd,
Mijn tong kleeft in mijn mond door dorst gekloofd.

„en:

Mijn beendren kan ik tellen één voor één —

„Maar hoe nu, voegt onze Protestant er aan toe, eene gemeente „dat zingen kan, is mij een raadsel."

't Is dan met het geestelijk begrip en leven in het Protestantisme wel zeer jammerlijk gesteld! De gemeente weet zich niet eens op godsdienstige wijze met het lijden van haren Verlosser te vereenigen: in weerwil van de kille berijming voelt men toch, dat Hij ons daar in zijne kruissmarten wordt voorgesteld; kunnen en moeten wij dit niet dankbaar herdenken, ons aldus tot wederliefde stemmen, Hem ten toonbeeld nemen, om zijn lijden vergeving en genade smeeken? Is dat, zelfs voor een Protestant, zoo hij nog eenigzins gelooft, een *raadsel*, hoe men zich met zulke voorstellingen en voorspellingen van den psalmist en de profeten over den Messias kan vereenigen? En waar de preek en katechisatie zoo groot een deel in de kerkedienst innemen, zijn daar de mooijelijker psalmen niet genoegzaam te verduidelijken? en zijn er werkelijk gansch ongeschikte, wat we echter zoo dadelijk niet toegeven, waarom laat men die dan niet voor goed rusten? Maar 't is eene vreeselijke veroordeeling, dat de *Gezangen* volstrekt niet spreken tot het hart, ook tot het gevoeligste niet, dat zij haast niet *kunnen* gezongen worden. En dit nog wel, omdat de Protestantsche kerk de gave van het kerklied niet heeft ontvangen! Wat is hiermede aan het Protestantisme niet ontzegd! Het kan niet zingen, het heeft geen gevoel, geen *hart*! Hoe kan het zich dan uiten naar de aandoeningen, bewegingen die het hart ondergaat? Daar is dan geene klopping van hoop, geene ontglooijing van liefde, geene vervoering van dank, aanbidding, verheerlijking, geene verrukking bij de herdenking der groote genadegeheimen aan ons geschonken! O! 't is zeer waar: het Protestantisme heeft met Luther de liefde geloochend: het heeft geen hart!.... Daar heerscht de dorre verstandsgeest; 't is er een aanhoudend ijskoud beschouwen van 's menschen verdorvenheid en doemwaardigheid; 't is eene

eenzame, individuële, afgetrokken en sombere bespiegeling van en voor zich zelven: feestvreugde, feestgezang welt er niet bij op, moet immers geweerd, om zich te meer in zijne volslagene verworpenheid en verdoemelijkheid te kunnen verdiepen; zelfs geen orgel, geen vrolijk klokgelui mogt er weleer gehoord; het speeltuig hing aan de wilgen; en wat men nog slepend, klagelijk uitgalmde, het waren de zwartste woorden als van nog altijd onverlosten! Het Protestantisme mist de gave van het kerklied: welk een vonnis, welk een verwijt! Men zie daarnaast eens den overvloeijenden rijkdom der Katholieke Kerk in hare tallooze hymnen, tallooze gezangen en liederen uit alle eeuwen en volken; voor alle feestgelegenheden, voor alle behoefte en stemming; voor alle getijden des jaars, voor dag en uur!

Een weinig echter verzacht de schrijver zijne uitspraak en zegt: «Toch zijn er schoone Psalmen en Gezangen genoeg.» Ongetwijfeld zijn er uitnemend schoone *psalmen*, die echter onder de Protestantsche berijming, wat moeite ze ook heeft gekost, gansch niet hebben gewonnen. En schoone *gezangen*? ja, ook een enkele; een enkele bedoelen we, die oorspronkelijk uit Protestantsche hand kwam; maar is 't een eigenlijk *kerk*gezang? of veeleer het werk van eenig begaafd individu, bij wien de natuur zich ook hier verhief boven de leer? Men kan anders in de vertalingen van den predikant Bennink Janssonius zien, wat er onder Protestantsche handen zelfs van echte, aloude, Katholieke kerkliederen wordt. IJzige koude vervangt het bezielende leven dat er zacht in tintelde. Wat is er van het *Dies irae* in de vertaling zelfs van een Ten Kate of Bilderdijk geworden?....

Onze schrijver vraagt nu verder, waartoe het bij de Protestanten met het openbare, het gemeenschappelijke *gebed* gekomen is. Zijn ongunstig antwoord, met een min edel beeld toegelicht, luidt aldus:

«Het gebed is voor velen zonder beteekenis. De vrouwen sluiten «de oogen als er gebeden moet worden, de mannen verrijzen of «bergen het hoofd in hunne op de bank rustende handen. De «buitenwereld wordt, zou men zeggen, buiten gesloten. Maar wie «bidt waarlijk meê? Alle oogen blijven niet eenmaal gesloten,

„maar vele gaan in stilte te gast en nemen waar, wat men niet „langdurig bezien kan, als ieder ziet. Het gaat met veler gedachten „als met de veêren die puilen uit een donzen kussen, dat gij „opensnijdt in de open lucht bij hevigen wind. Zij vliegen naar „alle zijden. Men hoort niet eenmaal den spreker. En zoo men „hoort, het is als het geruisch van een stroom, langs welks oever „men wandelt; men raakt gewoon aan het gemurmel. Zoo weinige „*harten* zeggen: Amen, als het gebed besloten wordt.

„Treurige waarheden!" klaagt de schrijver, en dáárom vooral treurig, wijl zij bewijzen, „hoe het hart geestelijk dood is van „velen. Zij bidden niet in hun huis, niet in de eenzaamheid, niet „in de kerk; zij bidden nooit. *Het is slechts vertooning dat vouwen „der handen.* Daar is geen behoefte aan gemeenschapsoefening met „den Heer."

De schuld is echter niet bij de gemeente alleen. Ook de leeraars hebben zich zelven te onderzoeken. „Daar zijn onder hen, die „het gebed van buiten leeren, die het voorlezen; daar worden „geestelooze gebeden gedaan, die zelfs het warmste hart niet „treffen. Er wordt niet altijd *biddend* gebeden. Iets eentoonigs, „iets dofs, iets bevrozens, iets redenerends, iets toeschroevends;" [*hoe eigenaardig zijn al die trekken! geen hart, geen liefde, maar louter verstandsgeest!*] „dat vindt men in zoo vele gebeden, die „merkbaar zelfs den spreker niet verheffen. Ze zijn dood, hoe „zullen zij leven wekken? Ze zijn zonder innigheid, hoe zullen „zij het hart openen? Ze zweven bij den grond, hoe zullen zij „opvoeren tot God?"

Gelijk billijk is, merkt onze beoordeelaar hier aan, hoe niemand mag vergeten, dat een leeraar ook een mensch, en daarom niet altijd tot bidden gestemd is;.... „maar van vele gebeden is het geen „wonder, dat zij niet meê worden gebeden." — Ook vindt hij 't een gebrek, dat ze vaak zoo *lang* zijn; hij heeft gebeden gehoord „van 15 tot 20 minuten"; dit kan gaan in zeer buitengewone omstandigheden, — maar „in den regel is het lange bidden verkeerd te noemen. De gemeente kan den spreker niet volgen." Daarom moet de Heilige Geest, die bidden leert, meer worden afgesmeekt.

't Is onnoodig op te merken, dat, zoo het Protestantisme geen hart, geen gevoel heeft om voor God te *zingen*, het evenzeer het

vermogen, en de eigenlijke stemming mist om tot Hem te *bidden*. Nog eens: het heeft met Luther de *liefde* geloochend; het heeft geen *hart*: hoe zou het *bidden*!.....

Met het derde punt, de *preek*, is het nog al ongelukkiger gesteld. De schrijver is hier ook uitvoeriger.

„En nu de preek? Welke is de vrucht van de Evangelieverkon-„diging? Ik spreek hier niet van die kerken, waar niet het Evangelie, „maar een hoofdstuk uit de zedeleer of wijsbegeerte wordt ver-„kondigd. Neen, ik vraag: welke is de uitwerking van de getrouwe „prediking des woords? Ds. Steenmeijer, die zeer geestig is, zeide „eens, dat het hiermede juist omgekeerd is, als op den Pinksterdag. „Toen werden er 3000 bekeerd door één preek, tegenwoordig komt „er misschien door 3000 [*Protestantsche*] preken één tot inkeer.„

Van waar dat? vraagt onze schrijver. Wordt er niet genoeg gepreekt? Hij weet het niet, maar dat gemis wordt in alien geval „door een heirleger gedrukte leerredenen ruimschoots vergoed.„ Zou dan, vraagt hij verder, voor een aanmerkelijk deel de oorzaak niet schuilen in de stemming waarin de gemeente opgaat? En nu stelt hij de verschillende kerkgangers geheel, zooals we meenen, naar het leven voor.

„Daar zijn gewoonte-kerkgangers, die even onbewegelijk op „hunne plaats zitten als de opgezette dieren in een museum van „natuurlijke historie. Zijn zij afwezig, zij worden inderdaad wettig „verhinderd. Zij hooren ieder predikant met even groot genoegen. „Zij hooren met evenveel instemming de opstanding loochenen als „verkondigen. Zij volgen den spreker even getrouw bij het ver-„troosten als bij het bedreigen, bij de schildering van den hemel „als bij die van de hel, en waarlijk zij gevoelen evenmin iets, „alsof zij te huis waren gebleven. Daar is slechts één maatstaf, „waarnaar zij oordeelen; de lengte der predikatie. Te lang moet „zij niet wezen, maar overigens zijn zij altijd tevreden. De ge-„lukkigen! „Ieder dominé,„ zoo zeggen zij, „zegt nog altijd „meer dan wij nakomen. Als wij maar deden wat die menschen „ons voorhouden.„ Maar helaas! zij doen het ook niet. Zij doen „*niets*. Zij merken op noch nemen ter harte. Zet hun welgevuld kussen „recht op, en gij hebt een even goeden hoorder, als zij het zijn.„

We kunnen gelooven, dat er over 't geheel zulke Protestantsche hoorders „opgaan"; één punt nogtans is voor ons vrij onaannemelijk, dat er namelijk kerkgangers zijn, die *even onverschillig* des Heeren verrijzenis, die groote grondwaarheid des Christendoms, hooren *loochenen* als *verdedigen*. Trouwe *kerkgangers* zóó tweeslachtig, dat het *ja* en het *neen* hun in zulke hoofdzaken even onverschillig is, hadden we ons zelfs onder Protestanten niet ligtelijk gedacht. Zooveel te beter echter kunnen we ons met de schildering der volgende kerkgangers vereenigen.

„Daar gaan ook *kenners* naar de kerk. Zij gaan op om te *hooren*, „en hun gehoor is wonderfijn. *Zij* weten wat er in de wereld „omgaat, en dat men tegenwoordig niet genoeg voorzichtig wezen „kan met de predikanten. Onder die dominé's zijn, naar hunne „meening, slimme gasten, die er op afgericht zijn om de menschen „zand in de oogen te strooijen, maar als men er eenmaal het „fijne van weet, dan doorziet men hen spoedig. Zulk een geoefend „hoorder is Daniël Breedscheur. Hij heeft een predikant ontmas„kerd, die 6 jaren lang had doorgegaan voor rechtzinnig. Al de „vromen hielden hem voor een bekeerd mensch, maar onze Daniël „zette hem in één avond vast. Aan zijn gebed had hij hem onder„schept. Peter Schaarbuik is er ook ver in. Hij heeft veel in de „oude schrijvers gelezen, en bij hen ziet men eerst recht wat „preêken is. Het uithalen van al de toestanden, de schildering „van wat er omgaat tusschen God en de ziel, de opsomming van „al de kenteekenen — waar vindt men ze bij de nieuwerwetschen? „Maar zegt Peter, als de *grond* maar goed is. En daarin zal geen „hem bedriegen. Zoodra ze maar beginnen, meent hij, van Adam „af en den mensch geheel uitkleeden zoodat er geen stuk van „overblijft, dan is het goed. Hoe zwaarder de weg wordt voor„gesteld, hoe beter. Met zulk een bril gewapend beziet Peter „iedere leerrede. Is het wonder, dat hij zoo vaak het hoofd „schudt, als nu Adam eens niet er in voorkomt, en niet het „moeijelijke maar het uitlokkende van den weg der behouds wordt „voorgesteld? Vooral daarom zijn Daniël en Peter zoo bezwaarlijk „te voldoen, omdat zij zelven voorgaan op het „gezelschap." „Daniël is vooral beroemd om zijn *bidden*. Als hij beginnen zal, „zucht hij eerst drie of viermaal zeer diep. Dan vangt hij

„aan met een: „Och Heere!" schildert met steeds uitzettende „stem 's menschen verdoemelijkheid, en wordt vurig van geest „als hij bidt voor de leugen-profeten en dwaalleeraars, die als „wolven in schaapskeederen woeden, en die daar roepen: „Vrede, „vrede en geen gevaar!" Dan worden de bekommerden den Heere „voorgelegd en met ingenomenheid geschilderd, terwijl zij die „komen mochten tot de verzekerdheid des geloofs, met een enkel „woord worden gevleid. Peter *spreekt* meestal. Hij verklaart bij „voorkeur de Profeten en het Hooglied. Vergeestelijken is zijne „kracht. Het is verwonderlijk zoo veel als hij uit één woord halen „kan. Zoo heeft hij eens gesproken over: „Ziet hier ben ik!" Hij „deed het juist als een dominé, met een verdeeling, en met „stemverheffing en met gepaste gebaarden. Allen stonden verbaasd. „Hij is toch maar: „een ongestudeerd man." Zie, nu begrijpen „wij, waarom Daniël en Peter zoo moeijelijk te voldoen zijn. „Predikanten worden zeldzaam gesticht; welnu zij luisteren ook „met een predikantenoor. Och, dat zij in de eenvoudigheid van een „kindeke zich kwamen neêrzetten *onder* het gehoor van een leeraar."

In ons oog is deze type van preekhoorders meesterlijk geschetst. 't Is het hoogmoedige Protestantisme in persoon: elk individu zoekt en beoordeelt zelf de leer; is zich zelf het hoogst gezag; plaatst zich niet *onder* maar *boven* den leeraar; is geen geloovig hoorder, maar eigenwijs beoordeelaar; wil niet geleerd worden, maar anderen leeren; dan vooral als zij tot de „bekeerden" behooren; wat zij niet zonder trotschen terugslag op zich zelven gedurig doen uitkomen. *Zij* hebben die zware, verschrikkelijke wegen doorgemaakt, *zij* weten er van te gewagen! en anderen uit eigen ondervinding voor te lichten!

Onze schrijver toont de bekeerde „fijnen" door en door te kennen; de volgende schildering eener derde soort van hoorders is mede, men voelt het, uit het leven genomen.

„Daar zijn ook die ter kerke komen, niet zoozeer om gesticht, „als wel om gestreeld te worden. Het zijn de menschen van „smaak, van den vorm. Zij hooren Ds. A. niet gaarne, want wat „hij zegt is wel niet kwaad, maar welk eene *affreuse* stem heeft „die man. Ds. B. preêkt wel gemoedelijk, maar wat staat hij vreemd „met zijne armen te zwaaijen. Al het *effekt* van zijne woorden gaat

„er door verloren! Ds. C. heeft ook al zoo'n gebrek, hij staat te „wiegelen als een ijsbeer, het is om duizelig te worden! Ds. D. „zou bepaald bevallen, als zijn stijl wat beter was; die man „schijnt zijn Hollandsch niet te kennen; ook kon hij veel meer „partij trekken van zijn tekst. Ds. E. levert goed bewerkte „stukken, maar hoe jammer, dat die man zoo leest! Hij ziet „haast niet op. De voordracht is toch maar alles! Alles? — Het „schijnt wel zoo, want wie tegenwoordig gemakkelijk memoriseert, „eene goede stem heeft en de vrijmoedigheid bezit om met wijd„schen woordenpoosch te schilderen, op de zenuwen te werken, „of dingen te zeggen welke, vroeger nooit op een kansel gehoord, „prikkelen door haar ongewoonheid — die „ [*zooals Ds. Laurillard en smaakverwanten?*] „komt vooruit, die wordt bewonderd. Is „dan de voordracht *niets?* Zij is *veel* — maar alles? Arme kranke, „die geen pilleke slikken wil of het moet gewikkeld zijn in zilver „en die meent, dat het zilver alleen voldoende is voor zijne be„hoeften. Vraagt eerst de voldoening van uw hoofd en hart, — „wat uw smaak geniet en genieten mag is toegift.„

Al deze hoorders verheffen zich alzoo tot beoordeelaars van den *vorm*, gelijk de vorigen zich tot opperregters van den *inhoud* der preken maakten; geen van beiden doen er dien ten gevolge eenige vrucht mede.

„Waar velen zoo ter kerke komen, besluit de schrijver, is het „geen wonder, dat zij er zoo weinig nut van trekken. Men komt „niet uit behoefte, men komt niet biddende. Dan zou de een„voudigste predikatie gaarne worden gehoord. Nu moet er zoo „veel ijs smelten, zoo menige muur omvallen, eer het woord kan „doordringen tot het hart.„

Doch ook hier is de schuld niet bij de gemeente alleen; er valt ook wel iets te berispen in de predikwijze van sommige ernstige leeraars, die men wel een weinig vuriger, frisscher zou willen hebben. Ja, zegt onze Protestant, er is eene verouderde preekmethode. „Het is niet goed te keuren, dat men nu nog preêken voorleest voor 25 of 30 jaren opgesteld. De prediking moet leven. Zij moet zich ten nutte maken het goede, dat toch ook in onze dagen van gisting hier en daar opduikt. Het is niet enkel schuim, dat bovendrijft in de groote brouwerij der menschheid. Vooral de

katechismus-prediking mag wel eens eene beurt hebben; zij mag wel eens meer worden ingericht naar tijdsgelegenheid.»

De schrijver verzekert hier aan het einde van zijn opstel, dat het zijne bedoeling niet is «slechts af te keuren». «De Heer zij «geloofd,» laat hij volgen, «dat men nog op vele plaatsen met «zegen op kan gaan.»

Wij danken den Protestantschen auteur voor zijne openhartige inlichtingen over de hedendaagsche Protestantsche godsdienstoefeningen. Terwijl hij de zijnen tot meer geest en leven poogt op te wekken, pleit hij tevens onwillekeurig voor ons Katholieken. Men schold en scheldt op de Katholieke uiterlijkheid, en verhief daartegenover de Protestantsche innerlijkheid hemelhoog en vijzelde de godsdienst van «geest en waarheid» uitermate op. Van eene onverdachte zijde vernemen we nu weder, en van nabij, wat overigens tamelijk wereldkundig was, waar al die Gereformeerde innerlijkheid op uitgeloopen is. De gewone Protestantsche godsvereering bestaat in gezang, gebed en preek. En we zien hier getoond, dat, de weinige beteren niet te na gesproken, het gezang over 't geheel «gedachteloos», «gevoelloos», het gebed «geesteloos», en de preek «zonder vrucht» geschiedt. 't Is wel geen wonder: het Protestantisme immers kent de *liefde* niet, het heeft geen hart! maar waar blijft dan nu ook al die hooggeroemde innerlijkheid? Het kerkgezang is niet meer dan een ijdel en nog wel valsch klankgeluid; het gebed is bloot vertoon; de preek is zoo nietig en onvruchtbaar, dat er misschien door 3000 preken één tot inkeer komt!....

Zouden we hier den op anderen zoozeer smalenden Protestant met den Heer niet mogen toevoegen: «*Wat ziet gij den splinter «in het oog uws broeders, en ziet den balk in uw oog niet? En «hoe zegt gij tot uwen broeder: laat mij den splinter trekken uit «uw oog, en zie! de balk is in uw oog.*».... Mt. VII, 3 v.

EINDE VAN HET ZES EN VEERTIGSTE DEEL.